Prof. Maurice Duverger

SEÇİMLE GELEN KRALLAR

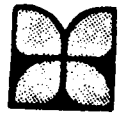
KELEBEK
YAYINLARI

Prof. Maurice Duverger

SEÇİMLE GELEN KRALLAR

KELEBEK YAYINLARI

SEÇİMLE GELEN KRALLAR

BİLİMSEL ve İNCELEME DİZİSİ: **8**

DİZİNİN DİĞER KİTAPLARI

ALKOL ve İNSAN / DR. Erdal ATABEK
DİŞİLİK KOMPLEKSİ / Colette DOWLING
YAŞDÖNÜMÜ / Madeline GRAY
HAYAT HER YAŞTA GÜZEL / Susanna KUBELKA
BAZI ERKEKLER DAHA İYİDİR / Merle SHAIN
AŞIKLAR DOST OLDUĞUNDA / Merle SHAIN

Prof. Maurice Duverger

SEÇİMLE GELEN KRALLAR

KELEBEK YAYINLARI
İSTANBUL

KELEBEK YAYINEVİ—İSTANBUL
ankara cad babıali han no 99 tel 526 84 40

"La Monarchie Republicaine"
adlı fransızca baskısından dilimize çeviren
Necati ERKURT

bu kitabın ilk baskısı 1975 yılında
Konuk Yayınları tarafından gerçekleşmiştir.

kitabı hazırlayan: hasan sanama
kapak resmi: şahın karakoç
kapak filmi: çalı grafik
kapak baskı: seçil ofset
iç baskı: kuşak ofset
birinci baskı: eylül 1986

219

Fransa cumhuriyetçi bir monarşidir. Fransada hükümet etme yetkisi özellikle bir kişinin elindedir. Bu kişi ulusça benimsenmiş bir meşrutiyet içinde ve oldukça özgür bir biçimde hareket eder, girişim ve atılımlarında bağımsızdır, önemli kararları (bazan de önemli olmayanları) alır, ya da bunların alınmasında etkili olur. (Anyasanın onunla ilgili olmayan bir hükmünde belirtildiği gibi «Ulusal politikayı saptar ve yürütür») Fakat bu kişi siyasal rakiplerinin arasından, dürüst denebilecek bir genel oylama ile seçilir. Belirli bir süre için iktidara gelir, ve kendisi gibi ulus egemenliğinin simgesi olan ve muhalefete de söz hakkı tanıyan bir parlamento onu denetler ve sınırlar.

Fransızlar sanırlar ki, böyle bir rejim yalnız kendi ülkelerinde vardır ve batının öteki ülkelerinde tam bir cumhuriyet uygulanmaktadır. Hata ederler. «Seçimle gelmiş» hükümdar terimini, İngiltere Başbakanının durumunu ve yetkilerini belirlemek için, bundan 9 yıl önce, bir İngiliz yazarı ortaya atmıştı. Görünüş ne olursa olsun, İngiltere Başbakanının yetkileri, Fransa Devlet Başkanınkilere yakın sayılır. Şansöliye Brandt, Edouard Heath, Olof Palme, Pierre-Elliott Trudeau ve benzerlerinin çoğu, «seçimle gelmiş hükümdar» sınıfına girerler. Şüphesiz Başkan Nixon'u da onların arasına katmak gerekir. Westminster'deki

parlamento, Paris'dekinden daha etkili değildir, Bonn, Stokholm ve öteki başkentlerin parlamentoları da öyle.

Amerika Birleşik Devletlerinin, Bütük Britanyanın ve Fransanın siyasal rejimleri görünüşte biribirinden çok farklıdır: Washington'da bir başkanlık rejimi, Londra'da bir parlamento rejimi, Paris'de ise bir karma rejim vardır. Fakat bu anayasal görünüşlerin çeşitliliği arkasında aynı temel gerçek onları birbirlerine yaklaştırır: her üç rejimin de nabzı «seçimle gelmiş bir hükümdar»da atar ve parlamento sadece bir denge ağırlığı görevini taşır. Federal Almanya, İsveç, Avusturya, Yeni Zelânda, Avustralya, Hindistan rejimleri de aynı çeşit rejimlerdir. Finlandiya, Danimarka, Norveç bunlara yaklaşır. Demokrasiden çok diktatörlük biçiminde olan Lâtin Amerika rejimlerinin ise bunların arasında yeri yoktur. Avrupada Cumhuriyetçi monarşi olmayan ülkeler sadece İtalya, Belçika, Hollanda ve İsviçre'dir.

Fransız rejiminin özelliği başka noktadadır. Bu günün batı dünyasında iki büyük cumhuriyetçi monarşi tipi vardır: Amerika tipi ve Avrupa tipi. Amerika tipi rejimde hükümdar resmen seçilir, parlamento ile doğrudan doğruya bağlantılı olmadan hükümet eder, parlamento Başkanı istifaya zorlayamaz, Başkan da parlamentoyu dağıtamaz. Hukuk profesörleri bu sisteme başkanlık rejimi (prezidansiyei rejim» derler. Öteki Cumhuriyetçi monarşi tipi ise parlemanter rejimdir ve bambaşka bir sistemdir. Bu rejimde hükümdar, milletvekili seçimleri yolu ile dolaylı olarak seçilir. Partilerin disiplini ve kutuplaşmaları sonucu (ister Büyük Britanyadaki gibi iki parti olsun, ister Federal Almanya Cumhuriyetindeki gibi kalımlı iki koalisyon olarak katılaşmış olsun, seçimleri kazanan tarafın şefi kim ise hükümetin başına o geçer. Yurttaşlar bu mekanizmayı çok iyi bildikleri için, oylarını

verirken, yöresel adayların kişilikleri kadar, ulusal liderlerin kişiliklerini de göz önüne alırlar.

Fransa 1962'den beri batı tipi bu iki büyük siyasal rejim arasında bir sistem kabul etmiştir. Fransada hükümdar Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi resmen genel oylama ile seçilir. Fakat öteki batı ülkelerinin çoğunda olduğu gibi, parlamento, Devlet Başkanından ayrı bir Başbakanın başkanlığında kurulu hükümeti devirebilir. «Yarı başkanlık» rejimi diye adlandırdığımız bu karmaşık sistemin Finlandiyada, Avusturyada, İrlandada, İzlandada ve Weimar cumhuriyeti zamanında Almanyada benzerleri vardır. Ancak bu sayılan ülkelerin her birinde, ve duruma göre bazan aynı ülkede, bu sistem başka başka biçimler almıştır.

Fransada da bu günden yarına değişebilir. Böyle bir değişiklik, Fransızların zannettikleri gibi çoğunluğun tepeteklak olmasına bağlı değildir. Birleşik solun egemenliğinde bir parlamento ile François Mitterand Cumhurbaşkanı seçilirse, Georges Pompidou' dan farklı bir üslûbu ve bir politikası olacaktır. Oysa ikisinin de yetkileri, ayrıcalıkları ve hareket olanakları birdir. Ancak Devletin başı ile parlamento çoğunluğu arasındaki yön birliğinin bozulması halinde, yani sağa yönelmiş bir Başkan sola yönelmiş bir parlemento ile, ya da solcu bir başkan sağcı bir parlamento ile ülke yönetimine girişirse sistem tepetaklak olacaktır. Bu durumda rejimin yıkılacağı söylenemez ama büyük değişikliklere uğrayacağı kesin olarak söylenebilir.

Genel olarak Fransızlar, 1958 - 1962 yıllarında gerçekleştirilen kurumların yapısını ve nasıl işlediklerini bilmezler ve kendilerini bu konuların uzmanı sayanların bilgisi daha da kıttır çünkü bunlar bugünün verilerini eski şemalara veya siyasal önyargılara göre yorumlarlar. Seçimle kurulmuş meclislere hâlâ saygı besleyenler için, Başkanlık görev süresinin

indirilmesi konusunda Ekim 1973 de yapılan görüşmeler gerçekten üzüntü vericidir. Bu kadar bayağılığın, anlamsızlığın, eksikliğin, yanılgının, saçmalığın bu kadar az bir zamanda ve bu derece yetenekli kişilerce bir araya getirilmesi kolay bir iş değildi.

Zaten yalnız Fransız cumhuriyetçi monarşisini ele almakla ya da onu 1930'dan hatta 1914'den önceki batı rejimleri ile karşılaştırmakla başka bir sonuca varabilirler miydi? Bugünün Fransız sistemini anlamak için onu yine bugünkü benzerleriyle karşılaştırmak ve onların beraberce aynı yönde geliştiklerini kabul ederek gerçekten nasıl işlediklerini tahlil etmeği denemek gerekirdi. Bu kitapta izlenen yol işte budur. Bu yol ulusal bencillikten, eskimiş fikirlerden, hukuk yönünden yapılmış sınıflandırmalardan, Viktorya çağının parlamento kurallarından, Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet özleminden uzaklaşmayı gerektirecektir. En basiti olaylara bakmak ve arkalarında, onları düzenleyen görünmez sistemi kavramaktır.

YENİ MONARŞİ

Gerçek krallar, geleneksel kraliar, krallık tacını babadan devralanlar, kral kanı taşıyan krallar birer birer ortadan kalkıyor ya da sadece resmî törenlerin göze güzel gözükmesi için millî saraylarda saklanan ve haftalık resimli dergilerin sürümünü arttırmağa yarayan bir süs eşyası olmaktan ileri gidemiyorlar. İran, Etiopya, Arabistan, Ürdün, Fas ve Basra körfezindeki bir kaç emirlik ve bunlardan daha önemsiz bir kaç Devlet dışında açık veya kısıtlı, liberal veya otoriter, sivil veya askerî şekiller içinde her yerde cumhuriyet rejimi var.

Fakat bu rejim her yerde monarşik bir biçim almaya doğru gidiyor. Veraset yolu ile kral olanların yerini seçim yolundan gelen krallar alıyor. Ama gene de bunları birbirine karıştırmamak gerek. Hükümet gücünün, seçim yolu ile iş başına gelmiş bir tek adamın iradesinde toplandığı bütün rejimleri Cumhuriyetçi Monarşi adı altında birleştirmiyoruz. Bunların bazıları gerçekte diktatörlüktür, bunlarda seçim sonuçları önceden kararlaştırılmış bir törenden başka bir şey değildir, ne iktidara getirebilir ne de iktidardan düşürebilir, sadece bu iktidara bir meşruiyet cilâsı verir.

Bizim Cumhuriyetçi Monarşi diye adlandırdığımız rejimler hükümet otoritesini tek başına temsil eden adamın, bu otoriteyi gerçek demokratik yollardan, yani rekabetin serbest olduğu bir seçimle kazandığı veya kaybettiği rejimlerdir. Geleneksel monarşilerin yerini birdenbire bu çeşit rejimlerin alması sık sık görülen olaylardan değildir. Seçilmiş krallar veraset yolu ile gelen kralları hemen izlemezler. Cumhuriyetçi monarşi, geleneksel monarşi ile monarşik olmayan cumhuriyet arasında bir ara rejim değil fakat iktisadî alanda en ileri bir noktada olan ve en eski demokratik kurumlara sahip ülkelerde cumhuriyetin aldığı çağdaş bir şekildir.

1 — Eski ve yeni cumhuriyetçi monarşiler

«Batı»nın büyük ülkeleri arasında cumhuriyetçi monarşinin girmediği aşağı yukarı yalnız Japonya ve İtalya var denilebilir. Bunlar aynı zamanda demokrasiyi benimseyen ülkelerin en yenileridir. Demokratik sisteminin, çok gelişmiş liberal ülkelerde yaygınlaşması daha çok 1945'den sonra meydana gelmiş yeni bir olaydır fakat sistem olarak ortaya çıkması daha eski bir tarihe dayanır. Birleşik Devletlerde demokrasi 1787 Anayasası ile doğdu. Büyük Britanya'da 19 uncu yüzyılda değişik bir biçimde yerleşti. 1799'da ise Napoléon onu Fransa'ya öyle bir üslûpla benimsetti ki 5 inci Cumhuriyette de izlerine rastlamak mümkündür.

Washington. Napoleon. Disraeli

Cumhuriyetçi monarşinin kökleri eski çağlara dayanır. İsa'dan önce 31 ile 27 yılları arasında Oktav'ın Roma Cumhuriyetinin başlıca yüksek görevlerini bir elde toplayıp bunları koruması ve kendisinden sonra gelenlerin de onu taklit etmeleri cumhuriyetçi

monarşi sisteminin doğuşudur. Her yeni imparator biçimsel bakımdan halk adına Senato tarafından seçilirdi. Roma İmparatorluğunu modern cumhuriyetçi monarşilerden ayıran derin farklara rağmen, aynı temel sorunlar vardı:

Bir şehir cumhuriyeti kurumlarının artık yeterli olmadığı bir ülkenin yayılması için gerekli monarşik üslûpta kuvvetli bir otorite kurmak ve aynı zamanda babadan oğula geçen ve vatandaşların meşru saymayacakları doğu tipi bir monarşiye karşı olan demokratik bir ideolojiye saygı göstermek.

Bundan onsekiz yüz yıl sonra Napoléon Bonaparte buna benzer bir durumla karşı karşıya geldi. İhtilâl Fransız halkının büyük bir bölümünde monarşiye olan bağlılığı koparmıştı. Bu ihtilâli gerçekleştirmiş olan burjuvazi, soyluları ve onların ayrıcalıklarını geri getirecek olan kralın dönmesini istemiyordu. Ama yeni rejimi oturtacak ve onun halk kütlelerinin eline düşmesine engel olacak kuvvetli bir iktidara da ihtiyaç vardı, çünkü bu kütleler daha iktidarı alacak düzeye gelmemişlerdi. Isa'dan önce 27 yılında yaşamış olan imparatorluk gibi, Napoléon imparatorluğu da Cumhuriyetçi bir monarşidir. Zaten Roma günün modası haline gelmiş ve yeni Auguste eskisinden kuvvet almaktadır. İki olay birbirinden bütün bütüne farklı olmakla beraber arada büyük yakınlıklar vardır. Bununla beraber bir monarşi ancak yarı cumhuriyetçidir. Eski ve yeni Fransa'yı barıştırmak isteyen 1'nci Napoléon her iki meşrutiyeti de birleştirmek istemiştir. Bunların biri geleneksel meşrutiyettir ve gücünü Napoléon'u imparator ilân eden dinsel törenden ve Marie-Louise'in yatağından alır, ikincisi ise yeni meşrutiyettir, genel seçime ve halk oyuna dayanır. «Allahın inayeti» ve Fransız halkının iradesiyle imparator ilân edilen Napoléon her iki sistemin birleştiği noktadır. Yıllar geçtikçe yeni bir soylu sınıf yaratarak, eski sistemi restore etmek yolunu

tutar çünkü bu yol ona göre yeni kral soyu için bir güvencedir. Yeni sistemin tanımlanmasına uyan çağdaş nitelikte ilk cumhuriyetçi monarşinin temsilcisi Washington'dur. Filadelfiya anlaşmasının bazı ortakları, Federasyonun başına gerçek bir kral getirmeği düşünmüşlerdi. Amerikalıların mülkiyete ve verasete ne kadar bağlı oldukları düşünülürse bu projenin bugün bize gözüktüğü kadar garip olmadığı anlaşılır. Eski dünyada kralların sıra numarasına göre anıldıkları gibi orada da küçük adları aynı olan para babaları aynı adları taşımazlar mı? Ford 1, Ford II, Ford III olduğu gibi Washington I, Washington II, Washington III olamaz mıydı?

Fakat Bağımsızlık Bildirgesindeki fikirlerin mantığı geleneksel bir monarşiye karşı düşüyordu. Öte yandan 1787 Anayasasını yapan büyük burjuvalar fazla Cumhuriyetçi bir Cumhuriyetin kurulmasından endişe duyuyorlar bu Cumhuriyetin, mal sahibi olmayanların eline geçmesinden korkuyorlardı. Bunun üzerine bir cumhuriyetçi kral olan Başkanlık sistemini kurdular ve başkanlık seçiminin de halka fazla inmemesine dikkat ettiler. Tek dereceli genel seçime dolaylı bir seçim sistemini tercih ettiler, çünkü bu sistem her Devlete, kendi başkan seçmenlerini atama yöntemini saptamak olanağını sağlıyordu.

Bu sistem başlangıçta Avrupa seçimli monarşilerinde meselâ Polanya veya Kutsal-İmaparatorluk'da uygulanan usulden o kadar farklı mı idi? Fransız İhtilâli ve 19 uncu yüzyılın çatışmaları, cumhuriyetçi rejim ile monarşik rejim arasında, başlangıçta olmayan bir sınır çizdiler. Ortaçağda kralları çok defa soylular seçerdi. Bu da Cermen boylarının bir geleneği idi. Yavaş yavaş veraset usulünün yerleşmesi derebeyliğin yerini gitgide merkezi otoritenin aldığı anlamını taşıyordu.

1787 Amerikan kuralları aristokratik bir toplumun eskimiş düzenlerini, burjuva bir topluma uygu-

luyordu. Eşitliği savunan ideolojiler verasetin siyasi meşrutiyete temel olmasını istemiyorlardı. Bu ideolojiler miili karakterin ana özelliği olan merkeziyetçiliğe karşı da çok çekingen davranıyorlardı, geleneğe uygun olarak iktidara gelmiş bir kralın bölgesel özerkliklere ve Devletlere karşı koymak için daha güçlü silâhları vardı; bu da onu işbaşından uzaklaştırmak için ayrı bir sebepti. Zaten federal iktidarı sınırlandırmak isteği sonunda başkanlık ayrıcalıklarını azaltmak demek olacaktır. Beyaz sarayın Cumhuriyetçi hükümdarı mutlak iktidara sahip bir hükümdar olmaktan çok uzaktır. Onun yetkileri çağdaş kralların çoğundan ve bugünün Cumhuriyetçi hükümdarlarından daha azdır.

Ama artık yol açılmıştır. Demokratik ideoloji geliştiği ölçüde, 1787'nin dolaylı ve sınırlı seçimi, dolaysız bir genel seçime doğru kayacak ancak yerini resmen korumağa devam edecektir. Buna paralel olarak başkanın yetkileri artacaktır. Franklin Delano Rocsevelt'in iktidara gelmesi bu alanda kesin bir aşama olmuştur. 1933'den önce kuvvetli başkanlar, tam anlamda cumhuriyetçi hükümdarlar azınlıktadır. Bu tarihten sonra ise sayıları azalanlar, Harding veya Coolidge tipi zayıf, kukla başkanlar olmuştur. Beyaz Saray'a Eisenhover gibi silik bir kişiliği olan bir başkan bile gelse, onun adına hükümet eden gruplar veya bürolar bulunmaktadır.

Cumhuriyetçi monarşinin ikinci modern biçimini tanımak daha uzun zaman isteyecektir. Bunun bir örneği Büyük Britanya'da parlamento rejiminin kanadı altında gelişen şekildir. Bu daha örtülü bir rejimdir. Birleşik Devletler başkanının resmen halkın oyu ile seçilmesi onun cumhuriyetçi kral yönünün görülmesine engel değildir. Amerikalı bakanların kolektif bir organ değil de başkanın sadece çalışma arkadaşı olmaları ve sadece onun kararlarını uygulamakla görevli bulunmaları başkanın Cumhuriyetçi kral

niteliğini kuvvetlendirir. Buna karşılık İngiliz başbakanı, hükümet içinde «primus inter pares»(*) durumundadır. Hükümet başkanının üzerinde gerçek bir kralın kral soyundan gelen geleneksel bir kralın bulunması da başbakanın ana niteliğini daha iyi gizler. Bu arada krallığın, her türlü politik güçten yoksun fakat büyük şeref ve itibar sahibi bir milli simge haline gelmesinin doğal sonucu başbakanlığın daha güçlü bir durum kazanması oldu. Disraeli Kraliçe Viktoryayı, Hindistan İmparatoriçesi ilân ettirmekle gerçekte kendisi Büyük-Britanya'nın hükümdarı oluyordu. Bu yeni tip monarşi rejiminde Disraeli veya siyasî rakibi Gladstone seçmenlerin belli süreler için seçip bu sürelerin sonunda iktidardan düşürdüğü krallardı.

Daha 1867'de Walter Bagehot, bakanların kral ve parlamentodan daha geniş yetkisi olduğunu üzülerek ortaya koyuyordu. 1937'de Ramsay Muir ise, İngiliz kurumlarının gelişmesini ilginç bir cümle ile anlatıyor «iktidar önce kraldan parlamentoya, parlamentodan da hükûmete geçti» diyerek bir «hükûmet diktatörlüğünden» söz ediyordu. Fakat başbakanın hükûmet içinde gittikçe daha genişlediğini hiç biri farkedememişti. Fransız hukukçular da ikinci dünya savaşından önce ve sonra bu gerçeği anlayamamışlar ve İngiliz kurumlarının kuvvetler arasında bir denge rejimi kurduğunu ve bu rejimde çok hassas bazı düzenlerin parlamento ile hükûmet arasındaki anlaşmazlıkları çözümlediğini yazmaya devam etmişlerdi.

Siyasi partilerin sistematik bir tahlilini yaparsak bu düşüncenin yersiz olduğu ortaya çıkar. 1951'de şunlar yazılabiliyordu: «Gerçekte, çoğunluğa sahip bir iktidar partisi bu hukuki düzeni olduğu gibi değiştirir. Parlamento ile hükûmet aynı motörle çalışan iki makineye benzerler: bu motor partidir. Eğer seçimlerde tam bir birlik sağlanıyorsa ve parti içinde-

(*) Eşitleri arasında birinci (ç.)

ki küçük gruplaşmaların etkisi sıfıra inmişse parlamento hükûmet kararlarını kaydetmekle yetinen bir organ haline gelir. Bu kararlar da zaten parti kararları demektir.»(*)

1956'da İngiliz çoğunluk partisinin bir liderin emri altına girdiği, bu liderin de aynı, zamanda başbakan olduğu kaydediliyor ve bundan, İngiliz parlamento rejimi ile Amerikan başkanlık rejiminin, hukuki yapı farkına rağmen birbirine çok benzediği sonucu çıkarılıyordu, çünkü İngiliz seçmeni oyunu bir partiye vermekle o partinin başkanını en üst kademede yönetici olarak kabul etmiş oluyordu. «Gerçek şudur ki bugün, batı demokrasilerinde gelişmekte olan iki çeşit rejim vardır: seçmenlerin bütün bir seçim devresi boyunca iktidarda kalacak bir hükûmet başkanını açık veya kapalı bir şekilde seçme imkânına sahip oldukları rejimler ve böyle bir imkânın bulunmadığı rejimler.»(**)

Bundan dokuz yıl sonra, (ve Bagerhot'un hatırlatmalarından yüz yıl sonra) bir İngiliz yazarı bu tahlillerin sonucu olarak İngiltere başbakanı için «seçimle gelmiş hükümdar»(***) terimini kullanıyordu. Fakat o zamanlar aynı nitelikte bulunan ve yine parlamentoya dayanan başka hükûmet başkanları da vardı. Bu gelişme İkinci Dünya Savaşı ile başlamıştı. İsveç, Federal Almanya Cumhuriyeti, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda bunlar arasındadır. Cumhuriyetçi monarşinin bir yandan parlamentonun seçimi ve hükûmetin sorumluluğu, bir yandan da, adı var kendi yok kralın tacı ile iki kez örtülmüş, maskelenmiş şekli onun resmî ve açık şeklinden daha yaygındır. Bu şekil başkanlık rejimidir.

(*) Maurice Duverger, Siyasi Partiler, 1951 s. 433 ve 437.
(**) Le Monde. 13 Nisan 1956.
(***) F.W.G. Benemy, the elected monarch, Londra 1965.

De Gaulle ve yeni Fransız Monarşisi

Fransa tahtının varisine gösterişli bir saygı içinde «monseigueur»(*) diye hitap ettiği için bazıları general De Gaulle'ün geleneksel monarşiyi geri getirmek niyetinde olduğunu düşündüler. Bazıları da De Gaulle'den sonra oğlu Amiral Philippe'in Fransanın başına geçmesini bekliyorlardı. Bunların aslında temel sorunun bugünkü verilerinden haberi yoktu ve De Gaulle'ün nasıl düşündüğü hakkında da hiç bir şey bilmiyorlardı. De Gaulle'ün duyguları belki monarşiye dönüktü. «Bin yılda Fransayı kuran kırk krala» şüphesiz derin saygısı vardı. Kendisi de boyu ile posu ile bir kral soyunun kurucusu olabilirdi. Ama De Gaulle artık bu çağda meşrutiyetin verasete ya da kutsal törenlere değil millet oyuna dayandığını biliyordu.

Fransada artık, Bourbon'ların geri geleceğine inanan kalmamıştır. Paris kontu cumhuriyetçidir. Fransa tahtının varislerine Fransız toprağını yasaklayan kanunun yürürlükten kaldırılması, gerçekte onlara gösterilen bir yakınlık değil, sadece artık onların tehlikeli olmadıklarının anlaşılmasının bir sonucudur. Kısaca Fransa tahtının ciddi bir adayı yoktur. Gerçi her yıl Provence'da Montmajour manastırında kralcıların toplantıları yapılmaktadır ama bu siyasal bir eylem değil sadece kutsal bir tören veya turistik bir gösteri olmaktan ileri gidememektedir. Bazı eskimiş ve terkedilmiş anıtları kurtarmak için ortaya atılan işgüzarlar gibi küçük ve patırtıcı guruplar içinde kralcı fikirleri beslemeğe uğraşan yeni yetişmeler de görülmektedir.

General De Gaulle ayakta kalması imkânsız şeylerin devamında ısrar etmedi. Eski monarşiyi geri getirmedi ama Fransanın yüzünü yeni monarşiye doğru çevirdi. Bu yeni monarşi yavaş yavaş batı dünyasını

(*) 14'ncü Louis'den sonra Fransa tahtının varisine bu ünvan verilmiştir. (ç.)

içine alan bir rejimdi. Avrupada ise Federal Almanya Cumhuriyeti 1945'den sonra fiilen bu rejimi parlamenter şekli ile kabul etmiş durumda idi. 1958'de De Gaulle iktidara geldiği zaman bu rejimin etkisine girmemiş, Fransadan başka iki büyük liberal ülke vardı: Japonya ve İtalya.

Görünüş ne olursa olsun generalin bir kralı hatırlatan üslubu işi kolaylaştırmadı. Bu üslûp ona eski bir hava, tanrısal bir hukuk görünüşü verdi ve bunun sonucu parlamento üyelerinin daha güçlü bir muhalefet olarak karşı çıkmalarını sağladı. Halkın verdiği yetki ile tarihî bir meşruiyeti karıştırmak, parlamenter anarşiden cumhuriyetçi monarşiye geçişi demokratlara kabul ettirmek için en uygun yol değildir. Zaten bir insana bağlı kaldığı ölçüde De Gaulle'cü otoritenin sonradan gelecek bir başkasına geçmesi söz konusu değildi, bu da monarşi kavramının karşıtıdır ve diktatörlükten ayrıldığı noktadır.

Bununla beraber De Gaulle iktidarının bazı yanları özellikle çifte meşrutiyet Fransa'da cumhuriyetçi monarşinin ilk şekli olan Napoléon sistemini hatırlattır. De Gaulle'ün iktidarı bir yandan 18 Haziran 1940'a bir yandan da Fransız halkının genel oyuna dayanıyordu. İmparatorun iktidarının temelleri ise hem Notre Dame Kilisesinde yapılan kutsallaştırma ayini hem de plebisit yolu ile alınan millî irade üzerine kurulmuştu. Tören ve âyinlerin ötesinde her ikisini de ayakta tutan şan şeref ve itibarlarıydı. Bunlar akla değil yarı mistik bir hayranlığa dayanan otoritelerdi. Her ikisinde de cumhuriyete karşı bir çeşit eğilim vardı. Demokrasi hayranı general cumhuriyetin kurulmasında etkili olmuş. Fransız direnme hareketini yöneten general'de cumhuriyeti kurtarmıştı.

Fakat Cumhuriyetçi monarşinin bu eskimiş şeklinin başarı şansı 19'ncu yüzyılın başına oranla 20'nci yüzyılda daha da zayıftı. De Gaulle onun yerine yavaş yavaş modern bir şekil getirdi. Böylece Fransa

kişisel De Gaulle'cülükten kurumsal De Gaulle'cülüğe geçti, sonra da De Gaulle kurumlarından herkesin yada büyük bir çoğunluğun benimsediği kurumlara öncelik verdi. Bu harekete yön veren iki temel etken vardır: 1962 reformu ve parlamento çoğunluğunun iktidara gelmesi. Birincisi bilinçle ve isteyerek gerçekleştirilmiş bir eserdir, ikincisi ise bu niteliklerden yoksun bir olaydır. Bütün resmî beyanlarına rağmen De Gaulle'ün kafasında, bazılarının ileri sürdüğü gibi cumhurbaşkanını genel seçimle iş başına getirme sistemini yürürlüğe koymak düşüncesi mi vardı? De Gaulle böyle düşünmüş olabilir ancak bazı rakiplerinin 1956 da giriştikleri hareket, solun bir kanadı —özellikle genç kanadı— için, yanlış yorumlanmış olan 2 Aralık 1851 örneği sebebiyle cumhuriyetçilerin gözünde o zamana kadar büyük bir saygısızlık olan bir fikre tekrar itibar kazandırmamış olsaydı, De Gaulle belki de bu girişiminde başarı sağlayamayacaktı.(*)

Anayasayı değiştirmek için başvurulması gereken usulün düzensizliği başkanın genel seçimle iş başına gelmesi prensibi üzerinde önce bazı kuşkular uyandırdı. Sol partiler buna şiddetle karşı koydular. Geleneksel politik sınıf bütünüyle parlamentonun üstünlüğü prensibine bağlı kaldı çünkü bu prensip o sınıfın üstünlüğünü de güvence altına alıyordu. Fakat 1965'de ilk uygulanmasından sonra bu sistem halkın malı oldu ve yerleşti. Politik kurmay grupları da bu durumu benimseyip kabul ettiler.

Solun 1972'de kabul edilen ortak programı bile başkanın genel oyla seçilmesi prensibine karşı çıkmaz ancak «başkanın her türlü denetimden uzak olağanüstü yetkilerini» eleştirir ve görev süresinin yedi

(*) 1956'da açılan kampanya için Le Monde 15 Nisan 1956, M. Duverger - Yarın Cumhuriyet, 1958 ve özellikle VI'ncı Cumhuriyet ve başkanlık rejimi, 1961.

yıldan beş yıla inmesini ister. «Sol aydınlar grubu» nun 1956'da önerdiği ve 1963'de Charles De Gaulle'ün benimsediği bir prensip olan «Başkanın halk tarafından seçilmesi prensibi» olsun, ya da 1972'de ortak programın öngördüğü ve bir yıl sonra Georges Pompidou'nun benimsediği «Başkanlık görev süresinin kısaltılması» konusunda olsun bir mizançi, De Gaulle'cülerin siyasî rakiplerinin ortaya attıkları fikirleri uygulama alanına çıkardıklarını her zaman söyleyebilir.

1962 reformunun Amerikan tipinde bir cumhuriyetçi yoluna saptığı sıralarda Millet Meclisine sağlam ve disiplinli bir çoğunluğun gelmesi rejimi İngiliz tipi bir cumhuriyetçi yönünde geliştirdi. V'nci Cumhuriyetin ilk yasama devresinde generalin Millet Meclisinde sağlam bir dayanağı yoktu. Evian anlaşmalarından sonra ortaya çıktığı gibi hükümetini iktidarda tutan sadece kendi itibarı ve Cezayirdeki albayların korkusuydu. 1962'den itibaren De Gaulle ve ondan sonraki başkan, İngilizlerde olduğu gibi sağlam bir çoğunluğa dayanabileceklerdir. Bu çoğunluk seçimlerin sonuçlarına göre az veya çok geniş, itiraz ve yakınmalarında günün koşullarına ve sorunlarına göre hareket eden sadık bir çoğunluktur.

Çoğunluk olmaması ya da bu çoğunluğun dayanıksız ve başıboş olması yüzünden hükûmetlerin zayıf ve istikrarsız düşmesi Fransız Cumhuriyetleri tarihinde üzerinde önemle durulacak bir olaydır. De Gaulle bunu pek ümit etmediği halde için için istemekten geri kalmamış ve sakıncalarını da tam olarak hesaplayamamıştı. Parlamentoya karşı bir çeşit alerjisi vardı, siyasâl partilerden çekiniyordu ve onların görevleri ve yapıları hakkında bilgi sahibi değildi. Bu koşullar altında onun İngiliz tipi cumhuriyetçi monarşinin nasıl işlediğini anlaması beklenemezdi. Buna rağmen Millet Meclisinde bir çoğunluğun doğmasında

generalin ve özellikle 1962 Anayasa reformunun etkisinden söz edilebilir.

Siyasal partileri her fırsatta kötülemiş olan bir adam, değişken küçük ve zayıf gruplar halindeki sağa eğilimleri o güne kadar görülmemiş güçte bir sağcı parti haline getirmesini bildi. Sağ bütünüyle partilere düşmandı, içinde cumhuriyete karşı gruplar vardı, kendi bakanlarına ve Parlamentoya karşı çekingendi kralcı bir iktidarın özlemiyle çok güçlü bir başkan bekliyordu. Boulanger, Mitterand Poincare', Doumergue, Pétain sırasıyla gelip geçtiler. Kısaca Fransız sağı Diojen gibi gün ortasında adam arıyordu. Önce direnme sonra da temizlik hareketlerine karışan general, gerçi sağcıların sevdiği bir kişi değildi ve savaşta düşmanla işbirliği yapmış olanların intikam duyguları O.A.S.(*) yoluyle tekrar canlanmak fırsatını buluyordu ama De Gaulle, Fransız tutucu çevrelerinin her zaman özlemini duyduğu kişisel ve monarşik otoriteyi temsil ediyordu. Evian anlaşmalarını bir kere kabul ettikten sonra onun çevresinde birleşmemeleri imkânsızdı.

De Gaulle böylece tahminleri boşa çıkarmadı(**) ve sağ güçlerin birleştiricisi oldu: bir bakıma bu durumdan pek memnun değildi çünkü sağı sevmiyordu ama sağın kendisine parlamenter bir güç kazandırmasını da küçümseyemiyordu. Onun bayrağı altında bir sürü aday, bazan bu başarılarına kendileri de akıl erdiremeden Millet Meclisine seçildiler. İçlerinde ötekilerden daha ileri görüşlü olan biri 1962'de De Gaulle'cülerin oy oranının Fransada o güne kadar hiç bir partiye nasip olmamış bir hızla yükselerek % 17,8 den % 32'ye çıkması karşısında şöyle diyordu: U.

(*) 1961 - 1963'de Cezayir Bağımsızlık hareketini zor kullanarak bastırmak için kurulmuş gizli ordu örgütü. (Ç.)

(**) M. Duverger - Le Monde 15 Ekim 1964.

N.R.(*) benim yerime De Gaulle etiketiyle bir patates çuvalını aday gösterseydi, benden daha çok oy toplardı.» Bazı yorumcular De Gaulle'cü adayların, seçim çevrelerinde az tanındıkları ölçüde başarılı olduklarını yazdılar: tanınmış kimselerden daha saydam bir kişilikleri vardı ve arkalarında bulunan Generalin görülmesine engel olmuyorlardı.

Fakat seçmenleri ile ilişkiler kurduktan sonra zamanla ağırlık kazandılar ve Generale gölge etmeğe başladılar. Bu arada alışkanlık, yaşlanma ve 1968 yılında patlak veren krizin etkisi ile Generalin prestiji zayıflamıştı. Olağanüstü insana olan bağlılık yavaş yavaş o insanın kendi partisiyle beraber bütün partileri küçümsememesine rağmen olayların gücü ile kurduğu partiye bağlılık şekline döndü. Aynı zamanda sağcı gruplar özel yararlarını hatta aralarındaki düşmanlıkları bile bir kenara itip, Direnme hareketine katılmış olanlar ve yeni De Gaulle'cülük akımının acemi erleri tarafından kurulan merkez çevresinde toplandılar. Bu gruplardan bazıları U.D.R. içinde eriyip silindi, ötekiler ise ayakta kalmakla beraber özellikle oy vermede sadık birer uydu haline geldiler.

Bu yoldan oluşan blok, boyutları bakımından olduğu kadar oy verme disiplini bakımından da şaşırtıcı ve etkileyici olmuştur. Nepoléon'un tecrübeli askerleri gibi De Gaulle'e bağlı milletvekilleri de hem

(*) YENİ CUMHURİYET BİRLİĞİ — (Union pour la Nouvelle République, De Gaulle'ün politikasını desteklemek amacıyla 1958'de kurulmuş siyasal parti. 1962'de bu parti DEMOKRATİK ÇALIŞMA BİRLİĞİ (Union Démocratique du Travail) ile birleşerek UNR - UDT grubunu oluşturdu. 1968'de bu Birliğin Parlamento grubu CUMHURİYETÇİ DEMOKRATLAR BİRLİĞİ (Union des Démocrates pour la Répubiique) oldu, Haziran seçimlerinde de bu Birliğin adayları UDR - CUMHURİYETİ KORUMA BİRLİĞİ, (Union pour la Défrense de la République) işareti altında birleştiler. (Ç.)

homurdandılar hem de onun peşinden ayrılmadılar. Avrupadaki benzerleri ile karşılaştırıldığı zaman Fransız sağının en büyük özelliği, bölünmüş olmaktan fazla her bölümün içindeki disiplinsizliktir. De Gaulle ise bölünenleri bir demet halinde birleştirmiş ve bunların hepsini katı bir disipline bağlanmıştır. Böylece Fransa'da, İngiltere'deki tutucu parti veya Almanya'daki hristiyan demokratlara benzer bir siyasal gücün doğduğunu görürüz ancak bu güç İngiltere veya Almanya'daki benzerlerinin yerleşmişliğinden, militanlarından ve örgütünden yoksundur. Bu güç cumhuriyetçi monarşinin ana temellerinden biridir ve İngiltere'de başbakanın teklif ettiği tasarıları Parlamento nasıl kabul ederse, Fransa'da başkanın sunacağı tasarıların da kabul edilmesini güvenle sağlar.

Başkanın genel oyla seçilmesi bu çoğunluğun oluşmasında ve korunmasında rol oynamıştır. Böyle bir seçim uygulanmasaydı generalden sonra yerine yine bir De Gaulle'cü gelemezdi ve U.D.R. —uydular bloku 1969'da dağılırdı. Öte yandan bu seçim yurttaşlar arasında, her ikisi de belirli bir çoğunluğu temsil eden iki lider arasında millî ölçülerle bir seçim yapmak fikrini geliştiriyordu. Başkanlık seçimindeki özellikler milletvekili seçimlerine yansıdı ve artık seçmenler bu seçimleri de çoğunluk açısından görmeğe başladılar.

Böylece Fransız Cumhuriyetçi monarşisi hem Bonaparte, hem Amerikan hem de İngiliz örneğine uygun bir biçimde gelişti. Yalnız bu demek değildirki De Gaulle, Napoléon'un, Washington'un ve Disraeli'nin dümen suyundan gitmiştir. O önce Napoléon'un tekniğine uzaktan benzeyen bir teknik uyguladı. Bundan sonra bile bile Washington'un tekniğini taklit etti. Ve pek farkında olmadan Disraeli'nin tekniğinin etkisinde kaldı. Zaten bugünkü Fransız rejiminde en son iki teknik uyumlu bir sentez içinde eri-

miş değil sadece yan yana durmaktadır ve Fransız rejiminin zayıf noktası da buradadır.

Kurumlar planında General'in başarısı büyüktür. O olmasaydı Fransada Dördüncü Cumhuriyet devam edecekti ve bu da komşusu Italya'nınki gibi güçsüz, kararsız ve yetersiz bir rejim olacaktı. Çağdaş seviyeyi tutmağa götüren yollar bazan karanlıktır. Başka bir çağın adamı olan ve eskimiş bir üslûpla karşımıza çıkan De Gaulle, zamanının insanlarını ve düşüncelerini geride bırakan bu yalnız adam, Fransız siyasal rejimine cumhuriyetçi bir monarşi biçimi vererek onu bugünün büyük batı demokrasileri düzeyine getirmiştir. İşin yapılış şekli, yeni rejimin hoşa gitmeyen bazı ayrıntıları ve De Gaulle'ün çalışma arkadaşlarının dar görüşlü olmaları yüzünden bugün hâlâ bir çok Fransız ortaya konan eserin önemini kavramış değildir.

2 — Neden Cumhuriyetçi Monarşi?

Batılılar bu yeni monarşiyi kabule yanaşmazlar. Bu sistem onların resmî ideolojilerine aykırı düşer. Bu resmî ideoloji ise onları insanlara güvensizlikle bakmaya ve tek kişinin elinde merkezleşmiş iktidara karşı koymaya doğru yöneltir. Sınıfları ve kolektif hareketleri siyasal hayatın temeli saymakla Marksistler liberal geleneği bu noktada güçlendirmiş oluyorlar. Bütün kararları gruplara, toplumlara ve kurullara bırakmakla ve evlerden daha yüksek oldukları için kiliselerin çan kulelerini yerle bir etmek isteyen Couthon(*) örneği bir eşitçiliğe sımsıkı yapışmakla solcular da aynı yolu benimsemiş oluyorlar.

(*) Couthon: (Georges) 1755 - 1794 yılları arasında yaşamış olan Fransız politikacısı. Robespierre ve Saint-Just ile beraber bir çeşit üçlü iktidar kurup 1793'de Lyon isyanını bastırdı fakat 28 Temmuz 1794 de Robespierre ile birlikte idam edildi. (Ç.)

Fransada cumhuriyetçi monarşi ile De Gaulle'cülüğün birbirine karıştırılması gerçekler önünden kaçışı daha da kolaylaştırır. İkisinin de aynı zamanda ortadan kaldırılabileceği düşünülür. Brandt ve Palme'ın etkisinin Heath veya Nixon;unkinden daha zayıf ve daha kişisel olmadığı ve bu ikisinin de Pompidou'dan daha güçsüz olmadığı hatıra gelmeyebilir. De Gaulle'dan sonra gelecek olanlardan iktidarı geri almak, Fransız monarşisinin hoşa gitmeyen bazı köhne yanlarını silmek ve ona daha cumhuriyetçi bir görünüş vermek olacaktır. Fakat düzenin temeli değişmeyecektir.

Hükümdar ve Yıldız

Gerçekten kaçışın başka bir şekli de, cumhuriyetçi monarşilerin iktidara gelmesini bir düş saymaktır. Otoritenin bir kişiye mal edilmesi, bu kişi elinde merkezleşmesi aracı kuruluşların yarattığı bir göz boyama oyunudur. Büyük tirajlı basın, radyo ve televizyon sanatta, sporda, cinayette olduğu gibi politikada da yıldız peşinde koşarlar. Bu kurumları halkın gözünde daha iyi canlandırmak için onları bir insan yüzünde yansıtmak yolunu tutarlar.

Rejimi temsil eden hükümdarı birinci plâna çıkarıp ışıkları onun yüzüne çevirirler, ve gerçekte grupların, komisyonların, ekiplerin aldıkları önemli kararları onunmuş gibi gösterirler. Bu aracı kuruluşların iktidarı bir kişinin elinde toplamaları, otoritenin genel bir yönünü devam ettirmek, güçlendirmek ve çağdaş bir anlayışa kavuşturmak bakımından hoş görülebilir. Biraz karmaşık olan her düzende kararları verenin, merdivenin en üst basamağında bulunan ve bütün bakışları üzerinde toplayan kişi olduğu kabul edilir, oysa çok defa o kişi, bu kararları sadece onaylamakla yetinmekte, bunlara bazen hiç katılmamakta bazen de zayıf bir katkıda bulunmaktadır. Bü-

yük yazarlar nasıl «yardımcı»larının yazdıkları kitapları imzalamakla yetinirlerse, hükümet başkanları da çok zaman, onlara sorulmadan alınmış kararların sahibi durumunda kalırlar. Kitle haberleşme araçları ise bütün önemli siyasal kararların sorumunu Başkana ve Başbakana yüklemek eğilimini artırmakla görüntü iktidar ile gerçek iktidar arasındaki bu boşluğu daha da ortaya çıkarırlar. Fakat toplum yaşamında olaylara yön veren biraz da inançlardır.

Halkın bir paraya güven duyması (ekonomik koşullar d.d. bu paranın aleyhinde bile olsa). Enflasyon tehlikesinin azalması demektir, güvenini kaybetmesi de o paranın değerini sıfıra indirir. Bu kollektif inanışlar üzerinde aracı kuruluşların çok derin etkisi olduğu bir gerçektir. İktidarın bir kişide toplanıp onunla temsil edilmesine gelince, bu iş iki ayrı planda ortaya çıkar. Aracı kuruluşlar önce Başkanın veya Başbakanın yüzünü tanıtırlar, bu da onun halka daha fazla yaklaşmasını sağlar. Televizyonda sık sık görülen bir yazarın kitaplarının daha çok satılması karşısında yayımcısını daha ağır koşullara zorlaması buna benzer bir olaydır. Amerika Birleşik Devletlerinde ölüm veya istifa nedeniyle Başkanın yerine gelen Başkan yardımcısının genellikle •silik bir kimse olmasına rağmen neden sonradan başkan seçildiğini anlamak böylece mümkün olur. Çünkü en üst basamakta bulunan idarecinin her gün genel ilgiye hedef olması, halkın onu kendisine daha yakın görmesini kolaylaştırır. Ve görev süresi dolan bir başkan veya başbakan, basın radyo ve televizyon gibi aracı kuruluşların etkisiyle, genel seçimlerde rakiplerinin karşısına çok güçlü bir durumda çıkar. Eğer dik başlı bir kimse ise, başlangıçta ondan yana olanlar seçimleri kazanamamak yeni iktidarı kaybetmek pahasına onunla anlaşmazlığa düşebilirler. Bu durumda bir aday kendi grubu içinde bir çeşit üstünlük sağlamış demektir.

Fakat bir kimsenin reklâmı yapılınca bundan faydalanan sadece o kimse olmaz, onun temsil ettiği makamda bu reklâmdan payını alır. Hükümetin gerçek başarısı Başkan veya Başbakan olduğuna, ulusal politikanın onun tarafından yönetildiğine, büyük kararların yükünü onun taşıdığına halkı inandırmak Başkan veya Başbakanın yetkilerini daha da kuvvetlendirir. Siyasal fonksiyonların önemi, sadece anayasal, yasal veya yardımcı metinlerle belirlenmiş değildir. Bu fonksiyonların ortaya çıkmasında sosyal güçlerin ağırlığı daha çok duyulur. Bu sosyal güçlerden biri de bir siyasal fonksiyonun halkın gözünde aldığı şekildir. Devlet ve Hükümeti gerçekten yönetenin Başkanlık veya Başbakanlık makamında oturanlar olduğunu sık sık duyan yurttaşlar sonunda buna inanırlar ve bu inanç onları bu makamlara daha büyük bir önem vermeğe götürür. Devlet ve Hükümet üzerinde bu makamların etkisi de böylece daha derinleşmiş olur. Belki başlangıçta gerçek durumla, aracıların yarattığı düş arasında büyük bir ayrılık vardır ama bu, yine aracıların çabalarıyle yavaş yavaş kapanır. Bu cumhuriyetçi monarşinin görüntüsünü geliştiren bu aracı kuruluşlar, bu rejimin gerçekten yerleşmesini sağlarlar.

Bunu yaparken ortaya çıkmasına yardımcı oldukları halkın bu çağrısına da cevap vermiş olurlar. İktidarın bir kişi tarafından temsil edilmesi, kişisel bir nitelik kazanması batı demokrasilerinde pek yeni bir olay değildir. Gerçek yenilik, eskiden beri görülen, iktidarın bir kişide merkezleşmesi olayının yaptığı etkidir. Eskiden bu durumdan, sosyal yaşam çerçevelerini ve maddî haberleşme olanaklarını yansıtan yerli eşraf faydalanırdı. Cumhurbaşkanı ve Başbakan ise halkın sık sık göremediği, uzak belirsiz masal kahramanlarıydı. Buna karşılık bölgenin milletvekili, Şehir meclisi üyesi, muhtar daha çok görülen daha iyi tanınan, daha gerçek kişilerdi.

Bu kimseler milli devletin ekonomik ve sosyal görevlerinin az olduğu ve insan yaşamının daha çok yöresel plânda sürüp gittiği çağlarda daha önemli kişilerdi. Sadece «eşraf» sözü bile iktidara kişisel bir anlam verir çünkü eşrafın itibarı işgal edilen makamın değil doğrudan doğruya kişinin itibarıdır. Üçüncü Cumhuriyetin Milletvekili, Şehir Meclisi üyesi veya muhtarı kişisel otoritesi olan kimselerdi. Bunlardan bir çoğu özellikle kasaba ve köylerde her seçimi kazanırdı. Parti değiştirirler, fikir değiştirirler yön değiştirirler fakat hiç bir zaman seçmenlerinin güvenini kaybetmezlerdi. Zaten çok zaman bölgesel tutumlarıyle milli politika tutumları birbirine uymaz hatta birbirine karşıt olurdu.

Böylece eşrafın köklü bir şekilde yerleşmiş bulunduğu seçim bölgelerine onların «malikâneleri» gözüyle bakılabilir. Seçim bölgesine malikâne demekle, bir kişide toplanan milli iktidara monarşi demek aynı kapıya çıkar. Gerçekte seçim kurumlarının 1945' den sonra uğradıkları değişikliklerle XVI ve XVII'inci yüzyıllardan sonra miras kurumlarının aldıkları yeni şekiller arasında bazı yakınlıklar vardır. Her iki halde de yöresel topluluklar çerçevesinde kişileşmiş otoriteler, yerlerini daha geniş bir milli çerçeve içinde kişileşmiş otoriteye bırakırlar. Derebeylerin ayrıcalıkları nasıl zamanla kral kanı taşıyan krala geçtiyse, eşrafın ayrıcalıkları da, iktidara seçimle gelmiş bir krala geçmiştir.

Aracı kuruluşlar radyo ve televizyon yoluyle Başkanın veya Başbakanın kişiliğini tanımak olanağını bütün vatandaşlara vermiş ve yukarıda söz konusu sürece yardımcı olmuşlardır. Gerçi bu, kişisel ilişkilerden doğan bir yakınlaşma değil daha çok radyo ve televizyon verilerine dayanan dolaylı ve üstünkörü bir tanımadır. Ancak bir basın toplantısı veya ekranda izlenen bir açık oturum şu veya bu vesile ile konuşulan bir kaç kelime veya bir sohbet toplantı-

sından daha fazla, bir derinlikle insanın kişiliğini meydana çıkarır. Televizyon hiç bir gizlenmeği hoş görmeyen insafsız bir araçtır.

Bazı aktör ya da playboyların Televizyon yolundan politik başarıya ulaşabileceklerini düşünen Pierre Mendés France'in korkuları gerçekleşmedi: Kaliforniyada M. Regan'ın durumunu ise istisna olarak kabullenmek gerek çünkü Regan sonunda usta bir politikacı olduğunu gösterdi. Bugün artık gerek başkanlık gerekse milletvekili seçimlerinde başarı şansının güçlü bir kişiliğe sıkı sıkıya bağlı olduğunu herkes anlamış bulunuyor.

Bu durumda iktidar temsilciliğinin yöresellikten ulusallığa, parlamenter darebeylikten cumhuriyetçi monarşiye geçişinin temel etkenini aracı kuruluşların gelişmesinde aramamak gerekir. Bu gelişme, yurttaşlara Başkan veya Başbakanı, en az yöresel ünlü kişiler kadar tanımak olanağını vermekle, söz konusu geçişe sadece yardımcı olmuştur. Fakat siyasal propagandanın başarı sağlamasının nedeni, kendi yaratmadığı tüketici kütlesinin ihtiyacına cevap vermesidir. Toplumsal yaşam çerçevesinin genişlemesi, köy ve kasabaların yerini büyük kent birimlerinin alması, yöresel otoritelerin yerine milli otoriteyi kendiliğinden iktidarın esas merkezi haline getirmekte gecikmemiştir. Devletin üzerine aldığı rolün büyük bir önem kazanması da aynı yönde bir gelişmedir.

Yeni kapitalizm ve Teknostrüktür

Anatole France Cumhuriyetin az yönettiği için fena yönettiğine işaret ediyor ve bu nedenle onun hoşgörülmesini istiyordu.

Geleneksel demokrasi Devleti, polis, savunma, adalet ve özel girişimin boşluklarını kapatan bazı hizmetler içinde sınırlayan liberal kapitalizm çerçe-

vesinde gelişti. Sayıca bu kadar az görevi yerine getirmek için güçlü bir iktidar gerekli değildi ve böyle bir iktidar hem şiddetli çatışmalara yol açabilirdi hem de kişi hakları ve girişim hürriyeti için de bir tehdit olarak görülüyordu.

Siyasal liberalizm için her iktidar bir baskı aracıdır çünkü bu iktidarı elinde tutan doğal olarak onu kötüye kullanmak eğilimindedir. Aydın kafalı bile olsa zorbanın iyisi olmaz. Kendi, iradesini zorla başkalarına kabul ettiren kişi, yine kendi çıkarlarını, kendi tercihlerini, kendi fikirlerini ve kendi tutkularını öne alacaktır, çünkü insan bencildir, önce kendini düşünür.

Bir insanın ötekilerden daha yüksek bir noktaya çıkması, onlara emir vermesi onlara söz geçirmesi ondaki egemen olma eğilimlerini geliştirir ve onu zorba bir hükümdar olmaya doğru iter. Kişiye emretme yetkisi veren görevlerin peşinde, daha çok, ruhsal nitelikleri bakımından egemen olma eğiliminde kimselerin koştuğu düşünülürse bu tehlike daha da belirli bir durumda ortaya çıkar. Bir azize sınırsız bir iktidar verildiğini düşünelim, bu aziz adalet eşitlik ve insanlık üstüne kurulu bir toplum yaratmaya savaşacaktır. Ama iktidar peşinde koşan aziz görülmemiştir ve özellikle azizler iktidarı ele geçirme yollarına girmezler. Halkının mutluluğu için çalışan kral düşüncesi sadece insandaki baba sevgisinin bir başka yönüdür ve gerçeğe uyduğu pek az görülmüştür. Bu biçim iktidar kendisini kabul ettirmek için gizlenen iktidardır.

Ekonomik liberalizm ise iktidar karşısında aynı çekingenliği gösterir, onu başka temeller üzerine oturtur ve kamu otoritesi sınırları içinde tutar. Özel girişimcilere en geniş hürriyet ve olanakları sağlamak için Devletin ayrıcalıklarını ve yöneticilerin yetkilerini en alt sınıra indirir. Üretim ve alış veriş alanlarında bir işyerinin patronu, bir fabrika veya ma-

ğazanın sahibi hiç bir sınırlama ve denetlemeye uğramadan tam bir hürriyet içinde olmalıdırlar. Oysa bu iş adamlarının otoritesi serbest piyasanın kurallarına bağlı kalır ve bunların zorba gibi hareket etmeleri böylece önlenmiş olur. Tüketicinin tercihlerini hesaba katmayan işletme, rakipleri karşısında geriler. Kamu otoriteleri için bu çeşit frenlemeler yoktur ve bunlar daha yukarıda belirttiğimiz yöne kolayca kayabilirler.

Liberal ideoloji gerçeğe tam olarak uymaz. Şurası da doğrudur ki her çeşit iktidar, onu içtenlikle, insanlığın iyiliği için kullanmak isteyen kişilerin elinde bile bir baskı aracı olmak yolundadır. Sosyalist diktatörlükleri tahlil edersek görürüz ki yolsuzluklar sadece burjuva iktidarların bir özelliği değildir. Kapitalist toplumların tahlili de bize patron ve girişimci otoritesinin, politik diktatörlüklerinki kadar kıyıcı ve ağır olduğunu gösterir. Patron otoritesinden yana olan geleneksel liberalizm, özel firma sahiplerinin yararına gerçeği maskelemektedir.

Çağdaş neo-liberalizm ise bu alana bir yenilik getirmez. İş sahiplerinin piyasa kuralları ile frenlenen otoritesi ile milli idarecilerin hiç bir engel tanımayan otoritesi arasında ayni temel farkı ortaya çıkarır. Bununla beraber kamu iktidarına karşı çekingenliği daha az genel ve daha az sistematiktir. Hakemlik ya da düzenleme kavramlarının gerisinde azçok gizlenmiş güçlü bir Devletin kurulmasını kabul eder çünkü böyle bir Devlet kapitalist toplumun yeni koşulları içinde gerekli olmuştur.

Kapitalist toplum ise bundan sonra artık, kişi ya da aile girişimine dayanan bir sıra küçük ve orta işletmeler yerine, kollektif ve karmaşık örgütler halinde ortaya çıkmış büyük üretim birimlerine dayanmaktadır. Gerçi kapitalist ulusların en moderni olan Birleşik Devletlerde «gayri safî milli hasıla»nın % 60'ı bu küçük ve orta işletmelerden gelmektedir. (Galb-

raith'e göre 1967 verileri) ve öteki batılı ülkelerde bu orantı daha da büyüktür. Fakat büyük firmalar en önemli iş alanlarını, temel endüstri ve imalât kesimlerini ileri teknolojiyi bankacılığı ve kredi dağılımını kısaca üretimi körükleyen ve kontrol eden sistemin tümünü ya da tümüne yakın bir bölümünü ellerinde tutarlar. İleri endüstri ülkelerinin üçüncü dünyaya egemen oldukları gibi oniar da geleneksel ekonomi üzerinde egemenlik kurmuşlardır.

Bu egemen kapitalizm kesiminde rekabet ve serbest piyasa kurallarının rolü büyük bir önem taşımaz. Üretimin uzun yada orta vadeli plânlar çerçevesinde daha birkaç yıl önceden düzenlenmesi gerekir. Tüketicilerin tercihleri yoğun reklâm kampanyaları ile yöneltilir ve kontrol edilir. Ve küçük ve orta işletmeler çok masraflı olan bir çeşit reklâm kampanyalarına katılamazlar. Büyük firmalar arasındaki anlaşmalar serbest piyasada rekabetin etkilerini zayıflatır. Böylece liberal ekonomiyi düzenlemesi gereken mekanizma sadece küçük boy kuruluşları etkiler. Bunlar ayrıca, kendi aralarında girişecekleri rekabetten fazla güçlü kesimin ağır baskısı altında kalırlar. Bu durumda, ancak Devletin kurup işletebileceği bir düzenleyici mekanizmaya ihtiyaç duyulur, ve geleneksel kapitalizmin zayıf eli kolu bağlı, pasif Devleti, yerini güçlü, örgütlü ve dinamik bir Devlete bırakacaktır.

İşverenlerin kamu otoritesine karşı duyduğu güvensizlik gerçi bu durumda da devam eder, ve hükümet fiyatları denetlemek ya da ekonomiyi yönetmek gibi işlere kalkışınca, hem büyük hem küçük kuruluşlar kutsal bir birlik halinde hemen ona karşı çıkarlar. Ancak büyükler para dengesini sağlamak ekonomik gelişmeyi yaygınlaştırmak, enflasyon hızını düşürmek, ekonomik durgunluk olursa üretime hız vermek, temel araştırma çalışmalarını (Bunlar artık hemen verimli olan icatlardan daha önemli bir yer

tutuyor. Bütün bu işler, liberal demokrasilerin politik kurumlarının başarabilecekleri işler değildir.) masraflarını karşılamak gibi işlerde bazı müdahale ve teşviklerin gerekli olduğunu kabul ederler.

Zayıf bir Devletin yerine güçlü bir Devlet kurmak batıda Cumhuriyetçi monarşilerin iktidara gelmesinde beş etken olmak gerekir. Teknolojik evrim, tekellerden veya çokellerden faydalanan, üretimlerini rasyonel bir plânlama yardımı ile geliştiren ve mallarını totaliter Devletlerin propaganda eylemlerine benzeyen yoğun reklâm çalışmaları ile elden çıkaran büyük ve karmaşık kuruluşlu firmalara dayanan bir ekonomik yapıyı geliştirmiş, bu ekonomik yapı da yeni bir politik yapıyı gerekli kılmıştır. Geleneksel monarşiler, diktatörlükler, geçmişin cumhuriyetçi monarşileri —Augustus— Napoléon idareleri hep birbirine benzer koşulların yarattıkları rejimlerdir: Bunların hepsi Devletin otoritesini güçlendirmek ve merkezleştirmek gereğine hizmet ederler çünkü Devlet çok sayıda, güç ve karmaşık sorunları göğüslemek durumundadır.

Bugünün cumhuriyetçi monarşileri, komünistlerin monopolistik Devlet kapitalizmi dedikleri yeni tip bir kapitalizm biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu yeni tip kapitalizm sosyalistlerde ve endüstrileşmiş bütün çağdaş ülkelerde kendini gösteren çok daha genel bir evrimin özel bir çeşididir. Teknik ilerleme üretim birimlerinin yeni bir biçime girmelerini zorunlu kılar ve bu yeni biçim ekonomik sosyal idarî politik bütün öteki kuruluşlara da yayılır. Başlıca özelliği küçük eksper grupları halinde kollektif karar mekanizmaları ile son ve kesin kararı vermek yetkisini taşıyan bir insanın kişisel iktidarının bir karışımı olmaktır. Bu eksper grupların seçilmesi, yapısı ayrıcalıkları ve en üst kademe ile işbirliği koşulları kapitalist ve sosyalist ülkelerde biribirinden çok

farklıdır. Fakat hem kapitalistler bu iki temel unsuru bağdaştıran bir sistemi uygulamaktadırlar.

«Batı sanayi Devletleri» adlı eserinde Yohn Kenneth Galbraith bu unsurlardan ilkine «Teknostrüktür» adını vermiştir. Ekonominin egemen kesimini temsil eden büyük firmaları artık bir tek müteşebbisin yönetmesi söz konusu değildir, çünkü bu iş için gerekli bütün bilgilerin bir kişide bulunması olanağı yoktur. Her önemli kararın üretim teknikleri, öngörme ve programlama sorunları, para ve kredi konuları, sosyal örgütleme, tanıtma ve pazarlama gibi bir çok alanları kapsıyan geniş ve karmaşık bilgilere dayanması gerekir. Böyle bir kararın sağlıklı olabilmesi, herbiri kendi alanında uzman kişilerin bir araya gelip bilgilerini karşılaştırmaları ile mümkündür.

Galbraith kamu idare ve ajanslarının da aynı nedenlerle aynı kollektif karar yolunu izlemeleri gerektiğini belirtir. Sendikalar, partiler Üniversiteler, kiliseler ve modern Devletin bütün örgütleri böyle bir zorunlukla karşı karşıyadırlar ve bunlara politik kurumları ve hükümeti de katmak yerinde olur. Her yerde kararlar gerekli ögelerin bir kısmını getiren bütün uzmanların karşı karşıya geldikleri, resmî yarı resmî gruplarda, komisyonlarda, komitelerde, kurullarda, toplantılarda alınır: Teknostrüktür diye adlandırılan gruplar bunlardır. Bu bakımdan sosyalist ülkelerle kapitalist ülkeler aynı durumdadırlar.

Bunları ayıran tek fark, aksiyonerlerin ve firma sahiplerinin, adı geçen gruplara katılmalarında görülür. Sosyalist ülkelerde aksiyoner ve firma sahibi olmadığı için böyle bir katılma da söz konusu değildir. Kapitalist ülkelerde alınan kararlarda aksiyoner ve firma sahiplerinin rolü Galbraith'e göre ikinci derecededir çünkü kararlar normal olarak bilirkişiler, yönetmenler, uzmanlar, müdürler tarafından alınır ve işler iyi gittiği sürece pay ve firma sahipleri

hiç bir şeye karışmazlar. Fakat işlerin iyi gitmediğini gördükleri an hemen araya girip teknostrüktür'ün yerini alır ya da üyelerini değiştirirler. Böylece en güçlü onlardır ve son söz her zaman onlarındır. Çok zaman bu güç bir adamın, patronun, elinde merkezleşir ve önemli olaylarda patron kimseye danışmadan ve kimseye hesap vermeden tek başına karar alır.

Burada söz konusu ettiğimiz, modern karar alma sisteminin öteki yüzüdür. Teknostrüktür'ün içinde veya dışında genellikle bir adam vardır ki son ve kesin karar onundur. Büyüklere oranla daha sınırlı kurumlarda veya büyüklerin kademelerinde böyle bir kişi olmayabilir. Fakat büyük örgütlerde ve özellikle Devletlerin hükümet mekanizmalarında, böyle bir otoritenin bulunmaması pek seyrek görülen bir haldir. Komünist ülkelerde ise «kolektif karar»ın aldığı değişik biçimler, üst kademedeki güçlü kişinin varlığını doğrular. Stalin çağının kişiye tapma eğiliminin büyük aşırılıklarından sonra «kolektif karar» sisteminin yeniden önem kazandığını görürüz: ancak bu sistem uygulamada partinin en büyük şefine, genel sekreterine veya birinci sekreterine verilen yetkinin denetlenmesi ve daraltılması için kullanıldı. Böylece monarşiyi sınırladılar fakat yerine sinarşiyi(*) getirmediler.

Batıda seçim yolu ile iktidara gelmiş monarkın çevresini giderek daha karmaşık bir teknostrüktür alır, ama o tartışmasız kararlarıyle, bu teknostrüktür üyeleri arasında bir çeşit hakemlik görevi yapar. Krallık meclisinin modern bir biçim alması kralın otoritesini zayıflatmaz. Aksine bütün haber alma araçlarını Kralın emrine vererek otoriteyi güçlendirir. Bu bakımdan cumhuriyetçi monarşi, klâsik parlamenter

(*) Devlet otoritesinin bölünüp aynı zamanda bir kaç şefin elinde yürütüldüğü hükümet sistemi. (Ç.)

sisteme göre üstün bir durumdadır ve belki de bu sistem yardımı ile gelişmiştir. Teknostrüktürlerin işlemesinde Meclislerin etkin bir aracı olduğunu düşünmek yersizdir. Parlâmentoların ekonomi, ve finans konularında zamanla daha çok söz sahibi olmaları bunu gösterir. Parlâmentolar giderek kendi bilgileri dışında alınmış kararları onaylama ya da hükümete geniş yetki veren çerçeve - kanunlar yapma durumuna düşerler.

Teknostrüktürler karşılarında sadece parlamenter bir iktidar bulunursa, istedikleri gibi hareket etmekte özgür olurlar, demokrasi de teknokrasi düzeyine iner. Bunlara söz geçirmek için, elinde araçlar bulunan saygın, güçlü bir siyasi otoritenin varlığı gerekir. Bu otorite, teknostrüktür üyeleri arasında hakemlik yapacak ve son kararı bildirecektir. Bu koşulları ancak seçimle işbaşına gelmiş bir hükümet başkanı yerine getirebilir, çünkü bir yandan kendini kabul ettirecek güçtedir. Öte yandan da yurttaşların tümünü temsil eder. Bu durumda parlâmentonun rolü doğrudan doğruya teknostrüktürleri emri altında tutmak yerine onlara söz geçiren cumhuriyetçi hükümdarı, otoritesi altına almak olacaktır ve parlâmento bu işlerin ilki için ne kadar hazırlıksız ise, ikincisi için de başarı şansı o ölçüde yüksektir. Böylece cumhuriyetçi monarşilerin ana çizgilerini vermiş oluyoruz.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir, teknostrüktürlerin gelişmesi, iktidarın seçilmiş bir hükümdarın elinde merkezleşmesini başka bir yoldan kolaylaştırmıyor mu? Halkın tepkilerine karşı genellikle pek duyarlı olmayan uzmanların Devlet üzerinde gittikçe derinleşen etkisi, kararların tartışıldığı grupların belirsiz hatta gizli bir nitelik olması, yurttaşlarda bir çeşit yalnızlık ve yoksunluk duygusunun gelişmesinde etken olur. Parlâmentonun Devlet içinde bulunuşu bu duyguyu zayıflatmaz çünkü Parlâmento da

teknostrüktürlerin karşısında zayıf bir durumdadır.

Bu karşılık televizyon aracılığı ile herkesin yakından tanıdığı, hayranlık duyduğu Başkan veya Başbakan bir denge unsuru gibi görünürler ve bu görünümü yerleştirmek için genellikle sıcak bir yakınlık havası yaratmak, dolaysız ilişkileri sağduyu üzerine kurmak hatta gereğinde başka bir yüz takınmak gibi yöntemlere başvururlar. De Gaulle bu konuda kusursuzdu. Bir teknostrüktür toplumu içinde yalnız kalmış erimiş modern yurttaşlar, makineleşmiş büyük örgütlerin baskısı altında her zamandan fazla bir koruyucuya ihtiyaç duyarlar ve bu koruyucu toplumun herhangi bir kademesi değil, aracı kuruluşların onlara yakından tanıttığı ve kendi seçtikleri kraldır. Bununla beraber cumhuriyetçi monarşinin gelişmesinde bu etken ikinci derecede önemlidir. Çünkü bu gelişme, ileri ülkelerde global yapıların evrimine dayanır.

— 2 —

Sınırlı bir Monarşi

Eski ve yeni monarşi arasında temel ayırım aynı meşruiyete dayanmamalarında kendini gösterir. Veraset yolu ile tahta çıkan krallar iktidarlarını tanrısal kaynaklardan alır ve bu kaynakları yeryüzünde temsil ederler. Başlangıçta onlara da tanrısal varlıklar gözü ile bakılırsa. Bu teokratik görüş eski Mısır'dan gelmiş olabilir. Çünkü orada firavun canlı bir tanrı kabul edilirdi. Bu inancın mantığı sonuna kadar zorlanmış ve kutsal ailenin insanlara yaklaşıpta bozulmasına engel olmak için kardeş kardeşle, baba kızıyle evlenmişlerdir. Daha 1945'de Japonlar İmparatorlarının tanrı Güneş'ten geldiğine inanıyor ya da inanır görünüyorlardı.

Eski monarşide kral öteki insanlardan üstündür onlara emretme yetkisini bu üstünlükten alır. Kral sözde öteki insanlardan farklıdır. İnsanlardan üstün bir varlıktır ve insanlar doğal olarak ona bağlıdır. Buna karşılık cumhuriyetçi monarşi, eşitlik kavramına dayanır. Seçilen kral, onu işbaşına getiren yurttaşlarla aynı cins ve aynı özdendir. Ötekiler gibi bir insandır ve onların üzerinde yine onlardan aldığı hak-

lara sahiptir. Onlara yine onların adına hükmeder, ve bu bakımdan sistem demokratik bir nitelik taşır. Şunu da unutmamalı ki bu tanımlamada söz konusu olan prensiptir. Uygulamada ise Başkanlar ve Başbakanlar kendilerini üstün varlıklar olarak görmek ve göstermek isterler. Roma Cumhuriyetinde konsüllerin yanından ayrılmayan ve bir zaferden sonra Kapitol(*) tepesine çıktıkları zaman onlara durmadan «unutma sen de bir insandan başka bir şey değilsin» diye tekrarlayan görevli gibi bir memuru, Başkanların ve Başbakanların yanından eksik etmemek belki yerinde bir tedbir olacaktır.

Bu temel ayırımın sonucu olarak bir cumhuriyetçi monarşi, savaş veya ihtilâllerde kamu yararının gerektirdiği çok kısa süreler dışında, hiç bir zaman mutlak bir karakter taşımaz. Cumhuriyetçi hükümdarın önünde iki sınır vardır: Bunlardan biri onun seçimle gelmiş olmasıdır, bu seçim sonucu geçicidir, belirli ve kısa aralıklarla yenilenecektir: Yurttaşların güvenini yitirmemek zorunluğu seçilmiş kralların ulu orta hareketlerini önleyen bir sınırdır. Öte yandan cumhuriyetçi bir hükümdar Devletin bütün yetkilerini kendinde toplamaz, bir veya birkaç organın denetiminde kalır. Karşısında her zaman yine halk tarafından seçilmiş millet meclisi ve hiç olmazsa yöresel meclisler gibi güçler vardır.

1 — Seçilmiş hükümdar

Demokrasinin monarşik bir biçim olmasını tartışma konusu yapanlar vardır. Bunlara göre halk oyunu, kendisine verilen yetkileri yine kendi yararı için kullanabilecek tek bir adam yerine, bir meclise

(*) Roma'nın yedi tepesinden biri ve daha dar bir anlamla bu tepenin, iki zirvesinden jupiter tapınağının bulunduğu zirve. (Ç.)

vermelidir. Fakat seçimle kurulmuş meclislerin demokrasiye, yine seçimle işbaşına getirilmiş Başkanlardan daha çok saygı göstereceklerini ortaya koyan bir belirti yoktur ve yine halkın meclis seçiminde daha isabetli oy kullanması beklenemez. Başka alanlarda olduğu gibi bu alanda da başkalarının fikirleri her zaman doğru olmayabilir. Meselâ 1973'de Şili Milletvekillerinin çoğunluğu Lâtin Amerika'nın en kanlı askerî darbesinden yana olmuş ve Başkan'ın ölünceye kadar koruduğu demokrasiyi yok etmek için elinden geleni yapmıştır.

Referandum uygulamaları da benzer sonuçlar verir. 1933'de bir halk oylamasının Hitler'e tam yetki vereceği şüpheli iken, merkez katolik grubu tarafından dinsel duygular içinde kabul edilen parlâmento yasasının nazilere üçte iki anayasal çoğunluğu sağladığını görüyoruz. Fransa'da De Gaulle'ün yaptırdığı referandumlar Cezayir Millî Kuruluş Cephesi ile pazarlık olanakları sağlamıştı. Oysa böyle bir girişimin gerekli olduğunu çoğu kabul etse de Dördüncü Cumhuriyetin milletvekilleri Cezayir'le görüşmekten kaçınıyorlardı. Cumhuriyetçi bir hükümdara yetki veren başkanlık seçimleri Demokrasiye uygun olduğu kadar, 500 - 600 milletvekili seçmek için yapılan seçimler de o ölçüde uygundur.

Cumhuriyetçi monarşi, monarşik olmayan Cumhuriyetten fazla demokrasiden uzak değildir. Bir anlamda ise daha az uzaktır. Çünkü yurttaşların iradesi milletvekillerinin el atmalarına meydan kalmadan daha dolaysız olarak ortaya çıkar. Hükümet başkanı seçiminde halkı yetersiz sanmak, onun bir play-boy veya bir demagog'un yalanlarına inanacağını düşünmek, onun, gerek kendini gerekse milleti yönetmekten aciz olduğunu kabul etmektir. 1787'de Amerikan Anayasasını yapanlar böyle düşünmüşler ve başkanlık seçmenlerinin atanmasını Birleşik Devletlerin kanun yapıcılarına bırakmışlardı. Fransız A-

nayasa Meclisi de 1791'de genel seçimlerden kaçınmış, 19'uncu yüzyılın liberalleri de demokratik teorinin halka emanet ettiği hükümranlığı parlamentoya bırakmışlardı. Temsil fonksiyonunda aracılığı kabul etmek, onun biçimini bozmak ve yöneticileri seçmek yetkisini yurttaşlardan alıp siyaset eşrafına vermek anlamını taşır.

Resmî Seçim

Richard Nixon ve Georges Pompidou genel seçimle iş başına geldiklerine göre cumhuriyetçi hükümdar örneğinin en belirli temsilcileridir. Ancak Amerikan yurttaşları kendi Başkanlarını kendileri seçmezler. Onlar sadece 538 «büyük seçmen çıkarırlar ve Başkan bunlar tarafından seçilir. Ancak adlarının seçim pusulaları veya elektronik makinalarla seçmene duyurulduğu 15 Devlette büyük seçmenler Başkanlık adayına göre seçilir ve ona oy vermeği vadederler. Bu Devletlerin 14'ünde (Alabama bunlar arasında değildir) ise Başkanlık adayının adı büyük seçmenlerin adları arasındadır. Geri kalan 35 Devlette Başkanlık adayının adının yanında başka ad bulunmaz: yurttaşlar büyük seçmenleri başkan adaylarından birinin adına oy vererek seçmiş olurlar.

Bazı Devletlerde büyük seçmenler, desteklemeği taahhüt ettikleri adaya oy verip vermemekte özgür olduklarına göre yukarda anlatılan usulün tutarlı bir yönü yoktur. 1948'de ve 1956'da Truman listesinde kayıtlı büyük seçmenlerden biri oyunu ırk ayırımı taraflısı adaya vermiştir. 1960'da da bir cumhuriyetçi oyunu ırkçı demokrat aday için kullanmıştır. Bu çeşitten olaylara seyrek rastlanır ve bunlar seçimin sonucu üzerinde etkili olamazlar. Büyük seçmenlerin Devletler çerçevesinde orantılı çoğunluk yöntemi ile seçilmeleri ortaya daha ciddî bir durum çıkarabilir. Çünkü bu şekilde baştaki liste sonradan

geleni az bir farkla da geçse bütünü ile kazanmış sayılır. Burada çoğunluk ters dönmüş olur çünkü büyük seçmenlerin çoğunluğu yurttaşların çoğunluğuna karşıdır. Demek ki genel seçimi kaybeden aday Başkanlığa seçilebilir. Bu olay Birleşik Devletler tarihinde sadece iki kez, 1876'da Tilden - Hayes'in ve 1888'de Harrison - Cleveland'ın seçilmesinde görülmüştür.

Bu çeşit karışık usullerin sürüp gitmesi Amerika'lıların Anayasalarına nasıl aşırı ve bilinçsiz bir şekilde bağlı olduklarını ortaya çıkarır. Şurasını da hatırlatalım ki bu Anayasa büyük seçmenler için hiç bir zaman genel oylama zorunluluğu koymamış sadece aşağıdaki hükümle yetinmiştir: «Her Devlet kendi yasama kurullarının saptayacağı usüller çerçevesinde, kongreye gönderdiği senatör ve temsilcilerin toplam sayısına eşit sayıda seçmen çıkaracaktır.» Gerçek durum ise şöyledir: Büyük seçmenler başlangıçta doğrudan doğruya yasama kurullarınca atanırdı ve Birleşik Devletler Başkanı halk tarafından değil Devletlerin parlamentoları tarafından seçilmiş olurdu. Büyük seçmenlerin genel oyla seçilmesi 19'uncu yüzyılın ilk yarısından başlıyarak yavaş yavaş yerleşti: Güney Karolina 1860'da bu usulü en son kabullenen Devlet oldu.

Bir Avrupa ülkesi Amerikan modeli, dolaylı genel oyla başkan seçimi usulünü basitleştirerek kabullendi: bu ülke Finlandiya'dır. Ancak Finlandiya çok önemli bir değişiklik yaparak büyük seçmenlere bir çeşit oy özgürlüğü tanıdı. Bunlar başkanı gizli oyla seçer ve böylece yurttaşların denetiminden ve partilerin etkisinden kurtulmuş olurlar. Bu yöntem İtalya Cumhurbaşkanı seçimine veya Fransa'da 3'üncü veya 4'üncü Cumhuriyetlerde Başkanlık seçimlerine benzer. Amerika'lı ve Finlandiya'lı büyük seçmenler ve İtalyan ve Fransız Parlâmento üyeleri genel oylamada dalga kıran görevini yüklenmiş olurlar.

Fakat bunların arasında iki önemli fark vardır. Büyük seçmenlerin atanması ile onların Başkanı seçmeleri arasındaki zaman farkı az, oysa milletvekilleri için bu zaman normal olarak çok daha uzundur. Öte yandan milletvekilleri önce Devlet Başkanını seçmek için değil kanun yapmak, bütçeyi düzenlemek, hükümeti denetlemek için seçilmişlerdir. Yurttaşlar onları seçerken onların Devlet Başkanını da seçeceklerini hesaba katmış değillerdir. Oysa büyük seçmenlerin bütün seçim kampanyası, seçmeği vadettikleri başkan adayı çevresinde toplanır. Büyük seçmenler Başkanı seçerken parlâmento üyelerine oranla hareketlerinde çok daha bağımlıdır. Bundan da şu sonuç çıkar. Onların üzerinde yurttaşların etkileri daha büyük ve onların yapacağı seçim gerçek bir genel oylama niteliğindedir. Başkan seçme usulleri her ülkede başka başkadır. İzlanda tek türlü çoğunluk sistemini uygular. Amerika Birleşik Devletlerinde hiç bir aday salt çoğunluğu elde edemezse Temsilciler Meclisi en çok oy almış beş aday arasından Başkanı seçer. Şili'de 1973'den önce buna benzer bir sistem yürürlükte idi. İrlanda milletvekili seçimlerinde de kullandığı ilginç bir sistem uygular ve aynı sistem Tasmanya Avustralya Devletinde de görülür: devredilebilir tek oylu nisbi temsil, Fransa ve Austurya'da iki türlü çoğunluk usulü yürürlüktedir. Weimar Almanya'sı da bu sistemi kabul etmiştir. Bu ülkede ikinci tur bütün adaylara açıktır hatta yeni adaylara bile. Bundan faydalanan sağ 1925'de ihtiyar Mareşal Hindenburg'un adaylığını desteklemiş, sosyalistlerin ve merkezcilerin ortak adaylarının yenilmesine sebep olmuştu.

Fransa ve Austurya'da ikinci tura sadece ilk turda en çok oy alan iki aday katılabilir. Viyana'da bu adayları ilk turda desteklemiş olan gruplar ikinci turda onların yerine başkalarını sürebilirler. Paris'de ise başta gelen adaylar çekilebilir ve birinci tur oy-

ları sırasınca hemen arkadan gelen adaya yerlerini verirler. 1969'da sosyal demokrat sol bölündüğünden ikinci turda karşı karşıya gelen iki tutucu aday Pompidou ile Poher oldu. Bu durum komünistler için alay konusu olmuş «Ali Veli, Veli Ali» demişlerdi. Bunun karşı varsayımı anlamsız değildir. Politik güçlerin bugünkü dağılımında aşağıdaki türden bir model akla gelebilir: François Mitterand % 23, Georges Marchais % 22, Jean Lecanuet % 12, Jacques Chaban Delmas % 21, Valery Giscard d'Estaing % 20, Alain Krivine % 2. Bu durumda ikinci turda karşılaşacak olanlar François Mitterand ile Georges Marchais olacaktır: yani aynı cephenin iki adayı. Bir cumhuriyetçi hükümdarın aday gösterilmesi zaman içinde çok sınırlı kalır. Süre her zaman kısadır, ülkesine göre dört yıldan yedi yıla kadardır. Bazen üstüste iki kez seçilmesi yasaktır veya bir kez için mümkündür. Üst üste seçilememe durumu Fransa'da ikinci Cumhuriyetin Başkanı için vardı. Aynı hükme bazı Latin Amerika Anayasalarında da rastlanır: bunlar aslında açık veya örtülü diktatörlüklerdir. Ve tekrar seçilmeme prensibi çok zaman basit bir hile ile bir kenara itilir, iki seçim dönemi arasında Başkanın yerini bir kukla başkan alır. Amerika Birleşik Devletlerinde Washington üçüncü kez seçilmeyi reddetmiş ve Roosevelt'e kadar uygulanan bir töre yerleşmişti. Roosevelt bunu bozdu(*) fakat kural 22'inci değişiklik olarak 1951'de Anayasaya eklendi: otorite yolsuzluklarını ve kalıplaşma tehlikelerini önlemek için akıllıca bir prensiptir.

Ne olursa olsun bir kaç yıl sonra yeniden halkın karşısına çıkmak, zorunluğu bir hükümdarın keyfince hareket etmesine karşı sağlam bir güvencedir. Böylece görev süresinin önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Fakat 1973 reform projesi hazırlanırken Fran-

(*) 1933, 1940, 1944 - (Ç.)

sız yorumcularının bu süreye verdikleri önem biraz aşırı kaçmıştır. Çünkü yedi yılın beş yıla inmekle rejimin sarsılması söz konusu değildir. Yeni süre, genel oylama ile seçilmiş başkanların süre ortalamasından biraz aşağı olacaktır. Demek ki eski süre anormal değildir. Zaten İrlanda ve Weimar'da uygulandığını görüyoruz. Bu örnekleri bir kenara bırakırsak, Başkanlık görev süresi Finlandiya'da Avusturya'da ve (Eylül 1973'den önce) Şili'de 6 yıldır; Amerika Birleşik Devletlerinde ve İzlanda'da ise 4 yıldır. Başkan seçiminde hem kral hem de kutsallaştırma töreninin payı vardır, hem bir seçim mekanizması hem de bir meşrulaştırma hizmetidir. Basın, radyo, televizyon, sokak afişleri ve çeşitli propaganda araçları gibi bütün aracı kuruluşlar dikkati adaylar üzerine toplarlar. Arkadan büyük bir cumhuriyet bayramının gösterişli ve gürültülü ayinleri sökün eder. Yurttaşlar sandık başına bir dinsel törene katılır gibi giderler ve belirli şekillere uyarak oy pusulasını sandığa atar veya elektronik bir makinenin düğme ve kollarını kullanarak oy vermiş olurlar. Sandık kapandıktan sonra uzun bir bekleyiş dönemine geçilir ki radyo ve televizyonlar başarılı başarısız tahminlerle sonuçlara yaklaşmağa çalışırlar. Mikrofonlarda veya kameralar karşısında politikacılar, büyük gazeteciler, seçim sosyolojisi uzmanları karşı karşıya geçip, seçim sonuçları geldikçe bunları yorumlamağa tartışmağa, değerlendirmeğe, gizlemeğe, yöneltmeğe çalışırlar.

Yayın stüdyolarında bir bayram havası vardır: tiyatronun, sinemanın, müzik dünyasının, sporun ve edebiyatın ünlü kişileri politikanın asları ile karşılaşırlar. Kutsallaştırma töreni bir sirk karmakarışıklığına bürünür. Sokaklarda, gazete idare yerlerinde; politik merkezlerde ışıklı panolar, dev ekranlar, hoparlörler verilen mücadeleyi adım adım halkın önüne serer. Bir çok meraklılar dostlarını «seçim parti-

sine» davet eder ve onları zengin sofralar ve ilginç sohbetlerle ağırlarlar. Ülkenin büyüklüğü yüzünden saat farklarının çok büyük olduğu ve heyecanın daha uzun sürdüğü, toplumsal yaşamın başka yerlere oranla daha canlı olduğu Amerika Birleşik Devletlerinde seçim sonuçlarının beklendiği saatlar çok daha canlıdır. Başkanlık seçiminin yönü onun daha önemli olan kutsallaştırma yönünü maskelememelidir. Bu seçim egemenliğin kayıtsız şartsız sahibi olan halkın kendi otoritesini hükümdara devrederek yurttaşların itaatinin temeli olan meşruiyeti ona kazandırmasıdır. Her iradenin Tanrı'dan geldiğini ve Tanrı'nın tek hakim olduğunu kabul eden çağlarda krallar için yapılan kutsallaştırma törenlerinin yerini bugün çoğunluk oyları almıştır. Fakat başkanlık seçimi sadece bir görev değil aynı zamanda bir tercih anlamını taşır. Onun temel niteliği budur. Demokratik bir seçim bir kaç aday arasından birini seçmektir. Yurttaşlar cumhuriyetçi hükümdara sadece hükümet etme yetkisini devretmekle kalmak onu bir kaç adayın arasından seçerek tercihlerini ortaya koymuş olurlar.

Partilerin Patronajı

Başkanlık adaylarının seçimi bu adaylar arasından birini başkan seçmek kadar önemlidir. Bu özellik her seçim için akla gelebilir ancak hükümetin başına getirilecek kişi için durum çok daha başkadır. Birçok insan, meselâ bunlar arasında Pierre Mendès France da vardır, büyük bir aktörün, bir televizyon takdimcisinin veya bunlara benzer herhangi bir kimsenin genel seçimler sistemi ile başkan olabileceğini ileri sürerler. Bizce yöresel bir seçim için böyle bir ihtimal üzerinde durulabilir ancak milli ölçüde bir seçimde buna olanak yoktur.

Bir siyasî parti ile ilişkisi olmayan ya da küçük

bir grubun desteklediği politikacıların sadece dehalarına güvenerek (dahi olduklarını kabul etsek bile) büyük partilerin adaylarını yenecek sanmaları büyük hatadır. Meselâ J.J. Servan Schreiber'in sadece radikallerin yardımı ile Başkan olabileceği düşünülemez. Valery Giscard d'Estaing'in ise Pompidou'dan sonra başkan olabilmesi için bütün çoğunluğun ya da çoğunluğun büyük bir kısmının desteğini kazanması gerektir. Alain Poher'in çok sayıda oy alması merkez grupları, tutucu çevrelerin çoğunluğu ve sosyalistlerin bir kısmı tarafından desteklenmesi ile mümkün olmuştur.

Gelişmiş ülkelerde büyük parti adaylarının dışında kimse başkanlık seçimlerinde kazanmamıştır. Louis Napoleon Bonaparte örneği aldatıcı bir olaydır. Köylü sınıfının ve kilisenin güçlü, okur yazar sayısının az, bilgisizliğin yaygın, kadroların geleneksel seçkinlerin tekelinde ve demokratik anlayışın zayıf olduğu 1848 Fransa'sı modern bir endüstri toplumundan fazla bugünkü Latin Amerika ülkelerine benziyordu. Napoleon ise kişiliği belli bir kimse değil tanınmayan biri idi. Oylar ona değil adını taşıdığı amcasına verilmişti. Louis Napoleon Bonaparte gerçekte daha örgütlenmemiş fakat ülkede köklü bir durumu olan ve 1800'lerin cumhuriyetçi monarşisine dönmeyi amaç edinen bütün yurttaşların oluşturduğu büyük bir partinin başkanı idi.

Gerçi bazen, Hindenburg veya Eisenhower tipinde dışardan katılma general veya mareşallerin de kazandıkları görülmüştür. Ama bunların hiç biri tek başına ortaya çıkmış değildir. Ya bir partinin adayı ya da halkın sevdiği bir adamın sırtından kendi seçim gücünü arttırmayı tasarlayan bir büyük koalisyonun adayı idiler. Alman sağcıları 1925'de, yorgun ve yenik saygıdeğer bir emekli generali aday göstererek, Merkez Katolik partisinin ve sosyalistlerin ortak adayını yenmişlerdi. 1932'de bu iki bü-

yük parti, daha büyük bir tehlike olan Hitler'i yenmek için Hindenburg'la birleştiler. İhtiyar asker yan oyların birleşmesini kabul etti. Fakat komünist parti tek başına hareket etmeseydi Hindenburg daha ilk seferde yenilirdi. Ve eğer komünistler ikinci kez de aynı şeyi yapmamış olsalardı sol kanat başka bir adayla seçimleri kazanabilirdi.

Savaş kazanmış ve gücü yerinde bir general olan Eisenhower'in Amerika Birleşik Devletlerinin başkanı olabilmesi için büyük partilerden biri, cumhuriyetçiler, tarafından aday gösterilmesi gerekti. Isteseydi demokratlar da onu aday göstermeğe hazırdılar. Kişisel saygınlığına dayanarak iki büyük parti arasında seçme hürriyetini kullanması Amerikan kamu oyunun çok güçlü ve iki büyük parti arasındaki ideolojik farkın ise çok zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Batı orduları başkomutanı da zaten bir partili gibi açık kalpli, alçak gönüllü ve kanunlara saygılı bir tutum içinde idi. Başkanlık makamına ondan fazla ilgi duyan bir MacArthur ise bir parti adayı olmak şansına sahip değildi. Çünkü endişe uyandıran bir karakteri vardı. Bağımsız olarak adaylığını koysaydı hem demokratların hem de cumhuriyetçilerin muhalefeti ona Beyaz Sarayın yolunu hiç bir zaman açmayacaktı.

Her parti seçeceği adayın ünlü bir kişi olmasına dikkat eder ama burada söz konusu olan kişisel bir tanışmışlıktan fazla alınacak görevle ilgili bir şöhrettir. Aday olacak kimse bir partinin, bir sendikanın, bir idarenin, bir ilin başında ve en iyisi hükümet içinde önemli sorumluluklar yüklenmiş olmalıdır. Fransa'da Başbakanlık aşağı yukarı Başkan adaylığına bir çeşit hazırlık sayılabilir. Görev süresi bitmiş başkan ise yeni adaylara oranla avantajlı bir durumda sayılır ancak yıpranmış ve halka kendini sevdirememişse durum değişir. (1968'de Lyndon Johnson) katılaşma tehlikesini de buna eklersek aynı kişinin üs-

tüste seçilmesine karşı çıkanlara hak vermek gerekir.

Partilerin adayları sınıflandırması ve seçmesi parti yönetim kurullarının kendi üyelerini kendileri seçme yetkisinin yeni bir şekil gibi görülebilir. Burada bir önceki, kendi tercihinin desteklenmesini aşağı yukarı sağlıyabilir ve meselâ aynı adı kullanmanın da yardımıyla kendi oğlunun adaylığını koydurabilirse adaylık veraseti gibi bir durumla karşılaşmış oluruz. Yöresel seçimlerde ve milletvekili seçimlerinde sık sık görülen şekle başkanlık seçimlerinde pek rastlanmaz. Fakat gene de ikinci bir Kennedy kardeşinin yerini alabilirdi ve belki de üçüncü Kennedy bir gün alacaktır. Hindistan'da Indira Gandhi babasından kalan yere geçti, Ceylan'da ise Madame Bandaranaike kocasının yerini aldı.

Böylece politik teknostrüktürün, cumhuriyetçi hükümdarın seçilmesinde geniş ölçüde söz sahibi olduğunu görüyoruz. Onun bu etkisini azaltmak için başvurulan usuller sonuç vermemiştir. Fransa'da başkanlık adaylarının; milletvekili, senatör, ekonomik danışman, il meclisi üyesi veya seçilmiş belediye başkanları gibi bir bölgenin veya milletin temsilcileri tarafından aday gösterilmeleri gerekir. 10 ayrı ili temsil eden bu çeşit kimselerden 100 kişinin imza vermesiyle adaylık mümkün olur. Bu sistemin amacı ciddi olmayan adayların radyo ve televizyon olanaklarından faydalanmalarını önlemektir. Yukarıda belirtilen barajın yeterli olmadığı 1965'de M. Barnu ve 1969'da M. Ducatel'in ortaya çıkmaları ile kendini gösterdi. İmza toplanması adaya ağırlık kazandırmayan ve hiç bir zaman büyük bir partinin desteğinin yerine geçmeyen basit bir formalitedir.

Amerika Birleşik Devletlerinde Başkanlık adaylarının seçiminde partilerin rolünü azaltmak için başka bir yol denendi ve 19'uncu yüzyılda bulunan «Primer» sistemi ile genel ve yöresel seçimlerin parti or-

ganlarının etkisinden kurtarılmasına çalışıldı. «Primer», seçimlere katılacak adayların genel oyla saptanması için yapılan bir önseçimdir. Başkanlık seçiminde primerler bazı Devletlerin delegelerini parti merkezine teklif ederler ve başkanlık adayını parti kendisi gösterir. Elli Devlet içinde sade ondördünde başkanlık seçimi primerleri vardır, bu Devletlerden bazıları, seçilmiş delegeleri Başkan adayını saptamakta serbest bırakır. Geri kalan otuz altı Devlette ise delegeler yöresel komitelerce seçilir.

Her partide başkan adayının seçilmesinde parti organlarının etkisi vardır. Yurttaşların oyu ikinci derecede kalır. Bu oyların önem kazanması için primerlerin genelleştirilmesi gerekir. Fakat bu primerlerde adayların seçilmesi, yani Başkan adaylığına aday olanların seçilmesi parti idare meclislerinin yetkisinde kalacak ve bu sebeple onların oynadıkları rol birinci derecede olacaktır. Fransa'da bazı siyasi partiler, özellikle bağımsız cumhuriyetçiler. Başkanlık ve Parlâmento seçimlerinin adaylarını tayin etmek için Fransa'da da önseçimlere başvurulmasını istemektedirler. Fakat onların istedikleri önseçim Amerika'da uygulanandan bambaşka bir sistemdir: bu sistemde çoğunluğun her grubu birinci tur için bir aday gösterecek, az ilgi görenler, ikinci turda çok ilgi görenlerin karşısında çekilecektir. U.D.R.(*) partisinin, uydular üzerindeki egemenliğinin böylece azalacağı umulmaktadır.

Büyük modern partiler, —sosyalistler, komünistler, İngiliz tutucular, Alman veya İtalyan hristiyan— demokratlar, parti organlarının etkisini başka bir usule hafifletebilirler:

Başkanlık adayının, partinin merkez yönetim kurulu üyelerini seçer gibi, bütün partililerin temsilci-

(*) Union pour la Défense de la Républicue: Cumhuriyeti Koruma Birliği. (Ç.)

leri aracılığı ile katılacakları bir kongrede seçmek. Demokratik kitle partileri böylece, politik örgütleri militanların kontroluna açan bir araç olmuşlardır. Fakat her şeye rağmen bir kontrol da sınırlı kalmıştır. Daha 1912'den itibaren Roberto Michels sosyalist kongrelerin sadece kısmen demokratik olduğunu kabul ettiriyordu. Partiler sadece adayları seçmekle kalmaz seçim kampanyasını düzenler ve bir kısım masrafları da üzerine alırdı.

Çok gelişmiş ülkelerde bu finansman işi önemli sorunlar doğurur. Modern aracı kuruluşların kullanılması kaçınılmaz genel bir zorunluktur ve çok büyük harcamaları gerektirir. Meselâ Amerika Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası 1964'de 200 milyon 1968'de % 50 artarak 300 milyon dolara mal olmuştur.(*) Devlet araya girmezse bu yüksek rakamlar adaylar arasında eşitsizlikler yaratır çünkü özel sektörü savunan adaylar rakiplerinden daha büyük bir kolaylıkla para bulabilirler. Büyük parasal güçlerin kendilerini destekleyen adayları beslemeleri doğaldır. Gerçi bu güçler her partinin garantisini sağlamak için öteki adayların masraflarına da katılırlar ama bu katılma hiç bir zaman eşit paylarla olmaz. Ciddi anketlerin yapıldığı ABD'inde Cumhuriyetçilerin rakiplerinden çok daha zengin oldukları bilinen bir gerçektir.

Büyük tröstleri oluşturan kapitalist firmaların basını kontrol etmeleri ise bu eşitsizliği daha da arttırır. Gazetelerin seçim kampanyası ile ilgili yayınları, adayları için vazgeçilmez ve bedava bir propagandadır. Bu propaganda bazen açık açık bazen de kapalı bir dille taraf tutar. Tutucu ve liberal partiler soldaki partilerden fazla ilgi ve destek görürler. Amerikan basını cumhuriyetçileri tutar, Avrupa basını genel olarak sosyalist ve komünistlere karşıdır.

(*) Congressional quaterly - 12 Eylül 1968

Fakat bütün bu eğilimler, Brandt'ın Palme'in, Kendy'nin seçilmelerine engel olamamıştır ama bu propaganda yine de kesinleşmemiş oyları etkiler, bir çok sandıkta çoğunluğun yönünü değiştirir.

Özel parasal destekler karşısında siyasî partilerini daha iyi örgütleyen sol, bu sakıncaların bir kısmını etkisiz bırakır. İskandinav, Alman, İngiliz Sosyal demokratları, üyelerinin ödedikleri aidat, sendika ve kooperatiflerin yardımları gibi parasal gelirleri birleştirip büyük rakamlar elde etmişlerdir. İtalyan ve Fransız komünistlerinin de daha dar da olsa bunlara benzer olanakları vardır. Üyesi az olduğundan Fransız sosyalist partisi bu bakımdan zayıftır. Avrupa'daki sağ partiler ve Amerikan siyasî partileri genellikle militanı olmayan bir komite yapısını devam ettirirler ve bu durumda iç finansman olanakları kısıtlıdır ancak parti dışı finansman kaynakları bu açığı rahatça kapatır.

Bütün adayların kamu propaganda araçlarını eşit olarak kullanmaları özel olanaklar bakımından ortaya çıkan eşitsizliği yok edebilir. Afiş masrafları, geziler için kullanılacak aracın yakıt masrafları, seçmenlere gönderilen programların gerektirdiği, harcamalar pek büyük bir önem taşımaz. Radyo ve televizyon olanaklarının kullanılması ise çok daha önemlidir. Bu bakımdan Fransız başkanlık seçimleri Amerikan başkanlık seçimlerinden daha eşit koşullar altında yapılır. 1968'de Amerikan cumhuriyetçileri televizyon propaganda kampanyasına 22,5 milyon dolar yatırdılar, demokratlar ise sadece 15.4 milyon dolar.

Kamu tekeli karşısında eşitlik sadece seçim kampanyaları süresinde kalmasaydı bu tekellerin demokrasinin gelişmesine büyük yardımları dokunabilirdi. Oysa bu eşitlik hergünün koyu partizanlığı içinde sadece kısa bir duraklama oluyor.

Seçimlerin gerçekte kamu tarafından finanse edilmesi böylece batıda demokrasinin temel koşullarından biri haline geliyor. Bu koşul yalnız başkanlık seçimleri için değil aynı ölçüde milletvekili ve senatör seçimleri için de doğrudur çünkü bu seçimler de çok pahalıya gelmektedir. Bu masrafların 450 seçim bölgesine yayılması, yükü belki hafifletmekte ancak tehlikeyi de o ölçüde arttırmaktadır. Cumhurbaşkanı kendisine seçim kredisi vermiş olanların baskısına karşı bir ölçüde direnebilir ama milletvekillerinin çoğu bunu yapamaz ve sonunda şu veya bu büyük firmanın bir çeşit borçlusu olurlar. Bazı Amerikan firmalarının cumhuriyetçi partiye verdikleri büyük paralar (1971'de I.T.T. 400.000 dolar ödedi) sebebiyle hükümetle bu firmalar arasında bir çeşit gizli anlaşma doğmasına sebep oldu.

Kamu finansmanı karşısında partilerin ve adayların eşitliğini sağlamakta hiç bir güçlükle karşılaşılmaz. Vergi mükellefinin yapacağı ufak bir yardımla bu koşul yerine gelebilir. Meselâ başkanlık seçimi için bir Amerika'lı seçmenden 3-4 dolar, Fransız seçmenden 5 frank alınması yeter. Bu konuda uygulanacak yöntem, politik iradeye bağlı kalmaktadır. Federal Alman Cumhuriyetinin kabul ettiği sistem iyi bir örnektir: parlâmento seçimleri için hazırlanmış ise de başkanlık seçimleri için de kolayca uygulanabilir. Her parti seçimlerde elde ettiği oy sayısı üzerinden hesaplanacak bir miktar parayı yıllık taksitlerle iki seçim arasında Devletten alır, son taksit, bu ödemelerle finanse edilen seçimden sonra ödenir ve bu seçimin sonucu genel oranın saptanmasında yardımcı olur. Bir partinin bir seçimde aldığı oylar, bir sonraki seçimde meselâ % 25'den % 20'ye düşerse, bu parti ilk ödenekleri % 25 üzerinden aldıktan sonra son ödenek % 20 oranı tutturacak şekilde düzeltilir.

Görülüyor ki bu sistem yerleşmiş partilere, yeni

kurulan partilerden daha çok yardım etmektedir. Ancak büyük endüstri devletlerinde sık sık yeni parti kurulmaz. Ayrıca yeni hareketler kamu oyu sondajlarıyle varılan sonuçlara dayanarak bazı borçlanmalara da gidebilirler. Banka kredilerinin bir çoğunun bu sondaj sonuçları kadar sağlam teminatı yoktur. Ne olursa olsun, tam bir eşitlik olmasa da, seçimlerin kamu finansmanı ile yapılmasından doğabilecek küçük eşitsizlikler, demokrasiyi tehlikeye koyacak özel finansmandan doğacak büyük eşitsizlik yanında önemsiz kalır.

Örtülü Seçim

Yurttaşlar, cumhuriyetçi monarşinin Batıya yayıldığının pek farkında değildirler, çünkü bu yayılma örtülü, kapalı, gizli bir yoldan meydana gelmiştir. Gerçi dış yüzü, yukarıda tanımladığımız şekliyle herkesçe bilinmektedir. Ama görünmeyen yüzünü tanımayan çoktur ve bunlar, kurumların parlamenter görünüşleriyle en yüksek derecedeki yöneticinin resmi seçimden yoksun olmasının çok zaman öncekine çok yakın bir siyasal düzeni gizleyebileceğinin ve gizlediğinin farkında değillerdir. Meselâ Büyük Britanya veya İsveç için cumhuriyetçi monarşi denmesini Fransızlar pek anlıyamazlar çünkü bu iki ülke de resmen miras yolu ile babadan oğula geçen birer monarşidir ve yüksek tirajlı basın taçsız gerçek kralın resmini halka tanıtmaktadır. İsveç hükümetinin eski başkanı Tage Erlander tercihlerini gerçekleştirme fırsatı bulup da Başbakanın genel seçimle işbaşına gelmesine karar verdirebilseydi, gerçekle dış görünüş arasındaki ayırım daha iyi ortaya çıkardı. Bu sistemi 1956'da biz de Fransa için teklif etmiştik. Erlander bu sisteme hayrandı ve İsveç'te uygulanmasını çok istiyordu. Böylece cumhuriyetçi ve resmî bir hükümdarla, veraset yolundan iktidara gel-

miş gene resmî bir hükümdarı aynı zamanda iş başında görecek ve herbirinin önemini daha iyi anlayacaktık.

Parlamenter biçimi altında, cumhuriyetçi monarşi, geleneksel bir kral veya kraliçenin bulunmasından fazla hükümdarın pek açık olmayan seçimi ile, gölgelenmektedir. Geleneksel kral veya kraliçesi olmayan Federal Alman Cumhuriyetinde de bu bir çeşit canlı müzelerin bulunduğu İngiltere ve İsveç'de olduğu kadar örtülmüş durumdadır. Milletvekili seçimleri yolu ile hükümetin başını kendilerinin seçtiğini ve Parlâmentonun iktidarın gerçek sahibi olmadığını yurttaşlara anlatmak güçtür.

İngiltere'de 1955 seçimlerinde işçilerin en büyük afişi Attlee'nin çok güzel bir fotoğrafını gösteriyordu. Altında «Ona güvenebilirsiniz» yazısı olan bu afişte Attlee sağlıklı bir yüz, ağzında piposu, dudaklarında kendine güvenen sorumlu bir gülümseme kolejinin renklerini yansıtan bir kravat ve adının çevresinde gizli anlamları Avrupa'lılarca halâ anlaşılamamış baş harflerle seçmenlerinin karşısına çıkmıştı. Bundan iki yıl sonra 1957 Alman seçimlerinde hristiyan demokratların en büyük afişinde Adenauer'in, Attlee'ninkinden hiç de aşağı kalmayan güzel bir fotoğrafı yer alıyordu. Mermerden yontulmuş gibi bir yüzde güven verici bir ifade ve altında İngiliz işçilerinin yazdıklarına aşağı yukarı benzer, fakat bunun sağcı bir dile ve demokratik törelere pek alışık olmayan bir ülkeye aktarılmış şekli: «Bırakın çalışsın.»

Daha önce yapılmış iki seçim hükümet başkanı seçimi değil milletvekili seçimiydi. Attlee ve Adenauer sadece bir seçim bölgesinden aday gösterilmişlerdi. Öteki seçim bölgelerinde yurttaşlar ya işçi partisinden Smith ya da hristiyan demokratlardan Müller için oy kullanıyorlar, bunlar da parlâmentoda bir yandan seçmenlerinin yöresel çıkarlarını korumağa

bir yandan da bütün ülkeyi ilgilendiren kanunlar yapmağa hazırlanıyorlardı. Oysa İngiltere ve Almanya'nın her yerinde seçimler yöresel değil ulusal bir nitelik gösteriyor, bir parlâmento seçiminden fazla bir hükümet seçimi şeklini almış bulunuyordu. Milletvekili seçimi gerçekte başkanlık seçimi olmuştu.

İngiliz ve Alman seçmenler her şeyden önce bütün bir yasama dönemi boyunca ülkeyi yönetecek adamı bulmak, ona güvenmek, onu iş başına getirmek bilinci içindeydiler. Seçim kampanyası tümüyle bu yöne dönüktü. Partinin bölgeden gösterdiği aday tanınmış bir kimse olup olmadığına göre milli lidere bir destek olur veya olmazdı, hepsi bu kadar. Başkan, Başbakan veya Şansöliye, unvanı ne olursa olsun, hükümetin gerçek şefini tayin etmek için yapılan seçimlerde, milletvekili seçmek, başkan seçmekten sonra geliyordu. Attlee'nin iktidara gelmesini isteyenler işçilere, Adenauer'in kazanmasından yana olanlar da hristiyan demokratlara oy veriyorlardı.

Kısaca ortada Amerika Birleşik Devletlerinde veya Finlandiya'da olduğu gibi dolaylı bir başkanlık seçimi vardı, şu farkla ki resmî ve açık değil, yarı resmî ve örtülü bir seçim ve bu seçimde tek görevi millî hükümetin başkanını seçmek olan büyük seçmenler değil, dört beş yıl parlâmento sorumluluğu yüklenecek milletvekilleri seçen yurttaşlar vardı. Fakat seçim mekanizması, Fransa'da 1958'den önce kullanılan, Cumhurbaşkanını Meclislerin seçmesi usulünden çok farklı idi, hatta o zamanki seçimin cumhuriyetçi bir hükümdarı değil sadece simgesel ve yetkisiz bir başkanı tayin edeceği konusu bir yana itilse bile. Versayda toplanan Parlâmento üyeleri Devletin resmî başkanını seçtikleri zaman, parlâmento seçimleri çoktan yapılmış olurdu. Her ne olursa olsun yurttaşlar milletvekillerini seçerken onların ilerde seçecekleri Cumhurbaşkanını düşünmezlerdi.

Finlandiya sistemindeki yaklaşıklık ve bağımlılığın aksine bu iki seçimin biribirinden ne kadar ayrı ve bağımsız olduğunu yukarıda işaret etmiştik.

Almanya ve İngiltere seçimlerinde yaklaşıklık daha büyük, bağımlılık ise daha köklüdür. Milletvekillerinin hükümet başkanını seçmeleri, yurttaşların milletvekillerini seçmelerinin üstündedir. Bu iki tasarruf arasındaki bağ sıkı ve dolaysızdır ve her seçmen bunu böyle görür. Bu durumu gizleyen resmî işlemler yurttaşın görüşünü değiştirmezler. İngiltere Başbakanı hukuken Kraliçe tarafından seçilmekte ise de ve milletvekillerinin yapabilecekleri şey sadece, Kraliçenin seçtiği Başbakan'a güven oyu vermemek olsa da, herkes bilir ki Kraliçe doğrudan doğruya çoğunluk partisinin liderini seçer, demekki bir partiye oyların çoğunu vermekle gerçekte Başbakanı seçmiş olan yine halktır. Alman milletvekilleri Anayasaya göre oy disiplinine bağlı olmasalar da — İngiliz milletvekillerinin durumu da budur— yine herkes bilir ki tıpkı Amerikan başkanlık seçmenlerinin seçiminde olduğu gibi bu disiplin gerçekten yürürlüktedir.

İngiltere'de bu usulün kendi kendine yerleşmesi Kraliçe Viktorya zamanında Gladstone ile Disraeli çatışmasında olmuştur. 1920 - 1925 yıllarında, üç partili rejim geçici bir süre için biraz unutulmuş fakat sonradan yine devam etmiştir. O günden beri düzenli bir şekilde ve aralıksız sürüp gitmektedir. Gelişmiş İngiliz Dominyonları (Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda) İngiliz modelini izlerler. Alman Federal Cumhuriyeti ise bu sistemi zamanla yavaş yavaş benimsemiştir. Şansölye Brandt, İngiltere'de Heath gibi, milletvekili seçimleri maskesi altında seçilmiş bir hükümdardır. Avusturya da «Büyük Koalisyon»un dağılmasından sonra aynı evrime girmiştir. Bu koalisyon iki büyük partinin birleşmesiyle kurulmuş ve 1966'ya kadar Avusturya'da egemen kalmıştı. Cum-

hurbaşkanının genel oylama ile seçilmesine rağmen, şansölye seçimle iş başına getirilmiş gerçek bir hükümdardır: ilerde bu noktayı açıklayacağız. Finlandiya dışındaki öteki İskandinavya ülkeleri de aynı sisteme yönelmiş bulunuyorlar.

Danimarka ve Norveç bu yolda İsveç'e oranla biraz geri kalmış durumdadır. Bu ülkede Olof Palme kendisinden önce otuz yıl hüküm sürmüş olan Tage Erlander gibi tam bir cumhuriyetçi hükümdardır.

Öteki batılı parlâmento rejimlerinde cumhuriyetçi monarşi bazı işaretlere rağmen daha yerleşmiş sayılmaz. Meselâ Fransa'da 1956 seçimlerinde solun bir çok adayı seçim kampanyalarında Pierre Mendés France'dan, sağınkiler ise Antoine Pinay'den destek aldılar. Fakat partilerin yapısı milletvekili seçimleri yolundan yurttaşların Başbakan seçmelerine elverişli değildi. Bunu da şundan anlıyoruz ki, Mendés France'in vesayeti altına giren adayların seçimi kazanmaları hükümetin başına Guy Mollet'nin geçmesi sonucunu doğurdu, çünkü partilerin karar organları seçmenlerin istekleri yönünde hareket etmemişlerdi.

Parlâmenter bir rejimin cumhuriyetçi monarşi biçimini alması için iyice belirli koşulların bir araya gelmesi gerektir. Siyasal parti sayısının ikiye inmesi ya da oturmuş iki koalisyon çevresinde birleşmesi ve iki partinin veya iki koalisyonun Parlâmentoda sıkı bir oy disiplini içinde bulunması ve tanınmış bir lidere sahip olmaları gerektir. Bu durumda, ve yalnız bu durumda milletvekili seçimleri kalımlı ve belirli bir çoğunluğu ve bu çoğunluğun hükümet başkanını desteklemesini garanti altına alır. Tabii eğer millet meclisindeki üyelik sayısı tek değil de çift sayı ise ve söz konusu iki parti veya iki koalisyon eşit sayıda üyelik kazanmışsa bu olanak ortadan kalkar. 1973'de İsveç'de böyle olmuştur.

İkiden fazla parti varsa ve bunlar seçimlerden

önce oluşup Parlâmento disiplinine girmiş iki koalisyon halinde birleşmiş değillerse yurttaşlar seçim yolundan Başbakanı seçemezler ve Başbakan hiç bir zaman çoğunluğuna güvenemez. Parti sayısı daha çok ve partiler daha kaypak ise durum daha da kalımsız bir düzeyde kalır. Bunun iki aşırı örneğini üçüncü Cumhuriyet Fransa'sı ile Hollanda vermiştir. Fransa'da gerçekten oy disiplini olan partileri sosyalistler ve komünistler temsil ediyordu. Radikal sağ ve merkez partilerin milletvekilleri çeşitli silik ve değişken gruplar halinde ve fertçi bir anlayış içindeydiler. Başbakanlar parti karar organlarının ve parti eşrafının karanlık ve gizli tertipleri sonucu seçiliyor ve Lyautey'in dediği gibi ortalama dayanma süresi sekiz ay olan «günü gününe, saati saatine» hükümetler kuruluyordu.

Bugünün Hollanda'sı bu durumdan uzaktır. Partilerin hepsi disiplinlidir. Fakat aralarında hiç bir devamlı koalisyon kurulamamıştır. Bu koşullar altında hükümet için birleşmeler her seçimden ya da hükümet bunalımından sonra günün koşulları ve parti karar organlarının tutumuna göre oluşur. Bir kere kurulduktan sonra parti disiplini içinde kalımlı sayılabilecek kadar sağlamdırlar. Fakat kurulmaları güçtür bunun nedeni de yine parti disiplinidir çünkü ortakların her biri angaje olmadan önce düşünmek ve giriştiği taahhüdün sınırlarını ve koşullarını iyice kestirmek ister. Bu yüzden çoğunlukların meydana gelmesi çok zaman alır ve yurttaşların iradesinden çok uzak kalır. Buna karşı eğer partilerin hiç biri parlâmentoda oy disiplini uygulamazsa ve milletvekillerini kendi kişisel tercihlerine göre karar vermeğe bırakırsa, bunların iki partiye inmelerinin hiç bir önemi kalmaz. Eğer Amerika Birleşik Devletlerinin bir parlâmento Anayasası olsaydı Kongre'deki seçimler cumhuriyetçi monarşi ile sonuçlanmazdı çünkü her iki parti de iyice bölünmüştür, hiç birinin parlâmen-

toda oy disiplini yoktur, hiç birinin görevde bulunan Başkandan başka bir lideri yoktur. Onun da başkanlığı halkın resmen onu seçmiş olmasından gelir ve bu tercih, Fransız başkanlık seçimlerinde De Gaulle'cü koalisyon için olduğu gibi partiye bir çeşit birleşiklik getirir. Bu süreç İngiltere'de gelişmiş olan ve başka batı rejimlerinde de benimsenenin karşıtıdır çünkü İngiltere'de partilerin birleşikliği, cumhuriyetçi bir hükümdarın örtülü seçiminden daha önce vardır ve bu hükümdarın seçilmesini etkiler.

Böyle bir parti sistemi ile —sadece iki parti fakat disiplinsiz iki parti— Amerikan parlâmento sistemi, 1958'den önceki Fransız parlâmento sistemine çok benzeyecektir. Meclislerde oy disiplini olmayan iki partili sistemi çok partili sistemden ayırmak güçtür. Her iki sistemin de vardığı nokta, milletvekili seçimlerinden sonra olduğu kadar bir hükümet bunalımından sonra da her durumda çoğunluğu toplamak görevini, bazı belirli kişiler çevresinde oluşmuş gruplara, hiziplere, kalbur üstü kişilere ve parti karar organlarına bırakmaktır. Bu muhakeme disiplinsiz partilerden oluşan iki bağlaşma şeklindeki kalımlı ve sağlam bir koalisyon için de doğrudur. Bunun bir örneğini Üçüncü Cumhuriyette gördük, seçim devresi ortasında çoğunluk kaybolduğundan, sol grupların karteli ve halkçı cephe seçimlerden sonra çökmüştü. (1926, 1934, 1938).

Disiplinli iki partiden veya disiplinli partilerden oluşan iki koalisyon karşı karşıya gelince iktidar ve seçim mekanizmaları arasında temelden bir ayırım olur. Bu durumda bütün seçim devresi boyunca, çok müstesna olaylar bir yana, çoğunluk belirli ve kalımlıdır. Ve böyle bir durumda önceden açıkça saptanmış bir lider de vardır. Bu iki unsurun birleşmesi, hükümet başkanını seçmeyi, milletvekili seçimleri yoluyle, milletvekillerinden yurttaşlara aktarmış olur. Çekişme parti veya koalisyon liderleri arasındadır: bu

parti veya bu koalisyona parlamentodaki üyelerin çoğunluğunu vermekle, lidere sanki otomatik olarak iktidar da verilmiş olur. Meclisler bakımından bu rejime çoğunluk parlâmentarizmi demek yerinde olur; hükümet bakımından ise bu bir cumhuriyetçi monarşidir.

Bununla beraber çoğunluk parlâmenterizmi ve örtülü seçimle oluşan cumhuriyetçi monarşi başka koşullar altında da ortaya çıkabilir. Bunu önce egemen parti rejiminde görürüz. Bu partilerden birinin ötekilere oranla çok güçlü bir durumda bulunduğu bir çokluk sistemidir ve bu güçlü parti parlâmento çoğunluğunu uzun bir süre elinde tutar. Bunun en güzel örneğini Hindistan verir çünkü Hindistan bağımsızlığına kavuştuğundan beri Kongre partisi hiç bir zaman oyların çoğunluğunu toplamamış olmasına rağmen böyle bir durumdadır. Bu partinin rakiplerinden nispetsiz ölçüde ileri olması, ötekilerin yöresel niteliği karşısında ona milli bir karakter verir: tek türlü çoğunluk sistemi ile yapılan seçimde en kuvvetlinin bu duruma gelmesi doğaldır ve sonuç olarak Kongre egemen bir partidir. Liderine bağlı disiplinli bir kuruluş olduğunu da unutmamak gerekir: Madame Gandhi bu disiplini sürdürmek için 1970'de bir bölünmeye gitmekten bile çekinmemiştir. Bu koşullar altında Hint milletvekili seçimleri cumhuriyetçi bir hükümdarı iş başına getirecektir. Ve bugün için bu hükümdarın yerini alabilecek hiç bir rakip de yoktur.

İsveç egemen parti ile kalımlı ve sağlam koalisyon arasında kalmış bir durumdadır. Çoğunluğa dayanan parlâmentarizm sistemini benimsemelerinden bu yana Norveç ve Danimarka da aynı durumdadır. Ancak bu iki devletin bu yolda ilerlemeleri pek hızlı bir gelişme göstermemiştir hatta bu konuda bir gerilemeden bile söz edilebilir. Bu üç ülkede Hint Kongresinde olduğu gibi sosyal demok-

rasi öteki örgütlerden çok daha güçlüdür; ve genellikle daha çok oy toplar. Ancak rakipleri Madame Gandhi'ninkilerden daha az bölünmüştür. Çünkü aynı siyasal şerit üzerinde yani sağ ve merkezde birleşirler oysa Kongrenin karşısındaki siyasal güçler iki aşırı uçtadır. Demek ki bazan küçük bir komünist parti ile anlaşma halinde bulunan sosyalist parti karşısına, Iskandinav'ların dedikleri gibi 'burjuva' partilerin oluşturduğu bir grupla çıkmak mümkündür: tutucular, toprak sahipleri ve liberaller.

Sağ kanatta kurulmuş olan bu blok, sol parti veya bloku yenebilir. Danimarka ve Norveç'te böyle olmuş, 1973'de Isveç'te olaylar buna yakın bir şekil almıştır. Disiplinli partilerden oluşan bu sağ blok, sosyalist liderin karşısına çıkabilecek güçlü bir liderin yönetiminde sağlam bir koalisyon meydana getirebilir. Bu durum siyasal güçlerin iki büyük grup olarak karşı karşıya gelmeleridir ve milletvekili seçimleri maskesi altında cumhuriyetçi bir hükümdarın işbaşına gelmesini kolaylaştırır. Sağ blok ortak programdan ve tanınmış bir liderden yoksun bir seçim koalisyonu olarak ortaya çıktığı zaman ise durum biraz değişik olur. Bu durumda sosyalistlerin kazanması, liderlerinin cumhuriyetçi bir hükümdar olarak seçilmesi demektir. Fakat sağ blokun kazanması aynı sonuçlara varmaz: Başbakanın seçilmesini parti karar organlarının çeşitli tertiplerine terkeder ve Başbakan artık yurttaşlar tarafından seçilmiş bir hükümdar sayılmaz. Siyasal güçlerin iki ayrı kutupta toplanması (bipolarisation) burada yarı yarıya gerçekleşmiş olur çünkü grupların birinde liderin çevresinde bağlı ve disiplinli bir koalisyon, ötekinde ise bir liderin bulunması ve söz sahibi olması bakımından gevşek ve düzensiz bir topluluk vardır.

Seçimler arasında ilişkiler

Cumhuriyetçi hükümdarın resmî seçim sistemi ile örtülü seçim sistemi arasındaki ayırım açıkça belirlenmiş değildir. Birincisinde milletvekili seçimleri ile başkanlık seçimlerinin birbirleri üzerinde etkileri vardır bu da ikinci sisteme bir yakınlaşma anlamına gelir. Genel oylamanın bu iki şekli arasında karşılıklı ilişkiler vardır. Yurttaşlar milletvekili için oy kullanırken biraz da başkanı düşünerek bu işi yaparlar, hükümet başkanı için oy verdikleri zaman da parlamento çoğunluğunu düşünürler. Bu iki seçim arasında zaman farkı biri yapılırken ötekinin daha kolayca unutulmasını sağlar. Tabii bu arada seçim propagandası seçmen belleğini canlandırmak için büyük çaba gösterir.

Parlamento seçimlerinden ayrı ve genel oylama ile yapılan başkanlık seçimlerinin resmen var olması demek ki cumhuriyetçi hükümdar üzerinde doğrudan doğruya etkisi olan bir durum yaratıyor ve adı geçen seçimler onun göreve devam edip edemeyeceğini belirliyor. Amerikan tipi başkanlık rejimlerinde bu sadece başkanın itibarının geçici olarak artması veya azalması şeklinde ortaya çıkar çünkü güçler ayrılığı onun karşıt bir parlamento çoğunluğu ile hırpalanmasına elverişli değildir. Milletvekillerinin hükümeti devirebildikleri Fransız tipi yarı başkanlık rejimlerinde ise parlamento ile başkanın birbirine karşı olmaları başkanın durumunu hissedilir ölçüde zayıflatır. Böyle olunca milletvekili seçimleri doğrudan doğruya ondan yana veya ona karşıdır. Ondan yana olanlar kazanırsa başkan yetkilerini tam olarak kullanma fırsatını elde etmiş olur. Seçimleri kazanması cumhuriyetçi hükümdar olarak yeniden yetki alması anlamına gelir. Katı partilerin oluşturduğu Başkanlık rejimlerinde de durum aynı olacaktır.

Bunun mantıkî sonucu olarak General De Gaulle her parlamento seçiminden önce kendi partisinin adaylarının seçimi kazanamadıkları takdirde iktidarı bırakacağını ilan ediyordu. Bu tutumu ile parlamento seçimlerine bir çeşit başkanlık seçimi anlamını vermiş oluyordu. Referandumlara da aynı kuralı uygulaması onu nihayet 27 nisan 1969 oylamasından sonra emekli olmaya zorladı. Bu bakımdan referandum, başbakanın Millet Meclisinden istediği güven oyuna benzer bir şekilde başkanın da yurttaşların hepsinden istediği bir güven oyu anlamını kazanıyordu. Georges Pompidou aynı yolda yürümedi. 1972 referandumundan önce «Hayır» diyenlerin çoğunluğu karşısında istifa etmek kararını ilân etmedi ve 1973 Parlamento seçimlerini sol kazanırsa istifa etmeyeceğini açıkça bildirdi. Ama eğer seçimleri sol kazansaydı başkanı ya istifaya zorlamak ya da yola getirmek eğilimini gösterebilirdi.

Milletvekili seçimlerinin ucu Başkanın yetkilerine dokunduğu için Başkan seçim kampanyasında geniş çaba gösterir. General De Gaulle ve Georges Pompidou Anayasa kurallarına uygun olmasa da her zaman bu şekilde hareket etmişlerdir. Kendi adaylarını seçmelerini açıktan açığa yurttaşlara hatırlatmışlar, daha önceki oylamada Başkana verdikleri oyları onun milletvekili adaylarından esirgememelerini istemişlerdir. Ve her seferinde yarı açık yarı kapalı bir dille bir hükümet bunalımı ihtimalini ileri sürmüşlerdir. Parlâmento seçimlerini Başkanın partisi kazanmadığı takdirde bir rejim bunalımından söz etmek belki etkili bir davranıştır ama doğruluğu sadece görünüştedir. Çünkü Parlâmento seçimlerinde «Başkanlık oyunuza sadık kalın» demek ve Başkanlık seçimlerinde de«Milletvekili oyunuza sadık kalın» demek her çeşit değişikliğe engel olmak ve zamanın iki seçim arasında bir çok koşulları değiştirdiğini unutmak anlamına gelir.

İki tür seçim arasındaki etkilenmeler de karşılıklı değildir. Parlâmento seçimleri Başkanlık seçimlerinin havasına girebilir o kadar ki bir çeşit ikinci plân Başkanlık seçimleri niteliğini alabilir ancak Başkanlık seçimlerinin de Parlâmento seçimlerinin etkisinde olduğunu söylemek doğru olmaz.

Bu ayırım her iki seçimin değişik yapılarının bir sonucudur. Başkan yurttaşların dikkatini milletvekillerinden çok daha fazla üzerinde toplar. Zaten onlar bir solist karşısında uyumsuz bir koro görünüşündedirler. Başkanlık seçimlerinde milletçe tanınan hiç bir kimse televizyonun ve öteki aracı kuruluşların bu vesile ile ön plâna aldığı adaylar kadar üzerinde dikkatleri toplayamaz. Başkanlık adaylarının karşısında milletvekili adayları çok soluk kalır. Yalnız büyük partilerin ünlü genel başkanları halk üzerinde aynı ilgiyi uyandırırlar. Ancak bu başkanlar da kendi partilerince teklif edilen veya desteklenen adayı gölgelememek için kenara çekilirler. Buna karşılık Parlamento seçimlerinde Başkan her yöresel adayın üzerinde kalır çünkü bunlar kendi seçim bölgelerinin dışında tanınan kimseler değildir. Kısaca Başkan öteki parti liderlerinin düzeyine varır ve bazen de onları geçer.

Başkanın Parlâmento seçimleri üzerindeki bu etkisi partilerin ideolojisi ve özellikle yapısı yüzünden hafifleyebilir veya güçlenebilir. Fransa'da çoğunluk değişirse bu etki herhalde zayıflayacaktır. Çünkü De Gaulle'cü düşünce ve sağ kanat kişisel iktidardan yana ve partilere karşıdır, Başkandan yana ve Parlâmentoya karşıdır. Oysa sol, güçleri dengelemek için ortak programında Başkanın ayrıcalıklarını sınırlamayı öngörür. Özellikle üzerinde durduğu bir nokta da parlâmento çoğunluğu ile Başkan arasındaki ilişkilerin başka bir biçime girmesidir. General De Gaulle ve Pompidou iktidarda oldukları zaman, cumhuriyetçi hükümdar, kişisel itibarı ile yaratıp ayakta tuttuğu parlâmenter çoğunluğun bir çeşit bir-

leştiricisi olmuştur. Bu çoğunluk ötekilere oranla daha zayıf partilerin meydana getirdiği bir çoğunluktur. Bu partiler sağlam yapılı bir örgütten fazla kişisel ilişkileri temsil eder. Başkan çoğunluk ikilisinde geleneksel burjuva ailesinde olduğu gibi karı, kocanın sözünden çıkmaz.

Fakat eğer François Mitterand Elysée sarayına, bir sol çoğunluk da Millet Meclisine girselerdi, bu aile kadın erkek eşitliğinin geleneksel aileye oranla daha gerçek olduğu modern bir aileye benzeyecekti. O zaman Başkan, bütün güçleri kendinde toplayan, kişisel otoritesiyle partisini birlik içinde çoğunluğunu da toplu bir halde tutan ve çevresine yaydığı ışıklarıyla parlâmentonun öteki yıldızlarını gölgede bırakan bir lider olarak kabul edilmeyecek ve özerk kuruluşlu büyük örgütler, militanlarıyle, ideolojileriyle yöneticileriyle bir Başkanın çevresinde toplanacak, bu Başkan da onlar için hem bir bağ, hem bir sözcü hem de bir temsilci olacaktır. Böylece karşımıza sahne önünde bir solist ve geride yarım sesle hep aynı nakaratı gaveleyip arasıra da falsolu sesler çıkaran bir koro yerine, icracıların hepsini harekete getiren ve onlar olmadan hiç bir şey yapamayacak olan bir orkestra şefi çıkacaktır.

Ayrıca, milletvekili seçimlerinin Başkanlık seçimleri havasına girmesini kolaylaştıran veya güçleştiren bazı usullerden de söz edilebilir. Genel olarak şöyle düşünülür: bu iki seçim arasında uzun bir süre varsa bunların birbirlerini etkilemeleri zayıf olur, aynı zamanda yapılıyorlarsa kuvvetli olur ve bu durumda sandıklar ayrı da olsa Başkan seçimi milletvekili seçimini etkiler. Seçmen Başkan için kullanacağı oyu milletvekiline göre değil de, çoğunluk sistemi ile ve örtülü bir yolla cumhuriyetçi hükümdar seçen parlamenter rejimde olduğu gibi, milletvekili için vereceği oyu Başkana göre verir. Bununla beraber herhangi bir adayın tanınmış bir kişi veya kendi se-

çim bölgesinin kalbur üstü bir adı olması durumu ters çevirip bir oy çelişmesine de yol açabilir.

Amerikan seçimlerini incelersek bu düşüncenin, tümü ile değilse de, doğru olduğunu görürüz. Kesin olarak bilinen şudur: bazen Başkanlık seçimleri ile milletvekili seçimleri aynı tarihe rastlar, bazan da milletvekili seçimleri tek başına kalır. Amerika Birleşik Devletleri yurttaşları her dört yılda bir Başkanı, Temsilciler Meclisinin bütün üyelerini ve Senatonun üçte birini yeniden seçerler. Başkanın görev süresinin ortasında Senatonun öteki üçte birinin (senatörler altı yıl için seçilir) ve Temsilciler Meclisinin bütün üyelerinin (temsilciler iki yıl için seçilirler) seçimi vardır. Başkanlık için verilen oylarla Kongre için verilen oylar arasındaki uyum, seçmenlerin sadece parlâmento üyelerini seçtikleri ara seçimlerde. Başkanlık ve milletvekilliği için aynı zamanda yapılan seçimlerde olduğundan çok daha zayıftır. Başkanlık ve Kongre seçimlerinin ayrı ayrı tarihlerde yapılmaları bir uyumsuzluğun tek sebebi değildir. Seçilmesinden iki yıl sonra Başkanın halk tarafından daha az sevilmesi doğaldır, çünkü yurttaşlar düşle gerçek arasındaki ayırımı değerlendirmişler verilen sözlerin nasıl tutulduğunu görmüşlerdir. Fakat her iki seçim aynı tarihe rastlarsa, Başkan oyların birleşmesinde en önemli rolü oynar. Halkın bütün dikkati ulusal şampiyon arasındaki savaşın üzerinde toplanır ve merkezilikten çok uzak hatta «bölücülüğe kadar gitmiş bir ülkede her ne kadar küçük yöresel yarışmaların önemi büyükse de, bu önem üzerinde durulmaz.

Yukarıda yaptığımız tahlil, Fransa'da Başkanlık ve Parlamento seçimlerinin aynı zamanda yapılmasına ortak sol programın karşı çıkmasını haklı gösterir.

Bu noktada General De Gaulle'ün fikirlerine bağlı olan Georges Pompidou'nun neden iki seçimin ay-

nı tarihte yapılmasını istemekte inat ettiğini anlamak güçtür çünkü Pompidou'nun, Başkanlık görev süresini yedi yıldan beş yıla düşüren 1973 projesi bu durumda önem kazanırdı. (Bu tedbir ortak programda da kabul edilmiştir.) Pompidou'yu haklı gösteren tek sebep teknik düzeydedir. İki seçimin aynı tarihe rastlaması görev süresinin ortadan kesilemeyeceği tam bir Başkanlık rejiminde kolaydır. Fakat Millî Meclisin dağıtılması mümkün olan ve bu sebepten Başkanlık seçimleri ile parlâmento seçimleri arasında bir zaman ayrılığı bulunan yarı Başkanlık rejimlerinde, bunların aynı zamana rastlaması çok güçtür. Yine de bazı düzeltme usulleri bulunabilir —Meselâ yeni meclis, daha önceki görev süresinden geri kalan zaman için seçilebilir.

Görev süreleri üst üste gelince, Başkanlık, seçimleriyle milletvekili seçimleri arasına konacak kısa bir süre, bunlar arasındaki etkilenmeyi hafifletebilir. Başkan seçimi milletvekili seçiminden sekiz veya onbeş gün öne alınırsa ikincisi birincisinin etkisinde kalabilir. Kısaca önce Başkanı seçmek, milletvekillerini seçecek olanlara bir yön gösterebilir, aksine önce milletvekillerini seçmek ise yön değişikliği yapabilir. Fakat ne olursa olsun milli ölçüde girişilen kampanya, dört veya beş yüz yerde açılan yöresel çekişmeleri ikinci plâna itecektir. Bu arada, bir sağ çoğunluğa karşı bir sol Başkan seçip ya da bunun tersini yapıp denge bulmaya çalışan seçmenler de görülecektir.

Bu iki seçimi birbirinin etkisinden kurtarmak için en kesin yol, bunlara ayrı seçim sistemleri uygulamak olacaktır. 1973 öncesinin Şili yönetimi bunu yapmış, Başkanı için çoğunluk sistemini, milletvekilleri için de orantılı temsil sistemini kullanmıştı. Fransız ortak sol programı da, yarı prezidansiyel yarı parlamenter bir politik çerçeve içinde, Şili örneğine benzer bir öneride bulunmuştu.

Hem bu öneriyi haklı gösteren neden de başkadır çünkü orantılı temsil sisteminin başlıca amacı, parlâmento koltuklarının hem çoğunlukla muhalefet arasında hem de sol birliğini oluşturan partiler arasında daha dengeli bir bölüşümünü yapmaktır. Bugün sosyalistlerin komünistlere göre daha elverişli bir durumda bulunduklarını biliyoruz. (Fransız komünist partisi oyların % 21'i ile parlâmento koltuk sayısının % 15'ini almış, sosyalistler, PSU ve çeşitli sol gruplar ise oyların % 25'ini üyeliklerin de % 22'sini kazanmışlardır.

Böylece bir reformu öneren partilerin bundan kendileri için fayda sağlıyacakları kesinlikle söylenemez. Orantılı temsil sistemine dönüşün iki önemli sonucu olacaktır. Önce solun mecliste çoğunluk elde etmesini büyük ölçüde güçleştirecektir. Unutmayalım ki Batıda milletvekili seçimlerinde bir parti veya bir koalisyonun oyların % 50'sinden çoğunu alması iki kutuplu rejimlerde sık sık varılan bir sonuç değildir. Parlâmentoda çoğunluk sağlamak için seçim sisteminin çoğunluk esasına dayanması gerekir. Meselâ İngiltere'de 1935'den beri hiç bir parti oyların yarısını bile toplayamamış ama Parlamentoda her zaman çoğunluk bulunmuştur. 1968'in müstesna seçimlerinde Fransa'da Beşinci Cumhuriyet orantılı seçim sistemi ile hiç bir zaman bir parlâmento çoğunluğu sağlıyamazdı.

Çoğunluk sistemi ayrımları büyütür, kazanan partilere yüzde olarak aldıkları oydan fazla kaybeden partilere de aldıkları oydan az koltuk sağlar. Bugün Fransa'da De Gaulle'cüler bundan faydalanmışlar ve kullanılan oyların % 41'ini alarak milletvekili koltuklarının % 56'sını ele geçirmişlerdir. Fakat bundan sonraki seçimlerde sol başa geçerse durum tam ters dönecek ve çoğunluk sistemi ile seçim sola hükümet kurma olanağını sağlıyacaktır. Orantılı temsil sistemini geri getirirse sol kendi kendisini ik-

tidardan uzaklaştıracaktır. Merkezciler de böylece, eskiden olduğu gibi terazinin gözünü istedikleri yana eğebileceklerdir. Bu durum aynı zamanda komünist parti ile sosyalist partinin birleşmelerine temel olacak kutuplaşma hareketini de frenleyecek hatta durduracaktır. Sonuç olarak sosyalist parti bazı oyunlara girecek ve bunlar onun yenileşme çabalarını baltalayacaktır. Fransız komünist partisi yalnız kalmak tehlikesi ile karşılaşacak parlâmento grubunun çoğalmasından elde edeceği yarar yanında çok daha önemli kayıplara girecektir. Sahibinin yararları ile bu derecede çelişkili olan projeye pek seyrek rastlanır.

2 — Denetimli bir hükümdar

Demokratik ideoloji, halk tarafından seçilmiş de olsa bir tek adamın, Devletin bütün ayrıcalıklarını kendinde toplamasına karşıdır. Demek ki cumhuriyetçi hükümdar, kendisini dengeleyecek olan kurumların her an sınırlaması ve kontrolu altındadır. Bu kurumların içinde en önemlisi parlâmentodur. Yöresel meclisler veya yürütme organları bu dengeyi pekiştirirler. Ancak bunların rolü cumhuriyetçi hükümdarınkinin yanında ikinci derecede önemlidir. Hem bu kurumların meşruiyetleri de hükümdar derecesinde değildir. Çünkü milletin sadece bir bölümünü temsil ederler. Meşruiyet bakımından hükümdara eşit olan yalnız bütün üyeleri ile parlâmentodur, çünkü hükümdar da parlâmento da genel oylama sonucu bütün milleti temsil yetkisiyle ortaya çıkmışlardır. Amerika Cumhurbaşkanı ve Amerikan Kongresi, Fransa Cumhurbaşkanı ve Paris Millet Meclisi halkın oyu ile işbaşına gelmişlerdir.

Çoğunluk sistemi uygulayan parlâmento rejimlerinde —Büyük Britanya, Alman Federal Cumhuriyeti, İsveç— bir tek seçimle yurttaşlar resmen mil-

letvekillerini fakat gerçekte Başbakanı seçerler. Parlâmento bu durumda Başbakandan daha meşru bir nitelik taşır çünkü parlâmento üyeleri doğrudan doğruya halk tarafından seçilmiştir ve onların güveni Başbakanın otoritesinin resmi temelidir. Parlamento seçimlerinde yurttaşlar çifte oy verdiklerini de pekalâ bilmekte ve hükümdarın seçimine en az milletvekillerininki kadar önem vermektedirler.

Parlâmentonun iki görünüşü

Meşruiyet bakımından eşit olsalar da cumhuriyetçi hükümdarla parlâmento otorite bakımından eşit değillerdir. Modern demokrasilerde birincisi ikincisinden çok daha önemli bir rol oynar. İlk hareket, temel girişim, yön göstermeler, önemli kararlar hep ondan gelir. Milletvekilleri ise onu sınırlar, denetler ve teşvik ederler. Onun gerçekleştirdiği işlere ve tasarladığı projelere göre hareketlerini çizerler. Gerçi kanunların müzakeresi konusunda bir teşebbüs güçleri vardır. Fakat Avrupa cumhuriyetçi monarşilerinde kabul edilmiş kanunların onda dokuzu hükümet kökenlidir. Onda biri ise, en önemlilerinin hangileri olduğunu anlamayan parlâmentodan gelir.

Milletvekillerinin giriştikleri tartışmalar genellikle bir projenin veya bir hükümet kararının eleştirmesinden doğduğuna göre, ilk hareketin nereden geldiği tereddüt uyandırabilir. Parlâmento üyelerinin gerçek teşebbüsü halk isteklerinin anlatımında görülür çünkü cumhuriyetçi hükümdarla bakanları halktan çok uzak düştükleri için bunların farkında değildirler. Çeşitli sosyal grupların istekleri Meclisler kanalı ile Devlet örgütünün en üst basamağına kadar ulaşabilir. Bu arada bu isteklerin önünde çok daha kısa ve daha etkili başka yollar da açılabilir: sokak gösterileri, grevler, basın kampanyaları gibi...

Parlamentonun görevi bugün kelimenin gerçek

anlamı ile ikinci plâna düşmüştür. İlk söz hükümetin olduğu için Parlâmento ondan sonra gelir. Bu bir denkleştirme ağırlığı kavramıdır ve denkleştirdiği ağırlığa göre tanımlanır. Fakat bu kavram parlamenter fonksiyonun demokratik ideolojideki geleneksel anlayışına, 1914 öncesinin liberal rejimlerinde meclislerin gerçekten oynadıkları role ve batının kültürel modelinde onlara gösterilen itibara karşıdır. Bugünkü parlâmentoların fiilen oynadıkları rol ile eski düşsel rolleri arasındaki karşıtlık, çağdaş demokratik rejimlerin tanımlarının gerçek dışı olduklarını ve bunların birer cumhuriyetçi monarşi haline gelmiş olduklarının neden kabul edilmediğini ortaya koyar. Ancak Atlantiğin iki yakasında durum aynı değildir.

Bu fark aynı zamanda teorik görüşlerden ve tarihsel evrimlerden doğar ve birinciler az veya çok ikincileri yansıtırlar. Parlâmentonun ve hükümetin Devlet içindeki rollerini tanımlayan güçlerin ayırımı teorisi hiç bir zaman Amerika Birleşik Devletlerinde ve Avrupa'da aynı anlamı taşımamıştır çünkü aynı somut hedeflere yönelmiş değildir. Bu teori her yerde hükümet için bir denkleştirme ağırlığı olarak ve aynı zamanda bir üstünlük, bir öncelik anlamı taşıyan bir parlâmento kavramına karşıdır. Güçlerin ayırımı fikri başlangıçta Devletin üç görevi olduğu (yasama, yürütme, yargılama) bu görevlerin ayrı ayrı organlara verilmesi gerektiği, bu görevlerin üçünün de eşit derecede önemli olduğu ve sonuç olarak bunları yerine getiren organların da eşit oldukları kanısını uyandırır.

Ancak Hristiyanlıktaki Teslis gibi bu üç kuvvetin arasındaki ilişkiler de çeşitli yorumlara yol açabilir. Meselâ Yasama'nın karşısında Yürütme Baba'nın karşısında Oğul gibi değil midir? Yasaları yürütmekle görevli olan, onları yapana bağlı değil midir? Yasaları uygulayan yargıçlar da kanun yapıcıdan sonra gelmek gerekir. Gerçek olan şudur ki güç-

lerin ayırımı konusunda iki karşıt anlayış her zaman vardır: bunların biri eşitliğe öteki ise parlâmentonun üstünlüğüne öncelik verir. 1787 Amerikan Anayasası birinci anlayışa yer vermiş ve bir dogma olarak Amerika onu bugüne kadar korumuştur. İkinci anlayışın izlerini ise bir çok Avrupa Anayasasında görebiliriz ve eski dünyada özellikle Fransa'da bir çok politika adamı üzerinde etkisini sürdürür. Ancak cumhuriyetçi monarşilerin iktidarı almalarından sonra artık bu iki anlayış da batı rejimlerindeki yerlerini kaybetmişlerse de Atlantiğin iki yakasındaki parlâmentoların çeşitli kökenlerini yansıtmaları bakımından ilginçtirler.

Söz konusu iki kavram Avrupa'da yüzyıllar boyunca tanrısal hukuka karşı savaşan demokrasiyi temsil ettiler. Başlangıçta koskoca bir denizin ortasında bir adacık gibi veraset ya da kutsal törenlerin tehdidi altında kaldılar. 17'inci yüzyılda her yerde bu zayıf durumu sürdürecekler, ancak bütün batı Avrupa'da üç yüzyıl önce ortaya çıkmış olan bu kurum yalnız Westminster'de yerleşecektir. Bunun da nedeni derebeyliğin karşısında gittikçe gelişen milli Devletin masraflarını karşılamak için kralların gerekli parayı, yeni üretim tekniklerinin gelişmesi ile meydana çıkmış olan ve ticaret, el sanatları ve serbest meslekleri temsil eden yeni burjuva sınıfından sağlamaları olmuştur.

İngiliz Parlâmentosunun krala karşı açtığı savaşı Avrupa'daki öteki parlamentolar aradan uzun yıllar geçtikten sonra sürdürdüler. Her iki savaş da çok çetin koşullar altında geçti. Önce I'inci Charles'ın, arkadan XVI'inci Louis'nin idam hükümlerini meclisler veya bu meclislerden destek alan adamlar verdi. XIX'uncu yüzyıl boyunca kralların kellelerine kimse dokunmadı ama iktidarları yavaş yavaş parlâmentolarına geçti. Parlâmentoların saygınlık ve otoritelerinin gelişmesi, demokrasinin gelişmesi ile birbiri-

ne karışır ve halkın seçimine dayandığı için parlâmento her zaman Devletin içinde demokrasinin tek görüntüsüdür.

Amerikan kongresi ne bu tekelden ne de bu tarihsel saygınlıktan faydalanır. Tanrısal hukuka dayanan bir hükümdarla savaşmak fırsatına hiç zaman bulamamıştır çünkü federasyon başındanberi cumhuriyetçidir. Hiç bir zaman tek başına halkı temsil etmek fırsatını bulamamıştır çünkü Başkan her zaman seçimle gelmiştir. Kurtuluşundan beri Yasama ve Yürütme organlarının eşit meşruiyetleri vardı. Güçler ayırımı orada Avrupa'daki anlamını taşımıyordu çünkü Avrupa'da bu kavram doğrudan doğruya krala karşı kullanılıyor ve parlâmentonun üstünlüğünü savunuyordu. Amerika'lılar içinse güçler ayırımı sadece Devletin bir organının ötekilere egemen olmasını engelleyecek bir araçtır. Demek Başkan Kongre ile eşit bir durumda olacak ondan emir almayacaktır.

Liberal toplumun yapısı her yerde Meclislere Devlet içinde en önemli rolü vermek eğilimindeydi çünkü bu toplum Devleti sadece bir kanun yapıcısı olarak görmek istiyordu. Bugün ise Devlet para dengesinin sağlanması, fiyatların denetimi, en az işçi ücretlerinin saptanması, ekonomik gelişme, yatırımlara yön verilmesi gibi işleri üzerine almış bulunuyor, partiler ve yurttaşlar da Devletin çevresinde birbirleri ile boy ölçüşüyorlar. 1914'den önce bütün bu sayılan işler serbest girişim ve piyasa koşullarına bağlı kalıyordu. Devlet yasaları çıkarıyor, polis, ordu, yargı işlerini düzenliyor, dış politikayı güdüyor ve özel girişimin ele almadığı posta, su ve kara yolları, temizlik işleri gibi bazı kamu hizmetlerini de görüyordu. Savaş veya ihtilâl olmadığı zamanlarda yasama dışı hizmetler günlük işlerden sayılırdı.

Soy zinciri, evlenme, aile, mülkiyet, miras işleri, ticaret şirketleri, basın, toplantılar, dernekler, sen-

dikalar, ceza hukuku ile ilgili önemli yasalar birinci dünya savaşı öncesinde siyasal çekişmelerin başlıca hedefleri olmuşlardır. Karar, yapısı bakımından bu konuları ele almaya yetkisi olan parlâmentonundu. Aralarında çoğunluğu hukukçuların, yüksek öğretim hocalarının ve serbest meslek temsilcilerinin oluşturduğu parlâmento üyelerinin seçilme yolları ve düşünce, öneri ve çözüm yollarının kamu oyu önünde karşılaştırılmalarını gerektiren görüşmeler, ele alınan sorunların koşullarına uygundu. Bu sorunlara cevap veren yasalar bir kez kabul edildikten sonra hükümete sadece onları uygulamak işi kalıyordu. Diplomatik ilişkiler dışında hükümetin rolü, resmî tanımlamasına da uygun olarak yürütme sınırlarını aşmıyordu.

Amerika Birleşik Devletleri bu noktada da Avrupa'dan ayrılıyordu. Kamu yetkililerinin görev sınırları daha dar, hükümete karşı gösterilen çekingenlik daha derin, özel girişime inanç daha kuvvetliydi. Devlete bırakılan işler daha önemsizdi. Öte yandan medenî hukuk, ticaret hukuku, ceza hukuku, siyasal hürriyetlerle ilgili kurallar, yurttaşları ilgilendiren yönetmeliklerin çoğu doğrudan doğruya, federasyonu oluşturan Devletlerin yetki alanına giriyor böylece federal Kongrenin rolü de önemsiz bazı işlere kalıyordu. Yöreselliğin ve bölücülüğün çok güçlü akımlar halinde bulunduğu bir ülkede, parlâmento üyelerinin seçiminde yöresel düşüncelerin birinci plânda olması, bu üyelerin seçildikleri Devletler dışında renksiz kalmaları sonucunu veriyordu. Buna karşılık Başkan bir millî lider durumuna geçiyor ve o büyük Amerikan federasyonunda birlik yaratıyordu.

XX'inci yüzyılın başında liberal demokrasinin en güçlü olduğu bir çağda Avrupa parlâmentoları Amerikan Kongresinden daha geniş ve daha derin bir saygınlığa ulaşmışlardı. Ancak Amerikan Kongresi kapitalist toplumların gelişmesi ile XX'inci yüzyılda

meydana gelen değişikliklerden Avrupa parlâmentoları kadar sarsılmamıştır. Bu değişiklikler Avrupa'da parlâmentoları ikinci plâna atmış, hükümeti birinci plâna çıkarmıştır. Bu iki kuvvetin eşit oldukları ülkelerde ise bu sarsıntı meclislerin Devlet içinde egemen oldukları ülkelerden daha hafif geçmiştir. Bugün Amerikan Kongresinin Avrupa parlâmentolarından daha güçlü olduğuna inananlar varsa da bu açıklığa kavuşmuş bir nokta değildir. Amerikan Kongresi yetki bakımından Avrupa parlâmentolarından belki daha zayıftır, çünkü federal yasama kurullarının geniş bir yetki alanı vardır. Ancak ilerde de göreceğimiz gibi Kongre cumhuriyetçi hükümdardan çok daha bağımsızdır.

Yetkileri zayıflayan parlâmentonun, Yürütme organının karşısında bir denkleştirme ağırlığı olarak kalması, plüralist (*) demokrasilerde Devletin rolünün değişmesinden ileri gelmiştir. Cumhuriyetçi monarşilerin iktidara gelmesinin temel etkeni olarak daha önce de anılan bu evrimin üzerinde durmak gerekecektir. Mevzuatın birinci plânda geldiği 1914 öncesinin Devleti, eskimiş bir kapitalizm anlayışına dayanır: bir kişinin ya da bir ailenin yönettiği küçük girişimler, beceriksizlere hiç bir olanak tanımadan ötekilerin gelişmesine yardımcı olan merhametsiz bir rekabet düzeni, başarının kişisel yeniliklerle sürdürülmesi, Devlet makamlarının kararlarından fazla altın temeline dayalı bir para, ekonominin ve toplumun piyasa kuralları ile yönetimi. 1945'den sonra gelişmiş bulunan yeni kapitalizmin bambaşka temellere dayandığı görülür. Ekonomik yaşam Tekel veya çok el durumuna gelmiş ulusal veya çok uluslu muazzam firmaların egemenliği altındadır. Üretim artık

(*) Plüralist: Yönetim veya temsil konusunda çeşitli ve bağımsız kurul veya toplulukların birlikte ve aynı zamanda çalışmaları esasına dayanan politik sistem. (Ç.)

serbest piyasa kurallarına değil yıllarca önceden hazırlanmış üretim plânlarına bağlıdır. Çok büyük yatırımları gerektiren bu plânların başarısı, yurttaşların alıcı olarak şartlanmasını sağlıyacak büyük çapta tanıtma çalışmaları ile yürütülür. Yenilikler, masrafları çok yüksek ve dolaysız verimliliği kesin olmayan temel araştırma yerine hemen yararlı olabilen küçük buluşlara dayanır. Üretim, fiyatlar, para, istihdam gibi sorunların düzenlenmesi rekabet yolu ile başarılamaz çünkü önce anlaşmalar ve reklâm kampanyaları rekabeti etkisiz kılarlar sonra da ekonominin yeni yapısı içinde çok büyük bunalımlara yol açarlar: 1929 yıllarının bunalımı bu güne kadar unutulmuş değildir. Sendikaların ve halk kuruluşlarının baskısı altında zaten ücret ve istihdam düzeyleri serbestçe indirilemez, fiyatlar yükseltilemez ve sosyal rizikolar şunun bunun hayırseverliğine veya özel sigortalara bırakılamaz. Düşünüşlerde meydana gelen evrim, sosyal yapının gelişim ve değişimlerine katılınca kamu gücünün rolü yepyeni bir biçim almış olur.

Devlet ekonomik ve sosyal düzenleme ve gelişmenin temel organizması durumunu kazanır. Çeşitli koşulları ve öncelikleri göz önünde tutan politikası ile ve sıkıntı içinde bulunan kesim ve kurumlara yaptığı yardımlarla, para fiyatlar ve ücretler dengesini sağlar. «Büyük»lerin payından biraz kısıp «küçük» lerin payını biraz arttırarak millî gelirin yeni bir anlayışla bölüşümünü yapar ve bireysel yaşam düzeylerini bir ölçüde eşitler. Risklerin sosyal güvenlik kurumlarınca karşılanması ise, toplum yaşamının bütününü kapsıyan bu sürecin sadece bir parçasıdır. Alt yapı donanımları, kolektif hizmetler, bilimsel araştırma giderlerinin karşılanması, kamu yatırımları, barış veya savaş yolu ile dış pazarlar elde etmek gibi çalışmalarla Devlet Özel firmaların çabalarına belirli bir yön verecek olan kalkınma plânlarını yaparak üretimin büyümesini kolaylaştırır.

Liberal Devletin fonksiyonlarından farklı olarak yukarıda sayılan görevler. yasama fonksiyonu dışında kalır. Bunlar çok geniş bir teknik haberleşmeye dayanan gecikmesiz, ölçülü ve isabetli kararları gerektirir. Ne kanunların hukuksal biçimi, ne meclis görüşmelerinin teknik yapısı ne de seçimlerde ve parlâmento hayatında başarılı olan adam tipi Devletin bu çeşit fonksiyonlarına uygun değildir. Eğer yapısı ve kuruluşu ile bu gelişme sürecine girebilirse hükümet, adı geçen fonksiyonları daha kolayca yerine getirebilir. Büyük hatipler, usta tartışmacılar, kulis oyunlarında becerikli olanlar ve çabuk dağılabilen tutarsız çoğunlukları yönetebilenler, yerlerini bundan böyle iktisat politikasını, kamu hizmetlerini, sosyal örgütleri, siyasal partileri daha önce belirlenen evrime göre yönetenlere bırakacaklardır. Bu evrim parlamentoyu zayıflatır ve aynı zamanda hükümet gücünün cumhuriyetçi bir hükümdara geçmesi eğilimine yol verir.

Seçilmiş meclislerin fonksiyonları:

Cumhuriyetçi monarşilerde parlâmentonun üzerinde üç görev vardır. Önce hükümetin hareket sınırlarını çizer: bu sınırların hukuksal olanları kanunlarla, parasal olanları da bütçe, vergiler ve borçlanmalarla belirlenir. Hukuk alanında kanun Yürütme'nin bütün kararlarından üstündür ve bu kararlar kanun hükümlerine uymak zorundadır. Hükümetin veya kamu yönetiminin kanun dışı kararları yargı yolu ile yürürlükten kaldırılabilir. Bu anlamda kanun yapıcı Devletin en üst organı durumundadır ve kararlarına bütün öteki organların uymaları gerekir. Yalnız bazı Avrupa ülkeleri ve özellikle Alman Federal Cumhuriyeti ve İtalya kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleyen Amerikan sisteminin değişik bir uygulamasına geçmişler ve bu uygulama, kanun ya-

pıcının yargıçtan, Parlâmentonun da mahkemeden üstün olduğu düşüncesini ortadan kaldırmıştır. Ancak bu üstünlük hükümet ve onu temsil eden cumhuriyetçi hükümdar karşısında pratik olmaktan fazla hukuksal bir anlamda kendini korur. Amerika Birleşik Devletlerinde Yürütme'nin Yasama üzerindeki baskı araçları çok zayıftır. Başkanın, kendi istediği kanunları çıkarma olanakları çok kısıtlıdır ve bütçe, vergi, borçlanma, kredi konularında gerekli kanunlar da bunlar arasındadır. Demek ki Kongre cumhuriyetçi kralın önüne gerçek engeller çıkarabilmekte onu sınırlayabilmektedir. Bu kısıtlamaların her zaman yararlı olduğu söylenemez. Başbakanın seçilmiş bir hükümdar durumunda olduğu Avrupa'daki parlamenter rejimlerde Başbakan partisi veya çoğunluk koalisyonu üzerindeki etkisi ile, uygun gördüğü kanunları Parlâmentodan çıkarabilir. Kanunun hukuksal üstünlüğü onu çıkaran organın bağımlı olmasına engel değildir.

Modern meclislerin ikinci fonksiyonu olan hükümetin denetimi konusunda da aynı farkı görebiliriz. Bütçe uygulaması ile ilgili hükümet çalışmalarını bir bir gözden geçirerek, bakanlara sözlü sorular yönelterek, araştırma komisyonları kurarak bütün batılı parlâmentolar Yürütmenin çalışmalarını izleyebilir, bunları açıkça eleştirebilir, hatta kısıtlayıp durdurabilirler. Avrupa parlamentolarında bir gensoru önergesi ile Başbakan istifaya bile zorlanabilir. Fakat çoğunluk mekanizması Meclisin bu ayrıcalığını elinden alabilir. Eğer disiplinli bir parti (veya koalisyonun) başkanı aynı zamanda hükümetin de başkanı ise ve bu parti (veya koalisyon) Mecliste çoğunluğu elinde tutuyorsa gensoruyu etkisiz bırakabilir.

Amerikan Kongresi gensorudan yoksun olmakla hiç bir şey kaybetmez çünkü Avrupa parlâmentoları bu ayrıcalığa sadece bir hak olarak sahiptir ama çoğunluk sistemlerinde kullanamazlar. Buna karşı-

lık Kongre Avrupa parlâmentolarının ortak denetim araçlarını çok daha etkili bir şekilde kullanır çünkü parti disiplinin bulunmaması Başkana bağlı kalımlı bir çoğunluğun oluşmasına meydan vermez. Araştırma komisyonlarının durumu ilginç bir örnektir. Bu komisyonlar Avrupa'da da Amerika'da da kurulur ancak Avrupa'da sadece kuruluş halinde kalıp etkisiz olmalarına karşılık Washington'da çok daha gelişmiş ve etkilidirler. Paris'te ise çoğunluk bu komisyonların kurulmalarına engel olur. Bonn'da kurulmaları için Parlâmento oylarının dörtte biri yeterlidir ama çalışmalarını çoğunluk köstekler.

Avrupa ve Amerika parlâmentolarını ayıran temel fark yetkilerin genişliği ile bu yetkilerin kullanılması arasındaki çelişmeden ileri gelir. Amerika'da Devlet görev sürelerinin iç içe olması ve gensoru yolu ile Başkanı devirmek olanağının bulunmaması nedeni ile Kongrenin yetkileri Avrupa parlâmentolarınınkilerden çok daha sınırlıdır. Ama Amerikan Kongresi yetkilerini kullanmakta daha bağımsızdır böylece yürütmenin ayrıcalıkları karşısında bir denkleştirme ağırlığı yapar. Bu açıdan Başkanlık rejimi ile çoğunluğa dayanan parlâmento rejimi arasında temelden bir ayırım vardır. Birincisi çok daha sınırlı bir cumhuriyetçi monarşiye götürür. Gerçek bir Başkanlık rejiminin kurulmasını isteyen Fransız merkez partisinin bu durumu anlamış olduğunu kabul etmek gerekir. Bu sisteme hiç yakınlık göstermeyen solun ise aynı sağlam görüşü paylaşmadığı anlaşılmaktadır. Şurası bir gerçektir ki Fransız cumhuriyetçi monarşisi ne tam anlamıyle başkanlık sistemine ne de tam anlamıyle parlamenter sisteme dayanmaktadır ve bu bakımdan anlaşılması ve batının öteki rejimleri ile karşılaştırılması kolay değildir.

Çağdaş parlâmentoların üçüncü fonksiyonu ise Avrupa'da ve Amerika'da daha bağdaşık bir görünümdedir. Bu fonksiyonun özelliği yurttaşlarla ilişki

kurmak, onların isteklerini yakınmalarını sorunlarını hükümete duyurmaktır. Bu konular üzerinde yapılacak tartışmalar bazı çözüm yolları bulunmasında yardımcı olur. Washington'da kongre Başkana sormadan, hatta bazen ona karşı gelerek karar alabilir. Avrupa'da çoğunluk mekanizması bu karar yetkisini Başbakana vermiştir ve yine çoğunluk disiplini içinde bu karar Meclisin desteğini sağlar.

Disiplinli partilerin bulunmadığı hallerde ise Amerikan meclislerinin bölümleri Meclislere karar alma konusunda büyük güçlükler çıkarabilirler. Hatta Başkanın şiddetli müdahalesi bile çok zaman sonuçsuz kalır. Avrupa parlâmentosu ile Amerikan parlâmentosu arasındaki gerçek ayırım, kararı veren otoritede değil karar verme olanağındadır. İsteklerin ortaya çıkmasında Atlantiğin her iki yakasında da durum aynıdır. Meclisler karşılıklı tartışmalar sonunda isteklerin ve ihtiyaçların açıkça ortaya konulduğu tribünlerdir ve bu tartışmalar onların çeşitli yönlerini belirtir. Bu yöntem uzun tartışmalara olanak sağladığı için sokak gösterilerinden veya basın kampanyalarından yeğdir. Çoğunluk parlamentolarında bile meclis tüzükleri azınlıklara söz hakkı tanıyorsa, böyle bir fonksiyon daha etkili olarak yerine getirilir. Bu noktada Fransız cumhuriyetçi monarşisi ile ötekiler arasında büyük fark vardır.

Fakat bütün parlamenter cumhuriyetçi monarşilerin ortak bir kusuru vardır. Meclisler Başbakanı zayıflatan bir ağırlık dengesi olmak yerine ona destek olur ve onu güçlendirirler. Seçilmiş hükümdarın elinde çok geniş bir iktidar yetkisi vardır çünkü o aynı zamanda hem hükümetin hem de çoğunluğun başıdır. Bu durumda kanunların Anayasaya uygunluğunu mahkeme yolu ile denetlemek, eğer bazı yolsuzluklar önlenmek isteniyorsa vazgeçilmez bir zorunluluk haline gelir. Cumhuriyetçi kralın iktidarını be-

lirli sınırlar içinde tutmak için bu denetim yeterli değildir fakat gereklidir.

Anayasaya uygun olmayan kanunları doğrudan doğruya yargıçlar Amerika'da olduğu gibi uygulamayabilirler. Parlâmentonun egemenliği dogmasına bağlı ülkelerde, her ne kadar bu egemenlik gerçeğe uygun değilse de, yargıçların yukarıda anılan yetkisi tartışma konusu olabilir. Meselâ İngiltere'de «Parlâmento her şeyi yapabilir fakat bir erkeği kadın yapamaz» denir. Fransa'da ise bu durum doktrin plânında tartışmasız kabul edilir. Fransa'da hem kanunların uygulama alanını sınırlayan Anayasanın 34'üncü maddesiyle, hem de Cumhurbaşkanının genel seçimle gelmesi nedeniyle parlâmentonun hükümranlığı söz konusu değildir. Seçilen Başkan Anayasanın 3'üncü maddesi gereğince milletin temsilcisi olarak parlamento ile aynı güçtedir.

Yakın bir gelecekte İtalya veya Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da bir Anayasa Mahkemesi kurulması olanak dışı değildir. Bugünkü Anayasa Konseyi bu görevi yerine getiremez çünkü yalnız Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi ve Senato Başkanlarının müracaatları ile harekete geçebilir. Amacı çoğunluğun her şeyi yapabilme gücüne karşı yurttaşların haklarını savunmak değil, Yasamanın yetki aşmalarına karşı ve özellikle Anayasanın 34'üncü maddesinin ve bu madde çerçevesinde yürürlükte olan Parlâmento usullerinin çiğnenmesine karşı Yürütmeyi korumaktır.

Sol ortak programı Anayasa Konseyi yerine bir yüksek mahkeme kurulmasını önermektedir. Bu mahkeme insan hakları bildirisinde ve Anayasanın giriş kısmında güvence altına alınan özgürlüklere karşı hükümler için her kademedeki mahkemenin müracaatını ele alacaktır. İtalyan modeli böyle bir çözüm yolunun bütün siyasal partilerce benimsenmesi gerekir. Cumhuriyetçi hükümdarın ve parlâmento ço-

günluğunun aşılmaz sınırlar içinde tutulması gereken kuvvetli bir blok oluşturdukları ülkelerde yukarıda önerilen çözüm yolunun genelleştirilmesi uygun olacaktır.

Cumhuriyetçi hükümdarların karşısında parlâmento seçimle gelmiş tek kurum değildir. Genel oylama ile kurulan yöresel meclislerin de hesaba katılması gerekir. Aşağı yukarı bütün ülkelerde bu meclislerin ayrıcalıkları genel olarak epeyce desantralize olmuş ilçeler plânında önemlidir. Ancak bu durum hükümetin ele aldığı ulusal sorunları her zaman ilgilendirmez. İl, eyalet, bölge gibi toplulukların örgütleri hükümet için daha büyük önem taşır. Fransa merkez örgütüne aşırı derecede bağlı bir ülke olarak Amerikan federal sisteminin tam bir karşı kutbunu temsil eder. Fransa'da uzun süre bir kişinin elinde toplanmış Amerikan tipi güçlü bir yürütmenin, ayrıcalıklarını sınırlıyan ve onu demokratik ölçüler içinde kalmağa zorlayacak çok geniş kapsamlı bir desantralizasyon (*) ile dengelenmesi gereği üzerinde durulmuştur. Batılı toplumlarda siyasal güçle ekonomik güç arasında bir ayrılık olduğunu düşünmek yersizdir. Özel kurumlar yöresel otoritelerden çok daha etkili olan hükümetin karşısına bir denkleştirme ağırlığı olarak çıkabilirler. Yöresel otoriteler ise tersine, sistemin dengesini bozma eğilimindedirler. Politik örgüt çok güçlü ve iyice merkezleşmiş değilse modern endüstrinin dev firmaları karşısında eli kolu bağlı kalacaktır. Federal sistemler ve desantralizasyon, Amerikan Devletlerinde ve Amerika ve Avrupa'nın bir çok belediyelerinde görüldüğü gibi kapitalist derebeylikler aracılığı ile kamu otoritesinin egemenliğini kolaylaştırır.

Yöresel özerklik, desantralizasyon, bölgecilik, toplulukların kendi kendini yönetme eğilimleri bu-

(*) Desantralizasyon: Ademi merkeziyet (Ç.)

gün artık moda olmuştur. Solcular ise Maurras'ın ve Girondin'lerin (*) siyasal teorilerini benimsemiş, Fransa'nın batısında Bretanya bölgesi gibi yüzyıllardan beri ortadan silinmiş taşra iktidarlarını veya sadece halk ozanlarının hayalinde yaşamış Oksitanya gibi masal ülkelerini canlandırmak hevesine kapılmışlardır. Gerçekten büyük modern kuruluşlar ekonomik düzeni koruyacak güçlü bir Devleti iş başında görmek isterler. Fakat aynı zamanda ondan korkarlar çünkü güçlü bir Devlet onların egemenliğinden, tam olmasa bile sıyrılabilir ve onların karşısında bir denkleştirme ağırlığı olabilir. Merkezleşmiş siyasal örgütler, üretim araçlarının sahiplerine oranla bir ölçüde bağımsızlık elde edebilirler. Oysa merkeze bağlı olmayan yöresel otoriteler çok zayıf oldukları için bu çeşit bir bağımsızlık peşinde koşamazlar. Batılı milletlerde ekonomik güçlerin bir araya gelip kuvvetlenmeleri karşısında siyasal güçlerin de ulusal veya çok uluslu dev firmalar tarafından ezilmemeleri için bir merkez çevresinde toplanıp dayanışmaları gerektir.

Plüralist milletlerin en dengelisi Amerika Birleşik Devletleri değildir çünkü burada Başkanla kongre arasındaki rekabet, Devletlerin ve Belediyelerin özerkliği, tekellerin ve çok ellerin kurulmalarına yol açar ve kamu gücü bunların karşısında zayıf kalır. Plüralist milletlerin en dengelisi, parlâmentoda çoğunluk sosyalistlerde olduğu zaman İsveç'tir. Bu durumda Başbakanın elinde üç büyük kuvvet toplanmıştır: toplam nüfusun onda birini ve seçmenlerin dörtte birini temsil eden büyük ve disiplinli bir par-

(*) Fransız ihtilâlinde, Gironde eyaleti milletvekillerinin ön planda olduğu siyasal grup. 16'ıncı Louis'den sonra Paris'in önde gelmesine karşı çıktılar, 1792'de iktidara geldiler, 31 Ekim 1793'de içlerinden 21 kişi idam edildi ve politika dışı kaldılar. (Ç.)

ti, çalışanların % 95'inden fazlasını ve nüfusun beşte birini kapsıyan ve sosyalist partiye sımsıkı bağlı bir işçi örgütü ve nihayet Devletin siyasî ve idarî mekanizması. Gerçi bu üç kuvvet tam anlamıyle bağdaşık bir bütün değildir, parti içinde, sendikalarda Devlet örgütünde zaman zaman gerilimler görülmekte, parti ile sendikalar, sendikalarla hükümet arasında çatışmalar olmaktadır. Fakat her şeye rağmen bu güçler arasındaki işbirliği ve disiplin anlayışı çok ileri bir düzeydedir.

Bunların karşısında ekonomik güç, birleşik büyük firmaların kontrolunda ve sağlam bir işverenler konfederasyonu olarak örgütlenmiş özel kurumların elindedir. Bu kapitalist kuvvetler daha çok «burjuva» partilerle işbirliği içindedirler ve basının önemli bir bölümünü ellerinde tutarlar. Parlâmentoda ve basında sosyalist hükümete karşı şiddetli hücumlarda bulunurlar. Kapitalizm ile sosyalizm arasında kurulmuş olan böyle bir dengenin teorisini yapmış olan eski Başbakan Tage Erlander'e göre burada birbirine denk denebilecek iki kuvvet grubu arasında bir çeşit denge vardır. Ve bu dengeyi ayakta tutan şey kuvvetlerin sağlam bir şekilde Başbakanın elinde merkezleşmesidir. Gerçek şudur ki cumhuriyetçi hükümdarı tam anlamıyle dengeleyen özel firmaların ekonomik gücüdür. Daha doğrusu kapitalist kuvvetleri onlara bağlı olmamak şartıyle sadece cumhuriyetçi bir hükümdarın otoritesi frenler.

— 3 —

BATININ ÜÇ MONARŞİSİ

Cumhuriyetçi kralın seçilişi ve onun iktidarını dengeleyen güçlerin gerisinde üç büyük tip siyasî rejimin biçimlendiğini görürüz. Amerikan tipi rejimde hükümdar, özel bir oylama yöntemi ile resmen yurttaşlar tarafından seçilir; parlâmento ne bakanları devirebilir ne de kendisi dağıtılabilir; Yürütmenin ise yasaları kabul ettirmek ya da istediği ödenekleri elde etmek için gerekli çoğunluğu sağlamak konusunda hiç bir güvencesi yoktur. İngiliz tipi rejimde cumhuriyetçi hükümdar yurttaşlar tarafından örtülü bir şekilde, milletvekili seçimleri aracılığı ile seçilir: disiplinli bir parti veya bir koalisyon çoğunluğu kazanırsa bu partinin veya koalisyonun başındaki kişi Başbakan olur ve çoğunluk partisi veya koalisyonu aracılığı ile parlâmentoya hakim olur, ve milletvekilleri tarafından devrilmek tehlikesi ile karşılaşmadan veya meclisi dağıtmak gereğini duymadan yapmak istediği reformları meclisten geçirebilir ve beklediği ödenekleri elde edebilir.

Bu iki tip rejim arasında çok daha az yaygın ve esasları daha belirsiz bir üçüncü tip daha var-

dır ki buna Fransız tipi diyeceğiz çünkü 1925 ve 1933 arasında Weimar Cumhuriyeti bir yana bırakılırsa bu rejim tipini uygulayan tek büyük ülke Fransadır. Bu rejimde cumhuriyetçi hükümdar yurttaşlar tarafından resmen seçilmiş bir Başkandır ve Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi önemli bir hükümet görevini yürütür. Ancak bu görevi, Parlâmento tarafından devrilebilecek ve buna karşılık da parlâmentoyu dağıtma yetkisini taşıyan bir Başbakan ile paylaşır. Bu özellikler İngiliz rejiminden alınmıştır. Eğer Fransız sistemi her zamankinden biraz daha derinliğine incelenmek isteniyorsa bu üç tip cumhuriyetçi monarşiyi birbirleri ile karşılaştırmak yerinde olacaktır.

1. Başkanlık monarşisi (prezidansiyel monarşi)

Amerikan tipi başkanlık monarşisi 1787 Kurucu Meclisinin bilerek ve istiyerek yarattığı bir sistemdir. Amerika'lılar, İngiliz monarşisinin miras yolu ile gelen kutsal hükümdarına eş değerde bir hükümdarı seçim yolu ile başlarına getirmek istemişlerdir. Eşit koşullar altında bir kuvvet ayırımı istemişler ve seçim yolu ile iş başına gelen hükümdarı parlamento ile aynı düzeye oturtup onların karşısına aynı derecede önemli bir yargı gücü koymuşlardır. Akılcı ve teorik görünümlü bu mantıklı ve sağlam yapı gerçekten somut amaçlara varan pratik bir yoldur. Merkez iktidar bölünüp zayıflatılıyor ve böylece hem Devletlerin özerkliği korunmuş hem de girişimlere tam bir özgürlük verilmiş oluyordu. Seçim yolundan bir hükümdar yaratmanın amacı federasyonun birliğini bir kişide toplamaktı çünkü Kongre bu birliği güvence altına almıyordu, senatörler ve temsilciler de yöresel seçmenlerinin vekili olarak hareket etmek eğiliminde idiler ve gerçekte de böyle hareket etmişlerdir. Federasyonun yetkilerini aşabileceğini düşünerek Devletlerin korunması için mahkemelere önemli ayrıcalıklar tanınıyordu.

Kişisel iktidar ve teknostrüktür

Bu sistem kendisinden beklenen fonksiyonları yerine getirmiştir. Hem de başında biraz katı görünmesine rağmen, değişik koşullara uymakta güçlük çıkarmamıştır. Büyük değişikliklere uğramadan, önce XIX'uncu yüzyıl liberal demokrasisinin ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Bilindiği gibi söz konusu çağın liberal demokrasisinin zayıf, eli kolu bağlı bir Devlet anlayışı vardı. Bu devletin belirli bazı görevleri olacak, rekabete, her çeşit özel girişime ve serbest piyasa kurallarına hiç bir şekilde engel olmayacaktı. Bugün ise, tekno-demokrasinin ihtiyacı olan Devlet kuvvetli, topluma ekonomik ve sosyal bir düzen verebilecek yetenekte, üretimi ve mal değişimini, dış pazarlar bulunmasını sağlıyabilecek bir Devlet anlayışı yaygındır. Buna rağmen Amerikan rejimi ikinciye birinciden daha az uygundur: özellikle Kongrenin ayrıcalıklarının ve yapısının gelişmesinde hiç bir varlık gösterememiştir.

1787 Anayasasının öngördüğü üç kuvvet içinde yalnız Yürütme monarşik yapısı sayesinde en uyumlu olmayı başarmıştır. Başkan seçimleri ise iktidara götürdüğü kişiyi az zamanda bir milli şöhret haline getirmiştir. Bu seçimler, dolaylı olmalarına rağmen Amerikan politik hayatında bir kaç hafta hatta bir kaç ay süre ile halkın dikkatini kutuplaştıran en büyük tören olmuştur. Bugün Başkanlık seçimleri Amerika'da büyük bir halk bayramı havasına bürünür, büyük kitleler federasyon içinde seferber olur ülkedeki birlik ve beraberliğin bilincine varırlar. Bu büyük yarışmada birinci gelen derin bir saygı ve sevgiye hak kazanacaktır. Aynı tarihte yapılan milletvekili seçimleri ise ikinci plâna itilir. Ara seçimleri biraz daha ilgi çekse de dört yılda bir yapılan büyük politik maçın uyandırdığı ilgi bambaşkadır çünkü kazanan, belirli bir zaman için ulusal kahraman sayılacaktır.

Sonuç şu ki cumhuriyetçi monarşi rejimlerin içinde en esneği, en uyumlusu ve en sık biçim değiştirenidir. Bir insanı iktidarın zirvesine çıkarmak, halkın gösterdiği ilgi ile onu günün adamı yapmak, ona büyük bir üstünlük tanımak, fakat aynı zamanda onun da öteki seçmenlerden farklı olmadığını ve bir süre sonra onların yanına döneceğini kabul etmek, başkan seçilen kişiyi ya enerjik ve güçlü bir şef ya da işe yaramaz bir korkuluk durumuna getirir. Bütün mesele seçilen adamın kişiliğindedir. Amerika Başkanı Woodrow Wilson'un dediği gibi «istediği kadar büyük olmakta serbesttir» Babadan oğula geçen geleneksel monarşilerde de kimi kral güçlü kimi kral zayıf çıkmıştır. Bunun sırası ise sadece bir raslantı meselesidir ve ülkenin çıkarları ile her zaman bağdaşmaz.

Cumhuriyetçi monarşilerde bilinçli seçim raslantının yerini alabilir. Avusturya sosyalist partisinde başkanlık seçimlerine zayıf bir adayla katılmak eğilimi görülmüştü. Fransa'da Dördüncü Cumhuriyetin özlemini çekenlerde de 1969'da buna benzer bir davranış vardı. Bile bile yapılan bu girişimin amacı Devlet Başkanının Anayasadan aldığı önemli ayrıcalıklara rağmen gerçekten büyük bir güce sahip olmaması idi. Amerikan siyasal partilerinin yapısı bu çeşit bir politika izlemelerine elverişli değildir. Eğer bugüne kadar Beyaz Saray'a kuvvetli kişilikleri olan Başkanlar yerine silik kimseler seçildiyse bu sistematik bir tutumdan değil siyasal komitelerin kuvvetli kimselere karşı duydukları çekingenlikten ileri gelmektedir. Ne olursa olsun büyük kurucular ve onları izleyen Andrew Jackson'dan sonra ortaya çıkmış olan adaylar ve seçilen Başkanlar, liberal demokrasinin geliştiği bu yıllarda (1836-1933) çok zayıf ve silik kişilerdir. Sadece Lincoln ve Theodore Roosevelt'i bunlardan ayırmak gerekir.

1933'den beri durum değişmiştir. F. D. Roose-

velt'in seçilişi ve üst üste üç kez daha seçilişi yeni bir çığır açmıştır. J. F. Kennedy gibi bir kimsenin iktidara gelmesi ise şüphesiz ki bir istisnadır. Ne Truman ne Eisenhower, ne Johnson ve ne de Nixon büyük devlet adamı niteliğinde kişilerdir. Ama ne olursa olsun bunlar Harding gibi, Coolidge gibi başkanlardan ve 1836-1914 yıllarında onlardan önce iktidara gelmiş öteki başkanlardan üstün kişilerdir. Son kırk yıl içinde Amerika Birleşik Devletlerinin başkanlığına daha üstün bir düzeyde kimseler seçilmiştir. Bunlar kendilerinden önceki başkanlardan daha büyük «olabilirler» ve genellikle de öyledirler. Yürütmeyi kuvvetlendiren ilk etken budur. Fakat Başkanlık makamının yapısında meydana gelen değişiklikler gerçekte, başkanın kişiliğindeki gelişmelerden daha önemlidir.

F. D. Roosevelt'in iktidara gelmesi bu alanda da bir dönemeç'in başlangıcıdır. Wilson zamanında Başkanın sadece üç yardımcısı vardı. Özel kalem görevini yüklenmiş bu üç kişiye tam anlamıyle bir daire denemezdi. 1939'da «Executive Office Of The Presidence» kuruldu. Görevi herhangi bir karardan önce gerekli bilgileri toplamak ve alınan kararların uygulanmasını denetlemekti. Bundan sonra yavaş yavaş, Bütçe komisyonu, ekonomik danışmanlar kurulu, Milli Güvenlik Kurulu, Plânlama dairesi, (savaş halinde kaynakların harekete geçirilmesi için) Bilim ve Teknoloji Bürosu, Havacılık ve uzay çalışmaları Millî Kurulu, ticari görüşmelerle görevli özel temsilcilik bürosu ve daha başkaları Beyaz Saray'a bağlandılar. Başkanlık dairesine bağlı memur sayısı bugün iki bine yaklaşmış bulunuyor.

Bütün bu örgütün yönetimi Başkanlık özel kalemine bırakılmıştır. Özel kalemin personeli ise Roosevelt zamanında 3'den 14'e yükseldi ve Eisenhower zamanında elliyi buldu. Demek ki Beyaz Saray' da Amerikan firmaları ile aynı çizgi üzerinde gelişi-

yor ve yönetim yavaş yavaş kişisel niteliğinden uzaklaşıp teknostrüktürün eline geçiyor. Başkanlık makamına silik bir kimse seçilirse Anayasanın Başkana tanıdığı çok geniş yetkilerin ancak ufak bir bölümü kullanılabilir. 1836'dan 1933'e kadar durum genellikle böyle olmuştur. Görevleri sayıca az ve oranla basit olan liberal Devlette kuvvetli bir kişiliği olan başkan yetkilerini istediği gibi kullanabilir. Ancak Devlet gücünün çok önemli ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya kaldığı bugünün tekno-demokrasisinde böyle bir şey olamaz.

Görevinin monarşik bir nitelik taşıması Başkana bu duruma uymak kolaylığı sağlar. Bir yetki bir tek kişinin elinde ise o kimse isterse o yetkiyi tek başına kendisi kullanır, isterse kendine bir vekil seçer ve bu vekil onun adına bu yetkiyi kullanır, yahut da yine kendisi fakat bu sefer bir yardımcı grubun desteği ile bu yetkiyi kullanır. Söz konusu yetki kollektif olarak bir komite veya bu meclisin elinde ise durum aynı değildir. Vekilin veya teknik grubun komite veya meclisin bir bölümü ile çatışması tehlikesi büyüktür. Bir teknostrüktüre dayanıp onun çeşitli tekliflerinden biri üzerinde karar vermek kollektif bir siyasal iktidar için kişisel bir iktidardan daha güçtür. Endüstriyel toplumların evrimine uymak bakımından Amerikan Yürütme gücünün ötekilere oranla çok daha fazla kolaylıkları vardır.

Bu açıdan ele alındığı zaman Başkanın kuvvetli veya silik bir kişiliği olmasının önemi azalır. Kuvvetli ise danışmanlarının egemenliği altına girmez ve Beyaz Saray'ın teknostrüktürünün alacağı kararlar karşısında kendi bağımsızlığını korur. Buna en iyi örnek Kennedy'dir. Çevresinin etkisinden kurtulup istemediği işlere sürüklenmemek için Kennedy, Başkanlığa bağlı örgüt şeması üzerinde durmadan değişiklikler yapıyordu. (Küba çıkarmasında da böyle olmuştu).

Eisenhower ise kendine özgü bir siyasal hareketliliği olmayan Başkanın en iyi örneğidir. Onun da çevresinde asker usulü bir kurmay grubu vardı. Bu grubun çok ayrıntılı olarak hazırladığı karar suretleri üzerinde artık Başkana çok az söz hakkı kalıyordu. Ayrıca «özel yardımcısı» Sherman Adams'a da çok geniş temsil yetkisi verilmişti. Bu durumda Başkanın kişisel iktidarı, teknostrüktürün iktidarını desteklemekten ileri gidemez.

Sistemin kusurları:

Sımsıkı örgütlenmiş partilerin bulunmaması bu teknostrüktürün, Başkanın otoritesi dışında başka bir şekilde denetlenmesine engel olur. Bu anlamda Amerikan sistemi kişisel iktidara dayanan bir monarşidir, Avrupa sistemi ise siyasal örgütlerle sınırlanmış bir monarşi olmak eğilimindedir. Başkanlık seçimlerinin karmaşık olması Amerika Birleşik Devletlerinde partileri başka ülkelere oranla daha çabuk geliştirmiştir. Ancak bu partiler, adayları sınıflandıran, seçim kampanyasını düzenleyen ve yapılan hizmetlere ödül veren seçim araçları olmak niteliğini kaybetmemişlerdir. Dört yılda bir toplanan milli Convention karar yetkisi olan, tek federal mercidir: idare kurulunun hiç bir yetkisi yoktur. Başkanlık kampanyası sona erer ermez partilerin yurt içinde sesleri çıkmaz olur ve idare kurulu Beyaz Saraya yön vermek yerine onun elinde bir alet derecesine iner.

Avrupa'da özellikle Cumhuriyetçi hükümdar sosyalist partiler gibi sağlam yapılı bir partinin adamı ise, durum bütün bütüne farklıdır. Wilson, Palme, Brandt sadece Beyaz Saray'dakine benzer idari bir tekno-strüktür içinde değil, fakat aynı zamanda partinin yönetici kadrosu ve ona bağlı sendikaların oluşturduğu siyasal bir teknostrüktür içindeydiler. Bu po-

litik teknostrüktür halkçı örgütlerin yüzbinlerce hatta milyonlarca militanı anlamına da gelebilir ki bu militanlar en gayretli yurttaşlardır. Böylece uzmanlardan, eksperlerden, yöneticilerden oluşan idarî teknostrüktür halk toplulukları ile sadece hükümet Başkanının kişiliği aracılığı ile değil doğrudan doğruya ilişkisi olan demokratik bir teknostrüktür tarafından kontrol edilir. Hükümet başkanı uzmanlar veya yöneticiler kurullarının görüşmelerinde hakemlik ettiği gibi demokratik teknostrüktürün görüşmelerinde de hakemlik eder. Fakat tepkileri de göz önünde bulundurması gerektir. Teknokratik bir sapmanın tehlikeleri daha zayıftır.

Disiplinli büyük partilerin bulunmaması Amerikan sisteminin başka bir önemli eksikliğidir çünkü anayasal mekanizmaların desteklediği kongreye blokaj yapma olanağı sağlar. Parlamenter rejimde güven oyu meselesi meclisler üzerinde baskı yapmaya elverişlidir. Ve bu baskı onları bazı tedbirler almaya zorlar. Ancak bu yol çift amaçlıdır, çünkü parlâmento hükümeti devirebileceğine göre, hükümet parlâmentoya bağımlı bir duruma girmiş olur. Ama hükümeti sık sık düşürmek halkın pek hoşlanmadığı bir politikadır. İşte bu nedenle milletvekilleri çok zaman istemiye istemiye desteklerler: Hükümetin bir kanunu Meclisten geçirmesi güven oyu alması anlamını taşır.

Amerika Birleşik Devletlerinde Başkanın elinde bu çeşit bir baskı aracı yoktur. Ayrıca Amerikan Başkanı, hükümetle meclis çoğunluğunun aynı şefe bağlı olması nedeniyle birbirini tutan disiplinli bir meclis çoğunluğu gibi etkili ve bir meclisi Yürütme gücünün iradesine bağlı kılan kesin araçtan da yoksundur. Amerikan partileri sadece boş birer çerçevedir ve bu partilerin milletvekilleri kendi bildikleri gibi hareket ederler. Parlâmento üyeleri kişisel bağımsızlıklarını kıskançlıkla korurlar ve hele Yürütme-

den gelecek direktiflere başkaldırırlar. Bu durumda Yürütme, ne kendince gerekli tasarıları Parlâmentodan geçirebilir ne de zararlı gördüğü tasarıları parlâmentonun kabul etmesini önleyebilir.

Oysa Avrupa çoğunluk rejimlerinde parlâmentonun kabul ettiği tasarıların onda dokuzu hükümet önerileridir, Amerika'da ise bu oran genellikle % 50' nin hatta bazen % 40'ın altına düşer. Başkan beğenmediği kanunları veto edebilir ve bu hakkını bugün, XIX'uncu yüzyıldan çok daha sık kullanmaktadır. Ancak gerekli gördüklerini kabul ettirmek olanağına sahip değildir. Kongre ise Başkanın bazı girişimlerine meselâ Yüksek dereceli memurların atanmasına karşı çıkabilir ama Yürütme'yi herhangi bir eyleme zorlayamaz. Bu iki güç birbirlerinin işlerini sadece frenliyebilirler ama hızlandıramazlar. Bu da hareketsizliğe yönelik bir sistemin belirtisidir.

Kongrenin parlâmento usullerinin eskimişliği o kadar ileri gider ki kıdem sistemi ile meclisler gerçekte ufak bir yaşlılar grubunun denetimine girer. 67 yaşında bir yeni üye, Temsilciler Meclisi için 1964'de şöyle diyordu: «455 üye içinde ancak 40 kadar faal kimse var. Bunlar komisyon Başkanları veya en eski üyeler, hepsinin de yaşları 70-80 sularında ve bu yaşlı efendiler her şeye el atmışlar, kimseye bir iş yapma olanağı bırakmamışlar» Bu sistem hem Yürütmenin karşısında Kongrenin bağımsızlığını arttırır hem de onu, yürürlükte bulunan yasaları değiştiremez hale getirir. Dünyanın en özerk ve hukuk yönünden en güçlü parlâmentosu böylece karar verme gücünden yoksun bir durumdadır ve sonuç olarak, gerekliliği herkesçe kabul edilmiş bir çok temel reform yıllarca bekler ve bir gün toptan unutulmasalar bile yetersiz bir biçimde ortaya çıkarlar. Avrupa'daki parlamenter monarşi Amerika'daki prezidansiyel monarşiden çok daha etkilidir.

Amerikan sistemi aynı zamanda daha da tehli-

kelidir. Partilerin disiplinsizliği, Başkanın partisi çoğunlukta iken kongrede sözü geçmesine engel ise bu parti azınlıkta olduğu zaman da, bu sistemin blokajına engel olur. Eğer Amerikan parlâmento grupları İngiliz gruplarının yapısında olsalardı, Beyaz Saray ve Capitol'de aynı siyasi partinin egemenliği olmadığı zaman Amerika Birleşik Devletlerini yönetmek olanağı ortadan kalkardı. Gene de bir patlama söz konusu değildir çünkü Cumhuriyetçilerle demokratların arasında sıkı bir anlaşma vardır ve bu iki partiyi ayıran fark iktidarı aralarında bölüşmeyi kabul etmelerine engel olmayacak kadar azdır. Eğer yukarıda sözü geçen anlaşma ortadan kalkar da, aradaki zayıf fark kökten bir ayırım gücünü kazanırsa, ülkenin önce geniş bir hareketsizliğe dalması arkadan da bir darbenin gelmesi beklenebilir. Şili Anayasası 11 Eylül 1973 trajedisinin tek etkeni değildir, ama bunda geniş bir payı vardır.

2 — Yeni Parlamenter monarşi

İngiltere parlâmentosunun gerçekten ilginç bir yazgısı vardır. Önce yavaş yavaş geleneksel monarşiyi ortadan kaldırmak ve onun yerine, yine onun çevresinde kurulmuş bir demokrasi koymak için kullanıldı. Bundan sonra da kendi hakimiyetine son vermek ve yerine Amerika Birleşik Devletlerininkinden daha etkin bir Cumhuriyetçi monarşi kurmak görevini yerine getirdi. Her iki halde de Avrupa kıtasının Batısına yayılacak olan bir hareketin öncülüğünü yapıyordu. Bugünkü durumu ile tamamlanmış sayılmaz. 1914 öncesi İngiliz rejimini örnek alan eskimiş bir parlamentarizmin egemen olduğu İtalya, Hollanda gibi ülkeler bugün de vardır. Yeni parlamenterizmin yolunu yarılamış olanlar arasında ise Belçika, Danimarka, Norveç'i gösterebiliriz. Her zaman olduğu gibi parlâmento rejiminin insanların kafasın-

daki şekli ile gerçek şekli arasında fark vardır. Meselâ Fransızlar İngiliz Parlâmentosunun gücünü, bağımsızlığını, saygınlığını göklere çıkarırlar. Ve bu düşünce içinde Westminster'deki meclisin, git gide yargıçların perukaları veya kralların taç giyme töreninde omuzlarına aldıkları hermin manto gibi politik bir gerçekten fazla bir süs eşyası olduğunu farketmezler. Bundan yaklaşık olarak kırk yıl önce Ramsey Muir'in söylediği şu sözleri de bilmezler: «İktidar kraldan parlâmentoya, sonra da parlâmentodan hükümete geçmiştir». Hatta Benemy'nin Başbakan için «seçilmiş hükümdar» dediğini de bilmezler. Politikacıların çoğu ve sayıları bir hayli kabarık hukuk profesörleri de bu konuda orta dereceli vatandaşlardan daha bilgili değildirler.

Avrupa'ya yayılmakta olan yeni Cumhuriyetçi monarşinin nasıl işlediğini anlamak için, gerçek politik yaşamı bir takım hayal oyunları arkasında gizleyen köklenmiş inançlardan kurtulmak gerekecektir. Bunun için de geriye dönüş kaçınılmaz bir zorunluktur. Son çeyrek yüzyılda batı parlâmentolarının evrimi daha önceki yüzyıllarda başlamış olan evrimin bazı sapmalarla bir devamından başka bir şey değildir. Eski parlamentarizm ve çok güçlü meclisleri ortaya çıkaran gelişme aynı zamanda bu meclislerin elinden bağımsızlığını ve saygınlığını alıp bunları seçilmiş bir hükümdara veren gelişmeye ışık tutar.

Klâsik parlamentarizm

İngiltere parlâmentosu, Avrupa ülkelerinde belli bir düzeni olan sosyal kategorilerin meclisleriyle aynı zamanda ortaya çıkar. Genellikle üç sosyal kategori vardır: Din adamları, Soylular ve Burjuvalar. Bu arada İskandinavya ve İsviçre'de özgür köylüler bir dördüncü kategoriyi oluşturdular. Daha önceki

yüzyılların öncü olduğu ekonomik ve sosyal değişmelerin bir sonucu olarak sosyal kategorilerin meclisleri, derebeyliğin ötesinde bir milletleşme akımının belirtisidir. Ekonomik ve sosyal değişmelerin başlıcaları ise tarımsal verimliliğin artmasından doğan ürün fazlası, el sanatları ve yapımcılığın ilerlemesi, ticaretin ve kentleşmenin doğması ve nihayet eskimiş toprak rejimlerinin yerini yavaş yavaş sermayeye dayanan üretimin almasıdır.

Devletin genişlemesinin kralların para ihtiyaçlarını arttırdığını daha önce söylemiştik. Krallar sadece derebeylerinden ve kiliseden para almakla yetinemeyecekleri için gerekli parayı git gide daha çok biriktiği yerden almak yolunu tuttular: tüccar, esnaf, zanaatkâr, yapımcı, serbest meslekden olanlar, zengin köylüler bunların başlıcaları oldu. Geleneksel feodal meclisleri oluşturan soyluların ve papazların temsilcileri yerine krallar, artık burjuvaların ve bazen de köylülerin temsilcilerini koymaya başladılar. XIV'üncü yüzyılda bu yoldan kurulan grup meclisleri Batıda zamanla genel bir kurum niteliğini kazandı. Bu meclisler ayrıcalıklarını geliştirdiler. Yapacakları para yardımlarını saptamadan önce gelir kaynaklarını öğrenmek eğilimleri modern bütçe kavramını geliştirdi ve kralın kendilerini kabul edip bu yardımlarla ilgili olarak onlarla görüşmesi yasama gücünün başlangıcı oldu.

Fakat birbirlerine bağlı olmaları onları zayıf düşürüyordu. Hemen hemen her yerde aristokratlar halk adamını küçümsediler ve onunla işbirliğine yanaşmadılar. Bu da onları, soyluların ayrıcalıklarına karşı mücadelede krala yaklaştırdı, kralın otoritesini kabul etmeyi soylulara kul olmaktan daha uygun buldular. Asiller yavaş yavaş siyasal etkilerini kaybetmeye ve kralın para ile ayakta tuttuğu dekoratif bir sınıf olmaya başlayınca mutlak monarşiye doğru gidiş başladı. Kral idarî ve politik kadrolarını burjuva-

lardan alıyor ve onların yardımı ile iktidarını yürütüyordu. XVII'inci yüzyılda hemen hemen her yerde sosyal kategori meclislerinin ortadan silindiğini görüyoruz. Bu durumun belki tek istisnası İngiltere'dir.

Londra parlâmentosunda sınıf ve kategori yakınlaşmaları kıta meclislerindekilerden farklı idi. Soylular içinde küçük ve orta sınıflar burjuvazi ile kaynaşmış ve derebeyi ve piskoposlardan ayrılmıştı. Lordlar kamarası ile Avam kamarasının ayrılışları bu temele dayanır. Avam Kamarası sosyal merdivende yükselen sınıflara dayanıyor ve milletin büyük çoğunluğunu temsil ediyordu. Git gide İngiltere parlâmentosunun tek temsilcisi oldu. Kırsal soyluların küçük ve orta katları burjuvalarla birleştiler bunun sebebi belki de feodal bir işletmeden kapitalist bir işletmeye geçmede öteki ülkelerden daha önce gelmeleri idi, yoğun ticarî ilişkilere yol açan koyun yetiştirme çabaları ona toprağın bir şeref ve hizmet kaynağından ayrı olarak bir gelir kaynağı olduğunu anlattı. Bundan sonra da tüccar ve sarraflarla kısaca burjuvalarla birleşti. Katı prensiplere bağlı protestanlığın, parlâmentonun temsil ettiği demokratik meşruiyetin yerini, krallığın temsil ettiği irsî meşrutiyetin almasını hızlandırdığı düşünülebilir. Protestanlık böylece otoriter ve monarşik bir dinin yerine eşitliğe dayanan ve kimsenin kimse önünde eğilmesini kabul etmeyen bir din getirmiş oluyordu. Papayı tanımamak kralı tanımamaya götüren bir yoldu. Kralın meşruiyeti, onun, tek meşru hükümdar olan Tanrının temsilcisi olmasından geliyordu. Tanrının - Papa veya Kral gibi onun sözlerini tekelinde tutacak tek resmî temsilci tarafından değil de bütün insanlar tarafından temsil edilebileceği fikri doğduğu gün «Omnis potestas A Deo» formülü «Per Populum» eklenmesi ile tamamlanır ve halkın temsilcilerinin kuracağı meclis de meşruiyet kazanmış olur.

Demek ki İngiliz parlamentosu sosyo- konomik

ve ideolojik, çok sağlam bir temel üzerine oturmuştu ve bu temel ona Devlet içinde büyük bir güç sağlıyordu. Bu temel mantıkî olarak parlâmentoyu, monarşiyi kaldırmaya ve Cumhuriyeti kurmaya doğru götürüyordu ki I'inci Charles'in idamından sonra bir kaç yıl boyunca bunu yaptı. Fakat milletin büyük çoğunluğu krallığı destekliyordu. Bu durumda bir anlaşmaya vardılar, krala Yürütme gücü tanındı. Parlamento da yasa çıkarmak, vergi koymak ve bütçe yapmak görevlerini üzerine aldı. Güçlerin bölüşülmesi prensibine 18'inci yüzyıl başında bu şekil verildi ve Amerika 1787 Anayasasını yapanlar bu prensibi de benimsediler. Yürütmenin ve yasamanın halk oyundan gelen aynı meşruiyet temeline dayandığı Amerika'da bu prensip yürürlükte kaldı.

İngiltere'de bu sistem yerleşme olanağı bulamadı. Çünkü insanlar kral iktidarının temeli olan ırsî meşruiyete git gide daha az ve parlamenter iktidarın temeli olan seçim meşruiyetine git gide daha çok inanıyorlardı. Böylece Avam Kamarası, bakanları kralın otoritesinden ayırıp kendi denetimine alarak Yürütme fonksiyonunu yavaş yavaş ele geçirdi. Bu gelişmenin sonunda yürütme gücü Başbakanın ve bakanlar kurulunun elinde toplandı. Ancak hükümetin, milletvekillerinin güvenini koruması gerekiyordu. Çünkü milletvekilleri hükümeti istifaya zorlayabilirdi. Bu arada parlamentonun egemenliğini sınırlamak için, krala ait olan fesih hakkı Başbakan'a verildi.

Bu şemaya uyan Fransız hukukçuları klâsik parlamento rejiminin ideal bir modelini meydana getirdiler. Onlara göre bu yeni biçim, Fransız ulusal kurumlarının kusurlarını düzeltmekte yararlı olacaktı. İngiliz rejimini parlamento ile hükümete eşit haklar veren bir «Checks And Balances» sistemi olarak tanımladılar. Böylece parlamento hükümeti düşürebiliyor, hükümet de parlamentoyu feshedebiliyordu. A-

ralarında bir anlaşmazlık çıkarsa milletvekillerinin güvensizlik oyu hükümetin alacağı meclisi dağıtma kararı üzerine yurttaşların hakemliğine başvurulacaktı. Seçmenler aynı çoğunluğu parlamentoya gönderirlerse, hükümete karşı parlamentoyu tutmuş olacaklar, oylarını başka bir çoğunluğa verirlerse o zaman da milletvekillerine karşı bakanlara hak vermiş olacaklardı.

Gerçekte İngiltere'de bu mekanizma hiç bir zaman bu şekilde işlemiş değildir. 1750 ile 1850 yılları arasında kralın kişisel egemenliğini sürdürme çabaları ile klâsik parlamenter rejimin yarış halinde olduklarını görürüz. Bu arada parlamenter rejim sınırlı bir oylamaya dayanıyor ve aristokratik bir görünüm alıyordu.

Örnekle uygulama biribirinden pek farklı değildi. Restorasyon (*) ve Temmuz monarşisi (**) Fransa'sında ve Belçika'nın başlangıç yıllarında da durum hemen hemen aynı idi. Fakat Avrupa kıtasındaki rejimler klâsik parlamentarizmden uzaklaşıp karşıt bir yöne doğru giderken İngiliz rejimi 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından başlıyarak yeni parlamentarizme kaymıştır.

1939'dan önce bu rejimlerin bir çoğu, genel olarak disiplinsiz ve çeşitli hiziplere bölünmüş çok sayıda partiye dayanıyordu. Parlamentolarda belirli, bağdaşık ve kalımlı çoğunluklar yoktu. Hükümetler bir yandan çoğunluk sağlamaya çalışırken bir yan-

(*) Restauration: Bourbon ailesinin 1814'de iktidara gelmesiyle 1830'da düşmesi arasında geçen yıllar. (18'inci Louis ve 10'uncu Charles.) (Ç.)

(**) Monarchie de Juillet: Temmuz 1830 günlerinden sonra kurulan Louis Philippe hükümeti (1830-1848) Parlamento rejiminin güçlenmesi ve Cezayir'de sömürgeleştirme hareketinin başlaması bu çağa rastlar. Bu rejim liberal muhalefet önünde yıkılmıştır. (Ç.)

dan da çoğunluklar eriyordu. Meclisin dağıtılması (feshi) partiler için kuvvetlendirici bir yol değildi. Her biri bir kaç gurup ya da alt-guruba bölünmüş dört beş parti karşı karşıya geldiği zaman, sandalyelerin bölüşülmesi bazı birleşmeleri kolaylaştırıyor, bazılarını ise güçleştiriyordu. Fakat her seferinde bir kaç çoğunluğa olanak sağlanıyordu ama bunlar bağdaşık ve devamlı olmuyordu.

Bu durumun en uygun örneklerini Fransa'da Üçüncü (*) ve Dördüncü (**) Cumhuriyetler vermiştir. Bu dönemde politikacıların büyük cambazlıklara başvurmaları, bakanlıktan bakanlığa, çoğunluktan çoğunluğa sıçramaları ve politika yaşamında kişisel bir ün yapmaları gerekmektedir. 1875'den 1930'a kadar Fransa'da siyasal liderler birbiri ardınca biçim değiştiren iktidarlar içinde durumlarını korumak olanağını bulmuşlardır. Bakanlıklar değişiyor fakat bakanlar yerlerinde kalıyorlardı. Bu da gösterdi ki bakanların kalımlı olmaları bakanlıklarınki ile ters orantılıdır.

Bakan olabilecek nitelikte kimseler belli bir çoğunluğa bağlanmıyorlardı. Değişik çoğunluklara yakın olmakla politik yeteneklerini ortaya koyuyorlardı. Onlar için önemli olan iktidardaki hükümetle iktidarda kalmak değil, gelecek hükümetle iktidara gel-

(*) **Troisième République:** 4 Eylül 1870'den 10 Temmuz 1940'a kadar süren Fransız siyasal rejimi. Fransa'nın Sedan'da teslim olmasından sonra ilan edilen Cumhuriyet 10 Temmuz 1940 yenilgisi ile son buldu. (Ç.)

(**) **Quatrième République:** 3 Haziran 1944 ile 4 Ekim 1958 tarihleri arasında yürürlükte olan Fransız siyasal rejimi. Kurtuluştan sonra «Geçici Cumhuriyet Hükümeti» kuruldu ve 21 Ekim 1945'de açılan Kurucu Meclis'in Anayasa projesi 1946 referandumu ile onaylanmadı, ikinci bir Kurucu Meclisin projesi aynı yıl onaylandı. Bu rejim mayıs 1958' de Cezayir'de çıkan olaylar yüzünden son buldu. (Ç.)

mekti. Bunun için de uyulacak temel koşul meclisteki çoğunluğa bağlı kalmamak ve bu çoğunluğu milletvekillerinin karşısında savunmaktı. Milletvekillerinin hiç sevmediği şekilde meclisi dağıtmak veya dağıtmakla korkutmak bundan sonraki gelişmeler karşısında katı bir tutum sayılacak ve köklü parlamento kinlerine yol açacaktır. Meclis dağıtmaktan vazgeçmek ise yerinde gösterilmiş bir anlayış ve ilerde yararlı olabilecek bir davranıştı.

Hükümet bunalımlarını izleyen, bu bunalımlara engel olması beklenen meclis dağılmalarının seyrek olmaları bu işlem için uygulanacak yöntemin ve geçilecek yolların karmaşıklığından fazla yukarda açıklanan nedenlere dayanır. Bu dağılmalar Weimar Cumhuriyetinde daha çok görülür, çünkü genel oylama ile iktidara gelmiş olan Başkan, kendine bağlı bir hükümet kurduktan sonra meclisi dağıtma kararı alabilir. Başka yerlerde Yürütme Yasamanın egemenliğine girer, fakat bu Yasama da, çoğunluk yokluğu yüzünden hareketsiz bir durumdadır. Bu yozlaşmış parlamentarizm iki şekilde karşımıza çıkar: Fransa' da görülen şekilde hükümetler çok dayanıksızdır (ortalama sekiz ay) fakat iktidara gelişlerinden bir kaç hafta sonra sistemi biraz harekete getirmeyi başarırlar. Hollandada ise hükümetler disiplinli partilere dayandıkları için daha kalımlı olurlar, fakat buna karşılık hükümet bunalımları çok daha uzun sürer çünkü partilerin birbirleri ile anlaşmaları güçtür ve hareket olanakları ise zayıftır. Bu durumda somut rejimlerin çoğu bu iki kutup arasında yerlerini alırlar.

Yeni Parlamentarizm

Avrupada, parlamento rejimlerinde meclislerin egemenliği gelişirken, İngiliz parlamentarizmi buna karşı bir yön tutturmuştu. Oylama yönteminin 1832 de ve özellikle 1867 de genişletilmesinden sonra, si-

yasal partiler sağlam bir şekilde örgütlendiler. Seçim kampanyaları belirli bir biçimde yönetilmeğe başlandı. Kamu ilgisini üzerinde toplayan siyasal liderin ağzından çıkan çağrı, bugün «slogan» dediğimiz bir birleştirme ögesi biçimini aldı. 1880 yılında Gladstone (*) seçmenler karşısında fikirlerini savunmak için yurt içi gezilerine çıktı ve «ikinci kez başbakan olmak isteyen bir adamın tren penceresinden halkla konuşup ona dış politikanın sırlarından söz etmesi» Kraliçe Viktorya'yı büyük bir şaşkınlık içinde bıraktı. Onun ve siyasal rakibi Disraeli'nin(**) kişiliği, seçmenin dikkatini parti başkanının üzerinde toplamak konusunda, bu yeni yöntemlere eklendi ve seçmen, seçim bölgesinde milletvekili seçtiği gibi parti başkanına da oy vermeyi benimsedi.

Bütün bu sistem parlamentoda parti disiplinini geliştirdi. Bugünkü kadar katı olmamakla beraber bu disiplin İngilterede her zaman, Avrupada olduğundan daha sağlamdı. 19'ncu yüzyılın ikinci yarısında artık tutucu partiden bir milletvekilinin, bir güven oylamasında başbakan Disraeli'ye karşı, veya bir liberalin başbakan Gladstone'a karşı oy kullanması kolay kolay görülemezdi. Parlamento grupları artık katılaşmışlardı. Bugün yürürlükte olan kurallar, o zaman aşağı yukarı ortaya çıkmış bulunuyordu. Önemli meclis

(*) Gladstone (William Ewart) İngiliz Devlet Adamı, 1809 - 1898, 1865'den sonra Liberal Parti başkanı ve dört dönem başbakan oldu. İrlandaya otonomi (Home Rule) verilmesinde etken oldu, seçim sisteminde reform yaptı ve sendikaların hukuk açısından tanınmalarını sağladı.

(**) Disraeli (Benjamin) İngiliz Devlet adamı ve romancısı, 1804-1881. Tutucu Torry Partisi başkanı, 1868'de ve 1874'den 1880'e kadar başbakan, 1878'de Ayastefanos andlaşmasının uygulanmasına karşı çıktı ve Kıbrıs'ın yönetiminin İngiltereye verilmesini sağladı. Kraliçe Viktorya döneminde İngiliz emperyalizminin öncüsü oldu. (Ç.)

görüşmelerinde parti disiplini zorunluydu. Ancak istisna olarak ve oylama sonucunu değiştirmemesi şartı ile, bir grup milletvekilinin çekimser kalmasına göz yumuluyordu. Ve çok müstesna bir durumda, yine sonucun değişmemesi şartı ile bazı milletvekillerinin karşı oy kullanmaları da olağandı: 1972'de Ortak Pazar konusunda olduğu gibi.

Yirminci yüzyılın başında yeni parlamentarizm artık yerini almış durumdadır. İrlanda bunalımı geçici bir güçlük yaratarak sistemin işlemesini engelleyecek, ancak Dublin liberalleri ile milliyetçilerinin birleşmeleri durumu düzeltecektir. İngiliz işçi partisinin gelişmesi ile 1920'de ortaya çıkan üç partili koalisyon, bu yeni sistemin uygulamasını sert bir şekilde durduracak ve böylece İngiliz kuruluşlarında derin bir bunalıma yol açacaktır. 1935'den itibaren liberallerin saf dışı edilmeleri ile çoğunluk mekanizmaları yeniden işlemeye başlamış ve bu işleyiş o günden beri durmamıştır. Bunların meydana çıkardığı iki önemli sonuç daha önce söz konusu edilmişti: bunlar bir yandan milletvekili seçimlerini başbakan seçimi haline getirmişler, öte yandan da başbakanın, başkanı bulunduğu disiplinli çoğunluk partisi aracılığı ile parlamento üzerinde geniş bir otoriteye sahip olmasını sağlamışlardır.

Bu sistem cumhuriyetçi hükümdara, Amerika Birleşik Devletleri Başkanından daha geniş ve daha yoğun bir yetki vermektedir. Amerikada Başkan yapmak istediği reformları Kongreye kabul ettirmek ve uygun bulmadığı tasarıların kamulaşmasını önlemek için büyük güçlüklerle karşılaşır. Londra'da ise böyle bir şey olamaz. Başbakanın teklif ettiği tasarılar parlamento çoğunluğunca onaylanır, kamulaşmasını istemedikleri de geri çevrilir. Böylece İngiliz parlamentosu Yürütmenin bir denge ağırlığı olmaktan çıkmıştır. Parlamento daha fazla Yürütmenin araçlarından biridir. Ancak azınlığın serbestçe konuşmasını ve

hükümeti açıkça ve aralıksız eleştirmesini sağlamakla denge ağırlığı görevini yerine getirmiş olur. Yetkilerin gerçek ayırımı Yürütme ile Yasamayı artık karşı karşıya getirmez. Fakat Başbakan ve ona bağlı çoğunlukla muhalefeti karşı karşıya getirir.

Londranın seçilmiş hükümdarı Washington'unkinden daha güçlü ise de bu güç, daha az kişisel ve daha çok demokratiktir. Çünkü iyi örgütlenmiş büyük bir siyasal parti aracılığı ile ortaya çıkmakta ve yurttaş kitlesi ile kesintisiz ilişkiler sürdüren yüz binlerce militana dayanmaktadır. Yöresel örgütler, ulusal komiteler ve kongreler yolu ile, parti üyeleri Başbakan üzerinde etkili olabilirler. Başbakan partinin şefidir ve üyeler onun yönergelerine baş eğerler. Ama başbakanın bu yönergeleri de herhangi bir şekilde verilmiş değildir. Onların istekleri, düşünceleri ve inançları hesaba katılarak verilmiştir. Alınacak kararlarda parti üyelerinin her an gösterecekleri tepkiler göz önünde tutulur. İngiltere başbakanı Amerika başkanı gibi danışmanları ile Beyaz Saraya kapanıp, bilirkişilerin, uzmanların ve yöneticilerin oluşturduğu teknostrüktür tarafından hazırlanmış projelere göre karar vermez. Burada parti yöneticileri ve partiye bağlı halk örgütlerinin meydana getirdiği siyasal bir teknostrüktürün de araya girdiğini söylemek yerinde olur.

Eski parlamentarizmden yeni parlamentarizme geçiş doğrudan doğruya partilerin gelişmesine bağlıdır. Eğer partiler disiplinli iseler ve sayıları ikiyi ya da kalımlı iki koalisyonu aşmazsa çoğunluk mekanizmaları gelişmeğe başlar: Başbakan zorunlu olarak kazanan parti veya koalisyonun lideridir, yurttaşlar milletvekillerini seçerken onu da seçmiş bulunurlar, o da önereceği taslakları parlamento çoğunluğuna kabul ettirebilir. Yukardakine benzer başka bir durum daha vardır: egemen ve disiplinli bir parti veya bir koalisyonun durumu. Böylece çoğunluk

sisteminin bütün öğeleri bir araya gelmiş olur, ancak iktidardaki başbakanın, yapılacak seçimlerde iktidarı kaybetmesi söz konusu değildir.

Nehru ve İndira Gandhi ötekilere göre çok daha uzun bir süre yerinde kalabilecek cumhuriyetçi hükümdar örneği olarak zikredilebilir, ancak bu özellik onların cumhuriyetçi niteliğini zayıflatır.

İngiltere yeni parlamentarizm yolunda Avrupa ülkelerinden daha önce gelir çünkü ikilikle disiplini birleştiren İngiliz parti sistemi yukarda söz konusu edilen koşullara daha önce uymuştur. Avustralya ve Yeni Zelanda da İngilterenin ardından aynı yola girmişlerdir. Alman Federal Cumhuriyeti de 3 üncü Reich'ın çökmesi ile aşırı sağın bütünü ile ezilmesinden, Sovyet işgalinin ve ülkenin bölünmesinin komünizmin etkisini sıfıra indirmesinden, savaş sonrasının ekonomik «mucize»sinin tutucuları, iyi niyetli Conrad Adenauer'in arkasında toplanmasından ve liberal partinin küçülmesi, onu sosyalist partiye bağlı bir yardımcı kuvvet derecesine düşürmesinden sonra aynı yolu tutmuştur. Fakat gene de politik güçlerin iki karşıt kutupta toplanmaları olayı Almanyada İngiltereye oranla daha geri kalmıştır.

İsveçte, Danimarkada, Norveçte bu gelişme başka biçimde olmuştur. Seçmenlerin hemen hemen yarısı sosyal demokratları destekler, öteki yarısı ise liberaller, toprak sahipleri ve tutucular arasında bölünür. Bir kaç yıldanberi bu burjuva partiler, sosyalistlerin elinden iktidarı almak için birleşmek eğilimindedirler. 1965'de Norveçte ve 1968'de Danimarkada bunu başarmışlar, 1973'de İsveçte ise kıl payı ile kaçırmışlardır. Sonuç olarak bu ülkede ilginç bir kutuplaşma meydana gelmiş bir yanda bir koalisyon, öte yanda tek büyük bir siyasal parti oluşmuştur. Fakat buna rağmen sosyal demokratlar Danimarkada ve İsveçte, çoğunluğu korumak için komünistlerle birleşmek zorunda kalmışlardır. Bu şekil de yeni parlamen-

tarizme çok yakın olmakla beraber tam anlamı ile yerine oturmuş sayılmaz. Avrupa Birliğine karşı takınılan tutum Norveçte burjuva birliğini dağıtmış ve 1972'de Merkez partilerinin çıkardığı bir azınlık hükümetini iktidara getirmiş, Danimarkada ise iki parti olarak kutuplaşmayı frenlemiş ve bu hareket belki de geçici olarak zayıflamıştır. İsveçte burjuva partileri bir ortak hükümet programı çevresinde bugüne kadar birleşememişlerdir.

-Avusturya ve Fransa da çoğunluk sistemine girmiş bulunuyorlar. Avusturya savaştan sonra bunun koşullarını yerine getirmiş sayılırdı, sade küçük liberal parti, iki büyük partiden (sosyalist ve hristiyan) birinin veya ötekinin salt çoğunluğu almasına engel oluyordu. Sosyalistlerle hristiyanlar ise gerici ve bazen de Nazi olan liberallerle birleşmektense hareketsiz bir koalisyon içinde birlikte hükümet ediyorlar, ancak bu durumda da seçimler anlamını kaybediyordu. 1966'dan beri liberal parti sosyalistlerin veya hristiyan demokratların çoğunluğu almalarına engel olabilecek güçte değildir. Avusturya artık yeni parlamentarizmi benimsemiştir. Fakat cumhurbaşkanının genel oylama ile seçilmesi sisteme yabancı bir unsur katmakta ve onu Fransız rejimine yaklaştırmaktadır. Fransız rejimi de 1962'den beri Devlet Başkanının halk tarafından seçilmesi ile çoğunlukçu bir parlamento rejimini bağdaştırmış durumdadır.

3 — Yarı Başkanlık Monarşisi

Fransız siyasal sistemine benzeyen rejimleri «yarı başkanlık rejimi» diye adlandırmak isteyenler vardır. Bu rejimlerde üç özellik görürüz:

1) Başkan, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi genel oylama ile seçilir.

2) Onun karşısın bir Başbakan ve bakanlar bulunur ki bunların da hükümet etmeleri parlamen-

tonun güvenine bağlıdır. Parlamento bir gensoru önergesi ile bunları istifaya zorlayabilir.

3) Başkan ya kendi isteği ile ya da Başbakanın önerisi ile parlamentoyu dağıtabilir.

Bu sistem bugün Fransadan başka Avusturyada, Finlandiyada, İrlandada, İzlandada uygulanmaktadır. Weimar Cumhuriyeti de aynı sistemi uyguluyordu. Böyle bir sistemin yaşama gücü vardır. Yarım yüzyıldan fazla bir zamandan beri Helsinkide yerleşmiş ve şiddetli siyasal bunalımlara karşı başarı ile dayanmıştır. Fransada Beşinci Cumhuriyet teknik olarak Üçüncüden veya Dördüncüden daha iyi işlemektedir. Bir siyasal rejimi, belirli iki büyük modelden birine uymadığı için eleştirmek bu rejimleri sınıflandıran ögeleri bilmemek demektir. Kaldı ki gerek parlamanter model, gerek prezidansiyel model, sağlam bir işbirliği olan sistemlerdir oysa yarı başkanlık rejiminin temelinde bir çelişki yatmaktadır çünkü iki farklı mantığın arasında kalmıştır. Aslında pek önemli olmayan değişiklikler bu rejimi kâh başkanlık yönüne, kâh parlamento yönüne sürüklemiştir. Dengesi ise bir terazi ibresinin dengesidir.

Kuruluşların Çeşitliliği

Bütün yarı başkanlık rejimlerinin kuruluş şeması birdir. Başkanın yetkisi Başbakanınkinden oldukça daha geniştir. Parlamentonun denetim yöntemleri her zaman birbirine benzemez. Başkanlık seçimi değişik seçim sistemlerine göre yapılır. Finlandiyada dolaylı, başka ülkelerde dolaysızdır. İrlandada orantıya, başka ülkelerde çoğunluğa dayanır. Fakat Amerikan tipi bir Başkanla Avrupa tipi bir parlamento sistemini karşı karşıya getiren ana mekanizma yanında bu farklar önemsizdir. Yarı başkanlık rejimi kavramı, bu rejimi meydana getiren kurumlar bakımından oldukça belirli sınırlar içinde karşımıza çıkar. An-

cak bu durumda bile çeşit çeşit koşullar kendini gösterebilir.

Önce Başkanın genel oylama ile seçilmesi parlamenter bir rejimi yarı başkanlık rejimine çevirmeğe yetmez. Genel oylama bu değişiklik için gerekli bir koşuldur ama yeterli bir koşul değildir. Anayasanın Devlet Başkanına tanıdığı yetkilerin yorumunu değiştirir. Normal parlamento rejiminde itibarî bir değer taşıyan bu yetkiler gerçekte hükümetçe kullanılırlar, ancak Başkan yurttaşlarca seçilirse bu yetkiler itibarî olmaktan çıkıp gerçek yetkiler şeklini alırlar. Seçilen Başkan. halkın daha sağlam bir temsilcisidir, ulusal egemenliğe Başbakandan ve bakanlardan daha yakındır. Bu tip bir Başkanı İngiltere Kraliçesi veya İtalya Cumhurbaşkanı gibi, hükümetin çalışmalarını sadece pasif bir tutum içinde izleyen ve kendilerine getirilen kararları imzalamakla yetinen kimseler gibi görmek olmaz.

Yalnız bu hukukî yetkileri fiilen kullanma olanağı, genel oylama ile seçilmenin otomatik bir sonucu değildir. İlerde de göreceğimiz gibi bu olanak daha çok siyasal partilerin durumuna bağlıdır. Bu olanak aynı zamanda başkanın ayrıcalıkları ve durumu ile ilgili Anayasa hükümlerine bağlıdır. Meselâ İrlandada Anayasanın 11'nci maddesi şöyle der: Eğer açık bir hüküm aksini öngörmüyorsa «bu Anayasa ile Başkana tanınmış olan yetkiler ve verilmiş olan görevler yalnız Başkan tarafından hükümete danışılarak kullanılır ve yerine getirilir.» Bunun anlamı şudur ki Başkan kendiliğinden ve hükümetin düşüncesine karşı bir karar alamaz, olsa olsa bir karar almayı reddeder. Başbakanın seçilmesi konusunda bile karar yetkisi yoktur çünkü öneri milletvekillerinden gelecektir. Devlet Başkanı genel oylama ile seçilmiş olsa bile burada yarı başkanlık rejimi doğmamıştır.

Finlandiya'daki durum bunun tersidir. Başkan Fransa'da olduğu gibi, meclisi dağıtma yetkisini ken-

di girişimi ile kullanır. Amerika'da olduğu gibi kanunlar üzerinde veto hakkı vardır: bu hakkı kullanırsa söz konusu metin ancak daha sonra gelecek mecliste, yani yeni genel seçimlerden sonra ele alınabilir ve meclis tam üye sayısının salt çoğunluğu ile karara bağlanır. Öte yandan Anayasaya göre Başkan hükümette ilk söz sahibi olan mercidir. Dış politikanın güdümü, idarî mekanizmanın gözetimi, silâhlı kuvvetlerin komutası ona bağlıdır. Bakanların hazırladıkları tasarıları parlamentoya sunmayabilir ve onların yerine kendi hazırlayacağı metinleri sunar. Kanunların uygulanması, kamu görevlerinin ve idare mekanizmasının işlemesi ile ilgili kararnameler çıkarır: «Bu hak bakanlar kuruluna verilmediği ölçüde». Bu formül, Başkanın normal olan nizamî hükümler koyma yetkisi ile, bir istisna olan Bakanlar Kurulunun bu yetkisini açıkça birbirinden ayırır. (Madde 28)

Eğer Başkanın bütün kararları Bakanlar Kurulunda alınır ve «o işle ilgili bakanın» yan imzasına sunulursa, bu yan imza, ancak o kararın bir temel yasaya aykırı olması halinde reddedilebilir. Demekki burada söz konusu olan, meşruluğun basit bir denetimidir ve bu sistem, yasalar çerçevesinde en geniş karar özgürlüğünü tanımaktadır. Bu durumda özellikle Başkan, ilgili bakan, onaylamada da memur tayini yapabilir. Hükümetin rolü başkanlık kararlarını «yürütmektir.» (Madde 41) Hükümet ancak yasaların açıkça kendisine bıraktığı alanlarda veya Anayasa, başka herhangi bir yasa veya kararname ile Cumhurbaşkanının yetkisine bırakılmamış hükümet ve idare mekanizması konularında kesin bir karar alabilir. (Madde 41)

İzlanda Anayasası halkın seçtiği Başkan'a Finlandiya anayasasından daha az fakat İrlanda anayasasından daha fazla yetki tanır. İzlanda Başkanı «Alting» denen ulusal meclisi istediği zaman dağı-

tabilir. Yürürlükteki yasaya «Doğrudan doğruya kendisi veya hükümet eliyle örf ve âdete uygun istisnalar» tanıyabilir. (Madde 29)

«Önemli nedenlerle adlî kovuşturmaların durdurulmasını emredebilir.» (madde 18) Bakanların getirecekleri bütün önerilerin Başkan'a sunulması gerekir. (madde 30). Bir suçlama yüzünden Alting'in ceza vermesine meydan bırakmadan bir bakanı görevinden alabilir. (madde 29) Bunlara karşılık Anayasa, Başkanı Alting önünde doğrudan doğruya sorumlu kılmıştır. (madde 38) ve gereğinde üye tam sayısının dörtte üç çoğunluğu ve başkanın görevden alınması konusunda bir referanduma karar verebilir. (madde 11) Eğer referandum Başkanı görevde bırakırsa Alting kendiliğinden dağılır.

Weimar Anayasası bu hükmü taklit etmiştir. Başkanın görevine son verilmesi için Reichstag üçte iki çoğunlukla bir referandum kararı alabilir. Aynı hükme Avusturya Anayasasında da rastlarız. Federal Konsey (Millet Meclisi) verilen oyların çoğunluğu ile aldığı ve Federal Meclisin (iki meclisin birleşik toplanması) onayladığı bir kararla, Başkanın görevden uzaklaştırılması konusunda halk oylaması düzenleyebilir. İzlanda ve Weimar Almanya'sında olduğu gibi referandum olumsuz sonuç verirse Millet Meclisi kendiliğinden dağılır. Fakat Avusturya Anayasası Başkanın yetkilerini İzlanda Anayasasından çok daha fazla kısıtlar. Meselâ 67 inci madde şöyledir: «Başkan alacağı bütün kararları federal hükümetin veya bu hükümetçe yetkili kılınmış federal bakanın önerisiyle alır. «ve» Başkanın hiç bir kararı, Federal şansölye, ya da yetkili federal bakanın yan imzasını taşımıyorsa geçerli değildir.» Yan imza ise anayasallığın denetimi ile sınırlı değildir. Herhangi bir sebeple reddedilebilir.

Fransız Başkanının yetkisi Finlandiya Başkanından az, fakat İzlanda Avusturya ve Weimar Başkan-

larındarı fazladır. Meclislere bir bildiri göndermek, Millet Meclisini dağıtmak, 16 ıncı maddeye veya Anayasa konseyine başvurmak, Meclislerin veya hükümetin önerileri üzerine referandum düzenlemek, gibi tasarruflar yan imza gerektirmez. Başkan Yasa gücünde kararnameleri ve Bakanlar Kurulu'nun çıkaracağı kararnameleri imzalamayı reddedebilir. Bu sonuncuların sayısı zaten azdır. Başkana tanınmış bu ayrıcalıklar önemlidir.

Ancak bunlar Anayasanın 5'inci maddesinde sözü edilen anlamı belirsiz «Hakemlik» terimine uygun istisnaî müdahalelere olanak verirler. Bu müdahaleler sık sık görülmez ve devamlı değildir. Anayasanın 5'inci maddesi ise günlük, normal, alışılmış hükümet yetkisini Başbakan ve Bakanlara verir. Fakat Parlamento çoğunluğunun ve kabinenin, Başkanın iradesine bağlı olması ile siyasal güçlerin karşılıklı ilişkilerinden ortaya farklı bir rejim çıkar.

Bu arada Avusturya ve Weimar Anayasaları Başkana çok önemli bir ayrıcalık tanırlar: milletvekillerinin desteğini muhafaza etse bile şansölyeyi görevden almak yetkisi. Böylece hükümet iki tarafın güvenini almak durumunda olacaktır: parlamentonun ve Devlet Başkanının. Öteki yarı başkanlık Anayasalarında (Finlandiya, Izlanda, Fransa) bu kural yoktur. Demek ki bir metinle açıkça belirtilmediği zaman, rejimin yapısından çıkarılacak genel bir kuraldan söz edilemez. Başkan De Gaulle ve Pompidou'nun karşı tezlerinin, Başbakanları tarafından kabul edilmiş olsa bile, bu durumda reddedilmesi gerekir. Zaten bu konuda hatırlatmamız gerekir ki 8 Ağustos 1958'de General De Gaulle'e: «Cumhurbaşkanı tarafından atanmış Başbakan'ın, yine onun tarafından görevden alınıp alınamıyacağı» sorulduğu zaman, General kesin olarak «hayır» cevabını vermişti. Öteki yarı Başkanlık sistemleri ile yapılan karşılaştırma, 1962 reformunun, 1958 Anayasasının bu

yorumunu değiştirdiğini kabule elverişli değildir. Başkanların Başbakanları istifaya zorlamak için kendi ayrıcalıklarını kullanmaları doğaldır. Bu durum zaman zaman Finlandiya'da görülür. Ancak Anayasanın kesin hükümleri dışında, Başbakanların direnmelerine karşı yapacakları bir şey yoktur.

Siyasal Partiler ve yarı Başkanlık rejimi

Yarı Başkanlık Anayasalarının can sıkıcı karşılaştırması, bunların parlamenter Anayasalara oranla çok daha geniş olan çeşitliliğini göstermek bakımından gerekliydi. Bu iki rejimin işlemelerindeki ayırım ise daha önemlidir. Bu farklar doğrudan doğruya siyasal partilerin ve koalisyonların sayılarına ve yapılarına dayanır. Klâsik ve modern olarak iki çeşit parlâmento rejiminin doğmasına sebep olan aynı mekanizmalar, sayıca daha çok ve aralarında daha çelişkili yarı Başkanlık rejimleri meydana getirirler. Aynı parti sistemi, değişik koşullar altında, Başkanın durumunu Parlâmento karşısında ya kuvvetlendirir ya zayıflatır.

1974'de Fransa ve Avusturya'nın Anayasaları yarı Başkanlık esaslarına dayanır, her iki ülkenin de Parlâmentolarında kalımlı ve bağdaşık bir çoğunlukları vardır ve iki ülkedeki Başkan, Parlâmento çoğunluğunun eğilimindedir. Oysa bu iki ülkenin rejimleri birbirinden apayrıdır. Gerçi her ikisinde de çok güçlü bir grubun başında cumhuriyetçi bir hükümdar bulunur ve bu hükümdar neo parlamenter rejimlerde olduğu gibi hem hükümetin hem de çoğunluğun başıdır. Ama görev aynı Devlet organı tarafından yapılmaz. Paris'te Cumhurbaşkanı ülkenin politikasını yönetir, Başbakan ise onun Kurmay Başkanıdır. Elize (*) Sarayına yönelen saygınlık ve ilgi-

(*) **Palais De l'Elysée:** yapılış tarihi 1718, Paris'te Faubourg Saint Honoré ile Marigny caddelerinin kesiştiği yerdedir. 1873'den beri Cumhurbaşkanlarının oturmalarına ayrılmıştır. (Ç.)

yi biraz azaltacak onursal bir kimse yoksa (miras yolu ile gelmiş hükümdar veya parlamenter başkan gibi) kuvvetlerin merkezleşmesi en yüksek dereceyi bulur. Viyana'da ise Başkan sadece göstermelik bir roldedir, cumhuriyetçi monarşi Başbakan'ın elinde toplanmıştır.

Birbirine bu kadar benzeyen iki Anayasanın uygulanmasında bu kadar kökten farklar bulunmasının nedenleri ilerde açıklanacaktır. Şimdilik şu kadarını not edelim ki Avusturya'da Başkanın durumunda değişiklikler olmuştur. Parlamento önce partiler arası bir denge kurmak için büyük partilerden birinin parlâmento üyeliklerinin çoğunluğuna sahip olmasını önlemiştir. Bu dengeyi «liberal» daha doğrusu neo-nazi ve gerçekte Alman taraflısı bir küçük parti sağlamıştı. Bu durumda Başkan Körner katoliklerin ve liberallerin birleşmelerine engel olmuş, sosyalistlerle hristiyan demokratlar arasında büyük bir koalisyon kurulması için çok çaba göstermişti. (1953) Körner'den sonra gelen Başkan Scharf'da aynı yolu izledi. Başkan sosyalist, şansölye ise hristiyan demokrat olduğundan Körner birinci derecedeki görevlerin iki ortak parti arasında bölüşülmesi fikrini ortaya atmıştı.

«Büyük Koalisyon» yıllarında (1953 - 1966) Başkanın rolü azaldı. Partilerden birinin taraflısı olduğundan öteki parti üzerinde hiç bir etkisi yoktu. Kendi partisinde de otoritesi zayıftı çünkü partişinin başkanı değildi. Hükümet kararları partilerin kurmay grupları tarafından hazırlanıyor. Bakanlar kurulunun onayına sunuluyordu. Burada bir cumhuriyetçi monarşi değil daha çok bir kollektif diyarşi (*) vardı ve sistem, önemli görevlerin iki parti arasında bölüşülmesi ile tamamlanmış oluyordu. Varılan so-

(*) **Dyarchie:** İki Kralın aynı zamanda iktidarda oldukları siyasal rejim. (Ç.)

nuç iki büyük müttefikin birbirlerini hareketsiz hale getirmeleri olmuştu.

Fakat 1966'da hristiyan demokratlar salt çoğunluğu elde edince durum değişti. Bütün bir yasama dönemi boyunca parlâmento ile hükümet başkana muhalif durumda kaldılar çünkü Başkan sosyalistti. Yarı Başkanlık rejimlerinin zayıf noktası olan bu çelişki o koşullar altında önemli bir güçlük yaratmadı. Bunun başlıca nedeni, büyük koalisyon mekanizmasının aşağı yukarı on yıl süre ile Başkanı hareketsiz bırakmış olmasıydı. Bu yıllarda iktidarda bulunan iki Başkan, Körner ve Scharf liberallere karşı veto haklarını kullanmaktan ve böylece iki büyük partinin birliğini sağlamaktan başka bir şey yapmadılar. Artık Başkanın parlâmento çoğunluğu önünde eğilmesi alışkanlığı yerleşmişti.

Öte yandan, bağımsız, Avusturya'nın doğmasından beri Başkanlar hep sosyalist partiden çıkmış ancak parti lideri bu makama getirilmemiştir. Sosyalist parti Başkanlığı daha fazla göstermelik bir makam olarak kabul etmiş ve bu makama partinin başından uzaklaştırılan bir lideri (Scharf) veya partiye olan bağlılığı için kendisine ödül verilmek istenen ikinci planda bir kimseyi (Jonas) uygun görmüştü. Parlâmento çoğunluğu ile Başkanlığın ayrı ayrı partilerde olduğu 1966 - 1971 dönemi ile, aynı partinin hem parlâmento çoğunluğunu hem de Başkanlığı elinde bulundurduğu 1971'den bu yana geçen dönem arasındaki farkların bu bakımdan önemli olmadığı böylece anlaşılmış olur.

«Büyük koalisyonun» oluşması ve korunması üzerinde Başkanın etkisi başka bir çeşit yarı Başkanlık rejimi ile ilgiliydi: klâsik parlâmento sisteminde olduğu gibi benzemez çoğunluklara dayanan bir çeşit rejim. Hükümetlerin kalımlı olduğu İzlanda'da (1944'de bağımsızlığına kavuşuncaya kadar ortalama iki yıl, o zamandan beri üç yıl) Başkan aynı za-

manda çoğunlukların oluşmasına ve devam etmesine yardımcı olur. Bu rolün dışında genel seçimle iktidara gelmiş olmasına rağmen, genel anlamda bir Devlet Başkanı olmak eğilimindedir. Ayrıca Başkanı partiler üstü bir kişi olarak görme eğilimi olduğunu da hatırlatmak gerekir: rakipleri ile girdiği ilk seçimden sonra uzun süre için rakipsiz olarak yeniden seçilir. Meselâ Başkan Asgeirsson 1952'den 1968'e kadar 16 yıl iktidarda kalmıştır.

Çoğunlukların elde tutulmalarının daha güç olduğu Finlandiya'da (Bu ülkede hükümetlerin ortalama dayanma süresi bir yıldan eksiktir) Başkanın doğrudan doğruya Anayasadan aldığı çok geniş ayrıcalıkları vardır. Fakat gerçek yetkileri parlâmentonun kuruluşuna göre az veya çok önemlidir. Bir dereceye kadar kalımlı bir koalisyon parlâmento üyeliklerinin çoğunluğunu elinde tutuyorsa önemli politik kararlar hükümetten çıkar ve Başkanın etkinliği azalır. Buna karşılık çoğunluklar kesin ve oturmuş değilse Başkan parlâmentoda daha etkin olur. Bu durumda Başkan doğrudan doğruya işe karışıp bazı birleşme eğilimlerini güçlendirir, tehdit edilen bir hükümeti destekler yeni bir yakınlaşma meydana getirebilecek yetenekte bir liderin seçilmesinde ağırlığını koyar ve Bakanların aracılığına başvurmadan kendi girişimi ile karar verir. Bu şekil başkanlık rejimi ile parlâmento rejimi arasında gerçekten bir ara rejimdir.

Her şeye rağmen partilerin durumu kalımlı bir çoğunluk koalisyonunun kurulmasını olanak dışı hale getirdiği zaman bile Finlandiya Başkanının harekete geçme koşulları yetersiz ve sınırlıdır. Bazen memurlardan kurulu geçici hükümetlere başvurmak da gerekecektir. Fakat bu hükümetler de, aşırı sağ ve aşırı sol partileri, birlikte çoğunluğu temsil ettikleri ve komünistlerin sosyalistlerle ve merkez katolik partisi ile işbirliği yapmak istemediği ve yapama-

dığı 1930 yıllarında Berlin'de kurulan «Başkanlık kabinelerinden» farklı olarak parlâmentoya saygı gösterir ve onun iradesi dışına çıkmazlar. Bu koşullar altında parlamenter bir hükümet kurulması mümkün olmadığından Reich'in Başkanı, parlâmentoya dayanmayan ancak kendisine bağlı hükümetler kurdu ve bu hükümetler «ivedi kararnamelerle» işlerini yürüttüler. Reichstag ve hükümetleri devirecek ya da işten uzaklaştıracak olursa onların yerine başka prezidandsiyel hükümetler kurulur ve olayların gidişine göre de meclisin feshi yoluna gidilirdi. Bu da partilerin ve orantılı temsilin ortaya çıkardığı durum nedeniyle öncekine göre daha büyük bir çoğunluğun elde edilmesine olanak sağlamazdı.

1930 yılında Alman Başkanlık sisteminde meydana gelen temel değişikliğe gelince bu yarı prezidansiyel rejimin sık sık biçim değiştiren özelliğinin çok canlı bir örneğidir. Aynı ülkede yine aynı Anayasa'nın hükümleri gereğince parlâmento çoğunluğunun ortadan kalkmasıyla silik ya da hiç bir üstünlüğe sahip olmayan bir Başkan, yerini egemen bir Başkan'a bırakmıştır. Bu dönüşüm büyüleyici, buna karşın hiç bir güce sahip olmayan, siyasi bir liderden çok ulusal bir sembol olan aynı kişinin görev başında kalması halinde daha da şaşırtıcı ve heyecan verici olur. Bazılarına göre bir Yetkisiz Başkanın birden bire tam Yetkili Başkan durumuna dönüşüvermesi söz konusu sistemin tehlikelerini ortaya çıkarır. Bunlar genel oylama sonucunda seçilmiş olan her Devlet Başkanı'nda Louis Bonaparte'ın arkasında bir Napolyon, ya da Rubicon'u (*) aşıp geçmek üzere olan bir Sezar'ın varlığını gören kişilerdir. Yalnız böyle düşünmek çok güç durumların içinden başarıyla çıkılmasını sağlayan yarı prezidansiyel re-

(*) **Rubicon:** Kuzey İtalya'da bir nehir. Sezar'ın Rubicon'u aşması, meşruiyetten ayrılıp Roma üzerine yürümesidir.

jimin Finlandiya'da yarım yüz yıldan beri uygulanmakta olduğunu, özellikle de 1930 yılında Weimar Cumhuriyeti'nin içinden çıkılmaz bir durumda bulunduğunu unutmak demek olur.

Aşırı sağcılarla solcular çoğunluğun yarıdan fazlasına sahip oldukları ve bu partilerin hiç biri de merkezle iş birliğinde bulunmadığı için hükûmetin dayandığı bir çoğunluğun meydana gelmesine olanak bulunmayan Hitler öncesi Almanya'da uygulanacak klâsik parlâmento rejiminin hiç bir yararı olamazdı. Nazizm'in iktidara gelmesini olsa olsa bir Halk Cephesi önleyebilirdi. Yalnız buna katolikler ve sosyalistlerle birlikte komünistler de yanaşmamışlardı. Almanya'dan alınan bu örnek sade genel oylamayla seçilen bir Başkan'ın, partilerin büyüklüğü, sayısı, yapısı ve stratejisi elverişli olmadığı zaman bir parlâmento çoğunluğunu oluşturmak konusunda güçsüzlüğünü ortaya koymaktadır. Bu durumda da zaten böyle bir şeyi başka hiç kimse gerçekleştiremezdi.

Yarı prezidansiyel rejimin çeşitli tipleri üzerinde yaptığımız bu kısa inceleme bazı ortak özelliklerin açıkça ortaya çıkmasını sağlamıştır. Devlet Başkanı'nın ilerde oynayacağı rolün saptanması amacıyla yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ağır basan en son ve en büyük etken partilerin yapısıdır. Bununla birlikte çoğunluğa dayanan ve dayanmayan sistemler arasındaki muhalefet temel etken olmak niteliğini korur. Partilerin arasında bir kutuplaşmanın meydana gelmesi ve bir disiplinin var olması halinde kalımlı bir çoğunluk ortaya çıkacağından, bu çoğunluğa dayanan parlâmento sistemlerinde olduğu gibi Devlet yetkilerinin aynı ellerde toplanması sonucunu doğurur. Yalnız aradaki fark şudur: Devlet yetkisi bazen Fransa'da olduğu gibi Başkanın, bazen de Avusturya'da olduğu gibi Başbakanın yararına olmak üzere el değiştirir.

Bir kutuplaşmanın ve parti disiplininin yok olması halinde ise, klâsik parlâmento rejiminde olduğu gibi, bir çoğunluk meydana getirmek ve onu dağılmadan ayakta tutmak siyasal yaşamın başlıca sorunu olur. Yalnız, genel oylama ile seçilmiş olan Devlet Başkanı, bundan aldığı güçle Belçika kralından, Hollanda Kraliçesinden, İtalyan ya da Üçüncü ve Dördüncü Fransız Cumhurbaşkanlarından çok daha etkili bir rol oynayabilir. Burada birbirinden ayrılması gereken iki durumla karşılaşırız. Birinci durumda cumhuriyetçi hükümdar kesin olarak çoğunlukları meydana getiren ve onlara biçim veren kişidir. O zaman da daha belirli bir saygınlığa ve daha etkili bir hareket yetkisine sahip olan parlamenter bir Devlet Başkanına benzer. İkinci durumda da Başkan, İskandinavya ülkeleri dışında kalan parlamenter rejimlerde çok ender görülen bir mekanizmaya uygun olarak az çok almaşık çoğunluklara dayanan azınlık hükümetlerini yaşatmaya çalışır.

İzlanda'da ve 1945 - 1966 yılları arasında Avusturya'da yalnız birinci strateji uygulanmış ve bu nedenle de Başkanın görev ve yetkileri artık cumhuriyetçi bir monarşiden söz edilemeyecek kadar kısıtlanmıştı. Finlandiya'da günün koşullarına göre bu iki strateji de uygulanır. Bunun sonucu olarak da Başkanın rolü, önemini korumakla beraber, büyük ya da küçük bir role dönüşür. Bu farklar ve değişiklikler yarı başkanlık rejimi kavramı için tehlikeli bir durum yaratmazlar. Bunların hiç biri dengeli ve disiplinli bir çoğunluğun varlığına ya da yokluğuna dayanan parlâmento sistemlerinde görülen farklar ve değişikliklerden daha önemli güçlükler değildir. Eğer başkanlık rejimi, kimisi çoğunluğa dayanan, kimisi dayanmıyan çeşitli demokratik ülkelerde işleseydi, aynı büyüklükte farklar ve değişiklikler gösterirdi.

— 4 —

FRANSIZ SİYASAL REJİMİNİN KURALLARI

Buraya kadar, ortak olan ve olmayan yanları ile Batı monarşilerinin tümü üstünde durduk. Böylece Fransız siyasal kuruluşlarındaki dönüşümün başka demokratik rejimlerde görülen dönüşüme oranla bir ayrılık göstermediğini anlamış olduk. Ayrıca Fransız yarı başkanlık rejiminin yalnızca üstün bir sanayi gücüne sahip olan ulusların uyguladıkları yeni siyasal sistemin çeşitlerinden biri olduğunu da gördük. Amerikan Başkanlık rejimi ile Londra, Bonn ve Stokholm'da uygulanan yeni parlamenter rejimler de bu yeni siyasal sistemin değişik uygulamalarıdır. Bununla beraber söz konusu ülkelerden her birinin ortak modele göre çok değişik kuruluşlara dayanması nedeniyle de bu çeşitliliğin en az bağdaşık cinsten, en az belirgin ve kavranması çok güç olduğunu öğrendik.

Şimdi bütün dikkatimizi cumhuriyetçi Fransız monarşisi üzerinde toplıyacağız. Bu monarşinin kuruluşlarını öteki Batı ülkeleri monarşilerinin kuruluşları ile karşılaştırırken onları da incelemiş olacağız. Bu girişim bundan önceki bölümlerde yaptığı-

mız karşılaştırmalı incelemeden hem daha kolay hem de daha güçtür. Kolaydır çünkü incelenen öğeler daha az sayıdadır, daha iyi sınırlanmıştır ve özden bir görgüye dayanarak çok iyi bildiğimiz şeylerdir. Öte yandan daha güçtür çünkü bu deney, bir yandan görüşümüzün biçimini bozarken bir yandan da onu derinleştirir. Ayrıca bu güçlüğü doğuran etkenlerden biri de geçerli sonuçlara varabilmek için yeterince uzun bir geçmişten yararlanamayışımızdır. General De Gaulle'ün 1958'de iktidara gelmesi üzerinden onaltı, olağanüstü kişiliğini ortaya koymuş olmasının üzerinden onbir ve rejimin, hiç bir üstünlüğü bulunmayan kişilerce yönetilmeğe başlamasının üzerinden 5 yıl geçmiş bulunuyor. Bu arada iki cumhurbaşkanı seçimi yapılmış ve uzun geçmişi olmayan bir de kutuplaşma meydana gelmiştir. Kuruluşların yerleşmeleri ve gerçek yüzlerinin ortaya çıkması için daha uzun bir süre gereklidir.

Ama yine de sonuçları oldukça kesin iki tahlil yapılabilir. Bunlardan biri Anayasada belirlenen siyasal sistemin kuralları ile, öteki de verilen kağıtların değeri ve oyuna katılmış olan oyuncuların uyguladıkları strateji ile ilgilidir. Elbette daha başka oyunlar da düşünülebilir ve bunlara uygun bir senaryonun düzenlenmesi için çaba harcanabilir. Yalnız böyle bir muvazaa çok daha belirsiz kalacaktır. Bu bölüm söz konusu tahlillerden ilki, yani en çetini ile ilgilidir. Bu nedenle okuyuculardan anayasal kuralların kupkuru labirentlerinde dolaşmak çabasını göstermelerini rica ediyoruz. Söz konusu kurallar Fransız monarşisinin içinde geliştiği sınırları saptayan kurallardır. Bu rejimin bugünkü biçimini ve hukuk çerçevesinden ayrılmadan ilerde alacağı yeni biçimleri anlayabilmek için bu anayasal kuralları bilmek kaçınılmaz bir zorunluktur. Şimdi okunacak sayfalar kitabın en canlı bölümleri değildir ama önemsiz oldukları da söylenemez.

1 — KRAL ve EN ÖNEMLİ BAKANI

Bütün yarı başkanlık rejimlerinin karşılaştıkları en büyük zorluk genel oylama ile seçilen Başkanla, milletvekillerinin çoğunluğuna dayanan Başbakan arasında yetki bölüşülmesinden doğar. Yeni parlamenter monarşilerde Başkan yoktur, Başkanlık monarşilerinde de Başbakan yoktur. Bunları karşı karşıya getirmek, ortaya çözümü kolay olmayan çetin bir sorun çıkarır. Bütün yarı başkanlık Anayasalarında az veya çok diyarşik bir karakter görülür, çünkü bu Anayasalar hükümet etme yetkilerini Başkanla Başbakan arasında bölüştürürler. Fakat yasaların öngördüğü diyarşi çok zaman biçim bozukluğuna uğrar ve yerini bazen Başkan bazen Başbakan lehine bir monarşiye bırakır.

1958 Fransız Anayasası benzerlerinden daha karmaşık bir Anayasadır, çünkü daha başından itibaren bir yarı başkanlık rejimi değil klâsik parlamenter bir rejim kurmuştur. Fakat bu rejim Devlet Başkanına alışılmışın üstünde önemli ayrıcalıklar tanımıştır. 1962'de bu parlamenter rejim üzerinde bir değişiklik yapılmış ve bu reformun doğuracağı sonuçlar önceden hesaplanmadan Başkanın genel oylama ile seçilmesi yoluna gidilmiştir. Aynı gelişme sadece Avusturya Anayasasında görülür çünkü Başkanın halk tarafından seçilmesi 1920'de belirlenen parlamenter çerçeve içinde 1929'da uygulamaya konmuştur: fakat bu devrimle birlikte ilk metnin hemen hemen yarısını kapsayan çok köklü bir değişiklik de yapılmıştır.

Öteki yarı başkanlık rejimleri bu amaçla hazırlanan yeni bir Anayasanın hükümlerine uygun olarak bir bütün halinde kurulmuşlardır.

1958 - 1962 Fransız Anayasasının üzerinde bir yorum ya da açıklama yapabilmek çok güçtür. Bunun nedeni de başlangıçta parlamenter olan metnin

çok karmaşık olması ve getirdiği hükümlerin General De Gaulle tarafından hemen prezidansiyel hatta Latin Amerika'da görülen «prezidansiyalist» rejim yolunda uygulanmasıdır. Oysa bir Anayasanın ilk uygulama yıllarında, sonradan vazgeçilmesi çok güç bazı alışkanlıklar, gelenekler, çeşitli davranış biçimleri ortaya çıkar ve bunlar çabucak benimsenir. Uygulanması sırasında rejimin prezidansiyalist bir yöne kaydırılmış olması, Anayasanın kesinlikle parlamenter sistem yolunda, hatta 1875 ve 1946 Anayasa hükümlerinin öngördüğü gibi parlamentarist bir amaçla uygulanmasını isteyen muhalefet tarafından her zaman eleştirilmiştir. Yalnız birbirine zıt kutuplarda bulunan bu iki yanılgının da gerçeğin saptanmasında bir yararı olamaz.

BAŞKANA ÖZGÜ YETKİLER

Başkan'la Başbakan'ın yetkilerinin birbirine karışmış olmasından doğan başka bir karmaşıklık daha vardır. Çoğu zaman bir karara varabilmek için, diyarkların yani Başkan'la Başbakan'ın anlaşmaları gerektir. Bundan daha sık olarak görülen başka bir durum da kararların, Cumhurbaşkanı'nın başkanlık ettiği ve Anayasanın 21'inci maddesi gereğince Başbakan'ın yönettiği hükümetin tümünü meydana getiren Bakanlar Kurulu'nda tartışılmasıdır. Soruna açıklık getirmek için Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini, Başbakan'ın yetkilerini ve Cumhurbaşkanı ile Başbakan'ın birbirleriyle anlaşarak kullanacakları ortak yetkileri ayırmak gerektir... Bu ayırımı yapmanın bile her zaman kolay bir iş olmadığı ilerde görülecektir.

Burada «özel yetki» olarak belirlediğimiz yetkiler sahiplerinin serbestçe ve kendi istekleri ile kullandıkları ve kimse tarafından engellenemeyen yetkilerdir. Bu tanımlama hukuk plânında kalır ve siyasal güçlerin durumunu dikkate almaz. Özel bir

yetki insanın istediği zaman kullanma hakkına sahip olduğu bir yetkidir. Böyle bir karar alabilmek için bundan doğabilecek sonuçları değerlendirmek, aynı zamanda işgal edilen ve erişmek istenilen mevkiin geleceğini de hesaba katmak gerekir. Özel bir yetkinin kullanılması pratik düşüncelerle güçleştirilebilir veya toptan baltalanabilir. Fakat böyle bir yetki sahibi isterse her zaman bu çeşit engelleri aşabilir.

Bu bakımdan Cumhurbaşkanına özgü yetkiler ilgili bakanın yan imzasına ve hükümetin, parlâmento ya da herhangi bir makamın önerisine gerek kalmadan kullanılabilen yetkilerdir. Yalnız «öneri» ile «görüş» arasındaki ayırım unutulmamalıdır. Bir yetkinin sahibi tarafından kullanılması başka bir makamın önerisine bağlı olursa o zaman özel bir yetkiden söz edilemez çünkü öneri olmazsa yetki kullanılmayacaktır. Buna karşılık başka bir makamın görüşünü almak gereği bir yetki sahibinin özgür olmasını engellemez çünkü bu görüşe uymamak yetkilinin elindedir. Önemli olan ilgili makamın görüşünü istemiş olmaktır.

Anayasa Cumhurbaşkanına fazla yetki tanımamıştır ama tanıdığı özel yetkilerin bazıları önemlidir. İlgili bakanın da katılmasını gerektiren bazı yetkilerin «Başkan'a özgü» olduğunu da kabul etmek gerekir çünkü böyle bir durumda ilgili bakan, yerleşmiş bir geleneğe uyarak kendiliğinden katılacaktır. Özel af yetkisi böyle bir yetkidir. Danıştay 1947'de bu yetkinin geleneksel olarak yan onaya ihtiyaç gösterdiğini ileri sürmüş ve Anayasanın 18'inci maddesi bu yorumu doğrulamıştır. Bununla beraber bu yetkinin Cumhurbaşkanı'na özgü kişisel bir ayrıcalık olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Krallara özgü bir ayrıcalık niteliğinde olan bu yetkinin kullanılmasına Başbakan da hiçbir zaman karşı çıkmaz ve imzasını esirgemez.

Özel af yetkisini bir yana bırakırsak, Başbakan'ın ya da ilgili bakanın yan imzası herhangi bir usul olmaktan çok daha önemlidir. Bu, başka siyasal rejimlerde olduğu gibi, Başkan'ın resmilik kazandıracak bir işlem de değildir. Başkanlık kararlarının uygunluk derecesini denetlemek amacından öteye, Başbakanın bu kararlara katıldığını ve bu kararların alınmasında iki makamın irade birliği yaptığı anlamını taşır. Finlandiya'da ise Anayasa'ya aykırı bir Başkan'lık kararını Başbakan imzalamz. Bir veya bir kaç bakanın yan imzasını gerektiren ve onların yetki alanları ile ilgili kararlarda bile Başkan'la Başbakan'ın ortak kararları yeterlidir. İlgili bakanlar bu kararları imzalamayı reddederler ise, Başkan'la Başbakan ortak bir kararla onları görevlerinden alabilirler.

Fransız Cumhurbaşkanı'nın yan imza gerektirmeyen çok önemli bir ayrıcalığı daha vardır fakat bu ayrıcalık Başkan'a özgü bir yetki olarak kabul edilemez. Bu, referanduma başvurma yetkisidir. Anayasanın 11'inci maddesi uyarınca Başkan ancak hükümetin teklifi ile bir kanun tasarısını referanduma sunabilir. Hükümet ise bu teklifini ya meclis görüşmeleri yapılırken Başkan'a ulaştırır ya da her iki meclisin bir önerisi olarak ortaya atar. Şu halde burada söz konusu olan şey duruma göre değişen bir yetkidir. Bu ya Başkan'la hükümetin bir ortak yetkisi olarak ortaya çıkar ya da Başkan'la parlamentonun bir ortak yetkisi şeklini alır. Burada inisiyatif hükümetle parlamentonun elindedir. Başkan onların önerilerini isterse kabul eder, fakat onların fikrini almadan hareket edemez.

Kısaca Başkan'ın özel yetkileri Başbakan'ın tayini, Millet Meclisi'nin dağıtılması, Parlamento'ya bildiri gönderilmesi, Anayasaya aykırı olduklarına hükmedilen kanun ya da uluslararası anlaşmalar nedeniyle Anayasa komisyonuna başvurma, bu komisyona üç üye ve bir başkanın tayini ve 16'ıncı madde-

den yararlanma hakkını ilgilendiren yetkilerdir. Bu yetkilerin bazıları Başbakan, Millet Meclisi ve Senato Başkanları, Anayasa komisyonu gibi bazı yetkili kişi ya da kurullara danışılmadan kullanılamayan yetkilerdir. Başkan bu danışmadan sonra harekete geçebilir. Danıştığı kişi veya kurulların karşıt fikirde olmaları ya da hiç cevap vermemeleri Başkan'ın bir karar almasına engel değildir.

Bu yetkilerin içinde en önemlileri hiç şüphe yokki Anayasanın 16'ıncı maddesi çerçevesine girenlerdir. Bunlar aynı zamanda, istisna durumlarında çok ender kullanılabilen yetkilerdir. Başkan bu yetkilerini ancak «Cumhuriyet kuruluşları, ulusun bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ya da uluslararası yükümlülüklerini yerine getirme olanağı, büyük ve apansız bir tehlikenin tehdidi karşısında bulunduğu ve anayasal kamu organlarının işlemez hale geldikleri zaman» kullanılabilir. Birinci koşul geniş anlam taşıyan belirsiz bir dille anlatıldığı için her türlü yolsuzluğa açıktır. İkincisi ise çok daha kesin ve belirgin olan bir koşuldur.

Bununla beraber yasal yoldan bir hükümet darbesi yapmak hevesinde olan bir Başkan için anayasal düzenin işleyişini aksatan ya da durduran koşulları yaratmak veya hazırlamak olanak dışı değildir. 1961'de Cezayir'de başkaldıranların iki bakanı tutuklamaları 16'ıncı maddenin uygulanmasını haklı gösteren bir olaydı. O zaman Başkan'ın bu davranışlarla hiç bir ilişkisi yoktu ve bunları şiddetle kınıyordu. Ancak yaratılan bu emsal başka tertipleri maskelemek amacı ile kullanılabilirdi.

16'ıncı maddenin uygulanmasında karar sahibi sadece Başkandır. Fakat böyle bir karar vermeden önce Başbakan'a, Meclis başkanlarına ve Anayasa Komisyonuna danışır. Ayrıca ulusa da bir bildiri yayınlar ancak bu sadece bilgi vermek içindir. Durumu böylece dramatize etmekle bu usûl bir hükümet

darbesini engellemekten çok kolaylaştırır. Bu formaliteler tamamlanır tamamlanmaz Cumhurbaşkanı geçici bir süre için gelmiş ve «durumun gerektirdiği tedbirleri» alacak olan bir diktatördür. Bu formülün sınırları çok geniştir ve her çeşit tutuma olanak sağlayabilir. Ancak Anayasa açıkça şunu da belirtir: «bu tedbirler en kısa zamanda anayasal kamu organlarına görevlerini yapma olanaklarını sağlamak amacıyla alınacaktır.». Bundan da anlaşılan şudur ki bu tedbirler, işlemeleri duraksamış olan kamu organlarını yeniden çalıştırmak amacından başka bir anlam taşımamaktadır.

Her şeye rağmen Başkanın yetkileri hukuken toplanması mümkün olan Millet Meclisi'nin denetimi altındadır çünkü meclisin dağıtılması söz konusu değildir. Başkan'ın 16'ıncı maddenin verdiği yetkilerin dışına çıkması halinde her iki meclis açık oy ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile ortak bir karar alıp onu Anayasa'nın 68'inci maddesine dayanarak vatana hiyanet suçu ile Yüksek Adalet Divanı karşısına çıkarabilirler. Zaten parlamento bu durumda yasama yetkisini ve bütün ayrıcalıklarını korur. Hukuken var olduğuna göre de toplantılarını ertelemek veya meclisi tatil etmek olanağı da yoktur. 16'ıncı madde uygulandığı sürece yetkilerini tam olarak kullanır.

1961'de bunun tam zıddı bir çözüm yolu kabul edilmiş ve 16'ıncı madde uygulaması süresince parlamenterlerin, alınan tedbirlerle ilgili soru sorma hakkı ve normal ve olağanüstü toplantılar dışında gensoru hakları ellerinden alınmıştı. Ancak, bu millet meclisinin yumuşak başlı olması yüzünden gerçekleştiği için bir örnek olarak kabul edilemez. Ayrıca 16'ıncı madde hükümleri bu maddenin kullanılışını sınırlamış, uygulanmasını da, kuruluşların yeniden işlemeğe başlamasının gerekli olduğu bir dönemin varlığına bağlamıştır. 1961'de bu sürenin aylarca uza-

tılmış olması hiç de haklı bir nedene bağlı değildi ve Anayasa hükümlerini harfiyen uygulamak isteğinde olan bir parlamentonun kabul edebileceği bir davranış olmaktan uzaktı. 16'ıncı madde bu haliyle bile tehlikeli olan bir maddedir ve yeniden ele alınması gerekmektedir. Ancak bu madde çok olağanüstü durumlarda uygulanır ve Fransız Cumhurbaşkanının normal özel yetkilerini tanımlarken bu maddeyi dikkate almamak daha yerinde olur.

Başkan'ın bu özel yetkileri içinde ikisi oldukça talî bir önem taşırlar: Başkan bu yetkileri çerçevesinde Anayasa Konseyi'nin dokuz üyesinden üçünü tayin eder ve Konsey başkanını seçer, Anayasaya aykırı gördüğü kanun tasarılarını ve milletlerarası taahhütleri bu Konseye bildirir. Bu yetkilerin önemi küçümsenemez ancak bunlar daha fazla önlemeğe yarayan yetkilerdir, motör değil fren gibi görev yaparlar ve politik olmaktan fazla hukukî yetkilerdir.

Başkanın bir başka yetkisinin de politik niteliği vardır ancak öncekilerden daha da sınırlıdır: Parlamentoya mesaj gönderme yetkisi. Bu gereksiz bir usûl değildir. Amerikan Cumhurbaşkanı izleyeceği politikanın ana çizgilerini ve uygulayacağı eylem programlarını tanımlayabilmek için bu yetkisini her zaman kullanır.

Birliğin durumu hakkında Kongre'ye gönderdiği bu yıllık mesaj çok önemli bir belgedir. Fakat bu çeşit mesajların etkisi çok sınırlıdır ve parlamento üyeleri çok nadir durumlarda bunun etkisinde kalırlar. Fransa'da parlamentoya mesaj göndermek usûlünden hiç bir zaman yararlanılmaz. Başkanlar daha çok ulusa mesaj göndermeyi tercih ederler. Bunu da basın toplantısı ya da başkanlık sarayında düzenlenen ve usûlleri şimdi saptanmış bulunan ilginç ya da sıkıcı törenler yolu ile yaparlar.

Sonuç olarak Başkan'ın iki büyük yetkisi vardır: Bunlardan birincisi Başbakan'ı atamak, ikincisi de

Meclis'i dağıtmak yetkisidir. Parlamenter rejimlerde bütün Devlet başkanları meclisi dağıtmak yetkisine sahiptir. Yalnız gerçekte bu yetkiyi kullanan onlar değildir. Sadece Başbakan'ın meclisi dağıtma isteğini bildirmekle yetinirler. Gerçekte Başbakan'ın bu isteğini geri çevirmek gücüne sahip değildirler. Fransa'da ise Meclis'i dağıtmak Başkan'a verilmiş kişisel bir ayrıcalıktır ve Başkan bunu serbestçe kullanır. Fakat daha önce Başbakan'la iki meclis başkanlarının fikirlerini alır, ancak onların fikirleri ile bağlı değildir. Başkan'ın bu yetkisini sınırlayan tek şey Meclis'in feshinden sonra yapılan seçimleri izleyen yıl içinde Meclis'in tekrar bir daha dağıtılamıyacağını öngören hükümdür.

Başbakan'ı seçme hakkı da Başkan'ın özel yetkilerinden biridir. Anayasa onun bu hakkını açıkça sınırlayıcı hükümler getirmemiştir. Bununla beraber parlamentoya Başbakan'ı istifa etmek zorunda bırakan bir yetki vermekle de Devlet Başkanının bu seçme olanaklarını dolaşık yoldan kısıtlamıştır. Buna göre Başkan Meclisi dağıtmadıkça parlamento çoğunluğunca tutulmayan birini de Başbakan adayı olarak seçemez. Pompidou'nun 1973 seçim kampanyasında, solcuların iktidara gelmeleri halinde Başbakan adayını tayin etmeyi kabul etmeyeceğini bildirmesi psikolojik önemi olan bir silâhtan başka bir şey değildir. Bu bildiri metne bağlı olarak incelenecek olursa bir tek anlam taşıdığı meydana çıkar. Başkan hükümeti düşmek zorunda bırakmak için çoğunluğa dayanmıyan bir Başbakan adayı seçecektir. O zaman da Millet Meclisi'ni dağıtmak sebebi kendiliğinden meydana çıkacaktır. 1958 - 1962 Anayasası 1930 - 1933 yıllarındaki Alman Hükümetlerine benzeyen biçimde hükümetler kurulmasına olanak vermeyen bir Anayasadır.

Cumhurbaşkanı, tayin ettiği bir Başbakanı kendi isteği ile görevinden alamaz. Anayasa'nın «Cum-

hurbaşkanı Başbakanı tayin eder, onu ancak hükümetin istifa etmesi halinde görevinden uzaklaştırabilir» hükmünü taşıyan 8'inci maddesi, bir kaç anlama çekilebilen bir madde değildir. Hükümet de zorunlu olarak istifasını yalnız Millet Meclisi'nin bir gensoru önergesini kabul etmesi, hükümetin programını onaylamaması halinde verebilir. Bu varsayımın dışında düşünecek olursak Başbakan hiç bir şekilde istifaya zorlanamaz. Cumhurbaşkanı ondan istifa etmesini isteyebilir ama bu isteği de reddedilebilir. General De Gaulle'ün 1958'de bu yorumu açıkca benimsemiş olduğunu hatırlatalım. Eğer Başbakan'lar bugüne kadar Başkan'dan ayrı tutulmak isteğine boyun eğmişlerse bunu yalnız kendi iradeleriyle yapmışlardır. Bu konuda hiç bir anayasal alışkanlık yoktur ve olamaz. Cumhurbaşkanı'nın bütün özel yetkilerinin ortak bir yanı vardır. Bunların hiç biri her gün, düzenli olarak ve yakın aralıklarla kullanılamaz. Bu yetkilerin bazılarının kullanılma süreleri Anayasa'da saptanmıştır. Buna göre Anayasa Kurulu ile ilgili iki tayin üzerinden dokuz yıl, meclis feshi üzerinden de bir yılı aşkın bir sürenin geçmesi gerektir. Ötekilerin kullanılma süreleri olaylara ve duruma bağlıdır. 16'ıncı maddenin hükümlerinin uygulanmasını öngören koşulların aynı anda meydana gelmesi çok ender olarak gerçekleşen olaylardandır. Böyle bir raslantıyla da şimdiye kadar ancak onaltı yılda bir kez, o da tamamen olağanüstü bir olay Cezayir savaşı nedeniyle karşılaşılmıştır. Başkan yeni bir Başbakan adayını ancak genel seçimlerden, bir Cumhurbaşkanı oylamasından sonra ya da hükümetin güven oyu alamayışı halinde tayin edebilir. Bunu da eski Başbakan'ın istifa etmesi şartıyla yapabilir. 1958 yılından bu yana birinci şıkkın çerçevesi içinde bu durum beş, ikincisinde iki, üçüncüsünde üç ve dördüncüsünde de dört kez meydana gelmiştir. Anayasa Konseyine başvurulması da ender

görülen olaylardan biridir. Bunun nedeni de Anayasa'ya aykırı olarak nitelendirilebilen kanun ya da uluslararası yükümlülüklerin çok az oluşudur. Ölüm cezaları giderek azaldığı için özel af da ender kullanılan yetkilerdendir.

Başkanlık görevi Anayasa'nın 5'inci maddesinde belirtilmiştir: «Cumhurbaşkanı Anayasa'ya saygı gösterilmesini ve tarafsız bir hakem kişiliği ile kamu hizmetlerinin aksamadan yürütülmesini ve Devletin devamlılığını sağlar. Cumhurbaşkanı ulusal bağımsızlığın, toprak bütünlüğünün ve antlaşmalara gösterilmesi gereken saygının teminatıdır.» Bu maddenin 1'inci cümlesi Anayasa Konsey'ine başvurma olanağını verir. Her bakımdan olağanüstü durumlar için 16'ıncı madde aşağıdaki hükümleri getirmektedir.» Normal zamanlarda ise «kamu hizmetlerinin aksamadan yürütülmesi ve Devletin devamlılığı» Başbakan'ın atanması, Millet Meclisi'nin dağıtılması ve referandum ile sağlanır.

Bu çeşitli görevleri, Anayasa'nın yaptığı gibi, «Hakemlik» terimi ile özetleyebilir miyiz? Burada karşımıza, son yıllarda çok tartışılan ve tartışılacak olan ilgi çekici bir dil sorunu çıkıyor. Littré (*) sözlüğünde «hakem» kelimesine iki anlam verilmektedir: 1) Taraflarca kabul veya tayin edilen ve bir anlaşmazlık hakkında karar veren kişi, 2) Mutlak hakim. Kamu yetkilerinin Başkan'ın elinde toplanmasını ve General De Gaulle'ün dediği gibi her şeyin ondan «sorulmasını» isteyenler için ikinci tanımlama çok uygundur. Birinci tanımlama ise parlamenter rejim taraflılarının üzerinde birleşecekleri bir kavramdır. Yalnız unuttukları nokta, Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'

(*) Littre (Emile) Fransız dilcisi, 1863-1873 yıllarında Fransız Dili Sözlüğünü yaptı (Dictionnaire de la Langue Française) Akademi üyesi ve pozitivist filozof Auguste Comte' un bağımsız öğrencisi.

na hiç bir zaman onların anladıkları biçimde bir hakemlik görevi vermediğidir. Çünkü yasalar veya uluslararası taahhütlerle ilgili olarak Başkan'ın üzerinde duracağı uygunsuzluklar Anayasa kurulunun hakemliğine bırakılacaktır. Meclis'in dağıtılması karşısında ise hakemlik, referandum için de olduğu gibi yurttaşların görevidir. Başbakan'ın tayininde ise hakem gensoru yolu ile Millet Meclisi'dir.

Anayasa'nın belirlediği biçimde Başkan'a özgü yetkilerle ilişkisi olmayan tek kelime 5'inci maddenin metnindeki «hakemlik» kelimesidir. Gerçekte hiç bir anlam taşımayan «Topluluk anlaşmalarına ve antlaşmalara gösterilecek saygının teminatı» formülünü de burada anmak gerekir. Öteki terimler daha önce belirlenmiş olan ayrıcalıkları oldukça açık bir dille tanımlamaktadırlar. Ancak Başkan'ın, Başbakan ya da öteki sorumlularla ortaklaşa kullandığı bazı yetkileri daha vardır: Bunlar daha sürekli, daha düzenli, gündelik yaşama daha yakın ve daha kesin yetkileridir ve hükümetin ana doğrultusunu belirlerler. Bunlar gerçi hukuk açısından yalnız başkanın yetkileri değildir. Fakat siyasal güçlerin durumu, Başbakan'ı veya öteki sorumluları Başkan'ın önünde etkisiz bırakabilir. Onların da onayını gerektiren bir konu bile olsa artık burada Başkan'ın gerçek yetkilerinin, Anayasa'yı çiğnemeden II'inci bölümün ve 5'inci maddenin sınırlarını şaşırtıcı bir biçimde aştığı görülür. İşte 1958'den bu yana görülen durum budur. Tahlili daha ilerde yapılacaktır.

Başbakan'a özgü yetkiler

Cumhurbaşkanı gibi Başbakan da Anayasa'dan iki çeşit yetki alır: Bunların bir kısmı yalnız ona özgü yetkilerdir, ya tek başına kullanır ya da kendi kararıyle bu yetkileri kendi hükümetinin bakanlarından birine devreder. Öteki yetkilerini Cumhurbaşkanı ile ortaklaşa kullanır. Çünkü bu yetkilerin kullanılabilmesi için Başkan'la Başbakan'ın anlaşmaları gere-

kir. Burada biz Başbakan'a özgü yetkileri ele alalım. Başkan'ın olağanüstü bir nitelik taşıyan, değişik süreler içinde kullanılan özel yetkilerine karşın, Başbakan'ın yetkileri düzenli ve sürekli olarak kullanılan ve onun hükümet şefi olmasını sağlıyan yetkilerdir. Ancak burada işaret edelim ki Anayasa'nın başka hükümleri Cumhurbaşkanı'nı da hükümet şefi durumunda görmektedir.

Başbakan'in her şeyden önce yasaların uygulanması ile ilgili kurallar getirme yetkisi vardır. Yasal uygulama alanı Anayasa'nın 34'üncü maddesi ile sınırlandırıldığı gündenberi Fransa'da bu yetkinin önemi büsbütün artmıştır. Eskiden parlamento her sorunda hatta en küçük bir mesele söz konusu olduğu zaman bile yasama yetkisini kullanabilirdi. Günümüzde ise ancak 34'üncü maddede saptanmış olan konularda bu yetkisini kullanabilir. Hatta sözü geçen konuların bazılarında yalnız temel prensipleri saptamakla yetinmek zorundadır. Şüphe yok ki önemli konuların hemen hemen hepsi yasa konusudur. Fakat yasa kapsamına girmeyen konuların da sayısı bir hayli kabarıktır. Özellikle yasal uygulama alanı istisna niteliği gösterir. 34'üncü maddenin dışında kalan her konu, büyük bir önem taşısa bile Başbakan'ın nizamî hükümler koyma yetkisi kapsamına girer.

Başbakan, Cumhurbaşkanı'na ya da hükümete danışmak gereğini duymadan bu yetkisini serbestçe kullanabilir. Kararname tasarıları hakkında ise hükümete bilgi verebilir ve genellikle de verir. Bu durumda, daha ilerde de görüleceği gibi, bu kararnamelerin Başkan tarafından onaylanması gereği ortaya çıkar. Ama Başbakan aynı şekilde bakanlar kurulunun da onayını almak zorunda değildir. Başkan'ın onayına da isterse başvurabilir. Bu durumda doğrudan doğruya Başbakan tarafından hazırlanan kararnamelerle Bakanlar kurulunda tartışılıp Başkan'ın onayından geçen kararnameler aynı güçte metinlerdir, ikin-

ciler birincilerden üstün değildir. Kısacası Başbakan'ın aldığı bir karar, daha önce Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu ve Cumhurbaşkanı'nın onayladığı bir kararın yerine geçebilir ya da onu değişikliğe uğratabilir.

Nizamî hükümler koyma yetkisini, Fransız hukukçuları bugün artık, yasaları yürütme yetkisinden ayırıyorlar. Eskiden bu iki yetki iç içe idi. Nizamî hükümler koyma yetkisi Anayasa'nın 34'üncü maddesi ile saptanmış olan yasama alanının dışında kullanılan bir yetkidir. Başbakan bu yetkisini kullanırken serbestçe ve içinden geldiği gibi hareket eder. Bu alanda zaten parlamentonun da hiç bir müdahale hakkı yoktur. Yasaların yürütülmesi yetkisi ise 34'üncü maddenin yasama alanı içinde kullanılabilir. Yasanın bir yönetmelikle tamamlanması öngörülmüş ise bu yetki genellikle daha önce bildirilen bir süre içinde parlamento tarafından kullanılır.

Bunu Bakanlar Kurulu'ndan geçen bir kararname ile gerçekleştirmenin yasal bir zorunluk olmadığı zamanlarda Başbakan kendine özgü yetkisine dayanarak gerekli kararları yalnız başına alabilir. Bu durum da ona çok önemli bazı ayrıcalıklar kazandırır. Bir yasanın uygulanması ile ilgili bir kararname o yasanın anlamına büyük bir değişiklik getirebilir. Yasa metninin açıklılık derecesine göre, temel anlamdan uzaklaşma olanağı az veya çok olur ama bu olanak hiç bir zaman sıfıra düşmez. Eğer söz konusu yasa, parlamentonun sadece «temel prensiplerini» koymaya yetkili olduğu bir metinse, bunun nizamî hükümlerle bozulma olanağı en yüksek derecesini bulur. Zaten Anayasa kurulunun aldığı bir karara göre uygulama yönetmelikleri bazı hükümlerini açıkladıkları kanuna uygun oldukları zaman parlamento tarafından değişikliğe uğratılamazlar: Parlamento bu durumda önceki yasanın kural ve öğelerini değiştiren

yeni bir metni benimsemek zorundadır. Görüldüğü gibi Başbakan'ın büyük bir hareket özgürlüğü vardır.

Üstelik Başbakan, öngörülen yönetmeliklerin ilânını erteleyerek, yasaların uygulamasını süresiz olarak geciktirebilir. Böylece yasaları uygulama ya da yürütme yetkisi, bunların uygulanmasını engelleyen bir yetki biçimini almaktadır. Gerçi Başbakanı, öngörülen yönetmelikleri çıkarmağa zorlamak için Parlamentonun elinde kesin bir silah olan gensoru önergesi bulunmaktadır. Ancak çok kesin ve belirli bir çoğunluğun desteğini gerektiren bu silâhın kullanılması da çok zordur. Pratik olarak Başbakan bir uygulama kararını öngören kanunların karşısında bir çeşit veto hakkına sahip bulunmaktadır.

Daha önce sözü geçen iki yetki Başbakan'a çok büyük bir hareket özgürlüğü sağlayan yetkilerdir. Bu sayede hayatı istediği gibi düzenleyebilir. Örneğin mağaza ve büroların açılış saatlerini gönlünce ayarlayabilir, iş kurumlarıyla fertlerin uymak zorunda oldukları güvenlik tedbirlerini alabilir, doğanın ve çevrenin korunmasıyla ilgili öğeleri, orduyla polisin disiplin kurallarını saptayabilir. Ayrıca kamu görevlerini düzenliyebilir, fiyat ve ücretleri tespit edip yeni yeni kamu hizmetleri kurabilir. Yasa koyucunun saptadığı temel prensiplerin çerçevesinde milli savunmaya, eğitime, yönetime, ortaklıkların yetkisine, mülkiyet haklarına, medeni ve ticari yükümlere, çalışma ve sendika haklarına, sosyal güvenliğe yeni bir yön ya da düzen verebilir. Bununla birlikte önceki kuralların pratik uygulaması bazen hükümetin emrindeki malî olanakların daha da arttırılmasını gerektirebilir. O zaman da Parlamento'nun müdahalesi kaçınılmaz bir hal almış olur.

Kısaca nizamî hükümler koyma yetkisiyle kanunları uygulama ya da yürütme kuvveti yasama kuvvetini tamamlayan ve belirleyen etkenlerdir. Bunların üçü de hükümetlerin faaliyetleriyle ilgili türel uy-

gulama alanının sınırını saptayan kuvvetlerdir. Parlamentoyla birlikte Başbakan bu alandaki yetkileri paylaşırlar. Çünkü bunlardan biri, yani parlamento 34'üncü maddede saptanmış bulunan en önemli hükümlerden yararlanabilir, öteki de, yani Başbakan kanunların ön gördüğü prensip ve kuralları saptamak amacıyla geri kalan kararlara müdahalede bulunabilir. Hükümet çalışmaları bu çerçevenin sınırları içinde yürütülür. Bu faaliyet özel ve gündelik kararlar, ulusun yönetimi, kamu hizmetlerinin yürütülmesi, diplomatik ilişkiler, hazırlanması gereken plan ve reform projeleriyle ilgilidir.

Bu bakımdan Başbakan Anayasa'nın 21'inci maddesindeki hükümlere göre «hükümetin faaliyetlerini yönetir.» Bu hükmü kapsayan cümle sanıldığından daha da karanlık olan, yani kesin bir anlam taşımayan bir cümledir. Buna göre Başbakan «Hükümeti» yönetmez, hükümetin «faaliyetlerini» yönetir Bundan gözetilen amaç da Bakanlar Kurulu'nda alınmış olan kolektif kararların uygulanmasıdır. Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu'nda yapılan görüşmeleri yönetir. Böylelikle gerekli kararları alabilmek için tüm üyeleri bir araya gelmiş olan hükümete Başkanlık eder. Demek ki yalnız bir tane değil iki tane Hükümet Başkanı vardır. Söz konusu hükümet Başkanlarının vardığı kararların önemli ya da önemsiz oluşlarına bağlıdır. Bu nedenle de bunlar hükümet üyelerine söz geçirebilmek bakımından eşdeğerde olmayan olanaklara sahiptirler.

Başbakan Hükümeti kendi görüşüne uydurabilmek için çeşili haklardan yararlanabilir. Her şeyden önce Cumhurbaşkanı'nın onayına sunduğu Bakanları seçebilir. Aynı zamanda bunların görevden alınmalarını önerebilir. Her iki durumda da Cumhuriyetçi Hükümdar parlamentoya dayanan bir Devlet Başkanı gibi bu önerileri kabul etmek zorunda değildir. Ama bu öneriler olmadıkça da hiç bir şey ya-

pamaz. Şu halde Başbakan iş arkadaşlarını seçmek konusunda fikrini belirtmek hakkına sahiptir. Onlara karşı olan güveni sarsılmadığı ve hükümet te parlamentonun güvenini koruduğu sürece Bakanlarını görevden almayabilir. Aksi halde onları ancak Cumhurbaşkanı'nın onayını aldıktan sonra iş başından uzaklaştırabilir. Bununla birlikte hepsini istifalarını vermeye de zorlayabilir.

Öte yandan Bakanların görevleri nedeniyle sahip oldukları yetkilerin büyük bir bölümü Başbakan'ın iyi niyetine bağlıdır. Yalnız bunlar her an ve gelişigüzel kullanılamaz. Bakanlar Kurulu'nun kararları genellikle Başbakan'ın kararnamesiyle saptanan hükümleri belirler. Böylece Başbakan iş arkadaşlarının hareket özgürlüğünü kısıtlayabilir, hatta görevlerini kararnamelerle yürüterek onların yerine geçebilir. Hükümetin yalnız bir Bakanlığını ilgilendiren kararnameleri genellikle ilgili bakan hazırlar. Başbakan da onları sadece imzalamakla yetinir. Bununla birlikte kararnameleri isterse imzalamayabilir ve böylece iş arkadaşlarının projelerinin uygulama alanına konmalarını engelleyebilir. Böyle bir şey 1969 yılında meydana gelmiş Milli Eğitim Bakanı'nın hazırladığı bazı kararname tasarılarını Başbakan imzalamamıştır. Yalnız buna karşın Edgard Faure da genel olarak kararnamelere özgü alanlara kaydırdığı, Bakanlar Kurulu kararlarının sayısını hızla arttırmakla karşılaştığı güçlüğü kısmen yenmeyi başarmıştır. Ama böyle bir şey de her zaman yapılamaz.

Öte yandan Başbakan Anayasa ve kuruluş yasaları gereğince yalnız Cumhurbaşkanı'nın atamalar yapabildiği çok önemli görevlerin dışında kalan memurluklara getirilecek kişilerin tayini için genel olarak Başkan'ın yetkisini alır. Sonra her Bakanlığın faaliyetiyle ilgili tayinlerin ayrı ayrı yapılabilmesi için bu yetkiyi sırasıyla Bakanlara devreder. Ama söz konusu yetkiyi sonradan geri alabilir. Bundan da an-

laşıldığı gibi Başbakan direktiflerine uymayan ve görevinden istifa etmek zorunda kalması muhtemel olan bir Bakan'ın faaliyetlerine engel olabilmek için gerekli olanaklara sahiptir.

Aslında böyle aşırı yollara başvurmak ihtiyacı çok ender olarak duyulan bir ihtiyaçtır. Başbakan'la sürekli olarak uzlaşmazlık durumunda bulunan bir Bakan görevinden genellikle kendi isteğiyle istifa eder. Böyle yapmayacak olursa «geçimsiz ya da tedirgin edici» bir adam olarak ün yapar ve geleceğin Bakanlar Kurulları'nda bir daha görev alamaz. Bununla birlikte bazen böylesine bir uzlaşmazlık bir bakana mesleğinde yükselmesine yardımcı olan bir ün kazanması olanağını sağlayabilir. Tarım ve Ticaret Bakanlıkları özellikle demagog ya da halk avcıları için çok uygun yerlerdir.

Başbakan Hükümetin işlerini yürütebilmek için çeşitli yönetim olanaklarına sahiptir. Bunlardan görevin önemine göre az ya da çok yararlanabilir. Kabinesine isterse yardımcı elemanlar alabilir. Bunları uzmanlıklarına göre guruplara ayırarak Bakanlar Kurulu'nun çeşitli bölümlerinde görevlendirebilir. Böylece her gurup Bakanlığın işleriyle uğraşır. Bu da Başbakan'a her yeri görmek ya da izleyebilmek olanağını kazandırır. Bu sistemin bir tek sakıncası da kararların geç çıkmasına yol açmasıdır. Yalnız «çok şey görmek isteyen hiç bir şey göremez» diye bir söz vardır. Bu nedenle Başbakan da aynı duruma düşebilir ve Başbakan'lık dairesine yığılan dosyaların her birini inceleyebilmek olanağını çok ender olarak bulabilir. Özel kalemi Simon Nora, daha sonra da Jacques Delors gibi önemli kişilerin emrinde çalışan 80 kişiden oluşan Chaban-Delmas döneminde, Bakanlıkların çeşitli bölümlerinde kontrol mekanizması oldukça iyi işlemiştir. Bununla birlikte Michel Debré direktiflerini Bakanlarına daha çok yazılı olarak vermek yolunu seçmiş, özellikle de bunların ve-

recekleri cevapların ayrıntılı olması üstünde titizlikle durmuştu.

Başbakan'ın Bakanları denetlemesi Maliye Bakanının sürdürdüğü denetlemeye oranla daha sathi ve etkisizdir. Bunun nedeni de Maliye Bakanının bu denetlemeyi Bakanlıklar'ın her bölümünde kendisini temsil eden ve onların giderlerinden günlük faaliyetlerini en küçük ayrıntısına kadar öğrenebilen temelli bir denetçi ya da bir müfettiş aracılığıyla gerçekleştirmesidir. Anayasa'nın 21'inci maddesinin söz konusu Maliye Denetçileri'nin Başbakan'ın emri altında bulunmalarını içerip içermediği düşünülebilir. Maliye müfettişlerinin denetleme şekil ya da tarzında kredi harcamalarıyla ilgili daha esnek kurallar getirilerek yapılacak bir değişiklik korkunç bir zaman ve para kaybını önledikten başka Bakanlıkların siyasî ve yönetim faaliyetlerinin bir yansıması olan malî durumları hakkında daha birleşimli bir bilgi sahibi olunması olanağını sağlayabilir.

Başbakan'ın hükümeti temsil ettiğini, bir çok durumlarda Bakanlar Kurulu'na danışmak gereğini bile duymadan onun adına hareket ettiğini önemle belirtelim. Nitekim bu nedenle de Meclisler'de genel politika sorunları üzerinde yapılan tartışmalara katılır Millet Meclisi'yle Senato arasında bir uzlaşmazlık çıkması halinde karma bir komisyonun kurulmasını kararlaştırır ve böylece Senato'nun muhalefetini kırmak ve bir kanunu oylamak hakkının yalnız milletvekillerine özgün bir hak olmasını sağlamak olanağını bulur. Hükümete sorumluluk yüklemesi nedeniyle Millet Meclisi'nde yapılacak bir açıklama için gerekli olan Bakanlar Kurulu'nun iznini almadan genel politika hakkındaki bir deklarasyonu Senato'nun onayına sunar. Anayasa'ya aykırı bulduğu bir kanun ve uluslararası bir vecibeyi ele alarak Yasama Kurulu'nu etkileyebilir ve böylece söz konusu kanun ve anlaşmaların yürürlüğe girmesini engeller.

Başbakan Parlamentonun olağanüstü bir toplantı yapmasına da karar verebilir. Parlamento'yu olağanüstü toplantıya çağırmak kararını veren bu konuda da kanunların resmi yayımında olduğu gibi hareket etmek zorunda olan Cumhurbaşkanı olmasına rağmen Başbakan bu çağrıyı kendine özgün bir yetkiye dayanarak yapar. Anayasa'nın 29'uncu maddesinin metni oldukça açıktır. «Parlamento Başbakan'ın çağrısı ya da Millet Meclisi'ni oluşturan milletvekillerinin çoğunluğunun çağrısı üzerine olağanüstü bir toplantı yapar. Michel Debre 27 Ağustos 1958'de Danıştay'da yaptığı bir konuşmada Anayasa'yı ileri sürerek bu maddeyi yorumlamış ve olağanüstü toplantılar yapılmasına hükümetin ya da parlamento çoğunluğunun karar verebileceğini söylemiştir. General De Gaulle'ün 18 Mart 1960'da yaptığı açıklama ise gerçeği yansıtmaktan uzaktır.

Başbakan'ın kısaca özetlediğimiz yetkileri toplu olarak dikkate alındığı zaman Cumhurbaşkanı'nın dürüst bir sözcüsü durumunda olan, kendine özgü bir politika izlemekten özellikle kaçınan ve kişisel hiç bir fikrin peşinde koşmayan Pierre Messmer'in oynadığı silik rol insanı şaşkınlığa uğratıyor. Güçlü bir kişiliğe sahip oldukları halde seleflerinin de Cumhurbaşkanı'na aynı bağlılığı göstermiş olmaları aklın alabileceği bir şey değildir. 1958 yılından beri uygulanmakta olan rejimin Anayasa'nın hükümlerini çiğneyen bir rejim olmakla suçlandırıldığını biliyoruz. Yalnız bu suçlama hiç bir gerçek nedene dayanmamaktadır. Başbakan'ın imzaladığı kararnamelerin onun kişisel kararına bağlı olmayışlarının hiç bir önemi yoktur. Önemli olan onun bunları onaylamasıdır. Her girişimden önce Cumhurbaşkanı'nın fikrini alması ve ona sıkı sıkıya uyması da önemli değildir. Önemli olan bunların sorumluluğunu üstüne almasıdır. Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'na Başbakan'ı görevinden almak yetkisini verdiğini sanan

ya da buna inanmış gibi görünen Chaban-Delmas'ın gerçekle hiç bir ilgisi bulunmayan bir yorumda bulunmuş olmasının da değeri yoktur. Önemli olan Pompidou'nun buyruğu üzerine onun istifa etmeyi kabul etmiş olmasıdır. Başbakan Cumhurbaşkanı'na «hayır» diyebildiği ya da bu olanaktan yararlanmak istediği sürece Anayasa'ya saygı gösterilmiş olur.

Böyle bir karşı koyma ya da itiraz bir kişinin iradesinden çok siyasi güçlerin durumuna bağlı olan bir şeydir. Ne Michel Debré, ne Georges Pompidou, ne Jacques Chaban - Delmas ne de Maurice Couve de Murville karakter ve irade yönünden zayıf olan ve başkalarının istekleri karşısında boyun eğen kişilerdir. Gerçekte Michel Debre'nin General De Gaulle'e bu kadar büyük bir bağlılık göstermesinin nedeni ona karşı duyduğu derin sevgiydi. Ama ötekiler böylesine büyük ve kısır bir tutkunun tutsağı olan kişiler değildi. Bunların Michel Debre'yle birlikte Cumhurbaşkanı'na karşı gösterdikleri sıkı ve candan bağlılık parlamento durumundan doğan bir bağlılıktı.

Başbakan Anayasa'nın kendisine tanımış olduğu çok büyük yetkileri Millet Meclisi'nin güvenine dayanmadan kullanamaz. Gerçekte söz konusu yetkilerin kullanılma şeklini belirleyen de bu güvendir. Avusturya Başbakan'ı, Ulusal Meclis kendisini bir şef olarak tanıdığı için, Cumhurbaşkanı'na danışmadan görevini yapabilir. Oysa Fransa'da durum bambaşkadır. Çoğunluğa göre şef Başbakan değil Cumhurbaşkanı'dır. Böyle bir durumda da Başbakan Cumhurbaşkanı'na uymaktan, onun gölgesi olmaktan, bütün buyruklarını yerine getirmekten başka hiç bir şey yapamaz. Çünkü çoğunluğun iradesi ya da vardığı karar budur.

Cezayir çarpışmalarından sonra hükümete kanun gücünde kararname çıkarmak yetkisi veren parlamentonun, De Gaulle Cumhurbaşkanlığından ayrıldıktan sonra 4 Şubat 1960 tarihli olağanüstü yetkile-

rin artık uygulanmamasını kararlaştırdığı unutuldu mu? Böyle davranmış olmakla parlamento söz konusu olağanüstü yetkileri hükümete değil de Cumhurbaşkanı'na vermiş oluyordu. O günden bu yana durumda her hangi bir değişiklik olmuş değildir. Çoğunluk bugün de Chaban - Delmas ve Messmer'den çok şef olarak tanıdığı Pompidou'ya bağlıdır. Öyleyse bu kişilerin Cumhurbaşkanı'nın bir gölgesi ya da temsilcisi gibi davranmaları karşısında hiç bir şaşkınlık duymamak gerektir. Chaban - Delmas parlamentodan önce güven oyu istemiş ve bunu koparmıştır. Ama sonradan Cumhurbaşkanının isteğine boyun eğmiş ve istifasını vermiştir. Aksini yapsaydı yani diretip görevi başında kalmış olsaydı bile sonuç yine aynı olacaktı. Çünkü çoğunluk onun bu tutumunu desteklemiyecekti.

Kanun metinlerinde yapılacak her hangi bir değişiklik de Başbakan'a Anayasa'dan aldığı olağanüstü yetkileri kendi isteğine göre serbestçe kullanması olanağını sağlayamaz. Siyasi durum değişmedikçe Başbakan'a verilecek yeni yetkilerin de aynı çıkmazın içine sürüklenecekleri kuşkusuzdur. Her şeyden önce değişecekse bu siyasi durum değişmelidir. Başbakan ancak o zaman yetkilerinden tam anlamıyla yararlanabilir. Başkan'ın yetkilerinin kısılmasına yol açan bu türden varsayımları daha ilerde ele alıp inceleyeceğiz. Her şeye rağmen Avusturya örneği gerçeği ortaya koyan bir örnektir. Buna bakarak şöyle bir sonuca varabiliriz. Bugün De Gaulle taraftarı çoğunluğun Başbakan'ın elinden yetkilerini aldığı gibi birlik halinde bulunan kalımlı bir çoğunluk da Başbakan'ı destekleyerek Başkan'ın yetkilerini elinden alabilir.

Başkan, Başbakan ve Hükümet

Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Hükümet çok önemli ve uygulama alanı çok geniş olan yetkileri

ortaklaşa kullanırlar. Yalnız onların bu işbirliği çeşitli biçimlere bürünebilir. Bazı durumlarda Başkan' la Başbakan aralarında anlaşırlar, hükümet toplu halde onlara katılmamış olur. Tersine, bazı yetkiler Cumhurbaşkanı'nın Başkanlık ettiği Bakanlar Kurulu'nun elinde bulunur. Bakanlar Kurulu'nun oy birliğiyle aldığı bir karar genellikle Cumhurbaşkanı'nı da bağlar. Onaylamasa bile bu kararı kabul etmek zorunda kalır. Bununla birlikte bazen kanuni yollara başvurarak söz konusu kararın yürürlüğe konmasına engel olabilir. Bazı durumlarda Başbakan'ın da veto hakkı vardır. Şimdi bu kararları niteliklerine göre guruplara ayıralım. 1 — Yalnız Başkan'la Başbakan'ın ortaklaşa aldıkları kararlar. 2 — Bakanlar Kurulu'nda bütün Bakanların katıldığı bir toplantıda görüşülen, Başkan ve Başbakan'ın onaylarını gerektiren kararlar. 3 — Başkan'ın yürürlüğe girmelerini önleyebildiği ve Başbakan'ın hiç bir müdahalede bulunamadığı Bakanlar Kurulu'nca alınan kararlar. 4 - Bakanlar Kurulu'nca alınan, Başbakan'ın uygulamasını engelleyebildiği ve Başkan'ın hiç bir müdahalede bulunamadığı kararlar. 5 — Bakanlar Kurulu'nca alınan, ne Başkan'ın ne de Başbakan'ın müdahalede bulunabildiği kararlar.

Görüldüğü gibi Anayasa'nın hükümleri her durumda 1962'de kurulmuş olan yarı prezidansiyel rejimin genel prensiplerine uygun olarak yorumlanmaktadır. Yapılan bir reformla yalnız Başkan'ın genel oylamayla seçilmesini öngören maddenin üzerinde durulmuş, ama yetkilerinden hiç birine kesinlikle dokunulmamıştır. Yalnız Anayasa'nın 3'üncü maddesine göre bundan böyle ulusal egemenliğin sahibi, dolayısıyla da milletin temsilcisi durumunda olduğu dikkate alınarak bu yetkilerde zımnen bir değişiklik yoluna gidilmiştir. Buna göre Başkan'ın artık yalnızca bir Devlet Başkanı olduğu kabul edilemez. Parlementer bir rejimden de bu nedenle söz edilemez.

Anayasa aksi yönde bir karar almadıkça Devlet Başkanı'nın sahip olduğu yetkilerin düzmece değil gerçek yetkiler olduğunu kabul etmek gerektir.

Bu koşullar altında Başbakan'ın yan imzası onun Başkan'ın kararını onayladığını ve bu kararı kendi başına almamış olduğunu gösterir. Başbakan'ın yan imzasına sunulan Başkanlık kararları Başkan'la Başbakan'ın ortaklaşa aldıkları kararlardır. İsterlerse her ikisi de bu kararların yürürlüğe konmasını engelleyebilirler. Ama böyle bir yetkiye sahip olan kişi daha çok Cumhurbaşkanı'dır. Çünkü «yan imza» asıl «imza»dan sonra atılan bir onama simgesidir. Gerçekte Başbakan Başkan'a bazı telkinlerde bulunabilir. Ona bu yetkilerini kullanmasını söyleyebilir, alınması gereken tedbirleri önerebilir. Yalnız Başkan kararını yine de kendi isteğine göre verir. Millet Meclisi'nin feshi, Anayasa Kurulu'na işten el çektirme. bu kurula üç üyeyle Başkanın tayini, 16'ncı maddenin hükümlerini uygulama, parlamentoya mesaj yollama referandum ve Başbakan adayının seçimiyle ilgili kararların dışında kalan bütün Başkanlık kararları bir yan imzadan geçtiklerine göre ortak yetki sayısının hayli kabarık olduğu söylenebilir.

Cumhurbaşkanı'yla Başbakan'ın imzalarını gerektiren kararları, örneğin kanunların resmen yayımı demek olan kararnameleri şimdi bir yana bırakalım. Burada üstünde durduğumuz kararlar Başkan'ın ya da Başbakan'ın yetkisine bağlı olan kararlardır. Bunlardan bazıları üç ayrı değişik biçimde yapılan memur atamalarıdır. Bu atamalar önemliliklerine göre şöyle sıralanabilir. 1) Çok yüksek memurluklar. (Devlet danışmanları, Sayıştay danışmanları, Büyükelçiler, Valiler, Generaller Rektörler, Başsavcılar, bazı Devlet Kuruluşları yöneticileri gibi). Bu memurluklara yalnız Cumhurbaşkanı atamalar yapabilir. Ama sorun daha önce Bakanlar Kurulu'nda görüşülür ve Başbakan'ın onayı alınır. 2) Önemli memurluklar.

(Yargıçlar, Üniversite profesörleri, subaylar, Danıştay ve Sayıştay üyeleri gibi). Bu memurluklara atamaları yapan Cumhurbaşkanı'dır. Yalnız bunlarla ilgili kararnameyi Başbakan imzalar. Bakanlar Kurulu hiç bir müdahalede bulunamaz. 3) Sivil ve askerî memurluklar. Bu atamaları Başkan'ın verdiği yetki ile Başbakan yapar. Yalnız Başkan sonradan bunları kabul etmeyebilir ya da aldığı yeni bir kararla Başbakan'ın yan imzasının da bulunması şartıyla hepsini yeniden onayabilir. Görüldüğü gibi bundan önceki hükümlerin bazıları Anayasa'da değil de Anayasa ilkelerini geliştiren yasada yer almıştır. Bu nedenle de parlamento bunların üzerinde bazı değişiklikler yapabilir. Bunu bir yana bırakacak olursak söz konusu atamaların yapılabilmesi için Başkan'la Başbakan'ın aralarında anlaşmaları gerekmektedir.

Parlamentoyu ilgilendiren bir dizi ortak yetki daha vardır. Cumhurbaşkanı parlamentonun oy verdiği bir kanunu geri çevirebilir. Bu durumda parlamento kanunu yeniden görüşür. Böyle bir şey olmadığı takdirde kanun rafa kaldırılmış olur. Yalnız Başkan bir kanunu Başbakan'ın yan imzası olmadıkça geri çeviremez. Aynı yöntem parlamentonun yaptığı olağanüstü toplantıların sona ermesiyle ilgili kararnamelere de uygulanabilir.

Buna karşın oturumların açılışıyla ilgili kararlara uymak zorunluluğu vardır. Başkan bu kararları imzalamayı reddedemez. Başbakan da hepsini imzalamak zorundadır. 18 Mart 1960'da Parlamentoyu olağanüstü bir toplantı yapmaya çağıran çoğunluğun isteğini General De Gaulle'ün reddetmiş olması Anayasa hükümleriyle bağdaşmayan bir davranıştır. 1962'de yapılan reform da bu konuda her hangi bir değişiklik getirmemiştir.

Anayasa'da bir değişiklik yapılmasını öngören bir hükümet önerisi için de önce Başbakan'la Cumhurbaşkanı'nın düşünce birliğine varmaları gerekir.

Çünkü bu konuda Başbakan öneride bulunan kişi, Başkan da karar veren kişidir. Başkan'ın iki meclisin de onayından geçen bir revizyon tasarısını halk oylamasına sunacak yerde parlamentoya getirmeye karar vermesi halinde değişik bir biçimde de olsa daha önceden Başbakan'la yine bir fikir birliğine ya da uzlaşmaya varıp varmadığı sorulabilir. Böyle bir durumda Başkan kendi insiyatifiyle hareket etmektedir. Yalnız kararın Başbakan'ın yan imzasına sunulması zorunluluğu vardır. Bununla birlikte 89'uncu madde bu alanda Başkan'a «karar verme» yetkisi vermiştir. Buna bakarak Başbakan'ın yan imzasının bir formaliteden başka bir şey olmadığı söylenebilir mi? Bunu bir gerçek olarak kabul edebilmek güçtür. Çünkü Anayasa'da Başbakan'ı Cumhurbaşkanı'nın kararını onamaya zorlayan hiç bir hüküm bulunmadığı gibi bunu öngören her hangi bir prensip de yoktur. Yani Başbakan istemezse Başkan'ın kararını imzalamayabilir.

Bakanlar Kurulu'ndan geçen kararnameler gereğince yapılan yüksek atamalarla ilgili yetkilerin dışında kalan tüm yetkilerden Başkan'la Başbakan ortaklaşa yararlanırlar. Bunların uygulanmasında hükümet hiç bir müdahalede bulunamaz. Ötekiler hem Başkan'a hem Başbakan'a hem de hükümete ait olan ortak yetkilerdir. Bakanlar Kurulu'nda görüşülen kararnamelerin hazırlanmasında ve kararların alınmasında bu yetkilerden yararlanılır. Başkan'la Başbakan'ın ortak yetkileri kanun değerindeki eski kararnamelere yeni bir görkem kazandırmakta ve onlara yepyeni bir hava vermektedir. Bu yetkiler olsa olsa programını uygulayabilmek amacıyla geçici bir süre için kanun yerine geçen tedbirler almak gereğini duyan hükümete bu konuda yetki veren kanun hazırlanmasının gerekli olduğu bir zamanda kullanılabilir.

Bakanlar Kurulu'nda görüşülen kararnamelere de aynı yöntem uygulanır. Yalnız Başbakan'ın kendi yet-

kisini kullanarak hazırladığı kararnamelere bu usul uygulanmaz. Çünkü bunlar Anayasa'nın 21'inci maddesinde belirlenen ve Başbakan'a nizamî hükümler koyma yetkisiyle birlikte kanunların uygulanmasını sağlamak yetkisini veren hükmün kapsamı içine girmezler. Yalnız özel bir kanunun uygulanması sırasında ya da 21'inci maddenin kendisine tanımış olduğu haklarından vazgeçen Başbakan'ın rızasıyla söz konusu yetkilerden yararlanmak yoluna gidilebilir. Bu konuyla ilgili olan tek madde de Devlet Danışmanları, Sayıştay uzmanları, büyükelçiler, valiler, rektörler, generaller ve yönetim müdürlerini kapsayan atamalarla ilgili kararnamelerin Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesini hükme bağlayan 13'üncü maddedir. 28 Kasım 1958 tarihli anayasa ilkelerini geliştiren yasaya uygun olarak Başsavcılar, kamu kuruluş ve kurumlarındaki yöneticilik görevlileri de 15'inci maddede belirtilen atamalar listesinin kapsamı içine alınmıştır.

Diplomatik yetkilerden de genellikle aynı şekilde yararlanılır. Başkan'ın kararıyla yapılan antlaşmaların onaylanabilmesi için Başbakan'ın yan imzası alınır, yalnız bunlar aynı zamanda Bakanlar Kurulu'nda da görüşülür. Bu görüşme de Anayasa'nın 20'inci maddesiyle Bakanlar Kurulu'na verilmiş olan genel bir yetki gereğince yapılır. Onaylamaya sunulmayan anlaşmalara gelince bunlar hakkında Başkan'a yalnız bilgi verilir. Bu da onun veto hakkından hiç bir biçimde yararlanamaması sonucunu doğurur. Yalnız yapılan anlaşmaların sonucu Bakanlar Kurulu'nda tartışılıp bir karara bağlanır. Böylece Başbakan da başkanlık ettiği Bakanlar Kurulu'nun kararına dolayısıyla katılmış ya da uymuş olur.

Üçüncü bir gurup yetki daha vardır. Bunlar da Cumhurbaşkanı'yla hükümetin ortak yetkileridir. Başbakan bir Başbakan olarak bu yetkilerden yararlanamaz, yalnız Bakanlar Kurulu'nun bir üyesi olarak yararlanabilir. Bunların içinde en önemli olanı Başbaka-

nın onayını gerektirmeyen halk oylamasıdır. Yalnız Başkan bu yetkisini ancak Millet Meclisi'yle Senato'dan ya da toplantı döneminde hükümetten gelen bir öneri üzerine kullanabilir. İkinci olasılığın gerçekleşmesi halinde söz konusu öneri Bakanlar Kurulu'nda tartışılıp karara bağlanır. Başkan bu karara uyup uymamakta serbesttir.

Başbakan'la hükümetin ortaklaşa kullandıkları yetkileri de vardır. Bunlar Bakanlar Kurulu'nda tartışılır. Cumhurbaşkanı da alınan kararlara Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmesi nedeniyle katılmış olur. Söz konusu yetkiler yürütücü'yle parlamento arasındaki ilişkilerle ilgili olan yetkilerdir. Kanun tasarılarını hazırlayabilen kişi yalnız Başbakan'dır. Ama bunlar Millet Meclisi'yle Senato'nun onayına sunulmadan önce Bakanlar Kurulu'nda görüşülür. Bir kanunla ilgili olarak hükümete de bir sorumluluk yükleyebilmek için Bakanlar Kurulu'nun toplanması ve konuyu görüşmesi gerekirse Başbakan bunu yapabilir. Ama isterse böyle bir şeyi yapmayabilir de. **Çünkü sahip** olduğu ve ona istediği gibi davranmak hakkını veren yetki kesin ve açık değildir. Bu nedenle hükümet programının ya da siyasi bir deklârasyonun bir sorumluluğunu yüklenmek istemeyebilir. Yalnız pratikte hiç bir zaman böyle bir sorunla karşılaşılmaz.

Son olarak Bakanlar Kurulu'nun ortak toplantısında görüşülüp tartışılan, bununla birlikte **Başkan'** la alınan karara hiç bir şekilde müdahale etmek yetkisine sahip bulunmadıkları kararlar da vardır. Söz konusu karar görüşmelere başkanlık eden Başkan'la Başbakan'ın katıldıkları toplantı sonunda alınır. Yalnız Bakanlar Kurulu'nun üyeleri arasında çıkabilecek bir anlaşmazlık bir bütün teşkil eden örgenliklerde uygulanan genel bir prensipe göre oya sunularak bir sonuca bağlanır. Bu oylamada Başkan'la Başbakan'ın da Kurul'un öteki üyeleri gibi yalnız birer oy kullanmaya hakları vardır. Hukuk açısından bu böyle-

dir. Yalnız siyasal bakımdan her ikisinin de düşünceleri çok büyük bir önem taşır. Bundan başka aralarında anlaşabilirlerse Bakanları görevlerinden de uzaklaştırabilirler. Şu halde Bakanlar Kurulu onların ortak isteklerini kabul etmek zorunda kalabilir. Başkan'la Başbakan arasında bir anlaşma olmadığı taktirde apayrı bir durumla karşılaşılır. Normal olarak meslektaşları Parlamento önünde sorumluluklarını taşıyan Başbakan'ın fikrine daha çok uyarlar ya da onun tarafını tutarlar, Bakanlar Kurulu'nun gündemi için de bundan önceki çözüm yollarından yararlanılır. Özel bir kanunun bulunmaması nedeniyle burada da kollektif örgütlere özgün genel prensip uygulanır. Söz konusu örgütler faaliyetleriyle ilgili tüm hak ya da yetkilerini bu prensipten alırlar.

2 — Parlamento mutlak hakim midir yoksa tutsak mıdır?.

Anayasa'nın koyduğu hükümlerle kuruluşların gerçek faaliyetleri karşısında Başkan'la Başbakan'ın durumları birbirinden ne kadar farklıysa aynı şey Parlamento için de söz konusudur. İki durumda da kanun koyucunun niyetleri ile olayların gidişi arasında tam denebilecek bir çelişme yoktur. Olaylar kanun koyucunun niyetleri ile aynı yönde gelişir, ancak öngörülen noktadan çok daha uzaklara varır. Anayasayı yapanlar Yürütmeyi Yasamanın zararına olarak güçlendirmek istemişler, Başkanı Başbakandan daha güçlü kılmışlardır. Ve bu noktada sağladıkları başarı, ulaşmak istedikleri noktayı çok aşmıştır. İstedikleri güçlü başkan yerine karşılarına her şeyi yapabilecek güçte bir başkan çıkmış, egemen olmayan bir parlamento yerine egemenlik altına girmiş bir parlamento yaratmışlardır.

Bu durumun nedeni çoğunluk mekanizmasının gelişmesi ile koşulların baştanbaşa değişikliğe uğ-

ramış olmasına rağmen Kurucu Meclis üyelerinin daha önceki Cumhuriyetlerden edinilen tecrübelerden yararlanmak yoluna gitmiş olmalarıdır. 1875-1940 ve 1945-1958 yılları arasında olduğu gibi hükümetleri istediği anda devirebilecek ve Devlete boyun eğdirebilecek olan bir Meclise söz geçirmek için kısıtlayıcı kuralları, korkulukları ve sınırlamaları çoğaltmışlardır. Oysa 1962'den bu yana, Londra'da, Bonn'da, Viyana' da olduğu gibi Fransada da yürütmenin emrinde bir parlamento vardır. Hükümeti devirebilecek siyasal güçlerin baskısını dengelemek için düşünülmüş olan tedbirler bugün, hükümeti destekleyen siyasal güçleri ayakta tutmaya yaramaktadır.

Hayalet korkusu

Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet dönemi parlamentoları onaltı yıldan beri suçlanmaktadırlar. Ama bu suçlamaların tümü de haklı ve yerinde olan suçlamalar değildir. Söz konusu parlamentolar zaman zaman büyük bir cesaret göstermişler, nüfuzlarını kullanmışlar, hatta yüce denebilecek davranışlarda bile bulunmuşlardır. Bununla birlikte suç haneleri yine de ağır basmaktadır ve günümüzde görülen aşırılıklarda da onların bu suçlarının büyük payı vardır. Bundan önceki meclislerin yaptıkları acı hataların yenilenmesine engel olabilmek amacıyla, 1958'de Kurucu Meclisçe alınmış olan tedbirler parlamenter rejim taraftarlarının çoğunluğunca uygun görülmüştür. Bunlar parlamento rejimini ayakta tutabilmek ve güçlendirebilmek için bu tedbirlerin gerekli olduğu inancındaydılar. Yalnız o günlerde klasik parlamento rejiminin yavaş yavaş yıkılmakta olduğunu ve Fransa'da yerini modern bir parlamento rejimine bıraktığını görüp anlayabilmek olanak dışı bir şeydi. Bu parlamento rejiminde artık tehlikenin kaynağı çok güçlü meclisler değil çok zayıf olan meclislerdi. Yani durum artık

değişmişti. Kısacası hayaletlere karşı savaşılmıştı. Yalnız o günlerde hayaletler de çok güçlüymüş gibi görünüyorlardı.

Anayasa'nın bu bölümü aslında teknik açıdan en iyi ve kusursuz olanıdır. Bu bölüm 1954'de Fransa'da, İngiltere'de Birleşik Amerika'da ve İsviçre'de uygulanan parlamento usullerinden yararlanılarak François Goguel'in başkanlığında yapılan bir yuvarlak masa toplantısında, Fransız Siyasal Bilimler Derneği'nin gerçekleştirdiği çalışmalardan esinlenilerek kaleme alınmıştır. Michel Debré'nin danışmanı olan Goguel bu çalışmalardan elde edilen sonuçları yöndeş kanunların hazırlanması sırasında değerlendirmiştir. Zaten dördüncü Cumhuriyet döneminin siyaset adamları edinmiş oldukları tecrübelere dayanarak bu alanda bir değişiklik yapılmasının gerekliliğine inanmış olan kişilerdi. Bunlar her şeyden önce yeni rejimin en önemli unsurlarından biri olan güven oyu sistemini ele almışlardı. Bu da sonradan birçok yıldan beri yürürlükte bulunan bir Anayasa devrim projesinin temelini meydana getirmişti.

Böylece ortaya tüm partilerin sıkı sıkıya bağlandıkları bağlantılı bir sistem ortaya çıkmıştı. Bu sistemin amacı titizlikle hazırlanmış hukuki kuralların yardımıyla İngiliz parlamento usullerini Fransa'da uygulamaktı. Söz konusu bu usuller de sayıları az olan disiplinli partilerin bulunduğu İngiliz parlamentosunda edinilen tecrübelerin bir ürünüydü. Kırk yıl önce bu usul 1918 savaşından sonra «rasyonalize parlamento sistemi» adı altında Avrupa Anayasaları'na uygulanmıştı. Çekoslovakya bir yana bırakılacak olursa bunun uygulanması gerekli koşulların bulunmadığı az gelişmiş ülkelerde demokrasinin yerleşmesi bakımından başarılı bir sonuç vermemişti. Fransa'da bu usulün daha başarıyla uygulanabileceği umulmuştu. Nitekim bu umutlar boşa çıkmadı.

En yeni fakat en önemli olmayan bir unsur da

Anayasanın 34'üncü maddesinde bulunmaktadır. Bu madde parlamentonun müdahale edemeyeceği bir yasa alanını belirler. Eskiden parlamentonun her konuda yasama yetkisi vardı. Batı ülkelerinin bir çoğunda bu durum değişmemiştir. Fransada ise Parlamento yasama yetkisini yalnız Anayasanın 34'üncü maddesinin belirlediği alanlarda kullanabilir. Teorik olarak bu parlamentonun yetki alanının daralmasıdır. Çünkü bu durumda meclisler genel hukuk anlamında yetkili değil de istisnaî durumlarda yetkili oluyorlar. Fakat gerçekte durum dünden pek farklı değildir. Parlamentolar her ülkede önemli konuları ele alırlar ve bu konular 34'üncü maddenin verdiği listeye uygundur. Hükümetler de çoğunluk partileri üzerindeki etkileri ile parlamentoları, sözü edilen sınırlar içinde tutmağa çalışırlar.

Fransız Anayasası 1958'de Anayasa Konseyini bu amaçla kurdu. Bu Konseyin, Almanya veya İtalyadakiler gibi, yurttaşları yasa koyucunun aşırı davranışlarına karşı, özellikle kamu özgürlükleri konusunda, korumak gibi bir görevi yoktur.

Çünkü bu konseye başvurabilme yetkisi olan sadece Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Meclis Başkanlarıdır. Bu konseyin, kamu iktidarını temsil eden makamların her birini ötekine karşı korumakla görevlendirilmesi düşünülmüştü. Kısaca yürütmeyi parlamentonun aşırılıklarına karşı korumak. Anayasa Konseyine başvurmakla Başkan veya Başbakan, meclislerin yasama görevlerini yerine getirirlerken 34'üncü maddenin sınırları içinde kalmalarını sağlarlar.

Her meclisin içtüzüklerinin otomatik olarak bütün değişiklikleriyle Anayasa Komisyonunun denetimine sunulması bu meclislerin rasyonel parlamentarizmin koyduğu sınırları aşmamalarını sağlar. Nitekim bunun bir örneği de 1959'da görülmüş Millet Meclisi milletvekillerinin verdikleri karar önerilerinin he-

men ya da tartışıldıktan sonra oya konulmasını istemiş, böylece Anayasanın kısıtlayıcı usulleri dışında hükümete karşı güvensizliğini belirtmek olanağını elinden kaçırmamaya çalışmıştır. Böyle bir önerinin kabul edilmesi halinde gensoru verilmesi usulü yeniden uygulanmaya başlanacağından, girişim, tüzükte bir değişiklik yaptıran Anayasa Konseyinin müdahalesiyle hiç bir sonuca ulaşamamıştır. Bu vesile ile bazı milletvekilleri, rasyonel parlamentarizmin bütün kuralları ile oynamayı mümkün kılacak bir Anayasa yorumu yapmışlardır.

Bu milletvekillerinin isteklerini özet olarak Brocas'ın beyanatlarında bulabiliriz. «Parlamenter demokrasi kavramı»nın 1958 Anayasa'sının temel unsuru olarak kalmasını kesinlikle kabul ettiğini bildiren Brocas Millet Meclis'inde bu konuyla ilgili olarak yaptığı konuşmada şunları söylemişti. «Meclisler Anayasa'nın kendilerinden özellikle esirgediği hak ve imtiyazlar saklı kalmak şartıyla parlamenter sistem adı verilen siyasi örgütlerde kullanılması olağan olan tüm yetkilerden normal olarak yararlanmaktadırlar.» Bu sözler «Yasaklanmayan her şey yapılabilir» prensibine göre yorumlanabilen sözlerdir. Gerçekte de tez tartışılmaya ve yorumlamaya çok elverişlidir. Yalnız bütün parlamentolar 1959'da Fransız Millet Meclisi'nin yaptığı gibi isterlerse bu yolu benimsiyebilirler. Bu haklarını geri almak isteyen milletvekilleri isteklerinin kabul edilmesi halinde çok kısıtlayıcı kurallara bağlı olan kesin nitelikte gensoru önergeleri vermekle normal bir oylamaya giderek yürütmenin sorumluluğuna baş vurabilirlerdi. Bu koşullar altında da azınlık hükümeti durumuna düşürülmüş olan bir hükümet hiç kuşkusuz kanuni bakımdan istifa etmek zorunda kalmazdı. Yalnız pratikte birçok durumlarda başka türlü davranmak olanağını da bulamazdı. Böylece hiç bir hükümet krizinin Anayasa'da belirlenmiş hükümler gereğince meydana gelmediği dördüncü

Cumhuriyet döneminin siyasi geleneklerine yeniden dönülmüş olurdu.

Başbakan'ın iç tüzükle ilgili olarak yaptığı konuşmasında savunduğu teze uygun düşen bir davranışla tüzük hükümlerinde bir değişiklik yaptıran Anayasa Konseyi bir girişimin başarıya ulaşmasını engellemiş ve rejimi ters bir yöne itmiştir. Benimsediği prensip rejime tamamen ters düşen bir prensiptir. Kurucu Meclis üyeleri daha önceki parlamenter rejimlerin egemenlik haklarına sahip olan halk temsilcileri olmadıkları halde söz konusu egemenlik hakkını ortadan kaldırmak yoluna gitmişler ve böylece özellikle dokunmadıkları bazı yetkilerin yürürlükte kalmasını sağlamışlardır. Kısacası ortaya «Parlamento Anayasa'nın izin vermediği hiç bir şeyi yapamaz» cümlesiyle özetlenebilen acayip bir durum ortaya çıkmıştır. Yeni rejimin amansız düşmanı olan ve geleneksel parlamenter rejime çok bağlı bulunan hukukçular bu yorumun Anayasa'nın hükümlerine ve onu hazırlayanların niyetlerine Millet Meclisi'ninkinden çok daha uygun düştüğünü belirtmişlerdir. 1962'de yarı prezidansiyel bir rejimin kurulmuş olması bu görüşün doğru olduğunu göstermiş ve böylece bu sorun da kesinlikle sonuca bağlanmıştır.

Rasyonel parlamento sistemi kurallarının amacı milletvekillerinin üçüncü ve dördüncü Cumhuriyet dönemlerinde hükümete karşı sürdürdükleri bitip tükenmeyen savaşa son vermektir. Bu kurallar iki düşüncenin üstüne temellendirilmiştir. Bu düşüncelerden biri «Millet Meclisi'nin hükümete verdiği güvenoyu her gün tüm ayrıntılarına varıncaya kadar suçlandırılamıyacak olan bir hükümet politikasıyla ilgili olabilir» cümlesiyle saptanabilir. Öteki de «Millet Meclisi güvenini geri almadıkça milletvekilleri de özellikle gerekli olduklarına inanılan kanun tasarılarını kabul ederek hükümete bu politikayı uygulamak olanağını vermelidirler» şeklinde özetlenebilir.

Onaylamayla ilgili oylama usulünde bir düzenlemeye gidilmesi isteği bu ilk düşünceden doğmuştur. Dördüncü Cumhuriyet döneminde yapılan bir güven oylaması sonunda muhalif oyların kesin çoğunluğun oylarına bir oy farkıyla üstün gelmesi halinde hükümetin düşmüş sayılacağı prensip olarak kabul edilmişti. Yalnız bu karar kağıtta kalmıştı. Bunun nedeni de taraflılarından çok rakiplerinden oluşan bir meclisten hükümetin güvenoyu alabilmesinin olanak dışı olmasıydı. Hükümetin resmen düşmesi için 314 kırmızı oy verilmesi gerekirken oylamaya katılan 250 milletvekilinden 150'si «red» ve 100'ü de güven oyu verdikleri taktirde hükümet devlet politikasını yürütebilmek için gerekli olan yetki ve destekten yoksun kalıveriyordu.

Bazı siyaset adamları ilk kuralın uygulanabilmesi amacıyla çok basit bir çözüm yolu bulmuşlardı. Buna göre yalnız gensoru önergesi oylamasında verilen beyaz oylar hesaptan düşülebilecekti. Yani böylece hükümet gerçekten azınlığa düşürülmediği sürece, bir çoğunluk hükümeti gibi görünecekti. Bu basit usulle oylamaya katılmamış olanların oylarını da hükümet kendi yararına değerlendirmiş oluyordu. 1958 yılında Kurucu Meclis üyeleri bu yöntemi kabul etmişlerdi. Bunun yürürlükten kaldırılmaması için de ellerinden geleni yapmışlardı.

Burada ortaya çıkan en büyük zorluk hükümet tarafından güven oylamasına sunulan bir meselede düşülmesi gerekli olan oyların hesabıydı. Yalnız bu hesabın doğrudan doğruya yapılması halinde verilen güven oylarını gizlemek ve bu oylardan oylamaya katılmamış olanlarınkini ayırtedebilmek çok güç olur. Bu da dördüncü Cumhuriyet döneminde sık sık ortaya çıkan bir durumla karşılaşmak demekti. Bu nedenle de hükümetin sorumluluğu söz konusu olduğu zaman «topu karşı kaleye göndermek» formülünü zekice uyguladılar. Hükümetin bir kanun metninin

görüşülmesi sırasında, böyle bir yola gitmesi halinde muhalifleri hemen bir gensoru önergesi vermek zorundaydı. Böyle olunca da yalnız beyaz oyların düşülmesini gerektiren yönteme dönülmüş oluyordu. Bir gensoru önergesi verilmemesi halinde de kanun tasarısı milletvekillerinin oylamasına gerek kalmadan kabul edilmiş sayılıyordu. Bu sistem çok eleştirilmiş ve «Zorlu Koz» olarak nitelendirilmiştir. Gerçekte parlamento isterse bu kez «Zorlu Koz»u kabul etmeyebilir.

Bununla birlikte 1958'de Kurucu Meclis üyeleri programı ya da izlenecek genel siyasetle ilgili bir meselede hükümetin sorumluluğu ortaya konduğu zaman bu sistemi uygulamaktan kaçınmışlardı. Bunun nedeni de bir güven oylamasında muhaliflerin sayısının hiç bir zaman Millet Meclisi çoğunluğunu meydana getiren milletvekillerinin sayısını geçemiyeceği için açık bir biçimde toptan red oyu verilmesinin olanak dışı olmasıydı. Kurucu Meclis üyeleri böyle düşünmekle güven oyu alınmasını daha da güçleştirmişler, bunu gören hükümetler de böyle usuller uygulamaktan kaçınmışlardı. Hükümetin zorunlu olmayan genel politikasıyla ilgili deklarasyonlar söz konusu olduğu zaman bunun hiç bir önemi yoktur. Yalnız Başbakanlar Anayasa'nın hükümet programını milletvekillerine hemen sunmak ve sorumluluklarını ortaya koymak zorunda bırakan 49'uncu maddeyi uygulamazlar. Bazı kişilerin «Başbakan sorumluluğunu ortaya koymalıdır» biçiminde değiştirmek istedikleri «Başbakan sorumluluğunu ortaya koyar» hükmü hakkında General De Gaulle hukuk dilinde bildirme kipinin emir kipi değeri taşıdığını bildirmiş, buna da Trafik Kanunu'ndan aldığı «Arabalar yolun sağından gider» hükmünü örnek olarak göstermiştir.

Öte yandan milletvekillerinin ikide bir gensoru önergesi vermelerinin önlenmesini ve bu silâhın yalnız parlamentonun ya da önemsiz küçük grupların

yararına işleyen bir araç olmaktan kurtarılmasını isteyenler de çıkmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için de milletvekillerinin bu hakkın «Meclis üyelerinin en azından onda biri oranında bir çoğunluğun verdiği bir gensoru önergesi geçerli sayılabilir. Bir önergenin reddedilmesi halinde aynı toplantı döneminde ikinci bir önerge verilemez. Bir kanun metninin görüşülmesi sırasında hükümetin sorumluluğu söz konusu olursa bununla ilgili olarak verilecek önergeler bu hükmün kapsamına girmez» şartına bağlanmıştır. Anayasa'da yeni kurulan bir hükümeti programını hemen Meclis'e sunmak zorunda bırakan bir hüküm bulunmadığından muhalefetin bu durumda milletvekillerinin vermiş oldukları güven oylarının ne kadar olduğunu anlayabilmek için bir gensoru önergesi vermesi gerektir. İskandinavya ülkeleri parlamentolarında da aynı yöntem uygulanmaktadır. Yalnız Fransız Millet Meclisi'nin bir gensoru önergesi vermeden yeni kurulmuş bir hükümeti kabul edebileceği düşünülemez. Bunun nedeni de daha önceki hükümete karşı aynı toplantı döneminde verilen bir önergenin geri çevrileceği ve böylece önergede imzası bulunan milletvekillerinin bir yenisini veremiyecekleri hükmüdür.

Yalnız tehlikeli sayılabilecek istisnai bir durum da vardır. Millet Meclisi eğer gerçekten isterse hükümete güven oyu vermeyebilir, bunu da ancak açık oylamayla yapabilir. Meclis böyle bir yola gitmedikçe hükümet ortaya çıkmak cesaretini gösteremeyen kurnaz ve gizli bir muhalefet tarafından engellenemiyeceği için politikasını yürütebilir ya da uygulayabilir. Rasyonel parlamento sisteminin bir amacı da budur. Bunun birçok ayrıntıları da vardır. Örneğin Meclis gündemlerinde hükümet tasarıları öncelikle yer alır, bir karşı tasarı üzerinde değil de ancak hükümet tasarıları üzerinde görüşmeler yapılabilir, hükümet görüşmelerin kısıtlı olmasını isteyebilir, muhtemel düzeltmeleri reddedebilir gibi hükümler söz konusu ay-

rıntıların en önemli olanlarıdır. Parlamento komisyonlarının sayısının altıya indirilmesi kararı da bunlardan biridir. Böylece komisyonların Bakanlıklara uygun olarak kurulmaları olanağı ortadan kaldırılmıştır. Bundan önce Bakanlıklar'ın her biri hükümetin hareket özgürlüğünü büyük ölçüde engelleyen bir komisyonun süresiz gözetimi altında bulunuyordu.

En önemli silahlardan biri de Başbakan'ın Meclis'ten hükümeti adına güvenoyu istemesidir. Bir gensoru önergesi'nin bulunmaması halinde ya da böyle bir önergenin reddinden hemen sonra hükümet otomatik olarak güven oyunu alabilir. Bütün parlamenter rejimlerde güvenoyuna gidilmesinin büyük bir yararı vardır. Böylece hükümetler hoşa gitmeyen tasarıları milletvekillerine kabul ettirebilmek olanağını bulurlar. 1958'de Kurucu Meclis üyelerinin buluşu olan bir usulle bu yönteme daha büyük bir etkinlik kazandırmıştır. Bu yöntem bloke oylama sistemiyle birlikte uygulandığı zaman daha da etkili olmakta, milletvekilleri her hangi bir düzeltme yoluna gidememekte, bir kanun tasarısı da hiç bir değişikliğe uğramadan tümüyle kabul edilebilmektedir. V'inci Cumhuriyet dönemi hükümetleri bu yönetimi çok geliştirmişler, muhalefet de buna karşı sert çıkışlarda bulunmuştur. Bununla birlikte bloke oylama sisteminin çoğu zaman muhalefeti amaçlayan bir sistem olduğu da söylenemez. Bu sistem daha çok çoğunluğu meydana getiren milletvekilleri arasında birliğin sağlanması bakımından yararlıdır. Bunu daha ilerde inceleyeceğiz.

İç tüzükte yapılan önceki düzenleştirmeler geleneksel parlamento sistemine taraftar olanların büyük bir şaşkınlığa uğramalarına yol açmıştır. Oysa bundan daha olağan bir şey yoktur. Çünkü bu düzenleştirmelerin bir tek amacı vardı. O da geleneksel parlamento sistemini kökünden değiştirmek ve onun yerine çağdaş İngiliz modeline uygun olarak çoğunluğa daya-

nan bir parlamento sistemi getirmekti. İngiltere'de hükümet başkanının lideri bulunduğu disiplinli bir tek partinin elinde tuttuğu çoğunluğa dayanarak elde ettiği sonuçlara Fransa'da da bir takım hukuki olanaklardan yararlanılarak ulaşılmak istenmekte ve bu yolda çaba harcanmaktadır. Yalnız parlamentonun varlığını oluşturan ana kural geçerliğini korumaktadır. Eğer Millet Meclisi gerçekten isterse hükümete karşı koyabilir ve tüm baskı olanaklarına rağmen onu istifaya zorlayabilir. Usçullaştırılmış parlamento sisteminin etkililiğini ölçebilmek çok güç bir iştir. 1962 yılından sonra Millet Meclisi'nde başka usullerle de aynı amaçlara varılmasını sağlayabilmek olan kalımlı ve disiplinli bir çoğunluk meydana gelmişti. Bu çoğunluk incelediğimiz anayasal kuralların ya da hükümlerin anlamlarının değişmesine yol açmıştır. Söz konusu kurallar şimdi artık yalnız birtakım hayaletlere karşı yapılan savaşın yardımcıları haline gelmişlerdir. Bu kurallarla parlamento egemenliğini ortadan kaldırmak amacı güdülmüştü. Oysa bu egemenlik şimdi kendiliğinden çökmüş bulunmaktadır. Siyasi güçlerin basit oyunlarıyla bu mutlak hakim artık bir tutsak olmak üzeredir.

Tutsak ya da egemenlik altına alman Parlamento

1958 Anayasası hükümetlere egemen olan, siyaset oyunlarındaki kozları ellerinde tutan sayıca çok ama disiplin yönünden zayıf olan partilerden oluşan bir çoğunluğun yer alamadığı, hükümetlerin hemen düşürülemediği ve yürütücü tarafından meclisin oyuna sunulan kanun tasarılarını milletvekillerinin didik didik edemedikleri uyuşmazlıkları ve kavgaları yatıştıran ve çeşitli siyasal olanaklardan yararlanarak denge sağlayan, siyasi kombinezonların en önemli ekseni durumunda olan merkez partilerinin bulunduğu bir parlamento sistemi dikkate alınarak kaleme alınmıştı.

Üçüncü Cumhuriyet döneminde Radikaller ve dördüncü Cumhuriyet döneminde de M.R.P. (*) kendi milletvekilleri için çok elverişli ve sistemin uygulanabilmesi için gerekli olan bir denge unsuru rolünü oynamışlardı.

Tüm olarak bu sistemin günlük politika üzerinde hiç bir etkisi yoktu. Tehlikeli krizlerin önlenebilmesine olanak vermiyordu. Kamuoyuyla ilişkileri sağlayamıyordu. Günlük işlerin ancak üstünkörü yapılabilmesini sağlıyor, yetkili yüksek devlet memurlarının istedikleri gibi at koşturmalarına seyirci kalınmasına yol açıyor, yalnız muhalefetin söz hürriyetiyle haklarını garanti altına alabiliyordu. Bakanlarla partilerin sık sık değişmesi bir gurubun ya da bir partinin iktidarı tekeline almasına olanak vermiyordu. Geçici bir süre için hükümet edenler de ılımlı bir yol izlemek zorunda kalıyorlardı. Partilerle Bakanların bu ard arda dönüp gelişmeleri iktidara geçmesi olasılığı bulunan rakiplere karşı da saygı gösterilmesini gerektiriyordu.

Rasyonel parlamentarizm sistemi kuralları tehlikeli yolsuzlukların ya da davranışların giderilmesini sağlamak amacıyle bu türden bir siyasi sisteme uygulanmıştı. Sansür mekanizması, hükümetin kaderinin söz konusu olduğu bir projenin otomatik olarak kabul edilmesi yönteminin benimsenmesi, sorunlara öncelik tanıyan gündem, milletvekillerinden gelmesi muhtemel değişiklik isteklerinin önlenmesini sağlayan hükümler, bloke oylama sistemi, komisyonların sınırlandırılması gibi usuller ülkemizin geleneksel parlamento rejiminde görülen aksaklıklara çok uygun gelen usullerdi. Meclisler'in hükümete karşı olan egemenlikleri çok kuvvetliydi. Bu nedenle dengeyi sağ-

(*) Mouvement Républicain Populaire —Cumhuriyetçi Halk Hareketi— 1944'de kuruldu, hristiyan demokratları da içine aldı. (Ç.)

lamak için değil de dengesizliği biraz olsun hafifletebilmek amacıyla hükümetlerin durmadan güçlendirmesi gerekiyordu. Söz konusu tedbirler işte bu amaç gözetilerek uygulanmıştı. Bunlar 1875-1958 arasında görülen Fransız parlamento sistemine benzeyen bir rejimde hükümete erk üstünlüğü sağlayan ya da hükümetin parlamentoya egemen olmasına yol açan tedbirler değildi. Dördüncü Cumhuriyet döneminin siset adamları hiç bir biçimde bunların benimsenmesi ya da uygulanmasına karşı çıkmamışlardır. Hepsi de bu tedbirlerin yararlı oldukları kanısındaydılar.

Bu usullerin uygulanması beklenmeyen bir takım sonuçların alınmasına yol açmışsa, parlamentoyu susturmak ve muhalefetin ağzına bir tıkaç tıkamak yolunda güçlü kudretli bir hükümet olanak vermişse bunun nedeni yürütme'ye hükümleriyle yolsuzlukların yapılmasına elverişli bir ortam hazırlayan Anayasa' nın çiğnenmiş olması değil onun bilgi kaynağı durumunda olan siyasi çatının tamamen yıkılmış ya da altüst olmuş olmasıdır. 1962'de Millet Meclisi'nde kalımlı ve disiplinli bir çoğunluğun ortaya çıkması, o günden sonra da merkez partilerinin etkisini sıfıra indiren bir kutuplaşmanın gelişmiş olması elbetteki Fransız hükümetine parlamentoya karşı baskıda bulunabilmek yolunda büyük olanaklar kazandırmıştır. Dayandığı çoğunluğa güvenebilen, tasarılarını kabul ettirebilmek için baskı olanaklarına sahip olan Başbakan «rasyonel bir parlamento sistemi»ne dayanması bile artık İngiliz ve Alman meslektaşları gibi güçlü kudretli bir kişi olabilir.

Yalnız Başbakan durumunu büsbütün güçlendiren daha başka olanaklara da sahiptir. Böylece milletvekillerinin ezici baskısına karşı hükümeti kuvvetlendirmek amacıyla alınmış olan tedbirler kanunun değişmesiyle anlamlarını da kaybetmişlerdir. Artık bunlar kalımlı ve disiplinli bir çoğunluğun desteğine sahip olan bir hükümetin Millet Meclisi'ndeki ege-

menliğini büsbütün güçlendirmeye yarayan bir nitelik kazanmışlardır. Gerçek olan bir şey varsa o da on bir yıldan beri iktidar tarafından uygulanan bu tedbirlerin eskisinden çok daha geniş olan bir Devlet cihazını elde tutmayı sağlamakta olmasıdır. Artık bugünkü Bakanın direktiflerine karşı yarının Bakanını kollamak zorunluluğu da ortadan kalkmıştır. Valiler, yüksek devlet memurları, Bakanlık yöneticileri ve maliye müfettişleri birkaç ay içinde iktidara gelmesi muhtemel değişik bir partinin hizmetinde bulunabilmek düşüncesiyle tek bir partiye aşırı ölçüde bir bağlılık göstermemek için dikkatli davranmak zorunluluğundan kurtulmuşlardır. Büyük memurluklar ya da mevkiler artık birbirinin arkasından gelen hükümet adamlarına karşı sürdürülen bağımsızlık ilkesine değil de yerine iyice oturmuş olan bir iktidara karşı gösterilen sadakate bağlı meslekler haline gelmiştir.

Böylece meydana gelmiş olan bu iktidar bloku iktidara giderek daha da sıkı yapışmıştır. Çünkü artık hükümetten kopanlar kısa bir süre sonra aynı yere dönmek umudunu yitirmişlerdir. Eskiden hükümetlerin iktidarda uzun süre kalamayışları mevkilerinden olanların acılarını biraz olsun hafifletiyordu. Bu kişiler bir süre sonra yine görevlerinin başına döneceklerine inanıyorlar ve bu umutlarını yitirmiyorlardı. Bu tür ayrılışlar gerçekte bir emeklilik değil bir dinlenme tatili ya da izniydi. Oysa günümüzdeki devlet adamları böyle bir duruma düşmemek için ellerinden geleni yapmakta Milletvekillerinin hükümeti egemenlikleri altına alamamaları için Anayasa'nın öngördüğü yetkilerin her birini hiç sıkılmadan kullanmaktadırlar. Bazan Anayasa hükümlerinin sınırlarını bile zorlamaktan çekinmemektedirler. General De Gaulle 29'uncu maddeye rağmen çoğunluğa mensup olan milletvekillerince istenen olağanüstü bir toplantıyı reddetmek ve parlamentoya bile danışmadan Anayasa'da değişiklik yapmak için II'inci maddeden yararlanmakla bu kişilere güzel bir örnek olmuştur.

Hükümet isterse bloke oylama sistemini de uygulayabilir, kanun tasarılarında yapılması istenen değişiklikleri önleyebilir, iki meclisin de gündemlerine el koyabilir, programını meclise sunmayı istediği sürece erteleyebilir, bir kanun tasarısını oylamaya gidilmeden meclisden geçirebilmek için yetkisini kullanabilir. Bu konuda hükümetin önüne durabilecek hiç bir kuvvet yoktur. Aynı biçimde çoğunlukta komisyonları kendi tekeline alabilir, gündemlerin artakalan bölümlerinden istediği gibi yararlanabilir, muhalefetin sorunlarını ve önerilerini bir yana itebilir, soruşturma komisyonları kurulmasını kabul etmeyebilir, Milletvekillerinin sayısına göre hükümetin ve komisyon raportörlerinin söz hakkından yararlanarak meclisi oyalayabilir. Bu yönetmelerin tümünü uygulanmasıyla parlamento bir kayıt bürosuna ve yalnız hükümet isteklerinin alkışlarla kabul edildiği bir salona dönüşebilir.

Böyle bir sonuç elbetteki demokratik rejimin ruhuna aykırı olan bir sonuçtur. Anayasa'yı hazırlayan hukukçular günün birinde böyle bir tehlikenin ortaya çıkabileceğini akıllarından bile geçirmemişlerdi. Onlar yalnızca bir tek şeyin üstünde titizlikle durmuşlar, yani çok güçlü bir parlamentonun egemenliğinden doğabilecek bir anarşinin devleti sarmamasını önlemeye çalışmışlardı. Fransada Cumhuriyet yönetimi kurulduğu günden beri korkulan bu anarşinin önü alınamamıştı. Hükümetin kesin egemenliği de zaman zaman varlığını duyurmaktan geri kalmamıştı. 6 Şubat 1934'te görülen bulanjizm tipindeki otoriter ya da faşist baskılar, Vichy tarzındaki serüvenlerle birlikte buna örnek olarak gösterilebilir. Bunun dışında kalan hiç bir Cumhuriyetçi hükümet parlamentoya kendi kanunlarını dikte etmek durumuna düşmemiş, hiç kimse de eline böyle bir olanağı geçirmeyi düşünmemiştir.

Şu halde kalımlı, birbirine bağlı ve disiplinli

bir parlamento çoğunluğuna karşı son yılda İngiltere ve İskandinavya ülkelerinde olduğu gibi muhalefetin haklarını koruyacak geleneksel hiç bir yöntem yoktu. Bu da anormal bir şey değildi. Çünkü 1962'den önce böyle bir sorunla hiç karşılaşılmamıştı. Günün birinde böyle bir sorunun çıkabileceğini hiç kimse aklından bile geçirmemişti. Birçok siyaset adamı bugünkü durumu anormal bir durum olarak değerlendirmişti. Üstelik Batı ülkelerindeki parlamento sisteminin geçirdiği büyük evremi anlayabilen çok az kişi vardı. Sonra muhalefet Fransız meclislerinde her zaman gücünü korumuştu. Kararsız, kaypak, çabucak dağılıveren, hatta yok denebilecek çoğunluklara karşı her zaman sözünü geçirmişti. Siyasi durum nedeniyle akla bile gelmeyen tehlikelere karşı korunmaya da ihtiyacı yoktu.

Uzun süre demokratik bir yönetim sisteminden yararlanmış kişilerin, çoğunluğa dayanan bir parlamento rejiminde, hiç düşünmeden muhalefetin söz hakkını garanti altına alan yöntemleri uygulamak isteyecekleri akla gelebilir. Hiç kuşkusuz bu durumda İngiliz Muhafazakarları da aynı şeyi yaparlardı. Fransız Muhafazakârları ise apayrı bir geleneğin insanlarıdır. Bunlar uzun süre Cumhuriyet yönetimine karşı çıkmışlardır. En sonunda da bu yönetim sistemini pek de istemiyerek kabul etmişlerdir. Her zaman kıraliığın özlemini duymuşlardır. Bir gevezelik ve zaaf yuvası olarak bildikleri parlamentoyu da hiç bir zaman sevememişlerdir. Parlamentonun dizginlerini ele almak ve oynadığı rolü tali dereceye indirmek bunların her zaman istedikleri bir şey olmuştur. Oysa söz konusu muhafazakârlar 1958'den bu yana ülkeyi yöneten çoğunluğun temelini meydana getirmişlerdir.

Gerçekte De Gaulle taraftarları her zaman muhafazakârların dışında kalan kişileri de aralarına almışlardır. General De Gaulle 1940-1944 yılları arasında oynadığı tarihi rolünün önemini fazlasıyla bilen

bir kişiydi. Bu nedenle çevresinde toplanan insanların tümünün muhafazakâr kişiler olduklarını düşünmek yersiz bir şey olurdu. Özgürlüğün ve demokrasinin kurtarıcısı olan De Gaulle sağcı bir siyaset adamı olarak tanınmayı istemiyordu. Gerçekte de sağcıların çok ilersindeydi. 1969'da halk ona karşı şimdiye kadar hiç görmediği bir sevgi ve saygı gösterisinde bulunmuştu. Bununla birlikte en sonunda federatif bir sistem kurmaktan kendini alamadı. U.D.R. ve uyduklarından oluşan ve sağcıların uzun süreden beri yolunu gözledikleri büyük partisini kurdu. Bu İngiliz Muhafazakâr Partisi'ne Alman C.D.U.-C.S.U.'süne ve İtalyan Hristiyan Demokrat Partisi'ne benzeyen bir partiydi.

De Gaulle iktidarı bıraktıktan ve öldükten sonra Naziler'e karşı sürdürdükleri savaş nedeniyle hiç bir zaman gerçek muhafazakârlar olarak görünmek cesaretini gösteremiyen yurtsever mücadele arkadaşları arasından eski sağcıların özlemiyle yanıp tutuşan, liberalizmden kuşkulanan, muhalefetin haklarını düşünmeyen ve parlamentoyu küçümseyen kişilerin çıktığı görüldü. Zeka ve yetenek bakımından birbirlerinden çok farklı kişiler olan Royer'ler, Maland'lar, Chirac' lar ve Charbonnel'ler muhalefetin varlığına ve söz hakkına saygı göstermeye olanak vermeyen tek yanlı ve otoriter bir demokrasi anlayışına sahiptiler. Bunlar demokrasi alanında Anayasa'nın kendilerine yapmayı emretmediği şeylere yapmayan, ama bu anlayışa aykırı olan hükümleri de tüm güçleriyle uygulayan kişilerdi.

V'inci Cumhuriyet'in üzerinden onaltı yıl geçtikten sonra tıpkı IV'üncü Cumhuriyetin on ikinci yılından sonra olduğu gibi yine bir parlamento sorunu ortaya çıkmıştır. Parlamentonun en başta gelen kusuru artık hükümete egemen olması değil muhalefetin ağzını açamıyacağı kadar ağır bir hükümet baskısı altında bulunmasıdır. Bu durumun düzeltilebil-

mesi için söz konusu aksaklığın giderilmesi amacıyla 1958'de yararlanılan aynı olanaklardan yararlanmak gerektir. O zaman «rasyonel parlamento sistemi» çabucak dağılıveren çoğunlukların ikide bir çökertilmelerini önleyebilmek bakımından milletvekillerinin gerekli sınırların içinde tutulmasına olanak veriyordu. Bugün de ancak böyle bir düzenleştirme yapılarak muhalefeti tamamen etkisiz bir duruma getirmek olanaklarına sahip olan çoğunluğun Millet Meclisi'ni boğmasının ya da köle durumuna düşürmesinin önüne geçilebilir. Hangi durum olursa olsun insanlar alışkanlıklarından birdenbire kurtulamazlar. Onları yola getirebilecek tek şey yalnız ve yalnız kesin ve buyurgan kurallardır.

Söz konusu kuralların ana hatlarını saptamak çok güçlü parlamentoların aşırı davranışlarını önleyebilmek amacıyla 1958 Anayasası'nda konulan hükümlerin saptanması kadar güç değildir. Bununla birlikte yine de çoğunluğa dayanan bir parlamento esas olarak ele alınmalıdır. Muhalefete mensup birçok siyaset adamı buna yanaşmamakta, bu yüzden de bunların Meclislerle ilgili reform tasarıları gerçekle bağdaşamamaktadır. Sorun hükümeti düşürebilmek ya da girişimlerini baltalayabilmek için milletvekillerine daha etkili olanaklar vermek sorunu değildir. Böyle bir şeyin disiplinli bir çoğunluğun üzerinde artık olumlu hiç bir etkisi olamaz. Sorun bu türden çoğunlukların iktidara gelmesini önlemeye çalışmak sorunu da değildir. Çünkü böyle çoğunluklar Batı dünyasının bütün parlamentolarında vardır. Buna rağmen söz konusu parlamentolar İtalya'da olduğu gibi bir tutsak durumuna da düşmemektedirler. Sorun çoğunluğa dayanan rejimlerde artık hükümetlerin düşürülmediğini bunların hazırladıkları kanun tasarılarının meclislerden geçirilmelerine engel olunamadığını anlayabilmek sorunudur. Yani bütün mesele muhalefetin çoğunluğun egemenliğini engelleyebilecek ve söz

hakkını garanti altına alabilecek olanaklara sahip olmasıdır.

Yalnız Fransız parlamentosunda çoğunluk sisteminin her zaman yürürlükte kalacağı da hiç bir zaman söylenemez. Bu sistem günün birinde ortadan kalkacak olursa yine hükümetleri ikide bir deviren ve onları gönüllerince iş başında tutan çok güçlü parlamento dönemine dönülmüş olacaktır. Merkez partilerin gerçekleşmesini istedikleri kutuplaşmanın son bulmasıyla Lecanuet ve Servan-Schreiber ne kadar iyiniyet sahibi olurlarsa olsunlar Dördüncü Cumhuriyet dönemindeki durum yeniden ortaya çıkacaktır. O zaman da daha önceki rejimlerin kusurlarını gidermek için 1958'de alınmış olan tedbirleri yeniden uygulamak gerekecektir. Çoğunluğa dayanan parlamento sisteminde yararsız olan bu tedbirler çoğunluğa dayanmayan bir parlamento sisteminin vazgeçilmez unsurları haline gelecek ve onları bir ihtiyat tedbiri olarak elde bulundurmak uygun olacaktır.

Yalnız Millet Meclisi'nin hükümetin egemenliği altına girmesine yol açan kalımlı ve disiplinli bir çoğunluğun varlığı halinde muhalefetle iktidar arasındaki dengeyi yeniden sağlamak amacıyla söz konusu tedbirlerin bir dizi bakışımlı yan tedbirlerle güçlendirilmeleri gerektir. Parlamento rejimi siyasi güçlerin yapısına göre bazan milletvekillerinin erk üstünlüğüne, bazan da yürütmenin gücüne dayanan birbirine zıt iki biçim aldığına göre, iyi bir Anayasa'da bu iki varsayım da dikkate alınmalı ve rejimin sürüklenebileceği yola göre hem meclislerin hem de yöneticilerin gücünü sınırlandıran kurallar saptanmalıdır.

Fransız Anayasası meclislerin egemenliğiyle ilgili hükümler getirmiştir. Bunlar yeterli değildir. Yeni tipte akılcı bir parlamento sisteminin de ortaya çıkabileceği olasılığına karşı bu hükümlerin yan tedbirlerle beslenmesi gerektir. Bunları arayıp bulmak çok güç değildir. Burada alınması gerekli olan birkaç

basit tedbiri belirtmekle yetineceğiz. Bunlar gündemin bir bölümünü, örneğin üçte birini muhalefetin önerilerine ayrılması zorunluluğunu getiren, bloke oylama sistemini sınırlandıran, söz hakkı süresinin yarısından çoğunluğun, öteki yarısından da muhalefetin yararlanmasını sağlayan, Federal Alman Cumhuriyetinde olduğu gibi muhalefete yeniden soruşturma komisyonları kurmak hakkını veren, R.F.A. da olduğu gibi başkanlıkların ve temelli komisyonların iktidarla muhalefet arasında eşit olarak bölünmelerini garanti altına alan tedbirler olabilir. Söz konusu bu yan tedbirler sayesinde parlamento kamuoyunun çeşitli kesimlerini temsil eden yetenekli kişilerin önemli milli sorunları tartıştıkları bir yer olabilir.

Daha başka yan tedbirler de alınabilir. Bunlar uygulanması daha güç olan tedbirler olduğu halde etkinlik yönünden ötekiler kadar önemli olan tedbirlerdir. Örneğin bunlardan biri milletvekillerinin bilgi edinme olanaklarını güçlendiren ve böylece onların hükümete oranla daha zayıf bir durumda olmalarını önleyen bir tedbir olabilir. Kamu hizmetleri kuruluşlarıyla yüksek devlet memurlarının ellerindeki bilgileri bakanlara vermesi ve devleti temsil edenlerin de bunlardan yoksun olmaları çok normaldir. Eski dilekçe sisteminin çağdaş embusman tekniğinden yararlanılarak eleştirilmesi yoluna da gidilebilir. Bu usulün çoğunluğa dayanan parlamento rejimlerinin uygulandığı ülkelerde gelişmekte olduğunu belirtmek yerinde bir davranış olur. Bu kuruluş hükümet tarafından yurttaşların anlamakta güçlük çektikleri bir aracının tayinine yol açan 1972 kanunuyla gülünç bir duruma düşürülmüştür. Böylece embüsmanın iki temel prensibiyle tamamen çelişen bir durum ortaya çıkmıştır. Antonie Pinay'in enerjisi ve dinamizmi bunu ayakta tutmaya yetmiyecektir.

Bir Anayasa mahkemesinin varlığı önceki tedbirlerin boşluğunu doldurmak için çok gereklidir. Bu-

nun ne kadar önemli olduğunu daha önce de belirtmiştik. Burada meclislerin imtiyaz haklarının arttırılmasını amaçlayan tedbirlerin yanı sıra onları meşruiyetin sınırları dışına taşmalarını önleyen bazı tedbirlerin de yer aldığını görmek bir şaşkınlığa yol açmamalıdır. Gerçekte çoğunluğa dayanan parlamento sisteminde asıl mesele yasamacı'yı yürütücü'ye göre güçlendirmek meselesi değildir. Bunların her ikisi de hükümete ve meclislere egemen olan çoğunluğun elindedir. Bir tek elde toplanmış olan böyle bir gücün karşısında muhalefetin söz hakkını ve hareket olanaklarını garantiye almak gerektir. Kanunların Anayasa'ya uygun olup olmadıklarını anlamak için yapılacak bir kontrol yukarıda belirlenen parlamento yöntemlerine ters düşen bir davranış değildir. Bunların ikisinin de bir tek amacı vardır. O da meclislerde yapılan görüşmeler sırasında ya da bunların onayladıkları kanun metinlerinin kapsamı içinde çoğunluğun muhalefeti baskı altına almasını engellemektir.

Muhalefete saygı denen şey parlamentoyu aşan bir şeydir. Aracı kuruluşlardan serbestçe yararlanabilmek olanağı Meclis Kürsüsünden serbestçe konuşabilmek olanağından çok daha önemlidir. Bunun önemi seçim kampanyaları sırasında da görülmüştür. Yalnız yurttaşların kanı ve davranışları her gün gazete, televizyon ve radyolardan öğrendikleri haberlere göre değişen bir şeydir. Gazeteler, aktüalite haberleri ve O.R.T.F.'nin röportajları akan bir suyun yavaş yavaş toprağı oyması gibi insanların beynine giderek sızıp yerleşir. Bilgi ya da reklam araçlarında paranın egemen olduğu düşünülecek olursa muhafazakârların korkunç bir avantaja sahip olduklarını kabul etmek gerekir. Radyo ve televizyonlar daha denkserlikle davranabilirler. General De Gaulle'e mal edilen denge kuralı hemen hemen tümüyle kapitalistlerin elinde bulunan gazete ve özel radyoların etkisine karşı O.R.T.F.'den yararlanmak yollarını arayan solcu

çoğunluklar için bir ölçüde geçerli olabilir. Bununla birlikte bu kuralın uygulanması yine de tehlikeli olabilir. Söz konusu denge kuralı 1968'den bu yana devam edegelen çoğunlukların çerçevesi içinde paranın egemenliğinden yararlanmak yoluna gittiği için propaganda alanında daha çok bir dengesizliğin unsuru olmuştur. Böyle bir durumda olsa olsa hükümet propagandasının çok kötü olması muhalefet için bir fırsat olabilir.

— 5 —

PROTE (*) - KRAL

Fransa'da yarı Başkanlık rejimi 1962'de yapılan anayasal devrim sonunda kurulmuştur. Aynı zamanda bu devrimle birlikte yapılan seçimler sonunda seçmenler beş Cumhuriyet döneminden sonra tarihte ilk kez olarak Millet Meclisi'ne seçik, fikir birliği içinde bulunan disiplinli bir çoğunluk sokmayı başarmışiardır. Bu, seçim sisteminin olduğu kadar yurttaşların iradelerinin de bir sonucu olmuştur. Geçen seçimlerde kullanılan oyların % 17,6'sını toplayan ve bu kez söz konusu oyların % 31,9'unu elde ederek çok büyük bir aşama sağlamış olan U.N.R. kendine bağlı bağımsız cumhuriyetçilerin oylarıyla birlikte bu kazanç oranını yüzde 36'ya çıkarabilmiştir. Hıristiyan - demokratların, ya da sonradan De Gaulle taraftarlarıyla birleşen geleneksel muhafazakârların oylarının katılması halinde bile U.N.R. ülkede bir çoğunluk elde edememiştir. Bununla birlikte Meclis'teki 465 sandalyeden 270'ini de elde etmeyi ba-

(*) **Prote:** Yunan mitolojisinde deniz tanrısı. Poseidon'un oğlu. Dilediği biçime girebilme yeteneğindeydi. (Ç.)

şarmıştır. Ama bu değişiklik insanı hayrete düşürmemelidir. Bunun nedenini de Douglas W. Rae'nin «The political Consequences Of Electoral Laws» (Yale, 1967) (Seçim Kanunlarının siyasal sonuçları) adlı yapıtında belirttiği gibi parlâmento çoğunluklarının bir çoğunun seçim sistemlerinin doğurduğu bir sonuç olmasında aramalıdır.

Şu halde Fransa'da başkanlık rejimi başlangıçtan itibaren bir çoğunluğa dayanarak uygulanmıştır. 1970 - 1971 arasında geçen süre sayılmazsa Avusturya'nın da buna benzer bir durumda olduğu söylenebilir. Bu ikisinin dışında buna örnek olarak üçüncü bir ülke daha gösterilemez. Bunların dışında kalan yarı başkanlık rejimlerinin hepsi açık ve disiplinli bir çoğunluğa dayanmadan, yani klâsik parlâmento kuralları içinde yürütülmüş ya da yürütülmektedir. Fransız sistemiyle bunların arasındaki ayrıcalıkların nedenini büyük ölçüde bu temel veride aramak gerekir. Genel bir seçim sonunda seçilen bir Başkan'ın varlığı çoğunluğa dayanan parlâmento usuluyle geleneksel parlâmento sistemi arasındaki temel muhalefeti gücünden düşürürse de bu ancak belli bir oranda olabilir. Buna göre Fransız prezidansiyel rejiminin gerektiğinden apayrı bir biçimde işleyebilmesi için Meclis'in 1875 - 1962 arasındaki geleneği benimsemesi, dengeli ve fikir birliği içinde bulunan çoğunluğu dikkate almaması yeterlidir.

Böylece seçimle iş başına gelen başka Cumhuriyetçi kırallarda olduğu gibi parlâmentodaki güçlerin durumuna göre gücünü ve çehresini değiştiren Paris'in cumhuriyetçi hükûmdarı da prote bir kıral olabilir. Nitekim bugün için çok güçlü bir durumda olan Fransız Cumhurbaşkanı da, önceden uyuşuk ve beyni sulanmış olmasına rağmen 1930 yılının son günlerinde birdenbire silkiniveren Alman hükümetinin Başkanı gibi yarın gücünü yitirebilir ya da zayıf düşebilir. Buna göre bu türden evrimlere açıklık ge-

tirmeye uygun, varsayıma dayanan fakat gerçeğe yakın örnekler düşünülebilir.

1 — SALT ÇOĞUNLUĞA DAYANAN HÜKÜMDAR

Yarı Başkanlık rejiminin kurallarına uygun olarak seçilmiş iki şef olan Paris ve Viyana Hükümet Başkanları fikir birliğinde olan disiplinli bir parlâmento çoğunluğuna dayanmaktadırlar. Temeldeki bu siyasal benzerliğe rağmen söz konusu iki rejim birbirinden çok farklıdır. Birincisi tüm yetkileri elinde bulunduran güçlü, ikincisi de İngiltere Kraliçesi kadar güçsüz olan birer Başkandır. Her iki ülkede de çoğunluk hükûmeti elde tuttuğuna ve parlâmentodan istediği yasaları çıkarabildiğine göre büyük bir güce sahiptir. Bu çoğunluğun başında Viyana'da şansölye adı verilen bir Başbakan vardır ve söz konusu çoğunluk onun tarafından yönetilir. Çünkü Cumhurbaşkanı'nın görevleri bir takım temsili faaliyetlerle sınırlanmıştır. Paris'teyse bu çoğunluğa hakim olan Başkan'dır ve Başbakan da ancak sadık ve yardımcı niteliğine sahip olan bir kişidir. Yani René Capitant'ın dediği gibi bir kurmay Başkanından başka bir şey değildir.

KURMAY BAŞKANI

Çoğunluğa dayanan benzer bir rejimle yönetilen Avusturya'da Başbakan tam bir yetkiye sahip olduğu halde Fransız Başbakanının Cumhurbaşkanı yararına yetkilerinden olmasının nedeni nedir? Bunun sebebi Devlet Başkanı'na çok daha büyük yetkiler vermesine rağmen Anayasa değildir. Gerçekten de Avusturya Anayasasında «Anayasada aksine bir hüküm bulunmadıkça Federasyon Başkanı tüm karar-

larını federal hükûmet ya da onun tarafından yetkili kılınan hükûmet Başkanının önerisi üzerine alabilir» diyen bir madde vardır. Bundan da anlaşılacağı gibi inisiyatif hükûmetle şansölyenin elinde bulunmaktadır. Zaten anayasanın bununla ilgili 69 sayılı maddesine göre Federal Yönetimin büyük sorunları Başbakana mal edilmiş ya da onları çözümlemekle Başbakan yetkili kılınmıştır. Buna karşılık Cumhurbaşkanının yetkileri de sınırlandırılmış ve bunlar diplomatik görevler, devlet memurlarını atama, mahkûmların cezalarını indirme ya da bağışlama, evlilik dışı çocukları meşrulaştırma olarak saptanmıştır.

Bununla birlikte Viyana Anayasası Federal Cumhurbaşkanına şansölyeyi, yani Başbakanı görevinden uzaklaştırmak hakkını da vermiştir. Paris Anayasasında ise böyle bir şey yoktur. Öte yandan bu durum Başbakan'a Cumhurbaşkanının olağanüstü ve aralıklı nitelikte olmak üzere düzenleyici yetkilere sahip olmasına karşılık siyasetin merkezi olmak olanağını sağlamaktadır. Başkanlık ayrıcalıklarının sınırı ya da kapsamı göz önünde alınacak olursa bu iki temel yasanın da birbirlerine çok yakın oldukları görülür. Bu iki kanunun arasındaki çelişkinin nedenini Viyana'daki sosyalist ve Paris'teki muhafazakâr çoğunluğun birbirine tamamen ters düşen yönelimlerinde mi aramak gerekir? Hiç kuşkusuz sol kanadın prezidansiyel iktidara sağ kanattan daha az yatkın olduğu söylenebilir. Fransa'da Cumhurbaşkanının «hiç bir denetime bağlı olmadan yararlandığı» «aşırı yetkileri» ortak program eleştirilmekte ve «devletin siyasetini saptamak ve yönetmek yetkisi»nin hükümete ait bir hak olduğu hatırlatılmaktadır. Avusturya'da, Halk Partisi 1971 seçimlerinde dinamik bir aday olan ve Başkanlık yetkilerinin sınırını genişletmek isteyen şimdiki Birleşmiş Milletler Teşkilâtı genel sekreteri olan Waldheim'i desteklemiştir. Bununla birlikte François Mitterand'ın Elysée Sarayı'na yet-

kileri elinden alınmış bir başkan olarak girmiyeceği, Waldheim'in de şansölyenin geleneksel üstünlüğe son veremiyeceği sanılmaktadır.

Başkan'ın durumunu saptayan ya da belirleyen başlıca etkenler partilerin bünyesi ya da yapısı ve Başkan'la olan ilişkileridir. Avusturya'da Sosyal Demokratlarla Halkçılar çok güçlü iki siyasi örgüttür. Bunların kadrolarında yüz binlerce militan vardır. Bu partilerin her biri sendikalara, profesyonel derneklere ve tüm olarak güçlü bir yapıya sahip olan başka topluluklara bağlıdır. Böylesine güçlü ve karmaşık siyasî bir düzen, bir adamın kişiliğine, ancak generalin varlığıyla başarıya ulaşabilen ve bu başarısını 1969'da Pompidou'nun kazandığı zaferle koruyabilen De Gaulle taraftarı bir koalisyondan çok daha az bağlıdır. Viyana'daki siyasî partiler varlıklarını Başkan'a bağlı olmadan sürdürürler. Bunlar söz konusu Başkan'ın tüm yurttaşlara tanınan oy hakkıyla seçilmeden önce de mevcuttular. Yıllar boyunca ünlü «proporz»a bağlı olan yani mevki, onur ve diğer yaralı yerleri orantılı bir biçimde belli kişiler arasında paylaşılan bir ülkenin yurttaşlarının üzerinde bunların önemli imgelerinin etkisi çok büyüktür.

İki kutuplu bir mücadelede karşı karşıya gelen iki Fransız koalisyonu bundan çok daha küçük bir güce sahiptir. Bu koalisyonların ilki, varlığını borçlu olduğu bir adamın, yani De Gaulle'ün desteğine dayanarak kurulmuş, U.D.R. çevresinde oluşan partilerarası işbirliği de Pompidou'nun kişiliği sayesinde gerçekleşmiştir. Sol kanadın birliğini de François Mitterrand'ın kişiliği sağlamıştır. Gerçekte komünist parti Avusturya'daki partilere özgü otonom bir varlığa, aynı güce ve aynı yapıya sahiptir. Yalnız yeni sosyalist partisi dinamizmiyle birliğinden başka sol cepheyle birleşmede gösterdiği bağlılığını da yine Mitterrand'a borçludur. Yani bu partinin kurucu-

sunun kişiliği Parti'nin varlığından hâlâ daha ağır basmaktadır.

Bununla birlikte partinin etkisi sol cephede oldukça güç kazanmıştır ve bu da Başkan Mitterrand'ın nüfuzunu ortak programda ön görülen kararlardan daha kolayca sınırlandırabilir. Sağ kanatta ise durum çok daha başkadır. General'in egemenliğinin son yıllarında kişisel De Gaulle yönetiminden yavaş yavaş vazgeçilerek kurumsal bir De Gaulle yönetimi başlamıştı. O günden sonra bu hareket giderek hızlanmış, ama büyük bir güç kazanamamıştır. U.D.R. kökeninin etkilerinden bir türlü kurtulamamıştır. Birliğini sağlayan bir adamın kurduğu bu örgüt onu şöyle böyle ayakta tutmayı başarabilen bir adama bağlı kalmıştır. Milletvekilleri de yıllarca «saydam» oldukları oranda, yani silik kişiliklerinin arkasında Başkan'ın hayalinin daha açık seçik görüldüğü ölçüde kolaylıkla seçilmişlerdir.

Yalnız oyla iş başına gelen bir çok kişinin partiye girmesiyle durum biraz değişmiştir. Ama bu değişiklik yeterli derecede olmamıştır. Bugün hatırı sayılır U.D.R. liler varsa bile gerçekte U.D.R. varlığını yitirmiştir. Bu partinin siyasi tasarılarının ne olduğunu hiç kimse anlıyamamaktadır. Söz konusu parti 1973'de sol kesimin programını kopya edip ona Provins'lerin programını hatırlatan bir biçim vermekle görevlendirilmemiş miydi? Bu kuruluşun Cumhurbaşkanı'ndan ayrı bir lideri de yoktur. Cumhurbaşkanı'nın varlığı olmadan da U.D.R. dağılmak tehlikesiyle karşılaşabilir. Georges Pompidou'ya pek fazla bir sevgi beslemedikleri zamanlarda bile parti üyeleri bunu bilmektedirler. Pompidou yalnız Devlet Başkanı olmamış, aynı zamanda sağ kanadın bir federasyon şefi olarak da De Gaulle'ün yerine geçmiştir. 1969'da kazandığı başarıyla çoğunluğu elinde tutan Pompidou nasıl olur da bu çoğunluğun lideri olmaz? Bir gün ölecek olursa U.D.R.'nin geleceği muhteme-

len De Gaulle taraftarı bir liderin ortaya çıkmasına bağlı olacaktır. Bu sorun daha şimdiden ortaya çıkmıştır bile.

İngiltere'de ve Federal Alman Cumhuriyeti'nde olduğu gibi çoğunluğa dayanan parlâmento sisteminde Başbakan partinin ya da çoğunluğu ayakta tutan koalisyonun tek ağırlık merkezidir. Salt çoğunluğa dayanan parlâmento seçimleri genel oylamayla yapılan bir Başkan'lık seçimiyle aynı zamana rastlarsa Başbakan ya da Cumhurbaşkanı duruma göre birbirlerine vekâlet edebilirler. Bu rejimin oluşmasına, kökenine, partilerin ya da çoğunluğa dayanan koalisyonun yapısına daha önce on yıllık sürelerde Başkanlıkla aralarında gelişen ilişkilere bağlı olan bir şeydir. Kararlaştırılan süre boyunca da üstünlük salt çoğunluğun şef olarak kabul ettiği kişiye ait olur. Avusturya Başkanlık ve parlâmento çoğunluğuna sahip olan tek parti Sosyalist Partisi'dir ve bu parti liderini her zaman Başbakan'lık koltuğuna oturtmuş ve onu oylamayla iş başına gelen gerçek bir Başkan mevkiine yükseltmiştir. Fransa'da aynı mevkilere yalnızca De Gaulle taraftarları gelmiştir ve bunlar her zaman Elysées'nin, yani Cumhurbaşkanının üstünlüğünü kabul etmişlerdir.

Böylece Cumhurbaşkanı hiç kuşkusuz Anayasa'nın kendisine tanımış olduğu sınırı aşan çok büyük yetkilere sahip olmaktadır. Buna rağmen Anayasa hiç bir zaman çiğnenmemiştir. Bunun nedeni de her şeyin parlâmento salt çoğunluğunun bağlılığının bir temsilcisi durumunda bulunan Başkan'ın sadakatine bağlı olmasıdır. Hükûmetin değil de Başkan'ın Anayasa'nın hükümlerine rağmen bir referandum yapılmasına karar vermesi halinde bunda kanuna aykırı düşen hiç bir şey yoktur. Yalnız hükûmetin bunu kabul etmesi ve resmen uygun bir «öneri» de bulunması gereklidir. Georges Bidault'nun tanımladığı gibi Bakanlar Kurulu öğretmenlerinin her dediğini

ses çıkaramadan ve saygıyla kabul eden sadık ve dikkatli öğrencilerden oluşan «küçücük bir sınıf»a benzese bile söz konusu kurulu meydana getiren üyeler razı oldukları takdirde bunun yasaya aykırı hiç bir yanı yoktur.

24 Mayıs 1972 yılında bir Başbakan Meclis kürsüsünden «Başbakan'ı seçmek ve atamak yetkisine sahip tek kişi olan Cumhurbaşkanı her an onu görevinden uzaklaştırabilir» dediği zaman elbette Anayasa'nın 8'nci maddesine aykırı düşen hatalı bir duruma düşmüş olmaktadır. Yalnız bu sözlerinin arkasından «Başbakan'lığa lâyık bir kişi Cumhurbaşkanı'nın isteği karşısında görevinden hemen ayrılır» derse o zaman da yalnızca çoğunluğun içinde nüfuz ilişkilerini ortaya koyan kişisel bir kanısını belirtmiş olur. Eğer «Bu prensibi kabul etmemek sorumluluğu doğrudan doğruya kuruluşlarımızın omuzlarına yüklemek demektir» derse bu bir bozgunu maskeleyen bir borazan sesini belirtir. Bunda bir pişmanlık duygusunun yankısını duymamak da olanaksızdır.

Başbakan Cumhurbaşkanı'nın karakuşî hükümlerine boyun eğdiği, aldığı kararları imzalamayı kabul ettiği, girişimlerini hemen onayladığı zaman Anayasa'nın hükümleri çiğnenmiş olmaz. Anayasa ona hiç bir zaman yararlanmadığı bir hak tanımıştır. «Bu yalnız onun ve onu destekleyen çoğunluğun bileceği bir iştir» cümlesiyle özetlenebilir. Anayasa'nın hükümleri ancak Cumhurbaşkanı kendisini istifaya zorlayanları dinlemeyen, yapılacağı duyurulan referandumu önermeyi kabul etmeyen bir Başbakan'ın isteğini dikkate almadığı zaman Anayasa çiğnenmiş olur. De Gaulle taraftarı bir çoğunluğun kadrosu içinde böyle bir şey düşünülmez. Bu çoğunluğun bir kusuru varsa o da hükûmetle birlikte Cumhurbaşkanı'na karşı olan bağlılığıdır. Yalnız bunlar isterlerse böyle yumuşak başlı davranmaya hakları vardır. Anayasa

birine bir üstünlük hakkı tanıdığı zaman söz konusu kişi ister kendi isteği, ister bir irade sahibi ya da Devlet Başkanı'nın emirleri üzerine bu hakkını kullanmakta serbesttir. Yeter ki bu hakkından kanuni yollarda yararlanmış olsun.

Beşinci Cumhuriyet döneminde Başbakan Cumhurbaşkanı'nın siyasetini kendi adına yürüten bir kişi rolünü oynamaktadır. Nitekim bundan önceki Cumhuriyet dönemlerinde de Cumhurbaşkanları Başbakan'ın siyasetini kendi adlarına uygulayan kişiler rolünü oynamışlardı. Bunlar bir strateji'yi yerinde uygulamakla yükümlü olan bir kurmay Başkan'ının görevlerine benzeyen görevlerdir. Başkan Cumhurbaşkanı tarafından tesbit edilen ve doğrudan doğruya ona bağlı bulunan hükümetin sayesinde gerçekleşen büyük siyasi yönelimlerin uygulanmasını sağlar. Bu Doğu ülkelerinde uygulanan ve «Devletin siyasal yetkileri»yle «Yönetim yetkileri»ni birbirinden ayıran iş bölümüne benzeyen ve yetkilerin yukarıdan aşağı bölünmesi sonucunu doğuran bir iş bölümüdür.

Böyle bir organizasyon ya da örgenlenme hükûmetin sayısız ve çok karmaşık görevlerin ağırlığı altında bunaldığı, Cumhurbaşkanının da bunların ayrıntıları içinde şaşkınlığa uğramak tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı gelişmiş toplumların bir ihtiyacına uygun düşen bir organizasyondur. Başkanı günlük işlerin yükünden kurtarmak, ona üzerinde düşünmeyi gerektiren temel sorunları bırakmak, ona geriye çekilip sorunları daha inceleyebilmek olanağını sağlamak iyi bir usuldür. Bunlar modern ticari kuruluşların uygulamaya başladığı şeylerdir. Nitekim günlük işlerle uğraşmaktan nefret eden General De Gaulle de kendi isteği üzerine bu usulü uygulamak yoluna gitmiştir. Yalnız bu aynı zamanda devletin çıkarlarına da uygun düşen bir tutumdur. Bu nedenle Devlet'in güttüğü büyük siyasetle günlük siyaseti

biribirinden ayırdetmek gerekir. Bu iki siyaset için gerekli olan nitelikler de birbirine hiç benzemezler.

Yalnız bu sistem kararları uygulamakla görevli olan kurmay ya da uzmanların bunları tam olarak yerine getirememek tehlikesi nedeniyle sıkı sıkıya uygulanamamıştır. Bunun bir gerçek olduğu 1960'da Cezayir çarpışmalarında anlaşılmıştır. O günlerde Michel Debré Ortaklıkla birlikte dış işlerini ve askeri işleri, aynı zamanda bölgenin tüm sorunlarını kendi elinde toplayan General De Gaulle'le aynı fikirde değildi. Bu diğer işlerde biraz yetki serbestliği isteyen U.N.R.'nin özellikle umudunu ortaya koyan Chaban - Delmas'ın formülüne göre «özel bir alanı» sınırlayan bir davranıştı. Yönetimin sonuna kadar Başkanla Başbakan arasındaki yetkiler General' in her ne olursa olsun gözüne önemli görünen ve acil çözüm isteyen sorunları ona hatırlatması dışında bu şemaya hemen hemen uygundu.

Georges Pompidou'nun iktidara gelmesiyle işler değişmiştir. Başkan çok geçmeden sınırlı bir göreve bağlanmaksızın her şeyle meşgul olmak istediğini bildirmiş ve böylece müdahaleler daha da artmış ve bunun etkileri sorunların en küçük ayrıntılarında bile görülmüştür. Örneğin 1972 Başkan'ın onayladığı bir emirle Milli Eğitim Bakanı'ndan hukuk tarihini Üniversite genel hukuk dersleri porgramına zorunlu ders olarak alması istenmiştir. Bu emir Auvergne'de onaylanmış olsaydı Moskova kararnamesini gölgede bırakmış olurdu. Her neyse Deli Petro erkeklerin bırakabileceği sakalın boyunu iyice belirlemiş ve Kemal Atatürk de fes meselesinde aynı şeyi yapmıştı? Küçük ayrıntılar konusunda gösterilen endişeler büyük ve parlak fikirleri maskeleyebilir.

Bununla birlikte Kıral Georges'un yönetiminde Başbakan Chaban - Delmas'ın tecrübelerinden doğan yepyeni bir hüviyet kazanmıştır. Dinamik, akıllı, yeni düşüncelere yatkın U.D.R.'nin çoğunluğundan

daha çok sola yakın bir adam olan Bordeaux Belediye Başkanı De Gaulle doktrinine bağlı taraftarların arasında sosyal tabakaları tutmak ya da onları kendine çekmek zorunda kalmıştı. Bunlar partiyi oluşturan muhafazakâr kitleye benzemeyen sosyal guruplardı. Kabinenin aklı başında, kusursuz yöneticilerinden Simon Nora ve Jacques Delors'un yardımlarıyla da çoğunluğun desteğini dikkate alarak oldukça cüretli sosyal bir politika uygulamasına girişmişti. Çevresinde büyük sayıda iş arkadaşı vardı ve Devletin başında bulunduğu sürece kendinden önce gelenlerden çok daha büyük işler başarmış, böylece oldukça büyük bir ün kazanmıştı.

Böyle olunca Cumhurbaşkanı'yla Başbakan arasında her birinin yapı ve fizyonomisine uygun düşen yeni bir iş bölümü ortaya çıkmıştı. Muhafazakâr kitleye güven veren Georges Pompidou kişiliğinde dengeyi ve düzenin bozulmamasını sağlamış sol kesime dayanan Jacques Chaban - Delmas da hareketin ve yeniliklerin simgesi olmuştu. O arabanın motoru, Başkan da freniydi. Yalnız Başkan sonradan Başbakan'ın giderek büyüyen ününün gölgesine sığınmış ve bundan ağır bir gelir vergisi meselesinden yakasını kurtarmak için yararlanmıştı. Gerçekte suç kanundaydı ve bu kanunun sonradan tamamiyle temize çıkan Chaban - Delmas'ın gelirlerine uygulanması şeklinde değildi.

Pierre Messmer'in gelişiyle birlikte Başbakanın Cumhurbaşkanı'nın siyasetini kendi adına yürüten bir kişi rolünü oynadığı ve kesinlikle uygulanan eski devlet yönetim şekline dönüldü. Ne kadar söz dinleyen sadık insanlar olsalar da Debré, Pompidou, hatta Couve De Murville'in bile çok güçlü birer kişilikleri vardı. Bunlar her zaman itaat eden kişilerdi, ama ancak bir sorun üzerinde şiddetle tartıştıktan sonra boyun eğiyorlardı. Pierre Messmer Başkan'la Başbakan arasında doğabilecek muhtemel fikir ay-

rılıklarının hiç bir zaman açığa vurulmaması gerektiğini bildirmekle bunun açık bir delilini ortaya koymuştu. Yani bu söz konusu tartışmaların yapıldığını doğrulayan bir açıklamaydı. Messmer verilen emirleri hiç tartışmadan uygulamaya çalışan kusursuz bir kurmay başkanı gibi davranmıştır. Bu sistemin tek sakıncası, kamuoyunun tüm kararları varlığı ortaya çıkmış olan Cumhurbaşkanı'na mal etmesidir. Bununla birlikte çoğunluk, hükûmet ve Başbakan kanunlara boyun eğdikçe Anayasa hükümleri onun çizdiği sınırların dışına daha fazla çıkılsa bile yine de çiğnenmiş olmaz.

Başbakan'ın unutulmaması gereken son bir görevi daha vardır. Başkanlık koltuğuna oturan bir kimse içinde bir prens olma eğilimini duyar. Bu koltuk ona yurttaşlara mevkiine lâyık olduğunu göstermesi ve devlet işlerini yürütmekteki kabiliyetini ortaya koymak olanağını verir. Pompidou'nun özellikle 68 krizi sırasında oynamış olduğu rol ona Charles XI'in (De Gaulle'ün) yönetimi bıraktıktan sonra tahtının varisi olmak ve oraya oturmak isteğini duymak olanağını vermiştir. Zaten De Gaulle ya da Charles Başbakanından, halkın gösterdiği sevginin arkasına sığınarak ondan ilk fırsatta kurtulmasını bilmiştir. Georges I, yani Pompidou da dört yıl sonra Chaban - Delmas'ı görevinden uzaklaştırdığı zaman bu davranışı bir örnek olarak benimsemiştir. Yalnız onun karşılaştığı geçici zorluklardan yararlanarak kendinden öncekine göre bu görevden uzaklaştırma anını çok daha iyi seçmiştir.

Salt çoğunlukla iş başında bulunan bir koalisyona bağlı bir insanın Matignon'da, yani Başbakan' lık dairesinde bir staj dönemi geçirmeden önce Cumhurbaşkanı olamayacağını gösteren hiç bir şey yoktur. Görevini bırakan bir Başkan bir halef tayin edebilir ve onu doğrudan doğruya Fransız'ların onamasına sunabilir. Pompidou'nun böyle bir eğilimde ol-

duğundan arasıra söz edilmiştir. Uzun süre Maliye Bakanlığı yapmış bir kimse kamu işlerini yönetmek istidadında olduğunu da gösterebilir. Bununla birlikte Başbakan'ın görevleri insana elbette öncekilere göre daha üstün bir avantaj sağlayabilir. Başkanlık koltuğunun çok yakınında bulunması nedeniyle de bir gün herkesten daha fazla oraya geçip oturmak şansına sahip olduğu bir gerçektir. Rakiplerinden daha iyi ve elverişli bir durumda olabilmek için bu koltuğa oturmak hevesinde olan en kurnaz ve usta isteklilerin önlerine çıkan fırsatlardan yararlanmaları gerekir. Roma İmparatorları'nın bir çoğunun yaptıklarından yararlanan Georges Pompidou da günün birinde aynı şeyi yapmıştır.

DEVLET VE TARTIŞMA YETKİSİ

Fransız Beşinci Cumhuriyet döneminde Başkan'ın durumu bir iktidarın gerçek yetkilerinin iki etkenin birleşimiyle nasıl saptandığını göstermektedir. Bu etkenler hukuki nitelikleri belirleyen yasaya uygun hükümler ve bunların uygulanmasını kolaylaştıran ya da zorlaştıran siyasi güçlerin çatışmasıdır. Paravan durumuna düşen bir organ başka bir organın yetki ve görevlerini de yüklenebilir. Bundan daha doğal bir şey de yoktur. Klâsik parlâmento rejimlerinde Başbakan Devlet Başkanı hesabına böyle hareket etmektedir. Hukuk profesörlerinin tanımladıklarına göre bunun prensipleri siyasal güçlerin arasındaki ilişkilerin rasyonelleştirilmesinden başka bir şey değildir. General De Gaulle, Pompidou ve Chaban - Delmas'ın belirledikleri gibi, kuruluşlarımızın «prensipleri» değişik güçlerin arasındaki ilişkileri, aklın ışığında saptar, bu da Cumhurbaşkanı'na Başbakan'ı bir Kurmay Başkan'ı ve bir paravan rolünü oynayan bir kişi durumuna düşürmek olanağını kazandırır.

Bu durumdan kimin yararlandığı konusu önemli değildir. Başkan ya da Başbakan olsun, önemli olan şey biribirine bağlı ve disiplinli bir çoğunluğa dayanan gerçek hükûmet başkanının bu sayede büyük bir yetkiye sahip olmasıdır. Bu ana noktada Fransa'nın durumu İngiltere ya da Federal Alman Cumhuriyeti'nden pek fazla değişik değildir. Böylece prezidansiyel rejime yakın olan rejiminin niteliği çoğunluk sistemine dayanan karakterine göre ikinci plâna düşer. Yeni parlâmento rejimi hükûmetin çok büyük yetkilere sahip olduğu yeni bir tip demokrasinin doğmasına yol açmıştır. Karar verebilmek yeteneksizliği, yürütme kuvvetindeki kararsızlık gibi 1930 yıllarında parlâmentoya dayanan rejimlerin hataları olarak nitelenen bu aksaklıklara bu yeni tip demokraside rastlanmamaktadır. Yeni parlâmento usuluyle en güçlü ve bugüne kadar görülmemiş ölçüde etkili olan demokratik bir sistem kurulmuştur.

İcra kuvvetiyle yasama kuvveti arasındaki geleneksel ayırımın artık hiç bir anlamı kalmamıştır. Partinin ya da çoğunluğa dayanan koalisyonun lideri bu iki kuvveti de kendi bünyesinde toplamıştır. Bunlardan ilkine başında bulunduğu hükûmet nedeniyle doğrudan doğruya ikincisine de kontrolu altında bulunan parlâmento çoğunluğu sayesinde dolaylı olarak sahiptir. Brand'la Heath'ın meclislerle Pompidou'dan daha fazla başları dertte değildir. Bunların üçü de kendilerini destekleyen parti ya da koalisyon sayesinde meclislerden istedikleri kanunları çıkartabilirler. Hiç kuşkusuz Bonn'da, Londra'da ve Paris'te parti ya da koalisyonun destek veya disiplinleri arasında bazı ayrıcalıklar vardır, ama temelde hiç bir değişiklik yoktur.

Çoğunluğa bağlı milletvekilleri İngiltere ve Almanya'da Fransa'daki kadar salt ya da serbesttir. Avam Kamarası'nda disiplin kuralları çok büyük bir incelik kazanmıştır. Ayrı kanıda olanların oylamada

sonuçta her hangi bir değişiklik meydana gelmemesi şartıyla çekimser kalmaları kabul edilir. Üstelik söz konusu milletvekilleri bu haklarından da sık sık yararlanırlar. Kırmızı oy vermeye gelince bu da aynı disiplin kararı göz önünde tutulmak şartıyla çok daha olağanüstü durumlarda hoşgörüyle karşılanabilir. Bu durumda muhalefete mensup milletvekillerinin tutumları da dikkate alınabilir. Heath bir çok muhafazakârın Ortak Pazar'a girilmesine karşı oy verdiklerini, buna karşılık bir çok İşçi Partisi milletvekilinin de lehte oy kullandıklarını görmüş ve dengeyi sağlayan bu duruma katlanmak zorunda kalmıştır. Westminster'de sık sık görülen bir şey de parlâmentodaki partiler arası dengeyi bozmamak amacıyla çoğunluğa mensup bir milletvekilinin oturuma katılmamak için muhalefete mensup bir meslektaşıyla anlaşmasıdır.

Çoğunluğun disiplini hiç bir zaman hemen kabul edilebilen bir disiplin değildir. Bu eleştirmelere, bağırıp çağırmalara, parlâmento sıralarında homurdanmalara yol açan bir disiplindir. Milletvekilleri onu kolay kolay kabullenemezler. Onları ikna edebilmek için tartışmalara, tavizlere, devamlı şekilde çaba harcanmasına ve hükümetin getirdiği proje taslaklarının üzerinde bazı değişiklikler yapılmasına ihtiyaç vardır. Fakat bunların tümü de en sonunda esaslı her hangi bir değişikliğe uğramaz ve söz konusu milletvekilleri oylamada lehte oy kullanır. Bazı usuller sayesinde, acı bir hap olan parti disiplini, milletvekillerine daha kolayca yutturulur. Güven sorunu, her yerde hükümet zanlısı bir tasarıyı muhalefete karşı korumaktan çok, çoğunluğu bu tasarının çevresinde birleştirmeye yarar. Kamunun hoşlanmadığı bir tedbire oy veren her milletvekili seçmenlerine hoş görünebilmek için Bakanlığı ya da hükûmeti desteklemek zorunda olduğunu söyleyebilir. Fransa'da da bloke oylar aynı amaçla kullanılır.

Kısacası milletvekilleri başka bir çıkar yol olmadığı için çoğunluğun disiplinine boyun eğmek zorunda kalırlar. İngiltere ve Federal Almanya'da söz konusu disiplin bir çok durumlarda geçerli olmaktan çıkmış ve siyasi alandaki ömrünü yitirmiştir. Fransa'da çoğunluk sistemiyle birlikte bu mekanizma da gelişmektedir. Partiden kovulanlar bir dahaki seçimlerde genellikle yenilgiye uğramakta ve bir daha parlâmentoya girememektedirler. Her milletvekilinin kişisel kaderi dışında parti disiplinine uymamak, çoğunluğun kaderi yönünden bir suç sayılır. Hükûmet tasarısına oy vermemek partinin ya da koalisyonun gelecek seçimlerde başarı kazanmasını tehlikeye düşürebilecek ciddi bir buhrana yol açmak demektir. Parlâmenterlerin tümünün de böyle bir sonuçtan sakınmakta çıkarları vardır.

Böylece çoğunluğun lideri yepyeni bir yetkiye sahip olmuştur. Bu ona hem yönetebilmek hem de yasamak olanağını sağlar. Yürütme kuvvetiyle yasama kuvveti arasındaki klâsik ayırım prezidansiyel bir rejimle yönetilen Birleşik Devletler'de bugün hâlâ mevcuttur. Bu da kuruluşları daha etkisiz bir duruma sokmaktadır. Kongre Başkan'ın bir çok girişim ya da önerilerini baltalayabilir. Buna karşılık Başkan da Kongre'nin tekliflerini geri çevirebilir. Ama bunlardan hiç biri diğerini harekete geçirmek olanağına sahip değildir. Washington hükûmeti günümüzde Londra, Bonn ve Paris'te olduğu gibi yasama ve yürütme kuvvetlerini birbirine bağlayan bütünleyici bir programı uygulamaz. Buna karşılık muhalefet daha iyi korunmuştur. Bu haklar İngiltere ve Federal Almanya'da da yeteri kadar vardır.

Katıksız ya da Fransa'da olduğu gibi, prezindansiyel sisteme yakın çoğunluğa dayanan parlâmento rejimlerini, doğru bir biçimde açıklayabilmek için yeni bir terim düzeni icat etmek gerekmektedir. «Yürütme» ve «Yasama» kelimelerini muhafaza etmek

hükûmetle parlâmentonun somut olarak biribirlerinden ayrı varlıklar olmasına rağmen söz konusu iki kuvvetin ayrı şeyler oldukları hissini uyandırmaktadır. Oysa yürütme ve yasama kuvvetleri aynı hükûmetin elinde bulunmaktadır. Bunları birbirlerinden ayıran sınır çizgisi çoğunlukla muhalefetin arasından geçmektedir. Bunlardan birincisi, yani çoğunluk eski «Yürütme» ve «Yasama» kuvvetlerini elinde tutan bir yetkiye yani hem yönetmek hem de yasa koymak gücüne sahiptir. Buna basit bir deyimle «Devlet Kuvveti» denir. Bu deyim hiç kuşkusuz bir çoklarını şaşırtabilir, çünkü Sovyet tipi Anayasalar'dan alınmıştır. Bununla birlikte yeni parlâmento sistemindeki çoğunluğun ayrıcalık ve üstünlüklerini çok iyi tanımlayan bir sözcüktür.

Yalnız bu terim benzerliği komünist rejimlerle çoğunluğa dayalı yeni parlâmento rejimi arasında çok önemli ayrıcalığı unutturmamalıdır. Bu ayrıcalık da meşruluğu tanınmış bir muhalefetin varlığıdır. Bu siyasal güçlerle sistemin arasındaki dengeyi bozar, ama yürütme kuvvetiyle yasama kuvvetinin çoğunluğun eline geçmesini ve Sovyet Devlet kavramına uygun bir iktidarın elinde birleşmelerini engellemez. Bir muhalefetin varlığı Devlet'in karşısında bulunan bir iktidar olarak tanımlanabilir. Böyle bir şey de Sovyetler Birliği'nde ve halk demokrasilerinde yoktur. Bu karşı iktidar ya da güç, Devlet'in yürütme kuvvetinin sınırlarını ve serbestçe kullanılmasını kısıtlar, ama ruhunda her hangi bir değişikliğe yol açmaz.

Devlet yetkisi kavramı karar verme yetkilerinin aynı elde toplandığı gerçeğini ortaya koyan bir kavramdır. Bu yetkilerin bir bölümünün parlâmento diğerlerinin de hükümetçe kesin bir biçimde kullanılması teknik ve siyasal düzenlemelere, özellikle de bazı kuralların halkın temsilcileri tarafından alanen tartışılmasının gerekli olduğu gerçeğine uygundur.

Aynı şekilde komünist ülkelerde de yukarıdan aşağı doğru bir ayırım yapılmakta, devletin siyasal yetkisiyle yönetim yetkisi biribirinden ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi temel kararları almayı, ikincisi de onları uygulamayı sağlayan yetkilerdir. Bütün bunlar Devlet gücünün birliğine ve bu gücün tek elden yürütüldüğü gerçeğine zarar vermez. Sovyetler Birliği'nde bu tek el ya da yürütme kuvveti komünist partisi, yeni parlâmento usulüyle yönetilen rejimlerde de çoğunluğun sahip olduğu kuvvettir.

Ikinci guruptakiler, yani yeni parlâmento rejimlerinde birinci guruptakilerde görülmeyen bir şey vardır. O da yetkilerin yepyeni bir düzenle ayrılmış olmasıdır. Komünist rejimlerde Devlet gücü ya da yetkisi Devlet'in içindeki tek güç ya da yetkidir. Parlâmento sistemlerindeyse Devlet'in karşısında muhalefetin elinde bulunan ve Devlet'e rakip olan bir güç vardır. Zaten bundan yirmi üç yıl önce «Yasama ve yürütme olarak belirlenen eski geleneksel ayırım» ın yavaş yavaş önemini yitirdiğini ve yerini hükûmet göreviyle muhalefet görevi arasında yapılan yeni bir ayırıma bıraktığı belirtilmiş, bunun için de örnek olarak Roma Cumhuriyetindeki halk savunucusu hatipler gösterilmişti. O zamanlar ilk belirtilerinden söz edilen bu gelişme günümüzde Londra, Bonn, Paris ve Batı'nın parlâmento sistemiyle yönetilen bir çok rejimlerinde artık son noktasına varmıştır.

Parlâmento sistemli rejimlerde parti ya da çoğunluğa dayanan koalisyon «yönetme ve yasama» yetkilerine sahiptir. Birbirinden ayrılmaz gibi görünen bu yetkiler hep birlikte Devlet'in gücünü meydana getirirler. Aynı kişi hem hükûmet hem de yöneticiler tarafından getirilen kanun tasarılarını oylayan çoğunluğun başkanıdır. Böyle bir ortamda muhalefetin önerileriyle diğer girişimlerinin parlâmentoda kabul edilmesi şansı ya da olanağı yoktur. Yönetme ve yasama yetkilerinde bir denge sağlayabilmek için parti ya

da azınlık koalisyonunun sahip olduğu olanakları arttırmak veya güçlendirmek gerektir. Muhalefet Devlet yetkilerini ellerinde tutanların karar vermelerine, kararname çıkarmalarına ve istedikleri kanunları meclisten geçirmelerine engel olamaz. Yalnız hükûmeti kontrolu altında tutar, devamlı olarak ve alenen eleştirir ve yetkilileri icraatlarında buna uymak zorunda bırakırlar ve böylece onların demokratik düzenin sınırları dışına çıkmamalarını sağlamış olurlar.

Karar verme yetkisi değil de engellemek ya da bir kararı sınırlandırmak niteliğini taşıyan muhalefetin bu olanakları 1951 yılında belirtildiği gibi «Tribün Yetkisi» olarak tanımlanabilir. Bunlar, yani muhalefetin elindeki bu olanaklar Roma Cumhuriyetinde halkın haklarını koruyan tribun ya da savunucuların yüksek görevlilerin sahip oldukları üstünlükleri etkisiz hale getirmek veya sınırlandırmak için yararlandıkları Intercessio hakkına benzemektedir. Bazıları daha sonra bu sözcüğün sınırını daraltmış ve onunla Batı demokrasilerinde politika alanının içinde ya da dışında bulunan, iktidara katılamayan, yalnız ona dışardan ağırlığını hissettiren bir partinin yaptığı görevleri ifade etmek yoluna gitmişlerdir. Buna örnek olarak Fransa'da komünist partisi gösterilebilir. Gerçekten de söz konusu parti bu görevini bir süre yerine getirmiştir. Şimdiyse bu dönem sona ermiş ya da kapanmıştır. Çünkü sol bir hükûmette komünist bakanların görev alması yurttaşların çoğunluğunca kabul edilir bir gerçek olmuştur. Yalnız tribunicien yetki ya da görev kavramının bir raslantının sonucunda meydana gelen bir durumu değil de siyasi bir sistemin yapısını tanımlamak için kullanılması daha uygun görünmektedir.

Ne olursa olsun çoğunluğa dayanan ve bu nedenle tek partili otoriter sistemlerden ayrılan parlâmento sistemlerinde muhalefetin yararlandığı bu yetki ya da gücü biz böyle tanımlıyoruz. Devlet gücü

Başkanla çoğunluğun elinde bulunduğu için bu durumda muhalefet dengeyi sağlar. Bu da demokrasiyi ayakta tutar. Tek partili sistemlerde yalnız devlet iktidarı vardır. Çoğunluğa dayanan parlâmento sistemlerinde ise Devlet'in gücü yanısıra bir de muhalefetin gücü vardır. Çoğunluk halkın tüm kuvvet ve kudretini elinde tutar, ama bundan ancak muhalefetin sert eleştirilerini göze alarak yararlanabilir. Açık bir tartışma yoluyla yapılan bu eleştirileri dinleyen yurttaşlar geçici bir süre için hükûmette görev almış plân yöneticilerinin yetenek ve kusurlarını görebilir ve böylelikle onları iş başında tutmak ya da bir dahaki seçimlerde iş başınan uzaklaştırmak kararını verebilirler.

Yetkilerin arasında bir ayırım yapılan klâsik teoride muhalefetle iktidar açık olarak belirlenmemiştir. Klâsik parlâmento rejiminde muhalefetle çoğunluk genellikle koalisyon hükûmetlerinde birleşirler. Bu türden hükûmetlerde bazı bakanlar belirli bir politikayı uygulamaktan çok meslektaşlarını gözetlemekle görevlidirler. Prezidansiyel rejimlerde hele Amerika'da olduğu gibi bütün sekreterler her zaman Başkanın partisinden olmazsa, Yürütme Kuvveti tek parça ve bölünmez bir kuvvet olarak karşımıza çıkar. İki rejimde de çoğunlukla muhalefet gurupları kanunların hazırlanmasında işbirliği ederler. Bu çalışmalarını da beyaz ve kırmızı oyların, yani muhalefetlerle çoğunlukların oylanan maddelere göre değiştiği meclislerde sürdürürler. Böyle bir sistemde parlâmentonun egemenliği diye bir sorun yoktur. Çünkü milletvekilleri seçim programlarına bağlanmaksızın kişisel değerlendirmelerinin ışığı altında uzlaşmalar hazırlarlar. Bu durumda siyasi bir tasarı ya da projeyi seçen halk değil, söz konusu tasarı ya da proje hakkında serbestçe karar verebilen halkın temsilcileridir.

Devlet yetkisiyle muhalefetin yetkisinin birbi-

rinden ayrılması çok değişik bir kavramı ifade eder. Hükümeti elinde tutan ve parlamentoyu kontrolu altında bulunduran çoğunluk gurubu seçmenlerince onanan programını uygulamak olanağına sahiptir. Bu programı da seçmenlerinin güvenini yitirmemek için uygulamak zorundadır. Yalnız yasama görevi süresince muhalefetin yaptığı eleştirilerin halkın üzerinde yaptığı etkiyi tümüyle ihmal etmeye gelmez. Böylece klâsik parlamentolarda görülenlere benzemeyen bazı anlaşmalar olabilir. Bunlar milletvekillerinin ya da bir meclisin koridorlarında milletvekili guruplarının yaptıkları pazarlık sonunda varılan anlaşmalar değil, muhalefetin çoğunluğun üzerine yaptığı baskı sonucunda elde edilen anlaşmalardır. Muhalefetin yetkisi yalnızca engellemeyi öngören bir yetki değil, aynı zamanda yumuşatma ya da yön değiştirme yetkisidir. Devlet yetkisiyle birlikte bu yetkiden de, yapılacak seçimlerde hakem rolünü oynayan yurttaşların kontrolu altında yararlanılır. Daha etkili olan bu sistem aynı zamanda daha da demokratiktir.

Muhalefet yetkisi ya da hakkı parlamentonun içinde kullanılır. Parlamento muhalefet için ayrıcalığı olan bir yerdir. Çünkü burada çoğunluğun ve muhalefetin yetenekli temsilcileriyle yapılan tartışmalar sırasında derinliğine eleştiriler yapılabilir. Bundan önceki bölümde meclislerin uymak zorunda oldukları yeni görevleri anlatılmıştı. Bunlar bir yandan hükümet tasarılarına oy veren çoğunluğa dayanarak Devlet mekanizmasının faaliyetini garanti altına almak öte yandan da eleştirilerini serbestçe yapabilen, isteklerde bulunan ve karşı tasarılar ileri süren muhalefetin çalışmasını sağlamaktır. İngiltere'de söz konusu değişiklik çoğunluğun muhalefetin haklarına saygı göstermesi nedeniyle kolayca gerçekleştirilmiştir. Fransa bunu kendisine örnek olarak almamıştır. Çünkü çoğunluk İngiltere'deki kadar demokrasiye bağlı görünmemektedir. Öte yandan muhalefet de çoğun-

luğa dayanan bir sistemle yürüyen meclislerde üzerine düşen görevi anlamışa benzememektedir. Muhalefet daha çok ancak klâsik parlamento usulünün geçerli olduğu dönemde bir önemi olan olanakları ya da imtiyazları yeniden ele geçirmek çabasını göstermiştir.

Parlamento muhalefetin yetkisini kullandığı bir yerden başka bir şey değildir. Bu görevini de televizyon, radyo, büyük gazeteler gibi giderek kamuoyunu oluşturan propaganda araçlarının yanısıra yerine getirmek zorundadır. Bu araçlar hükümet'in tekeline geçecek olursa Devlet demokrasiyi tehlikeye düşürecek ölçüde güçlenmiş olur. Böylece muhalefetin sesi kısılır ve meclislerin duvarlarının dışından güçlükle duyulabilen bir fısıltıya dönüşür.

Demokrasinin günümüzde karşı karşıya bulunduğu sorunların en önemlilerinden biri de budur. Az çok kapitalistlerin girişimlerinin bir sonucu olan hür bir rejimde İktidar'ın ya da Devlet'in bu bilgi araçlarını doğrudan doğruya kendi tekeline alması olanaksızdır. Ama bu durum, yani söz konusu araçlar nedeniyle Devlet'le kapitalistlerin arasında meydana gelen bağımlılık muhalefetin partilerin tümüne açık olmayan bu yerlere girip söz konusu özel olanaklardan yararlanabileceğinin bir teminatı değildir. Bu yerler ya da bu araçlar hiç kuşkusuz gazete sahipleriyle verici radyo merkezlerinin sevgisine mazhar olan, ayrıca yayın organlarıyla radyo ve televizyonlar da propaganda yapabilmek için gerekli paraya sahip olan sağ kesime ait olan olanaklardır. Bu kuruluşlar sosyalist ve komünistlerden çok muhafazakârlarla merkez partilerini tutarlar. İktidarda sol bir parti bulunduğu takdirde de bunlar muhalefete geçmiş olan söz konusu partileri desteklemekle güçlendirir ve böylece muhalefetin görevini kolaylaştırmış olurlar. Fakat bunun tersi olan bir durumda 1962 yılından son-

ra Fransa'da olduğu gibi, muhalefet susturulmak tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir.

General De Gaulle'le halefi hükümetin O.R.T.F. ye karşı olan nüfuz ya da egemenliğinin haklılığını göstermek için bahane olarak muhalefetin emrinde olduğunu söyledikleri basının etkisine karşı bir denge sağlamak gereğini ileri sürmüşlerdir. Fransız gazetelerinin çoğu muhafazakâr ya da ılımlı oldukları için gerçekten de iktidarı tutarlar. Bunlar genellikle klâsik muhafazakâr rejimi ve De Gaulle doktrininden çok merkez partilerini severler. Ama burada söz konusu olan şey aynı yönelim içinde solunkiyle taban tabana zıt olan bir ayrıntıdan ibarettir. Gerçeğin aynası olan seçimlerde de merkezdeki partilerle klâsik muhafazakârların çoğunluktan yana oldukları görülmektedir.

Zaten sol kesim iktidarda bulunsa bile bu Devletin'in O.R.T.F.'ye karşı olan egemenliğini haklı gösteremez. Halkın temsilcilerinin görevlerini daha iyi yapabilmeleri için muhalefetin başta televizyon olmak üzere tüm propaganda araçlarından serbestçe yararlanması gerektir. İyi niyet gösterilmesi halinde muhalefet devlet ve özel sektörün elindeki yayın organlarından yararlanabilir. Muhalefetle iktidarın radyo ve televizyonlarda aynı yayın saatlerinde eşit sürelerle her zaman propaganda konuşmaları yapabilmeleri olanağını sağlamak amacıyla özel verici sahiplerine baskı yapılabilir ve bunu engelleyen de hiç bir şey yoktur. Bu konuşma sürelerinin bir bölümü mal sahibinin bir yükümü sayılarak parasız olabilir. Muhalefetle iktidar istedikleri takdirde ek yayın saatleri de satın alabilmelidirler. Ödenen para rakibin aynı uzunluktaki süre içindeki muhtemel cevabının tutarını da karşılamalıdır. Böyle bir şeyi gerçekleştirebilmek için Amerika'da Devlet'in televizyon merkezlerine uyguladığı hükümler buna benzer prensiplerin birer ürünüdür ve bunları biraz daha sertleştirmek yeterlidir.

Özel yayın organları yalnızca radyo ve televiz-

yon olarak değil tümüyle ele alınması gerekli olan bir sorundur. Basının giderek bir merkezde toplanması yukarıda sözü edilen hükümlere benzeyen kuralların gazeteler için de saptanmasını gerekli kılmıştır. Bazı ülkeler siyasi partilere seçimlerde kazandıkları oyların yüzdesi üzerinden hesaplanan bir para yardımında bulunmak suretiyle bu sorunu değişik yollardan çözümlemişlerdir. Daha yeni bulunmuş olan bu usul hiç kuşkusuz gelecekteki on yıl içinde daha da gelişecektir. Bu gelişme gerçekleşmiyecek olursa sağcılar iktidarda bulundukları zaman muhalefetin sesi daha da kısılacak, aksi durumda da gerçekten etkili bir hale gelebilecektir. Kimseyi şaşırtmaması gereken bu eşitsizlik her toplumun kendine muhalif olan partilere karşı temel yapısını koruduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Kapitalistlerin mecbur olmadıkça sağcı bir muhalefetle solcu bir muhalefete karşı hiç bir zaman aynı davranışta bulunması beklenemez. Gerçek demokrasi ancak böyle bir zorunluğun ortaya konması ve ona saygı gösterilmesi halinde var olabilir.

2. Çoğunluğa dayanmayan cumhuriyetçi hükümdar

İngiliz Liberal Partisi eski gücünü kazansa, 1920-1935 yılları arasında yaptığı gibi Muhafazakârlarla işçiler arasında dengeyi sağlayabilecek kadar kuvvetlense ve aynı zamanda bu partilerin her biriyle birleşmeyi de kabul etmeseydi İngiliz siyasal sistemi hemen altüst olurdu. Bunun sonucu olarak da Başbakan halkın oylarıyla seçilmiş bir görevli niteliğini yitirirverirdi. Çünkü böyle bir durumda onun seçimi yurttaşların yargısından çok kurmayların düzenlenmelerine bağlı olurdu. Bu nedenle birlik içinde bulunan dengeli bir çoğunluğun güveninden de yoksun kalırdı. Üstelik

daha güçsüz ve daha dayanıksız olurdu. Tasarılar Westminster engelini daha büyük bir zorlukla aşabilir, yasama süresi sonunda da hükümet düşmek tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir ve böylece bugün Belçika'nın yaptığı gibi çoğunluğa dayanan parlamento sisteminden uzaklaşarak klasik parlamento usulüne yaklaşılırdı.

Cumhurbaşkanıyla parlamento çoğunluğu arasındaki görüş birliği ortadan kalkmış olsaydı Fransız siyasal sistemi de altüst olurdu. Bunda insanı şaşırtacak hiç bir şey yoktur. Siyasal güçlerin birbirinden farklı olan görünüşlerine göre bütün rejimler aynı kuruluş kadrosu içinde bir çok değişikliğe uğrayabilirler. Bizim rejimimiz de temel kanun nedeniyle böyle değişiklikler geçirmeye zaten mahkûmdur. Cumhurbaşkanı seçimleriyle milletvekili seçimlerinin ertelenmesi ya da geriye alınması zorunlu olarak yurttaşların kanılarında bir değişikliğe yol açar ve bu da Başkan'la parlamento çoğunluğu ilişkilerinin altüst olması sonucunu doğurur. De Gaulle doktrini taraftarlarının Cumhurbaşkanı'yla Millet Meclisi'ni sonsuza kadar kontrolları altında bulunduramıyacaklarına göre günün birinde bu iki yere uyuşmazlık halinde olan kişilerin de gelebileceğini kabul etmek gerekir. Devlet'in birliğini sağlayan mekanizma sistemi de böyle bir durumun devam etmiyeceğini garanti edebilecek ölçüde otomatik ve güvenli değildir.

Bu durum birbiriyle çok karıştırılan iki şekil alabilir: Çoğunlukla parlamento çoğunluğuyla Başkan'ın siyasal eğilimi arasında yer alan radikal bir muhalefet akla gelmektedir. Yani 1973'de Pompidou'nun karşısına solcu bir meclis çıkabilirdi. 1976'da da bugünkü meclisin karşısında solcu bir Başkan yer alabilir. Lecanuel'le Servan-Schreiber'in hayalleri hiç de gerçekleşmesi olanağı bulunmayan şeyler değildir. Cumhuriyetçi hükümdar kendini bir gün 1875-1962 yılları arasında olduğu gibi çoğunluğa dayanmayan bir mec-

liste bulabilir. Bu iki varsayımı da incelemek uygun olur.

Boyun eğmek mi yoksa reddetmek mi?

Elimizde yeterli bilgiler olmadığı için bu sorunlardan ilkini incelerken büyük zorluklarla karşılaşılmaktadır. Yapılan iki genel oylama sırasında yalnız Avusturya'da radikal bir muhalefet ortaya çıkmıştır. 1966-1970 yasama süresi arasında meydana gelen bu durum bir anlam ifade edemiyecek kadar kısa sürmüştür. Bu sırada sosyalist bir Cumhurbaşkanı karşısında parlamento çoğunluğu Demokrat - Hristiyanlar' dan oluşmuştu. Yalnız Viyana'da bir Cumhurbaşkanı' nın oynadığı rol tâli bir roldür. Çünkü Devlet'in tüm yetkilerini elinde bulunduran kişi Başbakan'dır. Bu duruma göre söz konusu süre içinde her hangi önemli bir uyuşmazlık meydana gelmemişti. Fransa'da ise Başkanlıkla çoğunluk prezidansiyel rejime yakın rejimin uygulanmasından sonra her zaman aynı koalisyonun kontrolu altında kalmıştır. Ayrıca söz konusu koalisyonda bir kutuplaşma da mevcut değildir, bunun nedeni de çoğunlukların tam bir birlik içinde bulunmamaları ve bildiğinden şaşmayan bir niteliğe sahip olmamalarıdır. Somut durumların yokluğu nedeniyle de insan sıkı ve disiplinli bir parlamento çoğunluğu karşısında bulunan bir Cumhurbaşkanı'nın durumunu anlatabilmek için gerçeğe uymayan bir çaba harcamak zorunda kalmaktadır. Bunun için de insan hukuk açısından mümkün olanı ve olmayanı saptayabilmek için anayasal metinleri dikkate almak gereğini duymaktadır. Biz de bu sınırın dışına çıkmayarak akla yakın davranışların bazılarının birer taslağını çizmeye çalışacağız.

Faraziyemize temel olarak çoğunluk sisteminin korunmasını ele alalım. Bu durumda partiler iki büyük guruba bölünmüştür ve bunların her biri parlamen-

toda parti disiplinine uyarak hareket etmektedir. Bu ortam içinde bulunan Cumhurbaşkanı'nın da siyasi gurup ya da «kutup»lardan biri, Millet Meclisi'nin çoğunluğunun başka bir guruba bağlı olduklarını ve geçici olmadığını düşünelim. Hiç kuşkusuz böyle bir durumda milletin temsilcilerinden her biri, yani Başkan'la Meclis'teki çoğunluk Devlet ya da iktidarın birliğini kendi çıkarına uygun bir biçimde sağlamak yolunda çaba harcar. Yalnız bu iki temsilcinin olanakları arasında büyük bir eşitsizlik vardır. 1973'te sol cephe seçimleri kazanmış olsaydı yurttaşlara Başkan'la hükümet arasındaki çelişmeleri çözümlemek olanağını sağlamak için Pompidou'yu görevinden istifa etmeye zorlayamazdı. Fransız Millet Meclisi'nin Başkan'ın görevinden alınması için bir halk oylamasına gidilmesini öngören bir karar almak yetkisi yoktur. İzlanda, Avusturya ve Federal Almanya'nın meclisleri de bu haktan yoksundur. Esasen söz konusu meclisler hiç bir zaman böyle bir usulü uygulamak yoluna gitmemişlerdir.

Aksine eğer Mitterand 1976 Başkanlık Seçimleri'ni kazanabilirse Meclisi hemen dağıtmak yoluna gidebilir. O zaman da büyük bir ihtimalle çoğunluk solcu milletvekillerinden oluşabilir. Çünkü böyle bir durumda seçmenler oylarını Başkanlarına uygun düşen milletvekili adaylarına vereceklerdir. Zaten yapılması gereken de budur. Gerçekte Pompidou 1973'te kaybedilmiş olan bir çoğunluğu yeniden ele geçirebilmek amacıyla isteseydi parlamentoyu feshedebilirdi. Yalnız birinci oylamadan sonra yapılacak ikinci oylama onun aleyhine bir sonuç verebilirdi. Çünkü seçmenler genellikle yargıları beğenilmediği ya da bir suç kaynağı teşkil ettiği söylendiği zaman yine onu gerçekleştirmek eğilimini gösterirler. Bu nedenle Fransız Cumhurbaşkanı'nın seçimler sonunda bozulan Devlet ya da iktidarın birliğini yeniden kurmak amacıyla bir girişimde bulunmasında hiç bir çıkarı yoktu.

Bununla birlikte seçmenlerin reylerini her zaman aynı biçimde verecekleri yani Başkan ve parlamento seçimlerinde oylarını kullanırken bir ahenk gözetecekleri kesinlikle söylenemez. Teknik yönden oylama sırasında dönüş yapmak ya da ileri gitmek mümkündür. Bunun nedeni de seçimlerde en çok oyu toplayan koalisyonun çoğunluk oylaması sırasında liderleri Devlet Başkanı seçilmiş olduğu halde azınlıkta kalması ihtimalidir. Siyasal açıdan bunun tam tersi olan bir durumla da karşılaşılabilir. Yurttaşlar Başkanlık seçimlerinde oylarını sol partilere milletvekili seçimlerinde de daha ılımlı bir kesime verebilirler. Biribirine karşı olan bir Başkan'la bir meclis çoğunluğu en az üç ihtimalle uzun bir süre birlikte çalışmak zorunda kalabilirler. Söz konusu ihtimaller ya da varsayımlar sırasıyla şunlardır:

1 — Başkan seçmenlerin eski çoğunluğu oylamaları ihtimalini daha da kuvvetlendirmek amacıyla yepyeni bir çoğunluğa dayanan Meclisi hemen feshetmeyebilir.

2 — Feshedilen bir meclisin umulan sonucu vermemesi, ortaya zıt görüşlere sahip olan bir çoğunluğun çıkması halinde Başkan bir yıl geçmeden meclisi feshedemeyeceğine göre görevinden istifa etmeyebilir.

3 — Umulan sonucu vermeyen meclisin feshinden sonra Başkan yeniden seçilebilir ya da yerine aynı guruptan başka biri görev başına gelebilir.

İşte bu üç ihtimalden biri gerçekleştiği taktirde Başkan'la zıt görüşlere sahip bir meclis çoğunluğu uzun bir süre iş birliği etmek zorunda kalabilirler. «Boyun eğmek ya da reddetmek» adıyla anılan bu ünlü alternatif 1958-1962 Anayasası'nın etkisi nedeniyle her zaman uygulanamaz. Bundan önceki son varsayımda görevinden ayrılan bir Başkan'ın yeniden seçildiği zaman bu sonuca boyun eğmek, yani onu kabul etmek zorunda kalacağını görmüştük. Ama ger-

çekte bu boyun eğmek zorunda kaldığı ya da kalacağı şey nedir? Bu 1875-1958 sisteminde olduğu gibi Parlamentoyla onun dayandığı çoğunluğun iradesi değildir. Cumhurbaşkanı genel oylamayla seçildiği için her zaman halkın temsilcisi durumundadır. Aynı zamanda Millet Meclisi gibi Milletin Egemenliği'nin vekilidir. Mac-Mahon'un haleflerine olduğu gibi alınan her kararı oylamak zorunda bırakılamaz. Klâsik usulle yönetilen parlamento rejimlerinde Devlet Başkanları'na yapıldığı gibi bir kararı kendi görüşüne göre onaylamasına engel olunamaz.

Parlamento çoğunluğuna karşı bulunan bir Cumhurbaşkanı yalnızca Anayasa'nın hükümlerine boyun eğer. Söz konusu Anayasa onun hem koruyucu kalkanı hem de elinin kolunun bağıdır. Başkan Anayasa'nın kendisine tanıdığı tüm yetkileri kullanabilir. Ama bundan başkasını kullanamaz. Yani şimdi olduğu gibi Başbakan'ın yetkilerine el atamaz. Böyle bir şeyi yapacak olursa rakibi olan parlamento çoğunluğunu Anayasa'nın çizmiş olduğu sınırın içine çekebilir. Ama böyle bir durumda da parlamento onun Anayasa hükümlerine bağlı kalması nedeniyle övünmesine de engel olamaz. Bunun tersi olan bir durumda ise Başkan Anayasa'nın Başbakan ve hükümete tanıdığı haklara saygı göstermek zorundadır. Ortak yetkilere gelince Başkan, Başbakan ve hükümetin bunları bağdaştırıp hep birlikte kullanmaları çok zordur.

Bu temel düşüncelerden hareket ederek hiç kuşkusuz şimdikinden çok değişik olan ve yürüyebilir bir rejimin şemasını kaba saba çizmek mümkündür. Böyle bir rejimin uygulanması küçümsenmemesi gereken zorluklar doğurabilir. Bu zorlukların başlıcalarından biri de Başkanın Anayasa'nın verdiği yetkiye dayanarak Başbakanı ve Başbakan'ın önerisi üzerine hükümetin diğer bakanlarını onaylamasıdır. Hükümet milletvekillerinin güven oylarıyla iş başında kalabildiğine göre bu kişilerin onanmasında çoğunluğu

dikkate almak zorunluluğu vardır. Burada da, yani prezidansiyel rejime yakın bir rejimde parlamento usulü rejimin başlıca prensibi uygulanır. Sonuç olarak Millet Meclisi'ni feshetmek istemeyen ya da istediği halde feshedemeyen bir Başkan'ın kamu hizmetlerinin düzenli olarak aksamadan yürütülmesini sağlamak amacıyla çoğunluk partisinin liderini Başbakan olarak seçmek zorunda olduğu söylenebilir. Zaten kamu hizmetlerinin yürütülmesi de Anayasa'nın 5 sayılı maddesinin hükümlerine göre Cumhurbaşkanı'nın görevlerinden biridir.

Bakanların atanmalarına gelince Cumhurbaşkanı her hangi bir bakan adayı hakkında itirazda bulunabilir. Bu itirazı da kabul edilmeyebilir. Ama bu durumda bile milletvekillerinin güven oyu verdikleri bir hükümeti onaylamak zorunluğuyla karşılaşır. Bu temel noktaları hiç bir Cumhurbaşkanı pazarlık konusu yapamaz. Pompidou'nun 9 Ocak 1973'te basın konferansı sırasında René Andrieu'ye verdiği cevapta bu noktayı zımnen kabul etmiş olduğunu burada belirtelim. Başkanın mektubunda şu satırlar yer almıştı: «Seçimlerin sona erdiği gün bir hükümet kurmak zorunda kalacağım. Bu hükümetin Meclis tarafından güven oyu alması gerek. Eğer Meclis söz konusu hükümete güven oyu vermeyecek olursa ben de o zaman istersem Meclisi feshetmek olanağından yararlanabilirim.» Bu cevaptan da anlaşıldığına göre Başkan meclisi feshetmez ya da daha önceden bu kararı almış olduğu için bir daha aynı yola gitmek olanağını bulamazsa, kendisi de görevinden ayrılmadığı taktirde, çoğunluğun kabul edebileceği bir hükümet kurmak zorundadır.

Bu prensiplere karşı gelmek de Anayasa'nın 68' inci maddesine göre büyük bir suç sayılır ve yine bu maddenin öngördüğüne göre faili Yüksek Adalet Divanı'nda yargılanır. Parlamento geleneklerine saygılı olan Senato'nun bu türden bir yargılama usü-

lünde Millet Meclisi'ni destekleyebileceği akla gelebilir. Böyle bir şey, Cumhurbaşkanının, hükümet eliyle Anayasa'da bir değişiklik yapılmasını öngören bir halk oylaması yapılmasını istemesi halinde uygulanabilir. Geçmiş örnekler II'inci maddenin bu alanda uygulanmasını normal gösterebilecek yeterlikte değildir. Böyle bir şeyin yapılması halinde ise bu davranış gerçek bir hükümet darbesine yol açmış olur. Oysa 1862 ve 1969'da durum başkaydı. Aksine çoğunluğun liderini Başbakan olarak seçmek ya da Anayasa'da her hangi bir değişiklik yapabilmek için parlamento o zaman 89'uncu maddenin öngördüğü değişiklik yöntemlerinden ya da hükümlerinden yararlanabilirdi. Bu koşullar altında Başkan kabul edilmiş bir karara rağmen bir halk oylamasını kabul etmez ya da ertelerse ihanet niteliğinde büyük bir suç işlemiş sayılırdı.

Şu halde Başkan istese de istemese de meclise yeni gelmiş olan çoğunluk partisinin liderini Başbakan olarak seçmek zorundadır. O zaman da söz konusu Başbakan Devlet'in yetkilerini kendi elinde toplar ve böylece seçilerek gelmiş olan İngiliz tipinde Cumhuriyetçi bir hükümdar kesiliverir. İç tüzüğün tam yetkilerine, kanunları uygulamak ve hükümeti yönetmek yetkisine, disiplinli bir parlamento çoğunluğunun desteğine sahip olduğu için de devletin siyasetini uygulamak ve saptamak olanaklarını elde edebilir. Genel olarak söz konusu imtiyazlardan Cumhurbaşkanı'nın onayı olmaksızın yararlanabilir. Cumhurbaşkanı elbetteki zorunlu olarak Bakanlar Konseyi'nin toplantılarına katılır ve bu toplantılara başkanlık eder. Öyle ama hükümet üyelerinin birliğine tek oyuyla nasıl karşı koyabilir? Zaten tartışmaların çoğu da Bakanlar Konseyi'nde onun bulunmadığı zamanlarda yapılır. 1969'da parlamento çoğunluğuna karşı vekaleten Başkan vekili olan Poher'in zamanında olduğu gibi, Başbakan bu eski parlamento usulünden serbestçe yararlanabilir. Böyle olunca da Bakanlar Kon-

seyi eskiden olduğu gibi kabinece alınmış olan kararları deftere geçiren sözde bir kuruluş niteliğini kazanır.

Cumhurbaşkanı, Başbakanla hükümetin Devlet yetkilerini kullanmalarına, ancak çok zayıf bir ölçüde engel olabilir Hükümetlerin ya da iki meclisin daha önce bir teklifte bulunmalarının gerekli oluşu, Millet Meclisi'ndeki çoğunluğa karşı yapılması düşünülen bir halk oylamasına bir engel teşkil eder. Böyle bir şey yapılsa bile bir yıl geçmeden meclisi ikinci bir kez feshedebilmek olanağı da yoktur. Yeniden gözden geçirilmek üzere geri çevrilen kanunlar da Bakanlığın yan onayını gerektirir. Bunları Anayasa Konseyi' ne vermek de ancak Anayasa'nın çiğnenmesi halinde mümkündür. Parlamentoya gönderilecek mesajların da havanda su dövmekten hiç bir farkı yoktur. 16'ncı maddeden yararlanmak yoluna gitmek de ancak «Cumhuriyetin kuruluşları, ulusun bağımsızlığı tehlikeye düştüğü, anavatan topraklarının bütünlüğü ya da milletlerarası vecibelerin yerine getirilmesinde çok ciddi bir tehlikeyle karşılaşıldığı, ayrıca Anayasa'ya değgin kamu hizmetlerinin görülemediği» zamanlarda mümkün olabilir. Bunlar da bir savaş, istila ya da ihtilal gibi çok olağanüstü koşullardır. Bunların tümü meydana gelmeden 16'ncı maddeden yararlanmaya kalkışılırsa, bu davranış Cumhurbaşkanı'nın büyük bir ihanet suçuyla Yüksek Adalet Divanı'na gönderilmesini doğrulayan. gerçek bir hükümet darbesi sayılır.

Cumhurbaşkanı'nın Başbakanla hükümetin yetkilerini devamlı olarak kısıtlayabilmesi, ancak Bakanlar Konseyi'nde üzerinde tartışma yapılan kararları imzalamamasıyla mümkün olabilir. Buyrultuları onaylamak da olağanüstü aynı nitelikle bir davranıştır. Bir parlamento çoğunluğunun var oluşu da bu yola baş vurulmasını büsbütün gereksiz kılar. Dördüncü Cumhuriyetden örnek alınması halinde de Başbakan'ın yetkisinden yararlanılarak, Başkan'ın onayına gerek

kalmadan buna benzer sonuçları sağlamak olanağını veren usullerin uygulanması yoluna da gidilebilir. Kısacası Başkan'a karşı olan bir çoğunluk hükümetini engelleyebilmesi olanağını ortadan kaldırır.

Bakanlar Kurulu'nda tartışma konusu olan kararnamelerin sınırı, Anayasa'nın 13'üncü maddesiyle saptanmıştır. Bu maddenin hükmüne göre, çok yüksek mevkilere yapılan atamalarla ilgili kararnamelerin uygulanmasını zorunlu kılar. Bu görev listesine Devlet Danışmanları, Elçiler, Akademi Rektörleri, Valiler, Generaller, Merkezi Yönetim Yöneticileri girebilir. Bu liste Başkan tarafından değiştirilemez. Yalnız Başkan bir generalin ya da bir elçinin tayinini kabul etmeyecek olursa, bu kişilerin görevlerini hükümetin gösterdiği daha küçük aşamalı biri üzerine alabilir. Öte yandan 13'üncü maddede Bakanlar Kurulunda görüşülen diğer görevleri ve Cumhurbaşkanı'nın atama yetkilerini başka bir hükme bağlayan bir madde vardır. Şimdi yürürlükte olan yasalar da Cumhurbaşkanı'nın yetkilerine fazla bir katkıda bulunmamaktadır. Bu yasalarda istendiği takdirde parlamento tarafından değişiklik yapılabilir. Bundan da anlaşıldığına göre Cumhurbaşkanı'nın yüksek görevlilerin tayinlerinde sistemli olarak gösterebileceği tepki, hükümeti ancak çok zayıf bir şekilde etkileyebilir. Öte yandan Bakanlar Kurulunda tartışılan kararnameler, yalnız Başbakana engelleyebilmek olanağını veren bir yan onaya sunulur. Bunu da unutmamak gerekir.

Cumhurbaşkanı, Anayasa'nın sivil ve askerî mevkilere atama yapabilir hükmünü taşıyan 13'üncü maddesini bahane ederek, başka görevlere yapılan tayinleri durdurabilir mi? Yalnız buna karşılık 21'inci madde de Başbakana aynı hakları tanımaktadır. 28 Kasım 1958 tarihli Anayasa'yla ilgili yönetmelik, söz konusu bu iki maddeyi Cumhurbaşkanı'nın lehine yorumlamış ve 4'üncü maddesine şu fıkrayı eklemiş-

tir: «Anayasa'nın 13 (3), I'nci ve 2'nci maddelerinde belirtilen ve Cumhurbaşkanının Devlet'in sivil ve askerî mevkilerine yapabileceği atamalar dışında kalan tayinler, Anayasa'nın 13 (4) ve 21 (I) maddesine dayanılarak, Cumhurbaşkanı'nın emirleriyle Başbakan tarafından yapılabilir». Görünüşe göre bu yorum yanlıştır.

21'inci madde Başbakan'a «sivil ve askerî görevlere atamalar yapmak» hakkını tanımıştır. Böylece Anayasa bir Başbakana bu alanda yeni bir yetki vermiş olmaktadır. Buna göre 13'üncü madde, Cumhurbaşkanı'na doğrudan doğruya ya da yetkililer kuruluyla, tüm atamaları yapabilmek olanağını sağlayan bir madde olarak yorumlanamaz. O zaman 21'inci maddenin getirdiği hükümlerin hiç bir anlamı kalmaz. 13 ve 21'inci maddeleri doğru olarak bağdaştırmanın tek yolu, birincisinin Bakanlar Kurulu'nda tartışılan kararnamelerin ışığı altında yapılan tayinleri, ikincisinin de Anayasa ilkelerini geliştiren bir yasayla doğrudan ya da yetkililer kurulu aracılığıyla tayin hakkı Cumhurbaşkanına verilen atamaları düzenleştirdiğini kabul etmek gerekir. 28 Kasım 1958 tarihli Anayasa'yla ilgili yönetmelik parlamento tarafından bu biçimde yorumlanabilir. Bu da Anayasa'ya daha uygun düşen bir yorumdur.

Zaten Cumhurbaşkanı'nın, tüm yönetim mekanizmasını kontrol etmek ve sorumlu mevkilere yeni meclisten eski çoğunluk partisine bağlı kişileri atamak suretiyle, hükümeti engellemek isteyeceğini düşünmek yersizdir. Yukarda sözü geçen yorum bir yana bırakılsa bile Cumhurbaşkanı'nın; Devlet'in, parlamento tarafından desteklenen Başbakan'a engel olmasını sağlamak amacını güden bir ayrıcalıktan yararlanarak, bir dönüş yapmıyacağı da düşünülebilir. Böyle bir davranış Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'na «kamu hizmetlerinin aksamadan yürütülmesi» sorumluluğunu yükleyen 5'inci maddesini çiğnemek anlamına gelmez

mi? Başkanla Bakanlara kamu hizmetleriyle ilgili mevkilere tayinler yapabilmeleri konusunda verilmiş olan yetki 5'inci maddede yer almış olan «kamu hizmetlerinin aksamadan yürütülmesi» hükmüne, yani saptanmış olan kurallara uygun değil midir? Anayasa'nın «Hizmet» kelimesini tanımlamadığını da unutmamak gerekir. Yeni kurullar ve yönetmelikler yüksek görevlileri atama konusunda Cumhurbaşkanı için muhtemel bir engel olabilir.

Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'nın onaması alınmadan değiştirilebileceğini de unutmamak gerekir. 89 sayılı madde parlamento üyelerine bu konuda önerilerde bulunabilmek hakkını vermiştir. Bu öneriler iki meclisden geçmeleri halinde hemen halk oylamasına sunulur. Cumhurbaşkanı da buna karşı koyamaz. Yurttaşlara usulsüz gibi görünen hükümlerin bu işleyiş tarzı, görüldüğü gibi Cumhurbaşkanı'nın aleyhine dönebilir ve çoğunluk partisi de bu tür usulsüzlükleri engellemek amacını güden bir halk oylamasıyla, sorunu ulusun hakemliğine sunmayı bir bahane olarak kullanabilir.

Hukuki açıdan böylesine acımasız bir incelemeyi, okuyucuların hoş göreceklerini umarız. Böyle bir şey, Başkan'la Parlamento çoğunluğunun birbirine zıt eğilimlerde oldukları zaman ortaya çıkan, siyasal düzenin kurallarını saptayabilmek için gerekliydi. Söz konusu kuralların çerçevesi içinde de değişik karakterde bir çok partinin faaliyet gösterebileceği böylelikle anlaşılmış oldu. Aynı zamanda bu siyasal oyun kurallarının uygulanmasından Başbakan'ın kazanç sağladığı, Devlet iktidarını elinde bulunduran Cumhuriyetçi bir hükümdarın bütün görevlerini üstüne aldığı gerçeği ortaya çıktı. Ayrıca çoğunluk partisini yerinde eleştirebilmesi ve seçmenlerin fikirlerini aniden değiştirmelerini sağlayıcı koşulları yaratabilmesi için muhalefete yardımcı olmak suretiyle, Cumhurbaşkanı'nın da iktidara karşı azınlığa mensup bir savunu-

cunun rolünü oynadığı görüldü. Ama bu rolü değişik biçimlerde de oynayabilirdi.

Önce faal ve yerinde duramayan, yüksek aşamalı görevlilerin yer değiştirmelerinde elinden geldiği kadar karşı koyan ya da bunları engelleyen, basın toplantılarında ve halka yaptığı konuşmalarda çoğunluğun aldığı siyasi kararları eleştiren, giderek daha sık yurt gezilerine çıkan, parlamentoya düzenli olarak mesajlar gönderen bir Cumhurbaşkanı da düşünülebilir. Aksine söz konusu Cumhurbaşkanı, yeni çoğunluğun siyasal görüşlerini uygulamasına göz yuman, atamaları onamayı ender olarak geri çeviren, açık olarak çok ender zamanlarda müdahalede bulunan, eleştirmelerini suya sabuna dokunmadan yapan kibar biri de olabilir. Başkan'a karşı olan parlamento çoğunluğunu oluşturan seçimlerden bir kaç ay sonra, ikinci tipte bir Cumhurbaşkanı'nın ortaya çıkması ihtimali daha kuvvetli görünmektedir. Sonra ağır ağır, yani zafer sarhoşluğu geçtikten sonra, hükümeti giderek sarsan güçlükler karşısında, yukarıda sözü edilen aktif Cumhurbaşkanı'nın ortaya çıkmasını hazırlayan yola dönülecektir. Böylece meclisi feshetmek olanağını rakiplerinin başı üstünde Demoklesin kılıcı gibi tutan Başkan, taraftarlarına en uygun düşen bir zamanda genel seçimlere gidilmesini isteyebilir. İlk aşamada bir başarısızlıkla karşılaşsa bile mücadelesine daha sonra devam edebilir.

Hukuki yönden, Cumhurbaşkanı'nın bu oyunu görevinin sonuna kadar sürdürmesini engelleyici hiç bir şey yoktur. Bununla birlikte bu durumun bazı hal ve şartlar dikkate alındığı zaman demokratik kurallara aykırı olup olmadığı da düşünülebilir. Cumhurbaşkanı ve meclis bir seçim sonunda iş başına geldikleri zaman ikisi de aynı meşruiyete sahiptirler. Bir an için François Mitterand'ın 1976'da seçilmiş olduğunu, Millet Meclisi'ni feshettiğini, yurttaşlarının arasındaki irade eşitsizliği ya da değişikliğinin etkisiyle Mec-

lise sola karşı olan bir çoğunluğun girmiş bulunduğunu düşünelim.

Yıllardan beri görev başında bulunan bir Cumhurbaşkanı, yenilenen seçimlerden sonra da parlamentodaki çoğunluğunu yitirecek olursa, o zaman bambaşka bir durum ortaya çıkar. Başkan görevi başında kalırsa Anayasa'nın hükümlerini çiğnemiş, olmaz, yalnız demokrasinin temel prensiplerinden birini dikkate almamış olur. Çünkü yeni yapılan seçimler eski seçimlerin sonuçlarını ortadan kaldırmıştır. Bunun nedeni de söz konusu seçimlerin yurttaşların kanılarını ya da fikirlerini değiştirmiş olduklarını ortaya koymuş olmasıdır. Buna da saygı gösterilmesi gerekir. Böyle bir faraziyede parlamentonun Başkanlık seçimlerini yenilemek yolunda bir istekte bulunmak hakkına sahip olmayışı üzücüdür. Bu durumda bulunan bir Devlet şefinin görevinden ayrılarak soruna yardımcı olacağı, kendisinden sonra görevi alacak olanların benimseyeceği bir davranışın ilk örneğini vereceği umulabilir.

Eğer Başkan böyle bir davranışta bulunmıyacak olursa o zaman rejimi tehlikeli bir çıkmazın içine sürüklemiş olur. Yeni yapılan genel seçimlerle ortaya çıkmış olan parlamento çoğunluğu, millet iradesinin kararına boyun eğmeyen bir başkanın sonu gelmeyen tehdidi altında uzun süre çalışmayı kabul edemez. Bunun için de meclis, birlikte aldıkları yasalara uygun bir karara uyarak, Anayasa'da Başkan'ın yetkilerini kısıtlayan bir değişiklik yapmak suretiyle bu çıkmazdan kurtulabilir. Öte yandan Başkan da, daha önce yararlanmış olduğu söz konusu haklarından, elbette ki kolay kolay vazgeçmez. Düzenlenmesi çok kolay olan güvenliği sarsıcı olaylar, ona 16'ncı maddeden yararlanma olanağını kazandırabilir. Bu davranış aslında meşru olmamakla birlikte, bir hükümet darbesini önlemek bahanesi olarak gösterilebilir. Bu nedenle kanun açısından hem haklılık hem de et-

kinlik kazanır. Bir Devlet'in başında bulunan iki kuvvet, devleti zıt yönlere çekip sürükledikleri zaman diyarşi (?) şiddete dönüşür. 1973'te Şili'de yetkilerin eşit ve birbirinden ayrı olduğu prezidansiyel bir rejimde, Başkan'la parlamento çoğunluğu arasında yer alan radikal bir muhalefetin, işleri nereye kadar götürebileceğini gördük. Fransız sisteminde bu tür uyuşmazlıkları giderebilmek için daha çok olanaklar vardır. Ama böylesine tehlikeli durumlarda bunların da yeterli olmadıklarından korkulur.

Kişisel iktidar

Fikir birliği içinde bulunan disiplinli bir parlamento çoğunluğu karşısında bir Başkan varsayımı, daha önce sözü edilen bilgi yokluğu nedeniyle soyut bir varsayım olmasa bile, karşısında kesin ve seçik bir parlamento çoğunluğu bulunmayan bir Başkan faraziyesi, somut bir çok deneyin karşılaştırılmasıyla incelenebilir. 1966'dan beri Fransa ve Avusturya dışındaki bütün prezidansiyel rejimler böyle yürütülmektedir. 1966'dan önce Finlandiya, İzlanda, Avusturya ve 1926-1933 yılları arasında Almanya, bu tür rejimlerin uygulandığı ülkeler olarak sayılabilir. Bunları 1958-1962 Anayasa'sının getirdiği hükümlerin ışığı altında değerlendirerek, Fransa'da aynı türden bir rejimin denenmesi halinde, bu uygulamanın ana hatları saptanabilir.

Bu konuda birbirinden farklı olan iki durum dikkate alınmalıdır. Bunlardan birincisi, hem düzenli bir kutuplaşma yokluğuna hem de çok zayıf bir parti disiplinine dayanan, klâsik parlamento kurallarına uygundur. Çünkü siyasal çekişmeler iki parti ya da koalisyonun arasında geçmez. Bunun nedeni milletvekillerinin güven oylamalarında oyların aynı yolda kullanmalarıdır. Bu durumda genel seçimler sırasında önceden kestirelemiyen hal ve şartlara göre değişik

etkenlerle gruplaşan dört beş büyük parti vardır. Yapılan seçimlerde hiç bir lider seçmenlerin oylarıyla iktidara gelemez. Buna örnek olarak İngiliz Başbakanı gösterilebilir. Aynı yasama süresi içinde bir çok çoğunluklar meydana gelebilir ve birbirine zıt siyasal eğilimler görülebilir. Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet dönemindeki Fransa'yla, günümüz İtalyasının durumu, parlamenter bir rejimde buna uygundur. İzlanda, Finlandiya ve Weimar Cumhuriyeti'nde de sözü geçen siyasal durum prezidansiyel rejimle kaynamıştır.

Belçika'da, 1966'dan önce Avusturya'da, Adenauer'in düşmesiyle Brandt'ın iktidara gelmesi arasında geçen süre içinde, Almanya'da bambaşka bir durum ortaya çıkmıştır. Bu kesin olmayan bir kutuplaşma olarak nitelendirebilir. Daha açık bir deyimle böyle durumlarda iki ana parti ya da koalisyon çarpışır, bu arada bir ya da bir çok küçük parti arada dengeyi sağlar. Böylece de büyük partilerden birinin kesin bir çoğunluğa sahip olmasını önlemiş olurlar. Böyle bir durum, çoğunluğa dayanan bir parlamento usulüyle çoğunluğa dayanmayan bir parlamento arasında, bir köprü ya da aracı görevini görür. Bu partilerden biri ya da bir kaçı, süreli ve disiplinli bir anlaşmayla iki ana partiden birini destekler veya dengeyi sağlayamıyacak kadar gücünü yitirirse, o zaman gerçek bir kutuplaşma ortaya çıkar. Bunun ilk örneği 1970'den sonra Almanya'da, ikincisi de 1966'dan sonra Avusturya'da görülmüştür. Bununla birlikte Belçika, kesin olmayan bir kutuplaşmanın de uzun süre devam edebileceği örneğini vermiştir.

Küçük partilerin aracılık rolünü oynadıkları bu durumu, Lecanuet ya da Servan - Schreiber tipindeki Fransız Merkez Partileri'nin umut ve düşüncelerine uygun düştüğü için, ele aldık. Bunlar, 1973 seçimlerinde her hangi bir tarafa yardım etseler bile De Gaulle taraftarı koalisyondan başka, birleşmiş olan

solun da çoğunluğu elde edemiyeceklerini sanmışlardı. Bununla birlikte sözü geçen bu yardım, gerçekte tek taraflı olarak düşünülmüştü. Çünkü Rouen Belediye Başkanı'yla l'Express gazetesinin yöneticisinin, komünistlere karşı ortak bir alerjileri vardı. Komünistlerin desteği olmadan da, solun çoğunluğu elde etmesi olanaksızdı. Lecanuet'yle Servan - Schreiber' in umutları o günkü çoğunluğun iktidarda kalabilmek için kendilerini de içine alarak kuvvetlenme gereğini duyacakları noktasında toplanmıştı. Buna bakarak onların merkeziyetçiliklerinin, sağı destekleyebilmek için tâli derecedeki seçmenlerin oylarının, sola kaymasını önlemek amacını güttüğü söylenebilir. Bunun gerçek olduğunu iki oylama arasında görülen dönüş, direnme, sonra fikrinden vazgeçme hareketleri ortaya koymuştur. Prezidansiyel rejimlerde de aynı taktik uygulanabilir.

Söz konusu merkez, partilerinin liderleri, günün birinde partilerinin gerçek birer merkez partisi olacağı umudunu beslemektedirler. Bu umutlarını da komünistlerden kopacak olan sosyalistlerin, kendileriyle iş birliği edecekleri ihtimaline bağlamışlardır. Böyle bir düşüncenin gerçekleşmesi halinde, dengesiz bir kutuplaşma ortadan kalkacak ve bu nedenle de belirttiğimiz ilk duruma uygun düşen, bundan önceki Cumhuriyet rejimlerine dönülmüş olacaktır. Yani ortada çoğu parti disiplininden yoksun bir çok parti bulunacak ve bunlar seçimlerden sonra yasama süresi boyunca devam edebilen kararlı çoğunlukların kurulmasını sağlayacaklardır. Çoğunluğa dayalı parlamento usulünün uygulanmasından vazgeçilecek olursa, Fransa'da meydana gelebilecek en akla yakın durum budur. Bu rejim sistemi daha önce de uygulanmıştı, ama kötüye kullanılmış olması 1956 yılında prezidansiyel bir rejimin ortaya çıkmasına yol açmıştı. O zaman geleneksel olarak, hakkın kolay kolay boyun eğmediği bir ülkede kutuplaşmanın böylesine çabuk

gerçekleşebileceği, düşünülememişti. Bu sistemin yeniden uygulama alanına getirilmesi de, onun bir gün tamamen ortadan kalkması tehlikesini doğurabilir.

Bu varsayımı inceleyebilmek için, daha önce yarım yüz yıldan beri Finlandiya'da, otuz yıldan beri Izlanda'da, genel oylamayla başkan seçimlerinin ilk kez yapıldığı 1925 yılından 1933 yılına kadar kısa sayılabilecek bir sürede Weimar Cumhuriyeti'nde uygulandığı için, prezinadsiyel rejimleri incelemek gerekir. Söz konusu üç ülkede de değişmeyen ortak bir nokta vardır. Koalisyonun teşkili sırasında karşılaşılan güçlükler ne kadar büyük olursa Başkan'a verilen yetkiler de o kadar büyük olmaktadır. Çoğunluğa dayanmayan iki çeşit parlâmento usulü olduğu bilinmektedir. Bunların birisinde partlierde sıkı bir parti disiplini yoktur ve anlaşmalar da ömürsüzdür. Fransa'da III ve IV'üncü Cumhuriyetler buna örnek olarak gösterilebilir. İkinci de Hollanda'da olduğu gibi partiler daha sıkı bir birlik içindedir ve birleşmeler de daha ömürlüdür.

Prezidansiyel rejimde Izlanda'nın durumu ikinci gerçeğe daha uygun düşmektedir. Danimarka Krallığı'na bağlı olduğu yıllarda da bu ülkedeki parlâmento hayatı sağlam birleşmeler sayesinde çok dengeli bir nitelik kazanmıştı. Bakanlıkların ömrü ortalama olarak iki yıldan fazlaydı. Bununla birlikte bu çoğunluk sistemine dayanan bir rejim de değildi. Çünkü koalisyonların temelinde kutuplaşma yoktu. Ayrıca bunlar seçmilerin sonucunda ortaya çıkan koalisyonlar da değildi. Ingiltere'de olduğu gibi bunların liderleri halk tarafından seçilerek Başbakanlık koltuğuna da oturmuyordu. Devlet Başkanları'nın genel oylamayla seçilip bağımsızlıklarını kazandıkları günden beri (1944) parlâmentodaki çoğunluklar hemen hemen buna yakın bir biçimde oluşmaktadır. Hükûmetlerin ortalama üç yıl olarak hesaplanan ömür

leri de daha uzun olmakta ve bu da Başkan'ın siyasi rolünü sınırlandırmaktadır.

Yeni Başkanlar en küçük bir parti adayının bile başarı kazanmasını sağlayabilen pluralist (?) oylamalarla seçilmektedir. Seçilen Başkan daha sonra karşısında hiç bir rakip bulunmadan tekrar tekrar seçilmekte ve bu da bir çeşit ulusal anlaşmaya dayanarak yapılmaktadır. Buna örnek olarak 1956, 1960 ve 1964 yıllarında seçilmiş olan Asgeirsson'la 1972' de seçilen Eldjarn'ı gösterebiliriz.

İzlanda modeli çoğunlukları elde etmenin ve ayakta tutabilmenin çok güç, hükümetlerin de ömürsüz olduğu 1958'den önceki Fransız parlâmento sistemine uygun değildir. Finlandiya'nın durumu İzlanda'nınkine göre daha yakındır. Bu ülkede bakanlıkların görevde kalabilme süreleri bir yıldan daha azdır. Söylendiğine göre oldukça belirgin bir parlâmento çoğunluğuyla karşı karşıya bulunduğu zamanlarda bile epeyce büyük yetkilere sahiptir. Yüksek devlet memurluklarına her zaman istediği kişileri atayabilir, hükümetin kanun tasarılarını milletvekillerine vermeyi kabul etmeyebilir, söz konusu kanunların yerine kendi beğendiklerini verebilir, yalnız meşruluğu gerçekleyen bir yan onamayla girişimlerde bulunabilir.

Finlandiya Cumhurbaşkanı bir çoğunlukla karşı karşıya bulunmadığı ya da bir çok çoğunlukla karşılaştığı zaman bunlardan birini seçmek olanaklarına sahiptir. Hatta meclisi isteklerine pek uymayan bir çoğunluğun fikrini kabul etmeye bile zorlayabilir. 1936'da Başkan Svinhufud, milletvekillerinin çoğunun isteğine rağmen, sosyalistlerin hükümete katılmalarını kabul etmemiş, bunun üzerine de sözü geçen çoğunluk 1937 seçimlerine kadar bir azınlık hükûmetinin varlığına göz yummak zorunda kalmıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Başkan'ın halefleri, Sosyal Demokratlar'ın komünizme düşman olmaları

nedeniyle Sovyetler Birliği'ne şirin görünebilmek için bazen buna benzeyen davranışlarda bulunmuşlardı. Kekkonen 1958 krizini, çoğunluğun istemesine aldırmıyarak, Sosyalist Demokratlar'ı hükûmette çıkarmakla atlatmıştı. Bununla birlikte Finlandiya Cumhurbaşkanı, işlerini inanca ve güvence vermek yoluyla görür. İstemediği bir hükûmete oy vermesi için Meclisi zorlamaya kalkışmaz. Yalnız buna karşılık kendisi de istemediği ya da hoşlanmadığı hükûmetlerin iş başına gelmesini engellemek olanağını sağlayan yetkilere sahip olduğunu bilir. Böylece ortaya kendiliğinden doğan bir takım uzlaşma olanakları çıkmaktadır. Bunlar sonradan genellikle almaşık çoğunluk biçimine dönüşen olanaklardır.

Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetler'e mensup bazı siyaset adamları kendilerini bu usulle hükûmet etmek hayaline kaptırmışlardı. Oysa Millet Meclisi'nde hükûmetin tüm işlerini göğüsleyebilecek bir çoğunluktan çok ender olarak yararlanabilmişlerdi. Karşılarına daima sorunlara göre değişen bir çoğunluk çıkmıştı. Bir çok Meclis Başkanı duruma göre bu çoğunluklardan bazen birini bazen de bir başkasını destek almış, örneğin askeri giderleri oylatabilmek için sağcılara, sosyal reformları kanunlaştırmak için de solculara dayanmıştı. Almaşık çoğunluk sistemi böyledir. Bu sistemin uygulanabilmesi için; Meclis'e göre genellikle ortada bulunan ve durum gereğince bir sağa bir sola yatan, bir azınlık hükûmeti kurulur. Fransa'da milletvekilleri böyle bir şeye hiç bir zaman izin vermemişlerdir. Belirli bir çoğunluğa dayanmayan ya da dayandıkları ilk çoğunluğa bağlı kalmayan hükûmetleri hemen devirmişlerdir.

1956'da ülkemizde bu dengeyi sağlayıcı usuller üzerinde durulmuş ve bunların yardımıyla sağlam hükûmetler kurulması yolunda çalışmalar yapılmıştı. O dönemde komünistlerin solculardan oluşan bir çoğunluğa katılmaları olanağı yoktu ve Cumhuriyet-

çiler de sağcılarla süresiz bir koalisyona gitmekten kuşku duyuyorlardı. Bu koşullar altında almaşık bir çoğunluk tarafından desteklenen merkezi bir azınlık bir çoğunluk tarafından desteklenen merkezi bir azınlık hükûmetinde, sosyalistlerle Demokrat - Hıristiyan'ların birleşmeleri demokrasi rejimini yürütmenin tek yolu olarak görünüyordu. Yalnız bu hükûmet, kendisini çabucak yıkmak isteyen milletvekillerine karşı koyabilmek için, bir dış desteğe dayanmak zorundaydı. Bu durumda önce İngiliz tipinde partiler üstü kalabilecek birini oylamayla seçmek yoluna gidildi. Çünkü Meclis Başkanı ve milletvekillerinin oylarıyla seçildiği için, Millet Meclisi'nin feshi ya da hükûmetin aniden düşmesi, otomatik olarak milletvekili ve Meclis Başkanı seçimlerinin yenilenmesine yol açabilirdi. İngiliz usulü bir sistem, partiler arasında kutuplaşmanın daha mevcut olmadığı bir dönemde, gerekli almaşık çoğunluklarından yararlanmanın ömrünü uzatabilirdi.

Günümüzdeki prezidansiyele yakın rejimler, şimdiki kutuplaşma ortadan kalktığı takdirde, sözü geçen sonucu elde etmek olanağını sağlayabilir. Cumhurbaşkanı meclisi feshetmekle tehdit ederek, prestij ve ustalığından yararlanarak bir azınlık hükûmeti kurabilir ve birbirine zıt kutuplarda bulunan çoğunluklara rağmen onu oldukça uzun bir süre ayakta tutabilir. Finlandiya'nın uyguladığı rejim sistemi budur. Helsinki'de şimdiye kadar kurulan hükûmetlerin yarısından çoğu birer azınlık hükûmeti olmuştur ve bunların ömrü çoğunluğa dayalı hükûmetlerin ömründen aşağı olmamıştır. Bu arada Finlandiya'da çoğunluk hükûmetlerinin de iş başında bir yıldan daha az bir süre kalabildiklerini hatırlatalım. Bununla birlikte rejimin prezidansiyel rejime yakın olmasının özelliği, yalnızca almaşık çoğunluklara dayanak azınlık hükûmetleri kurmasında değildir.

Bu sistem parlâmento kurallarıyla yürütülen öte-

ki Skandinavya ülkelerinde de büyük ölçüde benimsenmiştir. Isveç'te daha az uygulanan bu sistem Norveç'te daha çok yerleşmiş hele Danimarka'da iyice gelişerek hemen hemen bir kural niteliğini kazanmıştır. Zaten çoğunluğu elde ettikten sonra, Sosyal - Demokrat partilerden oluşan hafif ölçüdeki azınlık hükûmetleriyle, meclisteki üçte bir çoğunluğa sahip olabilen partilerden meydana gelen Danimarka tipindeki gerçek azınlık hükûmetlerini, birbirinden ayırt etmek gerekir. Ne olursa olsun azınlık hükûmetleri kuzey ülkelerinin bir geleneğine bağlı olan hükûmetlerdir. Yalnız prezidansiyele yakın olan rejimler, bunların kurulmasını daha da kolaylaştırmaktadır. Bunun tamamen aksi olan ulusal bir geleneğe rağmen, sağladığı olanaklar nedeniyle bu kuzey ülkelerinde uygulanan sistemin, bir gün Fransa'nın da benimseyeceği düşünülebilir.

Finlandiya'daki azınlık hükûmetleriyle, Weimar Cumhuriyeti'nde 1930 - 1933 yılları arasında kurulmuş olan prezidansiyei hükûmetleri, birbiriyle karıştırmamak gerekir. Finlandiya'daki azınlık hükûmetleri parlâmento kurallarına uygun olarak kurulur ve güvensizliğini oylarıyla belirtmiş olan milletvekillerinin iradesine karşı gelerek ayakta kalamaz. Finlandiya'da bazı Cumhurbaşkanlarının, azınlık hükûmeti durumuna düşürülen bir hükûmetin istifasını, kabul etmedikleri görülmüştür. Ama tümü de bunu belli bir süre için parlâmentonun izniyle yapmışlardır. Oysa Alman Cumhurbaşkanı Reichstag'ın değil de kendi güvendiği adamlarıyla hükûmetler kurmuştur. Bu hükûmetler de çıkardıkları kararnamelerle devleti yönetmişlerdir. Söz konusu kararnameleri de Weimar Anayasa'sının Başkanla ilgili olan ve «Ulusun güvenliğiyle kamu düzenliliği ciddi bir tehlike karşısında kaldığı zaman, Cumhurbaşkanı bunları yeniden sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alabilir» hükmünü taşıyan 48'inci maddesine dayanarak çıkar-

mışlardır. Bu tedbirlerin parlâmentoya götürülmesi gerekti ve parlâmento da onları geri çevirebilirdi. Alman Cumhurbaşkanı hiç bir zaman bu olanaktan yararlanmak yoluna gitmemiştir. Aksine bu olanaktan yararlanmayı çoğu zaman ertelemiş ya da bu kurala hiç bir zaman uymamıştır. Hatta daha da ileri giderek, milletvekillerinin güven oyunu alan Bruning hükûmetini istifaya zorlamak ve onun yerine tamamen kendine bağlı bir hükümet kurabilmek için, Anayasa'nın 48'inci maddesinden yararlanılması isteğini bile geri çevirmiştir. (Von Papen).

Finlandiya ve Alman denemelerinin ışığında. Anayasa'mızın seçim yoluyla gelen bir Cumhuriyetçi hükümdara daha az yetki verdiğini dikkate alarak. kesin bir çoğunluğa dayanmayan bir Başkan'ın başında bulunduğu Fransız siyasi rejiminin olanak ve sınırları saptanabilir. Bu durumda Fransız Cumhurbaşkanı iradesini kullanarak yüksek memurluklara ne atama yapabilir ne de Finlandiya Cumhurbaşkanı gibi Hükûmetin kanun tasarıları yerine kendi hazırladığı tasarıları kabul ettirebilir. 16 sayılı maddede Weimar Anayasa'sının 48'inci maddesinden çok dana sert hüküm ve koşullar vardır ve bunlar bu maddenin gerçek bir ayaklanma hariç gelişigüzel ya da düzenli olarak uygulanması olanağını vermezler. Bizim prezidansiyel rejim sistemine yakın olan rejimimizde, Devlet Başkanı Finlandiya ya da 1919 - 1933 Almanya'sındaki Cumhurbaşkan'larının ölçüsünde, milletvekillerine baskı yapabilmek olanağına sahip değildir.

1875-1958 yılları arasında görülen, sağlam ve parti disiplinine bağlı bir çoğunluğun bulunmadığı, buna karşılık sorunlara göre değişen bir çoğunluğun yer aldığı benzeri bir parlâmentoda Fransız Cumhurbaşkanı, günümüzde başlıca Devlet hükûmet ve yasama yetkilerini elinde tutan, kuvvetli ve kudretli bir hükümdar değildir. Yalnız sağlam ve disiplinli

bir çoğunluğun karşısında bulunan bir Başkan'ın yer aldığı varsayımda olduğu gibi, oylama sonucunda onun kuvvet ve kudretine sahip olan bir Başbakan tarafından da, oyun dışı bırakılan bir «Hakem» durumuna düşemez. Bu ikisi arasında bir şey olur. Muhtemel çoğunluklar devamlılık süresine göre değiştiği için de bu durumu kesinlikle tanımlayabilmek çok güçtür. Sağlam ve dengeli bir çoğunluğa yaklaşıldığı oranda da daha önceden incelenmiş olan durumlarla karşılaşılır. Böyle bir çoğunluğun desteklediği Cumhurbaşkanı güçlü ve kudretli, söz konusu çoğunluğu karşısına almış olan da zayıf bir Cumhurbaşkanı'dır. Çoğunluklar ne kadar çok ve kaypak olursa Başkan da ilk duruma oranla o kadar güçsüz olur. İkinci duruma göre de aynı oranda kuvvet kazanır

Çeşitli Cumhuriyet dönemlerindeki parlâmentolarda özel bir takım yetkilere ve oylama sonunda iş başına gelmiş bir görevlinin prestijine sahip olmadıkları halde bazı dinamik Cumhurbaşkanlarının oynadıkları rolün etkinliği değerlendirilecek olursa V' inci Cumhuriyet döneminin Cumhurbaşkanı'nın 1875 - 1958 yıllarındaki meclislere benzeyen meclislerde çoğunlukların teşkili, devamlılığı ya da değiştirilmesi bakımından çok büyük bir nüfuza sahip olduğu görülür. Bir çok hal ve şartlar altında merkezdeki partilerden oluşan azınlık hükümetlerinin sayesinde almaşık çoğunluk sistemini hiç kuşkusuz uygulamak olanağını bulabilir. Başbakan'ın seçme yetkisi, partilerle yapılan pazarlıklar ve Millet Meclisi'ni dağıtmak tehdidinden yararlanarak hükûmetlerin kararsızlık ve güçsüzlüğünü sınırlandırabilir. Yalnız bunu çok küçük bir ölçüde yapabilir. Çoğunluğa dayanmayan bir parlâmentoyla prezidansiyele yakın bir siyasi rejimin uygulandığı Finlandiya'da hükûmetlerin bir yıldan daha az bir süre iş başına kalabildiklerini unutmamak gerektir.

Fransa'da genel oylamayla seçilen Başkan bu

durumda parlâmentodaki çoğunlukların kaypak ve değişken olmaları nedeniyle rejimin sabit bir dayanağı niteliğini kazanırdı. Şimdiki kutuplaşmada olduğu gibi yetkilerini tek parti ya da kesin bir koalisyona göre kullanacak yerde daha çok kişisel bir kuvvet ve kudretin sahibi olurdu. Böylece, Başkan güç durumlarda bir kurtarıcı hüviyetiyle karşımıza çıkardı. Mesajlar göndermek ve meclisi feshetme tehditleri gibi kendine özgün olanakları sayesinde parlâmenterlerin nüfuzunu etkisiz duruma getirerek sivrilir ve büsbütün güç kazanırdı. Almanya'da 1930 - 1933 yılları arasındaki siyasi sistemin gelişmesinde saptandığı gibi bu durumda prezidansiyel rejime yakın rejimin Lâtin Amerika'daki prezidansiyel usulü rejime dönüşüvermesi ya da kayma ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır.

Bununla birlikte bu tehlikeyi de gözde büyütmemek gerekir. Hitler öncesi Alman parlâmento rejimi günümüzde Fransa'da olduğu kadar köklü bir demokrasi geleneğinden yoksundu. Özellikle de korkunc bir durumla karşı karşıya bulunuyordu. Savaş sonrasında görülen ahlâki, siyasal ve parasal çöküntünün ardından 1930 yıllarının o korkunç krizi patlak vermisti. Böyle bir durumda katıksız bir parlâmento rejimi Naziler'in karşısında Weimar Cumhuriyeti'nin prezidansiyel rejim sisteminden muhtemelen çok daha çabuk çöküverirdi. Her şeye rağmen Fransa'da kişisel yönetim geleneği Louis XIV, Bonaparte. Louis - Napoleon, Boulanger Pétain ve De Gaulle dönemlerinde çok kuvvetliydi. Bu da genel oylamayla iş başına gelen ve 1875-1958 yılları arasında olduğu gibi ele avuca sığmayan meclislerin karşısında bulunan bir Başkan'ın bulunduğu bir varsayımın üzerinde enine boyuna düşünebilmek olanağını ortadan kaldırmaktadır. Söz konusu Cumhurbaşkanı'nın diktatörlüğe kaymasını önleyebilmek için «Görünmeyen nöbetçi: ulus»un varlığının yeterli ve güvenceli olduğu kesin değildir.

Cumhuriyetçi monarşi ya da hükümdarlığın nedeni yalnızca Cumhurbaşkanı'nın seçimle iş başına gelmesi değildir. Her dört yılda ya da yedi yılda bir Başkan'ın durumunu tayin eden seçimler yapılmamış olsaydı demokrasi rejimi çok sınırlanmış olurdu. Başkan iki seçim arasında bir yeniliği göze almadan yurttaşların nabzını yoklamamazlık edemez. Gelecek seçimlerin korkusu oylamayla seçilmiş olan kişilerin keyfini kaçırır. Ama biraz kurnazca davranılacak olursa söz konusu korkunun etkisini azaltmak olanağı sağlanabilir. Birkaç gösterişli hareket yapılır, televizyondan akıllıca yararlanılır, görevin sona ermesine bir kaç ay kala biraz da demagojiye kaçılırsa yeni seçimlerin daracık çeşitinden kolayca geçmek olanağı elde edilebilir. Üstelik Cumhuriyetçi Hükümdarın rakiplerine göre görevi başında bulunması gibi bir avantajı da vardır.

.Burada oylamayla seçilen bir Cumhuriyetçi Hükümdar için seçimle kurulmuş parlâmentolar ilgilendiren temsilciler egemenliği kuramı uygulanamaz. Bu kuram hiç bir zaman demokratik bir kuram olmamıştır. Rousseau her çeşit temsilcilik görevinin temsilcinin yararına olmak üzere temsil edileni haklarından yoksun ettiğini saptamıştı. 1789 yılının burjuva devrimcileri sözde halka ait olduğunu söyledikleri egemenliği kendi sınıflarının önemli ya da hatırı sayılır kişilerine mal edebilmek için bu yolu bile bile seçmişlerdir. Ama buna rağmen milletvekillerinin seçimi gerçek bir rekabet havası içinde yapılmışsa bunlardan oluşan Parlâmento çeşitli fikir ve kanıların yer aldığı bir parlâmento olur ve böylece açık tartışmalarda bunların birbiriyle mücadelesi olanağı doğabilir. O zaman da seçimle kurulan bir parlâmentonun egemenliği yalnız çoğunluğu temsil eden, genellikle de zayıf bir çoğunluğa ve bazen bir azınlı-

ğa dayanan oylamayla iş başına gelmiş Cumhuriyetçi bir Hükümdar'ın egemenliğinden demokrasiye daha yakın olur. Cumhuriyetçi monarşi ya da hükümdarlık seçimler arasındaki süre içinde halkla Cumhuriyetçi Kıral'ın süreli bir biçimde temas halinde olmasını gerektirir.

1 — ARACILAR

Halkla oylama sonunda seçilmiş bir Cumhuriyetçi Hükümdar'ın arasındaki temas ancak bir örgütün aracılığıyla kurulabilir. Modern Devletler'de bu teması sağlayan örgütler parti ya da çoğunluk koalisyonudur. Bir oymak reisi, küçük bir ülkenin kıralı ya da küçük bir kentin Belediye Başkanı halkla doğrudan doğruya temas kurabilirler. Büyük bir Devlet' in Cumhuriyetçi Hükümdar'ı ise bunu yapamaz. Böyle bir şeyi olsa olsa gösterişli, üstünkörü, kandırıcı, halkın beynini yıkayıcı gösteriler düzenleyerek ya da televizyonda konuşmalar yaparak gerçekleştirebilir.

Bununla birlikte bu aracılık Cumhuriyetçi Monarşi ya da Hükümdarlığın içinde bir çelişmeye yol açmaktadır. Genel oylama sonunda seçilmiş bulunan Cumhurbaşkanı bütün ulusu temsil eder. Bu nedenle bir parti ya da koalisyonun, yani ulusun çoğunluğa dayanan bir kesiminin lideri durumunu koruması halinde görevine ihanet etmiş olmaz mı? Sonra üzerinde düşünülmesi gerekli olan önemli bir sorun da şudur: Cumhurbaşkanı gerçekten de bir çoklarının istediği ya da kendisinin göründüğü gibi tarafsız kalabilir mi? Yani partiler üstü bir kuvvet olabilir mi, Bunun için de Cumhurbaşkanı'nın siyasal mücadelelerin dışında kalması, dolayısıyla da yeniden seçilip seçilmeme konusunda her hangi bir kuşkuya kapılmaması gerekir. Bu gerçek dışı bir şeydir. Yalnız İzlanda'da görevi sonunda karşısına hiç bir rakip çıkmadan yeniden seçilen Cumhurbaşkanı için

bu düşünce geçerlidir. Mevkiini korumak zorunluğu olduğu takdirde bir Cumhurbaşkanı tarafsız kalarak nasıl iktidar olabilir, Aziz Paul gibi Cumhuriyetçi bir Hükümdar'ın varlığı da her zaman birbirleriyle güçlükle geçinebilen iki kişiden oluşur.

KİŞİSEL YA DA KOLEKTİF HÜKÜMDARLIK

Şimdi Weimar Devlet Başkanı Feld Mareşal Von Hinderburg'la İsveç Başbakanı Olof Palme arasında bir karşılaştırma yapalım. Hareketsiz, soğuk, donuk bakışlı dudaklarının iki köşesinde aşağı sarkan palabıyıklı, beyni ve vicdanı sulanmış Grévin Mumya Müzesi'ne konmaya yakışır başka bir çağın ve dünyanın adamı Hindenburg'la açık ve sevimli, basit, doğru sözlü, genç, dinamik, hareketli, keskin ve kumral saçlarıyla kuzeyli, hareket ve zekasının keskinliğiyle Akdeniz'li, her zaman yeni bir düşünce ve eylemin peşinde koşan, dürüst ve becerikli bir adam olan Olof Palme'ın arasında kesin bir zıddiyetten başka hiç bir benzerlik yoktur. Yalnız her ikisinin de ortak yanı Cumhuriyetçi birer Hükümdar olmalarıdır. Hindenburg hiç bir siyasi örgüte ya da koalisyona dayanmayan bir adamın prestiji üzerine temellenmiş kişisel bir monarşi ya da Hükümdarlığın kusursuz bir örneğidir. 1925'te Sosyal - Demokratlar'la Merkez Katolik partilerinin ortak adayının seçimleri kazanmaması amacıyla onun karşısına rakip olarak çıkarılmıştır. Bu sayede sağcılar birlik içindeymiş gibi görünebilmek olanağını bulmuşlar, bir Milli Kahraman'ın koltuğu altına sığınmışlar ve Komünist Cumhurbaşkanı adayını da ellerinde tutmak suretiyle onun başarısı için gerekli olan oyları da toplayabilmişlerdir. Yani siyaset dünyasının dışında kazanılmış olan bir zafer muhafazakârların egemenliğini maskeleyen ulusal bir birlik görünümü içinde partilerin nüfuzuna karşı kullanılıp sömürülmüştür.

Oysa Olof Palme ününü İsveç'in Sosyal - Demokrasi düzeni içinde yaptığı siyasal çalışmaları sonunda kazanmıştır. Partisi'nin desteği olmasaydı hiç bir zaman başarıya ulaşamazdı. Sonradan arkadaşları ve onu herkesten daha yetenekli bulan, sorumlu örgütleri bu yolda inanca veren eski Başbakan Tage Erlander'in gösterdikleri güven sayesinde de partisinin lideri durumuna yükselmiştir. Böylece bu kendi üyesini kendi seçme usulüyle 1970 yılında Sosyal - Demokrasi rejiminin seçimlerde kazanmış olduğu başarı sayesinde oylamayla iş başına gelen bir Başbakan olmuştur. Hükümeti partisiyle ve kendisine bağlı sendikaların desteğinden kuvvet alarak yönetmektedir. Onların üzerinde bir otoritesi varsa bile bu kesin bir otorite değildir. Bir çok pazarlıklarla birlikte iç uzlaşmaların temeli üstüne kurulmuştur. Başbakan 800.000 sosyalist taraftar ve 1,500.000 sendikacı militan sayesinde yurttaşlarının tümüyle devamlı ve gerçek bir temas kurabilmek olanağını bulabilmektedir.

Başlangıçta fikirlerimizi iyice saptayabilmek amacıyla Epinal'den isteyerek iki örnek almıştık. Bunlardan ikincisi bir partinin desteğine dayanan kolektif monarşiler daha homogen ya da mütecanis bir kategori meydana getirdikleri için birincisine göre daha anlamlı ve önemlidir. Kişisel monarşiler daha çeşitlidir ve bunların çoğu biraz da yaşlı Hindenburg' un suratına benzerler. Fransa'da da Bonapart'la De Gaulle Cumhuriyetçi Kıralları'n birbirinden çok farklı olan birer temsilcisidir. Eski kırallarımızın bir geleneğini sürdüren birer temsilcisi hem de...

Henri IV biçiminde «nüfuzlular»a karşı halkı destekleyerek Devlet'i elinde tutan halkçı monarşi ya da hükümdarlık kısmen gerçek dışı olan bir siyasi düzendir. Buna rağmen gerçek olan bir yanı da vardır. Fransız kıralları soyluları zayıf düşürebilmek için burjuvazi sınıfına dayanmışlardır. Louis XIV'ün oto-

riter ve merkeziyetçi Devlet yönetimi Saint - Simon' un Anılar adlı yapıtında özlem duygularıyla tanımladığı, soylularla imtiyazlı sınıfın egemenliği altında bulunan Feodal Devlet Sisteminden halkçı bir monarşiye çok daha yakındı. Burada gerçekle hayal birbirine karışmaktadır. Buna neden olarak ta babadan kalma bir veraset sistemiyle tahta geçen kralların her birinin halkın koruyucusu ya da babasıymış gibi bir tavır takınması, Vincennes'ın meşe ağaçlarının altında adil bir yagıç rolünü oynaması, senyörlerin yolsuzluklarına karşı zavallı insanları koruması gösterilebilir. Bu davranış elbette ki bir propagandadan başka bir şey değildir.

Napoleon 1 döneminde halkçı monarşi kısmen daha Cumhuriyeti ve gerçek bir havaya bürünmüştür. Robespierre tarafından generalliğe yükseltilen, termidordan hemen sonra bir Jakoben, yani aşırı bir devrimci olarak tutuklanan, Maximilen'in taraftarı olmakla suçlanan İhtilalin çocuğu imparatorluk tacı ve cübbesi altında, ya da Maris-Louise'in yatağında ne yapmış olursa olsun çevresini saran halktan kişilerin iktidara gelişinin bir simgesi veya müjdecisidir. Söz konusu halktan kişiler Fransa'da 1789 da soylularla kıralar imtiyazına sahip olanlara karşı ilan edilmiş olan Eşitlik ilkesini ellerinde tutan ve onu Avrupa' ya yaymış olan kişilerdir. «Tanrı'nın lütfu ve Fransız halkının iradesiyle» tahta oturan İmparator Notre-Dame kilisesinde yapılan kutsallaştırma ayininden çok yurttaşların oylarının sonucu olan bir onurun sahibidir. Bu oylama elbetteki tam bir özgürlük içinde yapılan bir oylama değildir. Bununla birlikte demokrasi yolunda atılmış büyük bir adımdır. Çünkü bu dönem daha henüz hiç bir ulusun genel seçimlerin ne olduğunu bilmediği bir dönemdir.

Napolyon'un hükümdarlığı halkın onun kişiliğine karşı beslediği güven duygusunun üstüne temellenmiştir. Bunun böyle olduğu da 1812'de General Mal-

let'nin İmparator'un Rusya'da ölmüş olduğu yalanına dayanan fesat hareketi sırasında açıkça görülmüştür. O günlerde bu haberi öğrenen yetkililerden hiç biri Napolyon II'yi tahta geçirmeyi aklından bile geçirmemiştir. Halkın gösterdiği bu güvenin başlıca nedeni genel bir inancaya göre askeri zaferler midir. Bunu daha derinlere inerek incelemek gerektir. İtalya orduları Başkomutanı olan genç Generalin kazandığı parlak zaferlerin, Mısır seferinin aldatıcı parlaklığının, Usterlitz'le büyük İmparatorluk savaşlarının sağladığı üstünlüklerin elbetteki halkın İmparator'a karşı olan sevgisinde büyük bir yeri vardır. Buna karşılık 1802 yılında barışın kurulması generalin İmparator ilan edilmesinin başlıca etkenlerinden biri olamamış mıdır. Savaşların yurttaşlarda bir coşku yaratmaktan çok onları bezdirdiği de gerçektir.

Halkın Napolyon'a karşı gösterdiği güven silahların zaferinden çok ihtilal düzenliliğe dönüştürmüş olması 1879'da ortaya çıkan ve o günkü Fransa'nın hazmedebildiği İnsan Hakları'nın bayraktarlığını yapıp hükûmet etme yeteneğine sahip olan bir Devlet kurmuş olmasının gerçeği üstüne temellenmiştir. Jakobeniler'in ya da aşırı devrimcilerin davranışlarında görülen çelişmeler eşitlik prensiplerine uygun bir Cumhuriyetle birlikte otoriter bir monarşi yönetimi kurulmasını isteyen ulusun davranışlarındaki çelişmelere uygundu. Robespierre dışında kalan hiç bir yönetim halkın ihtiyaç ve dileklerini söz konusu Cumhuriyetçi monarşi kadar dile getirememiştir. Bunun bir gerçek olduğu genel oylamayla seçilen İmparator'un kırallarla düşmanları arasında 1814'-1848 yıllarında birleştirici bir unsur olmasında görülmüştür.

1944 de De Gaulle tarafından kurulan ve 1958 de Cezayir'de bulunan albaylar tarafından ihya edilen Cumhuriyetçi monarşi bundan çok değişik olan bir yönetim sistemidir. Her şeyden önce Cumhuriyetçi monarşi'nin anlamı bile artık değişmiştir. İki Bona-

part döneminde de söz konusu Cumhuriyetçi monarşi verasete dayanan bir krallıkla halkın oylamasına dayanan yeni bir cumhuriyetten oluşan karma bir yönetimdi. Böylece bu yönetim sistemi bir yandan hanedanın kutsallaştırılması ya da haleflerinin kan soyluluğu öte yandan da yurttaşların tümdanışı ya da plebisiti üstüne dayalı, yani çifte meşruiyetli bir sistem olmuştu. Bu halkla ilgili hiç bir meşruiyet ya da yasalılık sisteminin bulunmadığı, bir çoklarının yeni yönetime eski rejimden kalma bir monarşi, bir çoklarının da Cumhuriyetçi bir monarşi gözüyle baktığı bölünmüş bir ülkenin durumuna çok uygun düşen bir sistemdi. Cumhuriyetçi monarşi bu iki yönetim şeklini de birbiriyle bağdaştırmaya çalışmıştı.

Ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da durum çok değişmiştir. Birkaç folklor gösterisi dışında artık hiç kimse geleneksel krallık rejiminin özlemini duymamaktadır. Hemen hemen bütün yurttaşlar gerçek meşruiyetin halk oylamasında bulunduğu inancındadır. Cumhuriyetçi bir monarşiden söz edildiği zaman da bu «monarşi» sözcüğü tüm devlet yetkilerini genel oylamayla seçilen bir adamın elinde tuttuğu bir iktidar anlamına gelmektedir. Bununla birlikte De Gaulle 1940-1944 yılları arasında oynadığı rolün gereğince kendine özgün bir meşruiyetin sahibi olduğu inancındaydı. Bu durumda da yine çift yasalılık ya da meşruiyetten söz edilebilir. Yalnız bunlardan ikincisi ancak General'le ona bağlı olan birkaç kişinin sahip oldukları bir meşruiyetti.

Yurttaşların çoğunluğuna göre De Gaulle Coty'nin 1958'de söylediği gibi «Fransızlar'ın en ünlüsü»ydü. Işgal sırasında yurdun onuruyla kurtuluş umudu onun kişiliğinde sembolleşmişti. Halk ona tarihi bir kişi, bir efsane kahramanı, bir Jeanne d'Arc ya da yaşayan bir Clemenceau gözüyle bakıyordu. Ama bu ona devleti yönetmek hakkını veren bir şey değildi. Böyle bir durumda meşruiyetten söz edilemez. Bu-

nunla birlikte ulusu ilgilendiren ağır bir krizle karşılaşıldığı zaman engelleri yenmek, iç ayaklanmayı önlemek, zorunlu çözüm yollarının herkesçe kabul edilebilmesini sağlamak amacıyla De Gaulle'ün yardımına başvurulması da doğaldır. Ama bu «çağrı»nın ulus, parlamento ve genel oylamayla onanması gerekti. Bu nedenle de halkın gerçek meşruiyetin tek kaynağı egemenliği bu niteliğini yitirmemişti.

Bu örnekle de halkın sevgilisi olmak niteliğiyle gerçek meşruiyetin birbirinden nasıl ayrıldıklarını görmüş olduk. Söz konusu özellik sahibine devleti yönetmek hakkını vermez. Buna karşın gerekli gördükleri ya da yararlı olduğuna inandıkları taktirde oylama yoluyla bu hakkın ona verilmesi için yurttaşları yalnızca etkiler. Şu halde bir General De Gaulle'ün olağanüstü zaferiyle seçimle iş başına gelen bir Kennedy'nin başarıya ulaşmasını sağlayan, güç sorunları çözebilme yeteneği ve halkla temas kurmanın sağladığı sevginin üstüne temellenmiş ünü arasında bir bütün olmalarını engelleyici hiç bir şey yoktur. Ünün ya da halkın sevgilisi olmak özelliğinin kaynakları hal ve şartlara, ülkelere ve kişilere göre değişir. Büyük adamlar, tarihe kahraman olarak geçmiş olanlar bu kaynaklardan bazan yararlanırlar. Yalnız önemsiz kişiler, dar görüşlü bayağı demagoglar, ayrıca içinde bulundukları koşullar ve halkla olan ilişkileri sayesinde ön plana geçmiş olan normal yapıdaki aracılar da bu olanaktan yararlanırlar.

Çağdaş aracılık alanında görülen gelişme bu tür insanların ön plana geçmelerini kolaylaştıran bir olanak mıdır. Hemen hemen herkes bunun böyle olduğu kanısındadır. Ama bu nokta ya da inanca eleştirilmiştir. 1815-1848 yılları arasında Berenger'nin şarkılarında, yergilerde ve hoşnutsuzluk uğultuları sırasında görülen Napolyon efsanesinin yeniden dillere destan oluvermesi halkın sevgisini kazanabilmek için France-Soir'ın televizyonun ya da sansasyon

yaratan gazetelerin yardımının gerekli olmadığını ortaya koymuştur. Eski zamanlarda kahramanlar hakkında uydurulan masallar çok büyük bir alana yayılıyor ve bunlar sağlam bir biçimde hemen birbirleriyle kenetleniveriyorlardı. Tanrısal adamın yüzünü görmemek, sesini duymamak onun prestijine gölge düşürmek şöyle dursun belki de büsbütün arttırıyordu. Hayalimizde yaşattığımız kişilerin göz kamaştıran hayalleriyle gerçek yüzlerini karşılaştırdığımız zaman acaba hayal kırıklığına uğramış olmaz mıyız. İskender, Sezar ve Napolyon gerçek yüzleriyle bir televizyon ekranında karşımıza çıkmış olsalardı muhtemelen hepimizi hayal kırıklığına uğratırlardı.

Öte yandan aracılık kuruluşları görev sırasında olağan bir şöhretin oluşmasını sağlamaktadır. Halk Başkanı göre göre, aracı kuruluşların yardımıyla sorumlulukları ve harcadığı çabalarıyla ilgili olarak yapılan konuşmaları duya duya en sonunda ona alışmakta ve böylece onun çok akıllı büyük bir adam ya da hiç olmazsa yetenekli bir adam olduğu kanısına varmaktadır. Günün birinde ise Siraküza efsanesindeki yaşlı kadın gibi yerine geçecek olanların daha da kötü olabilecekleri ihtimalinin etkisinde kalarak Başkan'ın yerinde kalması fikrine saplanıp kalıvermektedir. İnsana yalancı bir kişilik kazandıran bu mekanizma söz konusu kişilere rakipleriyle giriştikleri yarışmada büyük bir üstünlük sağlamaktadır.

Burada akla bir soru gelebilir. Yukarıda sözü geçen olanaklarla elde edilen bu halk sevgisi günün birinde eylemsel bir davranışa dönüşebilir mi. Dikkat edilecek olursa bugüne kadar Cumhuriyetçi monarşi ya da Hükümdarlıklar'ın tümü askeri serüvenler veya ayaklanma gibi olağanüstü durumların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Washington, Hindenburg ve Eisenhover halkın sevgisine dayanarak başa gelmekle birinci iktidar şekline Bonapart'la De Gaulle Lenin, Burgiba ve Nasır gibi tam olarak halk oylá-

masıyla iktidara gelmeyen Cumhuriyetçi hükümdarların yer aldıkları ikinci iktidar şekline yakın olan bir yönetimi temsil eden kişilerdir. Yalnız ayaklanmalar ya da ihtilaller ender olarak meydana gelen eylemlerdir. Büyük savaşlar da yavaş yavaş aynı niteliği kazanmaktadır. Yani dünya savaşları artık giderek daha az görülmektedir. Bu nedenle de askeri zaferler değerini yitirmektedir. Bunun dışında kalan eylemlere gelince bunların hiç biri iktidarı ele geçirebilmek olanağını sağlayıcı eylemler değildir. Televizyon şarlatanları da bazı kişilerin korktuğu başarıya ulaşamamışlardır. Ünlü bilginler ya da layık ermişler de böyle bir olanağa sahip olan kişiler olmaktan çıkmışlardır. Bir genel oylama sonunda Doktor Scweitzer'in Cumhurbaşkanı olabileceğine inanabilmek için olsa olsa Guy Mollet olmak gerekir. Birleşik Devletler'de bile teknik araçların etki ya da nüfuzu Hoover dönemine oranla gücünden çok şeyler kaybetmiştir. Günümüzde bir insanı siyasi başarıya ulaştıran halk sevgisi siyasi eylemler sonucunda elde edilebilen bir güç olmuştur.

Kişisel monarşi ya da iktidar her zaman halkın sevgisinde temellenen bir iktidar şekli değildir. Bu yönetim şekli bazan kollektif bir monarşi yönetimini olanaksız kılar ya da bunun güçlükle kurulmasına yol açan siyasal kuruluşların bir sonucudur. Bu bakımdan yetkileri elinde tutan bir siyasi liderin başında bulunduğu açık ve resmi oylamaya dayanan prezidansiyel rejim sistemi kişisel monarşiye oylamayla seçilen milletvekillerinden oluşan yeni parlamenter rejimden çok daha elverişlidir. Yeni parlamenter rejim sisteminde bir parti ya da bir koalisyonun başında bulunmayan bir kişi gerçekten de oylama sonunda iş başına gelen bir cumhuriyetçi hükümdar olamaz. Aralarında kişisel bir prestij ya da halkın sevgisine dayanan bazı kişiler bulunsa bile Cumhuriyetçi Hükümdarların tümü de söz konusu zorunluluk nedeniyle

kollektif bir özelliğe sahip olan, yani bir parti ya da bir koalisyonun sağladığı olanaklardan yararlanan kişilerdir.

Amerikan sisteminde görüldüğü gibi resmen yapılan Cumhurbaşkanı seçimlerinde siyasi partiler çok etkin bir rol oynamaktadırlar. Onların böyle bir seçimde söz sahibi olmaları da kaçınılmaz bir zorunluluktur. Muhafazakâr örgütlerin çağrısı ve desteği olmasaydı Hindenburg Cumhurbaşkanı seçilemez, Cumhuriyetçi Parti'nin desteği olmaksızın da Eisenhower Birleşik-Devletlerin Başkanı olamazdı. Yalnız adayın kişiliği söz konusu seçimlerde yine de çok önemli bir etkendir. Bu kişilik seçim kampanyasında ağırlığını açık bir şekilde duyurur, başarının kazanılmasında büyük bir etki yapar. Bu nedenle de partiler başarının kazanılmasında ya da kaybedilmesinde büyük bir etken olan tarafsız kişilerin oylarını elde edebilmek için parti saflarının dışında yararlı gördükleri ünlü kişileri aday göstermek yoluna giderler. Yeni parlamenter bir rejimde tehlikeli sayılabilecek siyasal bir neden olmadıkça bir Hindenburg ya da Eisenhower'in Başkanlığa gelebilmesi olanaksızdır.

Cumhuriyetçi Monarşi'nin ya da Hükümdarlığın kişisel bir yönetime dönüşmesi her şeyden önce parti veya koalisyon disipliniyle bunların salt çoğunluğunun yapı özelliğine bağlıdır. İngiltere, Fransa ya da Federal Almanya'da olduğu bir Eisenhower veya bir Hindenburg parlamentonun oylarına egemen olan katı örgütler karşısında bulunmuş olsalardı devleti kişisel bir yöntemle yönetmek olanağını bulamazlardı. Hindenburg böyle bir şeyi yapabilmiş olmasını olağanüstü bir krize borçludur. Fransa'da kişisel De Gaulle yönetiminin kurumsal bir De Gaulle yönetim sistemine doğru kaymasının nedeni Generalin yerine Pompidou'nun geçmesinden çok salt çoğunluk sisteminin ortaya çıkmış ya da uygulanmaya başlanmış olmasıdır.

Kısacası salt, homojen ve dengeli bir parlamento çoğunluğunun yokluğu kişisel monarşi yönetiminin en başta gelen etkenidir. Cumhuriyetçi kıral ya da hükümdar parti veya koalisyon lideri olsa bile devrim tasarılarını meclisten geçirmek, prezidansiyel rejime yakın bir rejimde hükümeti ayakta tutmak ve yeniden seçilmesini sağlayabilmek için gerekli olarak parti veya koalisyon etkenlerinden daha etkili bir prestije ve nüfuza sahip olmalıdır. Bundan önceki bölümde incelediğimiz bu sorunun üstünde artık durmayacağız. Bununla birlikte partilerin sağlamlığı, örgütlerin güçlülüğü kesin bir çoğunluğun elde edilememesi halinde bile iktidarın kişiselleşmesini ya da yetkilerin bir kişinin elinde toplandığı kişisel bir iktidara dönüş ihtimalini daraltan etkenlerden biridir.

Burada şimdi Cumhuriyetçi Monarşiler'in kişisel özelliğinin bir gerçek olup olmadığı sorulabilir. Öne sürülebilen çağdaş örneklerin her birinde seçim kampanyalarını partilerin yürüttüğü bir gerçektir. Bir Başkan yalnızca uzmanlaşmış özel firmaların gerçekleştirdiği propaganda olanaklarından yararlanarak ve partilerin dışında kalarak bu kampanyayı tek başına yürütemez. Böyle bir girişimin başarıya ulaşması kuşkuyla karşılanabilir. Bununla birlikte bugüne kadar böyle bir şeyin gerçekleştiği de görülmemiştir. Oylamayla iş başına gelen kişisel bir yönetimin Başkanları seçildikten sonra beklendiği kadar kişisel davranmamaktadırlar. Az çok gizli teknokratik ekiplere paravan görevi gören Hindenburg'la Eisenhower zayıf birer Cumhuriyetçi Hükümdar olmuşlardır. Bunlardan birincisi, yani Hindenburg 1930 yılından sonra ipleri çevresindeki kişilerin elinde bulunan bir kukla durumuna düşmüştür. Eisenhower de golf oyununa karşı olan tutkunluğuyla uzun süren hastalığı sırasında Birleşik-Devletler'i yöneten kişi olmak durumunu oldukça yitirmiş ve işleri onun yerine yürütme dairesiyle «özel yardımcısı» «Sherman Adams» görmüştür.

Kişisel monarşilerle kollektif bir yönetim sistemiyle işleyen monarşileri başka bir görüş açısından ayırt edebilmek olanaksızdır. Modern bir Devlet'de Hükümet Başkanı uzmanların, teknisyenlerin, eksperlerin, yöneticilerin, maliyecilerin, uygulayıcıların yardımlarından yararlanmak zorundadır. Sözü geçen bütün bu kişiler çözümlenmesi gereken ve bir insanın tek başına kavrayamıyacağı bir sorunun birbirinden ayrı nitelik taşıyan çeşitli unsurlarını bilen kişilerdir. Buna göre Başkan teknisyenlerden oluşan bir yardımcılar kadrosunun içinde çalışmanın ortaya çıkardığı zorunluluktan kaçamaz. Bununla birlikte söz konusu teknisyenler kadrosunu oluşturan eleman ya da unsurlar benimsenen değişik metotlara göre seçilebilir. Kişisel denen rejimlerde bu elemanları Cumhuriyetçi Hükümdar dostları, hatta ailesinin yakınları arasından seçer. Böylece bu kişilerden «çevre», bir «kamerilla» meydana gelmiş olur. Bunlar bir ölçüde iktidar partisi ya da çoğunluk koalisyonuna bağlıdırlar. Bu bağlılık ölçüsü de oylamayla seçilen Başkan'ın parti ya da koalisyonun karşısındaki durumuna göre değişir. Çünkü parti ya da koalisyon ne kadar güçlü olursa Başkan'ın kişisel eylemde bulunabilme gücü de aynı oranda kısıtlanmış olur.

Kıral ya da Cumhuriyetçi Hükümdarın Adamları

Cumhuriyet'çi monarşi'yi siyasi partilerin varlığından ayrı olarak düşünebilmek olanaksızdır. Yani Cumhuriyetçi Monarşi partilerin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunlar karşılıklı olarak üç bölümden oluşan bir görevi yerine getirirler. Birinci bölümü seçim, ikincisi parlamentoyla bağlantı kurma, üçüncüsü de Başkan'la ulus arasında aracılık yapma faaliyetlerinden meydana gelen bu görevin ilk iki bölümünün üstünde daha önce durmuştuk. Bu nedenle burada şimdi yalnız üçüncü bölümü inceleyeceğiz. Yalnız bu üçüncü

bölümün ortaya çıkardığı sorunlar ancak sözü geçen görevin üç bölüğüne de bir göz atmakla anlaşılabilir. Bu da onların yerine getirilmeleri sırasında partilerin yapılarına uygun olarak uğradıkları değişikliklerin derecesini ölçmek olanağını sağlar.

Yeni parlamento rejimlerinde partilerin yapısı Cumhuriyetçi Monarşi'nin temelini meydana getiren yapıdır. Çünkü kutuplaşma ve parti içi disiplin seçimleri Hükümet Başkanı'nı halka yeniden seçtirmek mekanizmasına dönüştüren etkenlerdir. Partilerin seçimle ilgili faaliyetleri prezidansiyel ve prezidansiyele yakın rejimlerde de önemini yitirmemiştir. Çünkü Başkan'ı resmen seçen ve çevresinde bir örgüt kuran partilerden başkası değildir. Birleşik-Devletler'de iki büyük partinin ulusal düzeyde var olduğu, birlik ve disiplin içinde hareket ettikleri tek an Başkan seçimiyle ilgili kampanyanın açıldığı andır. Başkan adayı Konvansiyon tarafından seçilir seçilmez parti hemen onun çevresinde birleşir ve tüm ülkeye yayılan korkunç bir propagandaya girişir.

Amerika'daki siyasi partiler her şeyden önce söz konusu seçim faaliyeti amacıyla kurulmuşlardır. XIX'uncu yüzyılda Avrupa'da kurulmuş olan partiler de aynı faaliyette bulundukları için şimdiki Amerikan partilerinin yapısına sahiptirler. Bunlar başka amaçlar peşinde koşan, özellikle eğitimi ele alan ve yurttaşları harekete geçirmeyi amaçlayan sosyalist ve komünist partilerinin kurulmasından sonra az çok değişikliğe uğramışlardır. Amerika'daki partiler böyle bir etkinin altında kalmamış ve bir takım yeni görevleri yerine getirmenin gereğini duymamışlardır.

Parlamentoyla Cumhuriyetçi Monarşi yönetimi arasında bağlantı kurma görevini bundan önceki bölümde incelemiştik. Bu görevin yeni parlamento rejimindę olduğu gibi prezidansiyel ya da prezidansiyele yakın bir rejimde de hemen hemen aynı oranda partilerin yapısına bağlı olduğunu görmüştük. Ku-

tuplaşma ve parti içi disiplin sağlam ve devamlı bir çoğunluk elde edebilmek olanağını sağlar. Bu da Meclis'in kaderini Başkan ya da Başbakan olan yani Yürütme Gücü'nü temsil eden bir kişinin ele geçirmesine yol açar. Söz konusu çoğunlukla Cumhuriyetçi hükümdar arasındaki bu ayrılık, yeni parlamento rejimlerinde olanaksız olan bu çelişki prezidansiyel ya da prezidansiyele yakın rejimlerde bazı güçlükler doğurur. Ama bu varsayım bugüne kadar çok ender olarak gerçekleşmiştir. Kutuplaşma ya da partici disiplinin yokluğu parlamento rejiminde seçime bağlı monarşi yönetimini ortadan kaldırır ve prezidansiyel ya da ona yakın rejimlerde onun zayıflamasına yol açan bir etken olur.

Aracılık görevinin yerine getirilmesi kutuplaşma ve partiler içi disiplinden çok onları oluşturan kitlenin yapısını, taraftarlarının sayı ve coşkusuna, militanlarının fedakarlıklarına ve ülke içindeki teşkilatlarının yaygınlığına yani sendika ve dernekler gibi halk kuruluşlarıyla olan ilişkilerinin yakınlığına bağlıdır. Gerçekte söz konusu kuruluşlarla pek fazla ilişkisi olmayan bir koalisyonda disiplini zayıf bir azınlık partisine dayanan Cumhuriyetçi bir hükümdar emirleri üyelerince kesinlikle yerine getirilen bir çoğunluk partisine göre halkı etkileyebilmek bakımından daha zayıf olanaklara sahiptir. Yalnız disiplin ve milletvekili çoğunluğu ulusla olan ilişkilerden çok hükümetle parlamento ilişkilerini ilgilendirir.

Buna göre Amerika'daki partilerle Avrupadakiler büyük kitlelere dayanan partiler ölçüsünde etkili değillerdir. Bunlar halkla iktidar arasındaki aracılık görevine çok uygun yapıda olan birer örgüttür. Brandt, Palme ve Wilson başında bulundukları ve büyük sendikaların bağlı olduğu güçlü sosyal-demokrat partilere dayandıklarından halkın nabzını yoklayabilmek ve komuoyuna inanca verebilmek için çok etkin olanaklara sahiptirler. Partilerin temelini oluşturan grupların il-

çelere, bucaklara ve köylere dağılması, dinamik bazı taraftarların girişim ve hareketleri, aldıkları bilgileri toplumların yapısına göre değiştirerek kitlelere ulaştırmaları partinin tabanına inanca vermek kadar yöneticilere de karşılaştıkları tepkiler hakkında bilgi verebilmek olanağını sağlar.

Söz konusu partilerin ideolojik özellikleri de sanıldığının aksine aracılık faaliyetlerini daha etkin bir hale getirir. Hiç kuşkusuz bu durum tutucu militanlarla içinde bulunduğu hal ve şartlar dışında sahip olduğu olanakları da dikkate almak zorunda olan Cumhuriyetçi Hükümdar'ın arasında bazı uzlaşmazlıkların çıkmasına yol açar. Yalnız parti iyi örgütlenmiş ve sıkı bir disipline bağlanmışsa militanların karşılaştıkları bu zorluklar partiye gönülden bağlı olanları hele parti saflarına çekmek için çaba harcanan kişileri hiç etkilemez. Bütün bu işlerde gerçekleyici bir bütün halinde alınan tüm kararları saptayabilmek olanağını sağlayan bir bilgi toplama sistemi yerine geçen parti doktrininden genel olarak yararlanılır. Böylece yurttaşlara daha sağlam temellerin üstüne oturtulan bir inanca verilebilir. Özellikle halkın hoşuna gitmeyen kararları haklı gösterebilmek için bunları bir stratejinin tümü içinde göstermek olanağını veren bu mekanizma çok etkilidir. Bununla birlikte yine de çok dikkatli davranmak gerektir. Bu haklı gösterme çabası ideoloji yönünden çok titiz olan partizanlara ya da örneğin rakipler gibi bu konuyu önemsemeyen kişilere göre ayarlanmalıdır.

Militanların çalışmaları, taraftar toplamak için düzenlenen çeşitli propaganda kampanyalarında Lewin'in yararlandığı gurup ya da parti dinamizmiyle karşılaştırılabilir. Lewin katıldığı bu kampanyalarda yapılan açıklamaların ve bir kararı haklı gösterme çabalarının bunlara gerçekten inanmış partili kişiler olmadıkça hiç birinin büyük bir önem taşımadığını ya da etkili olmadıklarını saptamıştır. Propaganda kam-

panyalarında daha önceden yapılan konuşmalar ve tartışmalar sırasında bir takım düşüncelerin aşılandığı koyu taraftarların varlığı propagandanın etkililiğini çok artırmaktadır. Aksi durumda konuşmacıların söyledikleri bütün sözler bir yağmurluğun üstüne düşen yağmur damlaları gibi hep dışarda kalmakta ve dinleyicileri etkilememektedir. Büyük kitlelerin partisi her şeyden önce bütün yurda dağılmış, iktidarla yurttaşlar arasında bir aracı rolünü oynayan Lewin tipinde kişilerden oluşan bir bütündür.

Tüm Cumhuriyetçi Monarşi yönetimlerinde Başkanla halk arasındaki temas birbirini tamamlayıcı iki yoldan gerçekleştirilir. Basın toplantıları, televizyon konuşmaları, parlamentoya gönderilen mesajlar, halka yapılan açıklamalar, resmi geziler ve çeşitli törenler Başkan'la ulusu birbirine bağlayan olanaklar olmaları nedeniyle propagandanın dolaşıksız yolunu teşkil ederler. Yalnız sözü geçen propaganda partinin Lewin tipindeki koyu ve inanmış taraftarlarından oluşan topluluklarca yapılmaz ve sürdürülmezse yüzeyde kalır, yani etkili olamaz. Propagandanın ikinci yolu büyük sayıda taraftarı olmayan partilerin bulunduğu ülkelerde çok gelişmemiştir. Kişisel De Gaulle rejimi döneminde bile U.N.R.'nin desteği General'in hesabına hiç de yararsız olmuş sayılamaz. Birleşik Devletler'de bile Başkan, partisiyle ona bağlı olan sayısız kuruluşların desteğine önem vermek zorundadır. Parlamento çoğunluğuna dayanmadığı hallerde bile bir Fransız Cumhurbaşkanı partisini ve kendisini tutanların sağladıkları olanaklardan yararlanır. Partiler bazan aracılık görevini de görürler ve bu görevlerini de partilerinin büyüklüğü, sahip oldukları militanların sayısı, bağlı oldukları sendika gibi kuruluşların çokluğu oranında artan bir etkililikle yerine getirirler.

Lewin tipindeki bu propaganda sisteminde ideolojinin başlıca yararı militanların kafasına fikirlerin iyice sokulması olanağını sağlamasıdır. Bu ideolojinin

etkisi militanların oylamayla iş başına gelen Başkan'a karşı olan bağlılıklarında her hangi bir değişikliğe yol açmaz. Zaten ilk kuruldukları günden beri büyük Sosyalist partiler ünlü kişilikleri sayesinde örgütle birlikte temsilcisi durumunda bulunduğu doktrine de güç katan liderlerine karşı her zaman büyük bir bağlılık göstermişlerdir. Stalin döneminde görülen ve kişiyi putlaştırmaya kadar varan komünizmin aşırılıklarını saymazsak büyük partiler, özellikle sosyalistler genellikle büyük saygı gören, hatta bazan büyüleyici nitelikleri olan liderlere sahip olmuşlardır. Yalnız bu saygı ve prestij söz konusu liderlere karar verme yetkisi veren özellikler değildir. Ama şefler bundan yararlanarak yapılan tartışmalar sırasında bir sorunu isterlerse hemen kesip atabilirler. Böylece liderini, en sonunda kararları önünde boyun eğen basit bir üyenin durumuna düşüren parti, Cumhuriyetçi bir hükümdarın yapısını oluşturan iki özelliğin sentezini de gerçekleştirmiş olur. Bu iki özellikten birincisi Başkan'ın Devlet şefi olması ikincisi de öteki yurttaşlardan hiç bir ayrıcalığı olmayan bir yurttaş olmasıdır.

Cumhuriyetçi hükümdarla partisi arasındaki ilişkiler Başkanın karakteri ve örgüt karşısındaki durumuna göre değişiklik gösteren ilişkilerdir. Başkan otoriter bir kişi olduğu, tanrısal bir kişi olduğuna inandığı ve taraftarları tamamen ona bağlı oldukları zaman ciddi hiç bir uzlaşmazlığın ortaya çıkabileceği düşünülemez. Bu durumda Parti Başkomutanın emrindeki bir ordu gibi onun emrindedir. 1958-1968 yılları arasında General De Gaulle'le U.N.R. arasındaki ilişkiler böyle durumları simgelemeye yarayan güzel bir örnektir. General U.N.R.'yi yoktan var etmişti ve onu bir işaretiyle isterse yine geldiği yere gönderebilirdi. Milletvekili adayları onun sayesinde seçimleri kazanıyordu. General olmasaydı seçmenler söz konusu adaylara oylarını vermezlerdi. Partinin tüm ilişkileri yalnız onunla olan ilişkileriydi ve General'e

karşı olan bağlılığından başka da hiç bir doktrini filân yoktu. Bununla birlikte U.N.R. Generalin kişiliğine karşı gösterilen bu sıkı ve hırslı bağlılığa rağmen seçimlerde kazandığı başarı sayesinde 1962 yılından sonra etkili bir aracılık rolü oynayabilen bir örgüt yükselmişti. Bir partinin Fransa gibi bir ülkede sandalyelerin tamamını ele geçirmesi ya da hemen hemen kesin bir çoğunluk kazanması kamuoyunu şaşkınlığa uğratan, yönetimi kolaylaştıran ve rejimi yerine oturtan bir olaydı.

1968 Mayısından sonra Cumhuriyetçi hükümdarla adamlarının ilişkilerinde büyük bir değişiklik meydana geldi. Son anda olağanüstü bir soğukkanlılıkla duruma hakim olmasına rağmen olaylar yaşlı hükümdarın prestijini oldukça sarsmıştı. Bu dönem kişisel De Gaulle rejiminin yerini kurumsal De Gaulle rejimine değil de De Gaulle rejimi sisteminin yerini Pompidou rejimine bırakmaya başladığı bir dönemdi. Gerçekte bunların her ikisi de kişisel yönetime dayanan birer rejimdi. U.D.R. adını alan U.N.R. de gerçek anlamıyla özerk değildi. Nitekim 1968 seçimlerinde «Oylarınızı General De Gaulle'ü destekleyen X'e veriniz» afişleri yerine adayların duvarlara «Oylarınızı Georges Pompidou'yu destekleyen X'e veriniz» sloganının yazılı bulunduğu afişler astırttıkları görülmüştü. De Gaulle'cüler bağımsızlıklarını kazanmamışlar, yalnız babalarını ya da liderlerini değiştirmişlerdi.

Pompidou General'in yerini aldığı zaman da partililer kitle halinde onun çevresinde kenetlenmişlerdi. Onlar için zaten iktidarı elde tutabilmenin başka bir yolu da yoktu. Pompidou'nun zaferi kazanması varlığıyla dağılmaktan kurtardığı bir örgütü ayakta tutabilmek olanağını sağlamıştı. Cumhuriyetçi Hükümdar Georges'un hükümdarlığı da tıpkı General'in hükümranlığı gibi oluyordu. Çoğunluk partisi varlığını liderine, Cumhuriyetçi kıral ya da hükümdarına borçluydu. Bundan sonra olaylar değişik bir yönde ge-

lişmişti. Yeni Cumhuriyetçi hükümdar eskisi kadar büyük bir prestij sahibi değildi. De Gaulle'ün baronları artık kendilerini yeni hükümdarlarının sadık birer kulu olarak görmüyorlardı aksine onunla kendileri arasında hiç bir ayrıcalık bulunmadığı görüşündeydiler. Hatta bazı kişiler ondan bile daha imtiyazlı bir durumda oldukları düşüncesindeydiler. Halkın gözlerini şatafatlı düşlerle kamaştırabilmek gücüne sahip olan bir lider ya da Cumhuriyetçi bir kıral ordularını şahlandırarak güçlüklerin üstesinden gelebilirdi.

Demek ki durum artık çok değişmişti. Yani kişisel Pompidou rejimi yerini kurumsal Pompidou yönetim sistemine bırakmıştı. U.D.R. zamanla özerkliğini elde etmiş, bu gelişme de Pompidou'nun otoritesini tehlikeye düşürmüştü. Başkan U.D.R.'un kendi yerine yeni bir lider seçmesini önleyebilmek için vetosunu kullanmak zorunda kalmıştı. Başkan'a karşı yönetilen eleştirmeler, özellikle parti saflarında bulunan önemli kişilerin eleştirmeleri giderek şiddetlenmişti. Yalnız bunlara bakıp da aldanmamak gerek. Bu bağırıp çağırmalar ve homurdanmalar bu türden örgütlerin tümünde görülür. Bunlar bilinen ölçülerin dışına taşmadıkları gibi hiç bir zaman da bir takım ciddi olaylara dönüşmezler. İngiliz Muhafazâkar Partisi'nde Heath'e karşı yönetilen eleştirmeler de Pompidou'nun karşılaştığı eleştirmeler kadar şiddetlidir. Bununla birlikte partinin Pompidou'ya karşı olan bağlılığı ciddi bir tehlike karşısında değildir ve U.D.R. yurttaşlarla onun arasında aracılık görevini her zamanki gibi yerine getirmektedir.

Yalnız bu görevi eskisi kadar büyük bir etkililikle sürdürememektedir. Bunun nedeni parti içindeki uzlaşmazlıklar değildir. Partinin eskisi kadar büyük bir parti olmayışı, üye ve militanlarının sayısının az oluşu, modern büyük bir örgütten çok XIX'uncu yüzyılda önemli kişilerden oluşan bir topluluğa benzeme-

si bu sonucu doğurmuştur. İngiliz Muhafazakâr ve Alman Demokrat-Hıristiyan partilerinin de aynı oranda olmamakla birlikte buna benzer kusurlu yanları vardır. Sağcı Cumhuriyetçi Monarşiler solcu monarşilere oranla genellikle daha kişiseldirler. Bunun nedeni de sağcı partilerin solcu partiler kadar iyi örgütlenememeleri, üye ve militanlarının az olması ve her zaman Lewin tipinde koyu taraftarlardan oluşan bir birliğe sahip bulunmamalarıdır. Brandt, Palme ve Wilson'un başında bulundukları parti örgütleri daha büyük ve yoğundur. Bunlar aracılık görevini daha etkili bir biçimde yerine getiren, Cumhuriyetçi Hükümdar'ın hareket serbestliğini kısıtlayan ve aldığı kararlara kollektif bir özellik kazandıran partilerdir.

Bir gün François Mitterand Cumhuriyetçi Hükümdar Georges'un yerine geçebilseydi çok orijinal bir durumla karşılaşırdı. Yani böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi halinde güç bakımından eşit olan iki partiden oluşan bir koalisyonun şefi ve aynı zamanda da söz konusu partilerden birinin lideri oluverirdi. Tüm olarak bu Halkla Devlet Başkanı arasında daha sıkı bir temasın kurulmasını sağlayan ve U.D.R.'den daha üstün olan bir mekanizmadır. Buna aracılık rolünü oynayan bir kuruluş da diyebiliriz. Yalnız bu kuruluş görevini yerine getirebilmek için koalisyonu ayakta tutmak ve birliği bozabilecek uzlaşmazlıklardan onu korumak zorundadır. Komünistlerle Sosyalistler' in arasında meydana gelen tüm ayrılıklar ya da bölünmeler yurttaşları çok kötü bir biçimde etkiler. Çeşitli sosyalist guruplarında görülen iç çatışmalar partinin gücünü yitirmekte olduğu ve birliğin Komünistler'in eline geçmekte olduğu izlenimini verdiği için çok daha tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Solun birliğini sağlayan ilk kişi ve Sosyalist Partisi'ni yenileştiren biri olarak François Mitterand dediğimiz gibi Pompidou' nun yerine geçebilmiş olsaydı Muhalefet Lideri olarak ne yapıyorsa yine onu yapar, yani Başkanlığı'nı

sürdürebilmek için koalisyonu oluşturan her iki partinin desteğine birden dayanırdı. Yalnız iki partinin çektiği bu hükümdarlık arabasını kullanabilmek çok güçtür ve arabacı dizginleri çok sıkı tutmak zorundadır.

Fransa Kralı mı Galya Kralı mı?

Çok sayıda dinamik ve iyi örgütlenmiş militanlardan oluşan büyük bir partinin yaptığı aracılık Cumhuriyetçi Hükümdar'a halkla daha iyi temas kurabilmek olanağını sağlar ve onun iktidarına kollektif, yani demokratik bir özellik kazandırır. Ama bu durum yalnız çoğunluk partisine karşı yakın olan yurttaşları ilgilendirir. Bunun dışında kalanlar liderlerinin etrafında toplanan ve onu destekleyen partizanlar tarafından Devlet Başkanı'nın çevresinden uzaklaştırılır. Burada Demokratik yönetimlerde görülen çok önemli bir çelişme ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni de Başkan'ı iktidara getiren seçmenlerle birlikte ulusun tümünü de temsil etmiş olmasıdır. Tüm ulusu Başkan'ın adına ve yararına olmak üzere yönetme olanağını sağlayan da bu çelişmeli durumdur. Yalnız bu durumda da çoğunluğun onayından geçen itirazların ışığında hareket edilmesi zorunluluğu vardır. Bir parlamentoda söz konusu çelişme ya da çatışmaların büyük bir önemi yoktur. Bunun nedeni de azınlığa mensup milletvekillerinin oturumlara ve tartışmalara devamlı olarak katılmalarıdır.

Başkan Pompidou taraftarlarını savunmak amacıyla seçimlerden önce konuşmalar yaptığı zaman çoğunluk partisinin bir lideri sıfatıyla hareket etmiş olur. Yalnız böyle bir durumda tüm ulusun temsilcisi olup olmadığı da sorulabilir. Birinci durumda Başkan kendisini seçen ve yeniden seçebilecek olan kişilerin çıkarlarını savunan bir kişidir ve bu davranış da böyle tanımlanabilir. Oysa ulusu meydana ge-

tiren sınıf ve grupların ortak temsilcisi olarak da davranması gerekir. O zaman söz konusu sınıf ve grupları karşı karşıya getiren uyuşmazlık ve çatışmaları da dikkate almak, bunların şiddete dönüşmesine meydan vermemek, tartışmalar ve uzlaşmalar yoluyla hepsini bir düzene koymak için çaba harcamak zorundadır. Pompidou hiç kuşkusuz hem U.D.R. ün programını savunmak hem de kendini muhalefete kabul ettirmek durumundadır. Bunu yapabilmek de söylendiği kadar kolay bir şey değildir.

Öteki bölüm

Günümüzde halkın iki kutba ya da iki büyük partiye ayrıldığı veya güç bakımından birbirine eşit sayılabilecek durumda olan ikili bir koalisyonun iş başında bulunduğu ülkelerde ortaya çıkan zorluk daha da büyüktür. Heath, Brandt Palme ve Pompidou yönettikleri ülkenin hemen hemen yarısını kaplayan bir çoğunluğun oylarıyla seçilmiş olan kişilerdir. 1968 yılında seçilen Nixon da aynı durumdadır. Büyük demokrasi ülkelerinde yapılan seçimlerin hemen hemen hepsinde çoğunlukla azınlık partilerinin birbirlerinden ayrıldıkları noktalar sayılıdır. Birkaç bin yurttaş bunlardan birine verdikleri oylarıyla zaferin kazanılmasında büyük bir rol oynarlar. Söz konusu seçmenler ötekiler kadar kararlı ve belirli bir partiye kesinlikle bağlı olan seçmenler değildir. Kısacası daha kararsız ve kaypaktırlar. Solcu ya da sağcı partileri iktidara götüren de hiç bir tarafa bağlı olmayan bu seçmenlerin oylarıdır işte...

Bu durumda siyaset konusunda kafa yoranların şimdiye kadar üstünde durmadıkları ya da ele almadıkları bir sorun ortaya çıkmaktadır. Birleşik-Amerika, İngiltere, İsveç, Federal Almanya Cumhuriyeti ve Fransa gibi birbirinden çok farklı olan ülkelerde seçmenlerin güç bakımından hemen hemen eşit du-

rumda bulunan iki kampa veya partiye bölünmelerinin nedeni nedir? Birinde sosyalistlerin bulunmayışı, ötekinde büyük bir komünist partisinin yokluğu bu durumu oluşturan etkenler olarak düşünülebilir mi? Ayrıca geleneklerin ve siyasal yetişme tarzının değişik olması, kapitalizmin yapısındaki farklılık, sosyal yasalarla sendika örgütlerinin çeşitliliği, gelirler ve hayat şartlarında görülen eşitsizlik de bu durumu hazırlayan birer neden olarak gösterilemez mi? Yalnız bu etkenlerin tümü de seçmenlerin hemen hemen birbirine eşit olan iki siyasi kampa bölünmesinin gerçek nedeniyle özelliğini açıklayabilmek olanağını vermemektedir.

Partide ya da koalisyonda görülen ve her birini kontrolu altında tutan bir evrenin sorunun verilerini büyük ölçüde etkilediği ya da değişikliğe uğrattığı sanılmamalıdır. Fransa'da Komünistlerle Sosyalistler'in birleşmesi ve ortak bir hükümet programı hazırlamış olmaları solun ancak çok küçük bir ölçüde güç kazanmasını sağlamıştır. Bağımsız Ulusal Merkez Partileri'nin gerilemesi, M.R.P.'nin çöküşü, U.N.R. - U.D.R.'nin büyüyüp gelişmesi de sağcıların gücünü yitirmemiştir. Birçok ülkede büyük partiler arasındaki dengeyi sağlayan şey daha önce birinde ortaya çıkan bir eğilimin düzenli olarak gelişmesi ve ötekinde de aynı oranda gerilemesidir. Bu partiler aynı denge düzeyine gelinceye kadar sürüp gider. Bu olayın çok canlı bir örneği iki dünya savaşı arasında İskandinavya ülkelerinde görülmüştür. Bunların birinde Sosyal-Demokrat Partisi küçük burjuva partilerinin zararına olarak gelişmiş ama bu gelişme oyların yarısını kapsayan bir noktaya gelir gelmez hemen durmuştur.

Yurttaşların sayısına dayanan rasyonel bir açıklama da incelendiği zaman geçerliliğini hemen yitirmektedir. 1966 yılından önce Avusturya'daki genel kanı kimsenin «Kızıllar»ı ve «Faşistler»i iktidarda

görmeyi istemediği için seçmenlerin oylarını liberallere verdikleri noktasında toplanmıştı. Bu durumun ya da düşüncenin bir gerçek olduğunu kabul etsek bile söz konusu etkenin gerçeğe dönüşmesi olanaksızdır. Hesaplanması olanağı bulunmayan öteki oyların nereye verileceği bir bilinmeyen olduğuna göre seçmenler oylarını eğilimi gerçekleştirecek bir biçimde nasıl kullanabilirler? Oylarını henüz nereye vereceklerini kararlaştırmamış seçmenler partilerden birinin büyük bir başarı kazanacağı kanısına vararak dengeyi sağlamak amacıyla öteki partinin üstüne atabilirler. Ama bu da, iki parti aynı düzeye gelir gelmez nasıl olup da seçmen kitlelerinin arasında bir denge meydana geldiğini, halk katlarıyla partilerin mücadele şekilleri ve şartlarının birbirinden böylesine değişik olduğu bir ülkede bu dengenin nasıl sağlanabildiğini açıklığa kavuşturan bir şey değildir.

Bu durumla bazı matematik kavramları arasındaki benzerlik insanı şaşkınlığa uğratmaktadır. İstatistik fizikte bir sistemin bir denge durumuna doğru gelişmesinin artmak eğiliminde olan bir değerle orantılı olduğu saptanmıştır. Bu güç ya da değer en yüksek noktasına vardığı zaman da denge sağlanmış olur. Öte yandan değişken iki değer sabit bir değere bağlanacak olursa iki değerin eşit olmaları halinde bunların çarpımlarının sonucu en yüksek değerde olduğu bilinmemektedir. Başka bir deyimle eğer elde edilen X—Y=K olursa X=Y olduğu zaman da XY çarpımının sonucu en üst değerde olur. Bunu yukarıda tanımlanan biçimde iki büyük partiden oluşan batı demokrasilerindeki siyasal güçlerin durumuna uygulamak çok ilginçtir.

Toplam olarak yurttaşların tümüne eşit olan iki partinin ya da koalisyonun güçlerinden birinin X ötekinin de Y olduğunu kabul edelim. O zaman şu sonucu elde ederiz: X—Y=K ve X=Y. Bu durumda

XY'nin çarpımının sonucu da en yüksek değerde olur. Bu da söz konusu ülkelerdeki siyasi durumu açıklığa kavuşturan, bir denge durumuna doğru yönelen bir sistemin gelişimine bağlı karakteristik bir değer olarak kabul edilebilir. Şimdi iş XY değerlerini özdeşleştirmeye kalmıştır. Bu değerlerin çarpımından elde edilen sonuç toplumlarda görülen karşılıklı etkilenme kavramına oldukça uygundur? Bu alanda herkes istediği gibi düşünebilir. Seçmen kadrosunun iki bölümünü temsil eden iki partinin birbirine oranla ne ölçüde etki altında kaldıkları, uyuşmazlık dereceleri, bunların hangi yönde geliştikleri üzerinde durulabilir ve bunlar söz konusu sonucun alınmasında payı olan etkenler olarak kabul edilebilir. İdeolojik eğilimlere göre daha birçok yola da baş vurulabilir.

Burada hemen hemen bütün Batı Demokrasilerinde olduğu gibi siyasi güçlerin iki parti arasında bölünüşünü açıklamanın önemi yoktur. Üstünde durulması gereken şey bu bölünmenin halkla Cumhuriyetçi Hükümdar arasındaki teması daha da zorlaştıran bir gerçek olmasıdır. Çünkü söz konusu Başkan parti taraftarlarının programına uygun olarak davrandığı taktirde hükümeti ülkenin öteki yarısının isteklerini dikkate almadan yönetmek zorunda kalır. Kendisine oy vermemiş olan öteki partinin seçmenlerini, yani tüm ulusuda temsil etmek yolunu seçecek olursa bu da dayandığı çoğunluk partisinin partizanlarını hayal kırıklığına uğratır. Başkan Pompidou da böylesine korkunç bir ikilemle karşı karşıya bulunmaktadır. Yani hem Fransa Cumhurbaşkanı hem de General'e bağlı olan ve bu nedenle onun halefini de destekleyen De Gaulle taraftarlarının lideridir. Bu liderliğe giderek yaklaşan bir davranış içine girdiği de görülmektedir. De Gaulle'le Pompidou arasında fark da galiba budur.

Bu ayrıcalık her iki liderin dayandıkları çoğun-

lukta görülen değişimlere de uygun düşmektedir. Söz konusu çoğunluk tamamen Devlet Şefi'ne bağlı ya da varlığını ve birliğini onun prestijine borçlu olduğu zamanlar Başkan parti örgütünü dikkate almayarak Fransızların tümüyle ya da gerçeğe daha yakın bir deyimle Fransa'yla ilgilenebiliyordu. Kişisel yönetime dayanan bir monarşide Başkan partisine karşı bağımsızlığını oldukça koruyabilir ve oylarını alamadığı ulusun öteki bölümünün bir temsilcisi olarak da hükümeti yönetebilir. De Gaulle'e dayanan çoğunluk partisi örgütlendikçe, sağlam bir temele oturup özerk bir benliğe kavuştukça lideri de varlığını ona borçlu olan bir kişi durumuna düşmüştür. Hanedanın bu ikinci hükümdarının birincisi kadar büyük bir prestij sahibi olmayışı da bağımsızlığını kısıtlayan nedenlerden biri olmuştur. Bununla birlikte Pompidou'nun klasik siyaset oyunlarından yararlanmaya elverişli olan bir mizacı vardı. Bu oyunların değişmeyen kuralı da taraftarları ödüllendirmek, rakipleri de görmezlikten gelmek ya da cezalandırmaktı.

Engel elbetteki çabucak aşılamadı. Chaban-Delmas hükümeti çoğunluk partisine alınan merkezdeki bazı milletvekillerine, daha doğrusu ülkenin öteki yarısını temsil eden muhalif seçmenlere doğru bir dönüş yaparak bir çıkış yapmıştı. Toplumun yeni yönelimi de aynı yoldaydı. Bu yüce ve sevimli, aynı zamanda karışık bir fikir olan De Gaulle ortaklığından daha etkili ve sistemli bir çabaydı. Messmer hükümeti de bu dönüşün bir simgesi olmuştu. Küçük tüccarların yararı gözetilerek alınan demagojik kararlar, giderek artan Üniversite tarafgirliği, kişilerin mal mülküne el koyma, polisin faşist bir benliğe kavuşturulması Messmer yönetiminin işçi ücretlerindeki eşitsizliği büsbütün arttıran mali tedbirleriyle izlediği kapitalist yanlı politika, destekleyici nitelikte olan uygulamalardı.

Hükümetin yalnızca bir gurubun lehine böylesine büyük bir tarafgirlikle davrandığı daha açık bir deyimle Fransa'nın öteki yarısını, yani oylarını vermeyen Fransa'yı bu derece ihmal ettiği şimdiye kadar görülmemişti. Bakanlar Kurulu'nun meydanı boş bulan dinamik yeni elemanları Chirac, Galley, Charbonnel, Druon, Royer ve Malud'lar De Gaulle'ün yolundan saparak tüm Fransızlar'ı aşağılık bir fikrin çevresinde birleştirmek için çaba harcamışlardı. Uğruna bunca çaba harcanmış olan bu fikrin tek amacı da partizanlara rakiplere karşı sistemli bir biçimde yararlar sağlamaktı. Sert, saldırgan, hırçın ve taraf kayırıcı bir tutum içinde bulunan Cumhurbaşkanı da bu genç bakanları yatıştıracak yerde onlara büsbütün cesaret vermişti. Böyle bir durum karşısında Muhalefet için haklarını savunabilmenin bir tek yolu kalmıştı. O da hükümeti istifa etmeye ya da kendine bir çeki düzen vermeye zorlamak için yeterince etkili ve uzun grevlerle gösteriler düzenliyerek basının da yardımıyla yetkililere baskıda bulunmaktı.

Cumhuriyetçi Hükümdarlar böylesine dar görüşlü bir politikayı çok ender olarak uygularlar. Böyle bir siyaset yerine genellikle daha ince bir stratejiden yararlanırlar. Bu da maddi çıkarlar sağlayarak rakipleri birer birer yok etmeye dayanan uzun vadeli ve muhtemelen daha etkili olan bir stratejidir. XIX' uncu yüzyılda Disraeli İngiltere'de çok hafifletilmiş bir biçimde de olsa hasımlarının önerdikleri devrimleri gerçekleştirmekle Liberaller'in ayağını yerden kesen ve akla dayanan bir muhafazakarlık sistemi geliştirmişti. Böylece muhalefetin baskısı hafiflemiş, hatta o kanada mensup bazı parlamenterler hükümetten yana olmuşlardı. Avrupada'ki solcu partiler de aldıkları güven tedbirleri ve kimseyi ürkütmeyen reformlarla ılımlılara güvence vermek amacını güden buna benzer bir siyaseti sık sık uygularlar. İngiliz İşçi Partisiyle Alman Sosyalist-Demokratlar Partisi bunun birer örneğidir.

Birbirine çok benzeyen hemen hemen aynı programlara sahip olan fikirleri arasında büyük bir ayrılık bulunmayan partilerin yer aldığı Birleşik Amerika'da söz konusu strateji daha kolaylıkla uygulanabilir. Burada «Ulusun öteki yarısı ya da bölümü» denilen bir sorun ortaya çıkmaz. Bunun bir nedeni de Başkan'a oy verenlerle vermeyenleri birbirinden kesin bir çizgiyle ayırmanın olanaksız olmasıdır. Zaten iki parti de çoğunluğun her zaman belirsiz ve oynak olduğu Kongre'yle aklın alamıyacağı bir biçimde kaynaşmışlardır. Ayrıca partilerin her biri kendine özgün muhafazakârlarla liberallerden oluşan bir bütündür. İki partinin siyasetini birbirinden ayıran gerçek sınır çizgisi Cumhuriyetçiler'le Demokratlar'ın içinden geçer. Bu çizgi ayırıcı değil onları birleştiren bir çizgidir.

Fransız merkez partilerinin bir yıldan beri ileri sürdükleri gibi Avrupa'da seçmenlerin iki büyük partide toplanması katı bir bloklaşmaya yol açan bir bölünmeye olanak vermemiştir. Bunun nedeni şudur; başarıya ulaşmak amacıyla tarafsız oyları kazanmanın gerekliliği karşısında her parti ya da «kutup» programının sivri uçlarını yumuşatmak ve aşırılıklarını gidermek zorunda kalır. Böylece her iki parti de sonunda aynı noktada buluşmuş olurlardı. Muhalefet hükümetten bir takım görüş farklarıyla ayrılır. Bunlar elbetteki önemli sayılması gereken ayrıntılardır. Ama bunların hiç biri ulusal uzlaşmayı bozabilmek için yeterli değildir. Cumhuriyetçi Hükümdar böylece yalnız kendisine oy vermiş olanları değil oy vermemiş olanları da, yani ülkenin yarısı yerine tümünü de büyük zorluklarla karşılaşmadan temsil edebilir.

Bu sistem uzun süre uygulandığı zaman can sıkıntısına yol açabilir. Bu da bazı cüretkarlar için güzel bir vesile olabilir. Ulusun büyük tehlikelerle karşılaşır gibi olduğu günlerde hayal gücü, cesaret ve şiddet söz konusu kararsız seçmenlerin oylarını çeken birer etken olabilir. Bazan büyüklerden daha öz-

gür durumda olan küçük bir parti bir yenileşme girişiminde ya da önerisinde bulunabilir. Nitekim Almanya'da doğuyla temas kurmayı öneren ve bunu Sosyal-Demokratlar'la ortaklaşa uygulayan liberaller olmuştur. Solcular bir harekette bulundukları zaman genellikle sağcılar da çok geçmeden onların peşinden gider. Bunlar seçmenlerini yatıştırabilmek ya da bu davranışlarını haklı gösterebilmek için de rakiplerinin «çılgınlıklar»ına karşı «akıl yolu»nu önerirler. Böylece mücadele giderek kızışır. Bu savaştan galip olarak çıkan parti yenilgiye uğrayan partinin kabul edebileceği yeniliklerin sınırları içinde kalarak bazı şeyleri değiştirir. Bundan sonra da insana bıkkınlık veren mekanizma yeniden işlemeye başlar.

Cumhuriyetçi bir Hükümdar'a ülkenin öteki bölümünü de kendine bağlama olanağını veren bir strateji daha vardır. Bu da iki yanlı bir diplomasi taktiğidir. İngiltere'de hükümet uluslararası havanın çok gergin olduğu zamanlarda izlenmesi gereken ortak bir siyaset yolunu saptayabilmek amacıyla genellikle muhalefete danışır. Birleşik-Amerika'da Başkanlar sık sık bu politikayı uygulamışlardır. Bütün ülkelerin yurttaşları iç politikadaki bölünmeye rağmen uluslarının dış dünyayla olan ilişkileriyle ilgili çıkarların tüm partilerin çıkarları olduğu kanısındadır. Bu da hal ve şartlara göre az ya da çok gerçeği yansıtan bir görüştür.

Gerçekte ulusal birlik sağcıları yönetenlerle yönetilenlerin, iş verenlerle emekçilerin, imtiyazlılarla bundan yoksun olanların arasındaki uyuşmazlığı maskelemek olanağını verir.

Yalnız bazan ayrı kutuplarda bulunan bu insanların onları birbirlerine düşüren zıddıyetten daha güçlü olan ortak çıkarları vardır. Örneğin 1940, 1944 yılları arasında Hitler orduları ülkeyi işgal ettiği zaman Fransa'da, 1970 yılında Doğu'yla temas kurulması önerildiği zaman Federal Alman Cumhuriyeti'n-

de, Amerikan egemenliği karşısında da günümüz Avrupa'sında bunun bir gerçek olduğu görülmüştür. Böyle durumların tümünde de ikili bir dış politika izlenebilir. Yalnız bu politika seçmenlerine, programına, ideolojisine ihanet eden, rakiplerinin ulusun çıkarlarından çok kişisel çıkarlarına uygun düşen politikasını benimseyen bir partinin siyasetiyle karıştırılmamalıdır. Guy Mollet hükümeti Cezayir'de buna benzer bir dönüş yapmıştır. Ondan önce başka ülkelerde birçok solcu parti de aynı davranışta bulunmuşlardır.

Cumhuriyetçi Monarşiler yurttaşların hemen hemen eşit güçte iki kampa bölünmüş olmasından doğan engeli genellikle aşabilirler. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız çeşitli yolların dışında en belli başlı olanı ortak bir uzlaşmanın varlığıdır. Bu her iki partiye de hangisinden oluşursa oluşsun kurulan bir hükümeti büyük bir zorlukla karşılaşmadan ve korkuya kapılmadan kabul etmek olanağını sağlar. İngiliz İşçi Partisi işçilerin çıkarlarına ve sendika haklarına saygı göstereceğini, kapitalistlere aşırı olanaklar vermiyeceğini bildiği için Heath'ın iktidarına karşı sesini çıkarmayabilir. Alman muhafazakarları Brandt'ı İsveç muhafazakarları da Palme'ı kabul etmiş görünebilirler. Çünkü söz konusu muhafazakârlar her iki sosyalist hükümetin de özel teşebbüslere fazla bir prim vermiyeceğini bilmektedirler.

Muhalefetin yarısı iktidarın kendilerini ezeceği korkusuna kapılmamış olsaydı o zaman durum kökünden değişirdi. Demokratik yollardan yapılan ihtilal sorunu yalnız iktidarda bulunan solcu partileri değil muhalefetteki muhafazakar partileri de düşündüren bir sorundur. Bu bakımdan yarı gelişmiş, yarı demokratik, ekonomik yönden dış ülkelere bağlı, Tanrı'nın uzakta ve Birleşik - Amerika'nın yakında bulunduğu bir diktatörlük dünyasında yalnız başına kal-

mış bir ülke olmasına rağmen Şili'de oynanan acı oyun tüm batı uluslarını suçlu duruma düşürmüştür.

Salvador Allende'yle partisinin programları yerli ya da yabancı birkaç toprak ağasıyla büyük sanayiciler sayılmazsa muhaliflerince kabul edilmez nitelikte olan bir program değildi. Allende'nin tüccarlardan, zanaatçılardan, kamyon sahiplerinden, askerlerden, doktorlardan, serbest meslek sahiplerinden ve orta sınıfa mensup olan yurttaşlardan istediği fedakarlık dayanılamıyacak kadar ağır değildi. Hatta söz konusu fedakarlık bunların kurulmasına yardımcı oldukları korkunç diktatörlüğün sakıncalarının ağırlığı yanında çok hafif kalırdı. Sosyalist bir demokraside bu tür bir fedakarlık gerekliydi. Ama muhalefet bunu başka türlü yorumladı. Varlığını tehlikede gördü, yok olmak korkusuna kapıldı. Demokrat-Hristiyan partisinin liderleri de durumu aydınlığa kavuşturacak yerde muhalefet mensuplarıyla Allende'nin rakiplerinin kafalarını büsbütün bulandırdı ve böylece bir hatadan çok bir cinayet işlemiş oldular. Bunlar kan dökmüş olan ordudan daha da suçludurlar. Çünkü hepsi de ihtilalci askerlerin durumunu ve içine zorla itildikleri hal ve şartların ne olduğunu çok daha iyi biliyorlardı.

Salvador Allende'nin bazı taraftarlarının işledikleri suçların da bunlarınkinden aşağı kalır yeri yoktur. Küçük çaptaki kuruluşların amansız bir biçimde devletleştirilmesi, M.I.R.'in devrimci bildirgeleri, milis kuvvetlerinin kurulması ve sokak çarpışmaları dükkan, kamyon, küçük toprak, ev ve apartıman gibi mülk sahipleri olan bilinçlenmemiş burjuva sınıfının içindeki ezeli korkuyu büsbütün alevlendirdi. Bu mallarına el koyarak sahiplerini sefalete sürüklemek isteyen kızgın kalabalıkların yarattığı korkuydu. Böyle bir korku, geri kalmış bir ülke olan Şili'de olduğu gibi Avrupa'nın sanayici uluslarında da varlığı duyulan bir korkudur. 1968 yılı Mayısından beri solcuların davra-

nışları bu korkunun yeniden alevlenmesine yol açmıştır. Genç kuşakların fikir yapısı da bunu körükleyen nedenlerden biridir. Batı ülkelerinden her hangi birinde sosyal demokrat bir rejim kurmak hevesine kapılanların bu endişe ve korkuyu hesaba katmaları gerektir.

Solcular ortak hükümet programlarında bu durumu dikkate almışlardır. Onların devletleştirmek istediği kuruluşlar orta sınıfın savunmak gereğini duymadığı büyük firmalardır. Yapacaklarını bildirdikleri öteki devrimler de ılımlı bir görüşe sahip olan sınıfın çoğunluğu tarafından kabul edilebilir nitelikte olan devrimlerdir. Her ne olursa olsun bu alanda bir revizyona gitmenin gerekli olduğu biri gerçektir. Söz konusu hükümet ya da reform programı kurulması ön görülen yeni sosyal ilişkiler sayesinde üretici güçlerin sağlıyacakları gelişmenin yardımıyla gerçekleşecek olan hızlı bir kalkınmanın ışığında hazırlanmıştır. Enerji ve ham madde alanında görülen bunların yokluğundan duyulan sıkıntıyı büsbütün arttıran ve fiyatların daha da yükselmesine yol açan kriz de kalkınmanın hızını kesen birer etken oldukları için her şeyin askıda kalmasına yol açmaktadır. Yalnız bizim incelemekte olduğumuz sorunla ilgili bir sorun değildir.

Şimdiki hükümet programında çok ihtiyatlı bir dille yazılmış olmasına rağmen uygulanma şekline göre sakıncalar doğurabilecek olan bir tek bölüm vardır. O da «Devletleştirme iktisadi gelişmeye ve halkın gerekliliğine uygun olarak yapılacaktır. Bu da halkın büyük sorumluluklar yüklenmesini gerektirmektedir. Bu nedenle de işçiler kuruluşlarının halk sektörüne bağlanmasını yada devletleştirilmesini istediklerini bildirdikleri taktirde hükümet onların bu dileklerini parlamentoya götürebilir hükmünü taşıyan maddedir. Gerçekte bu cümleler ya da hükümler insana sorumluluk yükleyen nitelikte cümleler değil-

dir. Hükümet halkın gerekliliklerini dikkate «alabilir», ama böyle bir şey yapmak zorunda da değildir. Parlamentoya yeni devletleştirme girişimlerini «önerebilir». Buna karşın parlamento da bu önerileri onaylayabilir. Maddede görülen bu elastikiyet halkın aniden gösterebileceği tepkiden duyulan endişeyi açıkça ortaya koymaktadır. Yoksa söz konusu hükümleri taşıyan maddenin madde olarak endişe verici hiç bir yanı yoktur.

Yalnız bu maddenin solcular iktidara geldikten sonra tehlikeli bir takım gelişmelere yol açması ihtimali de vardır. Genç kuşakların duyarlıkları ve davranışları hakkında çok az şey bilinmektedir. Lip işçilerinin Giraud'nun önerilerine verdikleri oylar bunu dile getiren çok güzel bir örnektir. Büyük bir güç, inat ve aylarca sürdürülen örnek bir grevden sonra söz konusu işçiler çok büyük imtiyazlar elde etmişlerdi. Bunlar fabrikanın dağılmaması, devlet'in maddi yardımda bulunması, tüm işçilerin eski hakları korunarak yeniden işbaşı yapmaları gibi imtiyazlardı. Yalnız bu imtiyazların yüzde onu kesin garantiye bağlanmadıkları için sonradan rafa kaldırılmıştı. Ama bununla birlikte bunlar yerine getirilmemesi çok güç olan bazı vaatlerin koparılması olanağını da vermişti. Klasik nitelikteki her bir işçi uyuşmazlığında bu temellere dayanan anlaşmalar sağlamanın artık zamanı gelmişti. Bu da kazanılan başarılardan hiç birinin tam ve kesin olmadığı düşünülecek olursa azımsanacak bir şey değildi.

Oysa Lip işçileri Giraud'nun planına büyük bir çoğunlukla red oyu vermişlerdi. Son olarak benimsenen ve sonradan rafa kaldırılması ihtimali daha az olan anlaşmadan da anlaşıldığı gibi söz konusu işçiler önerilen uzlaşma şeklini kabul etmekle haklarını daha iyi savunabilecekleri arkadaşlarından ayrılmamak amacıyla geleceklerini, ailelerini, hatta ayakta tutmaya çalıştıkları fabrikayı bile tehlikeye sokmuşlar-

dı. Böylesine bir ruh hali işçi kitlelerinde salt çoğunluğun içinde bulunduğu bir ruh hali değildir. Ama bu en dinamik öncülerde çok yaygın olan bir durumdur.

Burada tüm solcuları ve Edmond Maire'in taraftarlarını ilgilendirmemekle birlikte genç sosyalistlerde sık sık görüldüğü gibi bir solcu ya da C.F.D.T.'nin duygusallığından da söz edilebilir. Gerçekte de böyle bir duygusallığa büyük kuruluşlara, özellikle komünist partisiyle C.G.T.'ye hakim olan usçuluk, nüfuz, diyalektik ve stratejiden tiksinen gençlikte raslanmaktadır. Solcular iktidara geldikten sonra bütün bu unsurlar artık «hayata yeni bir düzen vermek» anının gelmiş olduğu kanısına varan halkta bir tepkiye yol açabilir. Bu durumda da Şili'de Salvador Allende döneminde olduğu gibi küçük ya da büyük kuruluşları devletleştirmek eğiliminde olan yüzlerce Lip ortaya çıkabilir. O zaman da orta sınıfa mensup olan yurttaşlar paniğe kapılır ve canlarını kurtarabilmek için askerlere sarılırlar!

Bunlar kendilerine yardım edecek bu askerleri de hiç kuşkusuz bulabilirler. Yurttaşların % 51 çoğunluğuna dayanan ve % 49 oranında bir muhalefetle karşı karşıya bulunan bir solcu hükümetle demokratik bir sosyalizm uygulanamaz. Otoriter bir sosyalizmin uygulanmasına geçildiğinde de ezilmekten kurtulabilmenin olanağı yoktur. Bunun nedeni de sosyalizmi ve diktatörlüğü kabul etmeyenlere karşılık edenlerin sayıca az olmaları ve yeteri ölçüde baskı olanaklarına sahip bulunmamalarıdır. Bazı sorumsuz kişilerin istediği gibi «kitleleri» silahlandırmak da büyük bir işe yaramaz. Trokçi'nin elli yıl önce belirttiği gibi orduya karşı artık ihtilal yapılamaz ya da ordunun istemediği bir ihtilal gerçekleştirilemez. Geleceğin faşizmi solcuların bu eğilimlerinden yararlanmak yoluna gidecektir. İnşallah bunun iş işten geçtikten sonra farkına varmış olmayız.

Kıralın ya da Cumhuriyetçi Hükümdarın Şarizmi

Tanrıbilimde şarizm Tanrı tarafından bağışlanan özel bir yetenektir. Max Weber bu sözcüğü politikada kendi deyimiyle «İnsanüstü bir güç ve özelliğe sahip olan ya da Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan dolayısıyla bir lider olarak kabul edilen» kişileri tanımlamak için kullanmıştır. Bazı öncüler, liderler ve yöneticiler sıradan insanlardan üstün görünürler. Yani onlardan farklıdırlar. Bu kişiler çevrelerinden sevgiyle karışık bir saygı görür. Hatta rakipleri ya da düşmanları bile onlara karşı bu tür duyguları beslerler. Bunlar bazen insanı çileden çıkarırlar, ama yine de toplumları etkilerler. De Gaulle, Churchill böyle bir yeteneğe sahip olan kişilerdi. Roosvelt, Kennedy, Brandt, Olof Palme da bundan yoksun değillerdi. Georges Pompidou, Edward Heath ve Richard Nixon şarizmi olmayan, yani kitleleri büyüleyen bir yeteneğe sahip olmayan liderlerdir.

Demokrasi rejimi şarizmden hoşlanmaz. Bu rejim yöneticilerinin sade insanlar yurttaşlar gibi birbirine benzeyen kişiler, dışarda kimsenin dikkatini çekmeyen ama herkesle özdeş olan ve herkesi temsil edebilen küçük burjuvalar olmasını ister. Alain «önemli» kişilere karşı olan hıncıyla birlikte bu eğilimi çok güzel bir biçimde dile getirmiştir. O zamanlar halk imparatorlar, kıralla, prensler, senyörler, ermişler, kahramanlar, ani yerlere kapanmış kitlelerin üstünde yaşayan insanlarla dopdolu olan yüzyıllardan daha yeni kurtulmuştu. Artık herkes söz konusu bu kişilerden bıkıp usanmıştı. Halk başını dimdik kaldırmış ve artık kimsenin önünde eğilmek istemiyordu. Bu eşitsi halkçılık biraz da yaratıcısına benziyordu. Pujadist yanları da vardı. Yalancı şarizmlere karşı gösterilen bunca saygıdan sonra bunun oynadığı kurtarıcı ve yararlı rolün değerini de bilmezlikten gelmeyelim.

Sosyalizm kahramanları ya da üstün adamları ortaya çıkmadan önce bundan yararlanılmış, Enternasyonal «Ne Tanrı, ne Sezar nə de Halk Savunucusu» sloganını diline dolamıştır. Ama geniş çıkık alınlı, küçücük gözü, canlılığı ve sadeliğiyle insanı etkileyen bir adam olan Lenin camdan tabutu içinde yarım yüzyıldan beri gözlerini açmadan uyuyor. Onu bir saniye olsun görebilmek için gelen halk yığınları her gün karda, yağmurda bekleyip duruyor.

Binlerce kilometre ötede de Mao-Çe-Tung şarizmiyle hemen hemen bir milyar insana hükmediyor Komünistlerden önce de Sosyalist - Demokratlar liderlerine küçük liberal burjuvalardan daha büyük bir saygı ve bağlılık gösteriyorlardı. Partilerinde hiç kimse bir Jaurès'in, bir Branting'in ya da bir Leon Blumun sivrilmesine ses çıkarmıyordu.

Bu liderler de Lenin gibi kişiliklerinde yepyeni bir şarizmi dile getirmişlerdi. Bu saygıyla arkadaşlığın karışımından oluşan bir şarizmdi. Bunların birer militan olarak öteki militanlardan hiç bir ayrıcalıkları yoktu. Yalnız bunlar üyelerin her birine karşı olan üstünlüklerini belirten, aynı zamanda yüklendikleri yüce görevi yerine getirmeye elverişli yeteneklerini ortaya koyan parti liderleri sıfatını kazanır kazanmaz birliği perçinleyici ve örgütün nüfuzuna güç katan şarizm sahibi birer kişi kesiliveriyorlardı. Willy Brandt, Olof Palme ve François Mitterand'ın prestijlerinin de hemen hemen buna yakın bir özelliği vardır. Cumhuriyetçi monarşilerde izleri görülen demokratik şarizm de bu yolda giderek gelişmiştir.

Bir ortaklığın üyeleri az ya da çok şeflerinin kişiliğiyle kaynaşmak gereğini duyarlar. Demokratik bir ortaklıkta ya da toplulukta bunlar şeflerini oylarıyla seçtikleri ve kendilerini temsil eden eşit değerde bir kişi, üstün birer kişi olarak da tüm gurubun adına kendilerine hükmeden insanlar olarak kabul ederler. Mantık açısından değerlendirilecek olursa bu kişiyle

yerine getirmekle yükümlü olduğu görev arasındaki ayırıma uygun düşmektedir. Yalnız iktidar sadece uçul açıdan değerlendirilebilecek bir olay değildir. Geleneksel kırallara karşı gösterilen bağlılık yerine tüm üyelerini bağlayan bir ortaklık olan ulusun değerlendirilmesine karşılık demokratik ideoloji de gurup üyelerinin bir çoğunun liderlerinin kişiliğinde etkisinden bir türlü kurtulamadıkları bir büyüğün hayalini ya da simgesini görmelerini önleyememiştir.

Başkan ya da Başbakan adaylarına efsanevi bir kişilik kazandırılması, bunların aracı kuruluşların eliyle öncü mertebesine yükseltilmesi söz konusu özelliği daha da belirgin hale getirir ve şarizme karşı duyulan ihtiyacı büsbütün arttırır. Yalnız bu durum sanayi, mekanik, rasyonel, örgenli ortaklıklarda gelişmekte olan olgu kadar önemli değildir. Bu ortaklıkların düşten yoksun olan, mucizelere ve ahirete inanmayan elemanları iç dünyalarındaki boşluğu doldurabilmek için büyücülüğe, parapsikolojiye ve değerini yitirmiş gizemciliğe bir kurtarıcı gibi sarılmaktadırlar. Beş yıllık planların, üretim programlarının, gelişme şemalarının, bilimsel raporların, istatistiklerin, diyagramların, diyalektik düşünme düzeninin, ideolojik gösterilerin etkisiyle tüm duygularından olan bu insanlar fazla soyut ve yavan olmayan, belki de daha belirsiz ve oyalayıcı nitelikte, ama çok daha çekici, sıcak, daha canlı bir gelecek vadedebilen liderler istemekte ve bunun özlemini duymaktadırlar. De Gaulle'ün Fransa'nın bir yanını yansıtan ve savaşın en karanlık günlerinde halkına kan ve gözyaşı vadeden Churchill'in konuşmalarını dinlerken insan ister istemez İncil'de yer alan «Hayalden yoksun olan insan ölür» sözünü anımsıyor ve gözlerimizin önüne yeni çizilen sınır çizgisini bildiren ve Varşova getosunun anıtı önünde diz çöken Brandt geliveriyor. Türe yazarları politikologlar ve statisyenlerce alaya alınan şarizm hiç kuşkusuz toplumlarda duyulan, özellikle mo-

dern sanayi ülkelerinde daha kuvvetle hissedilen bir ihtiyacı karşılamaktadır. Bin yıllık Reich peygamberinin ya da ikinci bölgedeki çömezlerinin peşinden robotlar gibi koşan ulusların bu nedenle karşılaştıkları tehlikelerle yaptıkları çılgınlıklar daha unutulmuş değildir. Yalnız o günlerde kapitalist ortaklıkların başında bulunan soğuk ve hayal gücünden yoksun olan hesap uzmanları, yöneticiler, mühendisler, bankacılar, iktisatçılar ve uzmanlar şarizmin fonksiyonunu böylesine gözden uzak tutmamış olsalardı insanlık yukarıda sözü geçen aşırılıklarla karşılaşmazdı.

Uygulanması bazen gülümsemelere yol açmasına, hatta sık sık şarlatanlıkla nitelendirilmesine rağmen Cumhuriyetçi Hükümdarlar'ın şarizmin doğuşuna yardımcı olmaları hiç de kötü bir şey değildir. Alain'le liberallerin şarizme karşı olan düşmanlıkları verimlilik unsurunun, giderek artan tüketimle gelirlerin tesbitinde önceden yapılan araştırmaların, en çok kârın teminatı olan en üstün prodüktiviteye karşı gösterilen ve kulluk derecesine varan bir bağlılığın her şeye egemen olduğu dönem için çok yararlı olmuştu. Söz konusu bu düşmanlık şimdi olduğu gibi insanları tanrısal haklarla soyluların kölesi olmaktan kurtardığı oranda bir kurtarıcı olmak niteliğini korumuştu. Ama her varlığı iktisadi usçulluğun üstüne temellendirdiği için bu kez de kişilerin kapitalistlerin kulu ya da kölesi olmasına yol açmıştı. Yeni şarizmin önce ihtilâlci şefler, Robespierre ve Lenin gibi halkçı liderlerin işleyip geliştirdiklerini unutmamak gerekir. Bu liderler ya da şefler kitleleri paranın egemenliğinden kurtarabilmek için şarizmden çok yararlanmışlardı. Ama şarizmin ters bir yönde işlemiyeceğini de hiç kimse söyleyemez. Bu görüşü doğrulayan bir çok örnek vardır. Yalnız bu sapma genel bir sapma değildir.

Cumhuriyetçi Monarşi, gelişmiş kapitalist rejimlerde yalnız güçlü bir siyasi iktidarın gerekliliğine devleti, teknik kuruluşları düzenleştirip aynı zamanda

bunlara hükmedebilen bir kişinin eline teslim etmenin zorunluğuna, kalımlı bir otorite olmadan ekonomide bir ayarlama yapmanın olanaksızlığına, büyük yetki sahibi Devlet Başkanı'nın yurttaşlar tarafından seçilmesinin taşıdığı öneme uygun düşen bir yönetim sistemi değildir. Bu aynı zamanda halkın başında patron ve yöneticilerinden daha yüksek, daha uzağı gören, ayrıca geleceği yalnız üretim yüzdeleriyle değil kaderin fırçasıyla da çizebilen bir şef ya da lider görmek isteğine cevap verebilen bir sistemdir. General de Gaulle'ün emekliye ayrıldığının duyulması üzerine İstanbul sokaklarında halktan kişilerin göz yaşı döktükleri görülmüştür. Çünkü bu insanlar generalin kişiliğinde «küçük ulusları büyüklerin egemenliğinden kurtarmak» isteyen birini kaybetmişlerdi. Bu da kısmen hayali olsa, yani gerçeğe uymasa bile şarizmin önemini ortaya koymaktadır.

1940'ta İngilizler'e kan ve gözyaşı vadetmek, 1961'de Amerikalılar'a yeni belirlenmiş olan sınırları bildirmek, 1960 yıllarında Fransızlar'a ulusal bağımsızlığın gerekliliğini duyurmak büyük bir önem taşıyan şeyler değildir. Yalnız bu sözler bir canlılık getirmiş, bazı fikirlerin doğmasına yardımcı olmuş ve sonuçları çok önemli olan davranışlara yol açmıştır. Blitzin uzun süreli gündüz ve gecelerinde yeni bir canlılık kazanan yurttaşların gösterdikleri cesarette eski kurdun, Amerika'nın dış dünyaya açılışında güçlülüğüne rağmen taşralı özelliğinden kurtulamayan genç Başkanın, Avrupa'nın varlığı için kesinlikle gerekli olan özerklilik duygusunun doğmasında general de Gaulle'ün payını kim bilmezlikten gelebilir? Büyük kuruluşlara, güçlü yönetimlere, dev firmalara, teknik üstünlüklere, planlara, istatistiklere rağmen Cumhuriyetçi Monarşiler siyasete biraz hayal, biraz da kahinlikle ilgili bir şeyler katabilirler.

Öğütlü bir Hint öyküsünden bunların nasıl bir rol oynadıkları anlaşılabilir. Beş kör varmış. Bunlar

adını sık sık duydukları filin nasıl bir yaratık olduğunu görüp öğrenmek istiyorlarmış. Bu nedenle hepsini alıp filin yanına götürmüşler. Birinci kör hayvanın hortumuna dokunmuş ve «Bu çok büyük bir boru» demiş. İkincisi dişini tutmuş ve bu «Pürtüksüz bir kazık» demiş. Üçüncüsü bacağını ellemiş ve «Bu bir ağacın gövdesi» demiş. Dördüncüsü kuyruğunu yoklamış ve «Bu bir ip parçası» demiş. Beşincisi de vücuduna değmiş ve «Bu bir duvar» demiş. Modern Devletler'in bakanları, müdürleri, yöneticileri, teknisyenleri, plancıları da bütünüyle göremedikleri filin yalnızca bir parçasını bilen bu körlere benzerler. Ulusu bir bütün olarak görebilen kişi yalnızca Cumhuriyetçi Hükümdardır.

İnsanları kuruluşlar, meslekler, sendikalar ve bir takım özel işlerle bölmelere ayrılmış olan modern toplumlar, devamlı bir şekilde loncalara ve ferdiyetçiliğe dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bunların birliğinin korunabilmesi söz konusu ögenin yurttaşlara usçul ve somut bir biçimde değil de canlı, elle tutulabilir ve heyecan uyandırabilen bir biçimde sunulmasını gerektirir. Savaş dönemleri ya da dünyada gerginliğin çok arttığı zamanlar dışında bu birlik özellikle ortak bir proje veya tüm birleşimle elverişli nitelikte olan kolektif bir geleceğin dile getirilen hayaliyle sağlanabilir. Burada söz konusu olan kesin bir plan kısa ya da uzunca vadelerle gerçekleştirilebilen belirli bir program değil uzun vadeli, gerekli olarak da belirsiz, kısmen efsanevi ve büyük ölçüde ideolojik olan hayalimsi bir tasarıdır. Şarizmin başlıca özelliklerinden biri de böyle hayallerin kurulmasında ve yurttaşların arasında birlik sağlanmasında elverişli olanaklar sağlamasıdır. Şarizm heyecan yaratır, canlılık kazandırır, uyuşmazlıkları sınırlandırır.

Bir çok Cumhuriyetçi Hükümdar şarizmin gerektirdiği görevlerini yerine getirmektedirler. Bunların bazıları becerikli birer yönetici, iyi birer teknisyen, akıl-

lı bir maliyeci, zeki birer pazarlıkçıdır. Yalnız bu kişiler günlük olayların üstüne çıkamayan, rapor ve istatistiklerin etkisinden kurtulamayan, geleceğe ait büyük projeleri hayal edemiyen kişilerdir. Hepsi de şarizmden yoksundur. Tümü de şiirden ve içtenlikten yoksun ağırbaşlı ve değerli yazarlara benzerler. Bu nedenle halka ağırlıklarını gereğince duyuramazlar ve siyasal etkililikleri de kısıtlıdır. Şarizmden yararlanan Cumhuriyetçi Hükümdarların büyük düşünceleri kısmen hayali olan düşüncelerdir. Bunlar sevgi duygusunu uyandırır, tutkuları kamçılar, miskinliğe son verir. Aşkta ve iş âleminde olduğu gibi politikada da hayal gücü gerçeklerin yaratıcısıdır.

Nixon, Johnson, Heath ve Pompidou gibi şarizm sahibi olmayan Başkan ya da Başbakanlar halk tarafından fazla desteklenmeyen ya da çok sevilmeyen, aynı zamanda yabancı uluslarca da çok tanınmayan kişilerdir. Bunlar yerli ya da yabancı rakiplerini çok fazla etkileyemezler. Bu da onların siyasette ve diplomaside nüfuzlarının kısıtlanmasına yol açar. Bir prestijin etkisi ölçülemez, ama varlığı da söz götürmez bir gerçektir. Bir ozan «Efsanesi olmayan uluslar ölmeye mahkumdur» demiş. Bir efsane havası yaratmayan Cumhuriyetçi hükümdarlar da zayıf düşerek ölüme mahkum olurlar. Reklamcılar ya da tanıtma yayınları yapanlar bunun ticari bellilik ve siyasi etkililik yönünden hiç de iyi bir şey olmadığını bilirler.

1970 yılının başlangıcında V'inci Fransız cumhuriyetini kapkara ve insanın iliklerine işleyen bir sis gibi saran sıkıntının nedeni her halde bu olsa gerektir. O günlerde şarizmi olmayan bir Başkan olağanüstü bir şarizme sahip olan eski Başkan'ın yerini almıştı. Yurttaşlar önce bu değişikliği hoş karşılamışlardı. Çünkü uzun süre devam etmiş olan ve yücelik yönünden eskiyi anımsatan bir zaferden hepsi de artık bıkıp usanmıştı. Ama sonradan ilk günlerin heyecanı geçip de Başkanlarının gerçek benliğine ka-

vuştuğunu görünce hepsinde de bir üzüntüdür başlamıştı. Georges Pompidou akıllı, gerçekçi, cesur, yetenekli becerikli, enerjik bir adamdır. Bu özellikler iyi bir Devlet Başkanı için gerekli olan özelliklerdir. Yalnız Pompidou kökü tarihte olan ya da kişisel bir şarizmden yoksundur. Yeteneklerini zorlamak istemediği ve ünlü selefinden ayrılan bir kişilik kazanmak endişesinde olduğu için de böyle bir şeye sahip olabilmek için hiç bir çaba harcamamaktadır.

«Canard Enchainé»nin günlük sorun yazarı Pompidou'ya «Yeni Kıral» yerine «Kıral Naibi» lakabını takmıştır. Oysa Başkan'ın «yeni bir kıral» olması gerekirdi. Bunu önemle belirtmek lazımdır. Nükte yazarları başka belirtilerin arasında kaybolduğu için foto muhabirlerinin objektiflerinden kaçan ve bir kişinin içyüzünü belirleyen çizgiyi hemen yakalamaktadırlar. Yurttaşlar Pompidou'nun tahta oturduğunu kabul etmekte, ama ona gerçek bir kıral gözüyle bakmamaktadırlar. Aslında Pompidou da kırallara yakışır bir biçimde davranmamak ve konuşmamak için özel bir titizlik göstermektedir. Nitekim bazı basın toplantılarında (özellikle 21 Eylül 1972'de yapılan basın toplantısı) hiç de Devlet Şeflerine yakışan bir biçimde konuşmamıştır. Onun insancıl yanı, burjuvalara özgün sadeliği önce herkesi büyülemişti. Ama halk toplulukları Başkanları'na karşı hayranlık duymaktan hoşlanırlar.

Cumhuriyetçi Hükümdar'ın çevresi de kendisiyle gerçek bir hükümdarın arasındaki farkı büsbütün arttırmaktadır. Başkanın ekibinde yer almış olan genç Chirac, Charbonnet ve Malaud'ların her biri ikbal avcılarının çok canlı bir sembolü olan Rastignac'a benzemektedir. Bu ister istemez Regence dönemindeki yırtıcı ve daha soylu olan yöneticilerden çok Louis-Napolyon'un çevresini akla getirmektedir. Bunların arasında yalnız Jobert büyük bir kişilik sahibidir. Anlaşılması güç, sessiz, akıllı ve hor görücü bir adam-

dır. Büyük maliyecilerle yaptığı bir konuşma sırasında ortadan kaybolup giden prostan bir Metterncih'e benzemektedir. Saray'ın uslubunu dile getiren yazar ve sanatçılar meydana gelen değişikliği çok iyi belirtmişlerdir. Andre Malraux, Françoiş Mauriac, Andre Masson ve Marc Chagall'ın içinde bulundukları dönem çok yüce bir dönemdi. Saltanat'ın bir tavrı, kendine özgün bir tutumu vardı. Şimdi karşımızda Maurice Druon'lar, Vasarely'ler var. Ne büyük bir değişiklik bu! Meydanlara dikilmesine çalışılan heykeller Maillot'nun heykelleri değil artık. Beaubourg yaylasında yükselen yapı bu dönemi canlı bir biçimde simgeleyecek olan bir yapıdır. Bu hiç tamamlanamıyacak olan bir yığıntı, doğrulu ve saydam bir taslak, geometrik ve uçucu bir madde, herkesin istediği şeyi getirebildiği bir İspanyol lokantalı hanıdır.

Yeni hükümdarın hatası burada değildir. Pompidou kendini orta sınıftan bir Fransız olarak göstermek istemiştir. Fakat herhangi bir sokak süpürücüsü ya da, zaten çoğu yabancı olan bir Renault vasıflı işçisi değil. M. Pompidou'nun bunlar hakkında hiç bilgisi yoktur ve bunlar da oylarını çoğunluğa vermezler. Onun özdeşmek istediği orta sınıftan Fransız her şeye kusur bulan bir esnaftır. Otomobilinin üzerinde dikkatleri üzerine çeken mülkiyet hakkını temsil eden, uzun saçlı üniversite öğrencileriyle solculardan, komünistlerden, kısırlıktan, çocuk düşürmekten, eski savaşçılardan, üniformadan, askerlikten ve vergi kaçakçılarından nefret eden Pierre Poujade'ın yarattığı Gerard Nicoud'dur.

General De Gaulle Fransızların birer dana oldukları kanısındaydı. Ama bununla birlikte tek endişesi de Fransa'ydı. Bu nedenle de yurttaşlarını başlarını dimdik tutmaya ve her şeye tepeden bakmaya zorlamıştı. Pompidou Fransızlar dışında bir Fransa'nın daha bulunduğu inancında değildir. Bunun için de generalin dana olarak nitelendirdiği Fransızlar'ın sevi-

yesine inmeye, bir dana gibi düşünmeye, bir dana gibi konuşmaya ve yine bir dana gibi davranmaya çalışmaktadır. Bu aydın, kibar, akıllı adam rolünü oldukça büyük bir başarıyla oynamaktadır. Bir örnek daha verelim. Paris'in güzelliğini halkının güzel bir yaşamı olmasını, kırların güzelliğine saygı gösterilmesini, çevrenin güzelliğinin korunmasını kendine tasa eden her hangi bir kişi hemen Sen nehrinin sol kıyısından geçecek olan ekspres yolun tasarısını öne sürmektedir. Kent ulaşımından anlayan ve en modern yabancı ülkelerde benimsenen çözüm yolları hakkında az çok bilgi sahibi olan her hangi bir kişi bu yolun yapılmasındaki saçmalığı hemen farketmektedir. Cumhurbaşkanı da belki aynı görüştedir. Ama bununla birlikte bu yolun projesinin kabul edilmesini isteyen de kendidir. Çünkü kanısına göre bu proje her şeyden önce otomobil sahibi olan «Orta Sınıf'tan bir Fransız'ın isteklerine uygun düşen bir projedir. Günlük işlerle ilgili olarak alınan kararların çoğunda Başkan hep bu kısa görüş açısından hareket etmekte, kinci zayıf ve gevşek davranmaktadır.

General De Gaulle bu gidişe «Serüven» demekten kendini alamazdı. Ama Cumhuriyetçi Hanedanının bu ikinci kıralı artık «serüvenler»den başka hiç bir şeyle uğraşmamaktadır. Ele aldığı Avrupa Birliği hakkındaki referandum ya da Başkanlık görevinin kısaltılması gibi büyük siyasi sorunlar muhalefeti sıkıştırmaya yarayan küçük birer oyun izlenimini uyandırmaktadır. IV'üncü Cumhuriyet'in kuruluşları henüz ihya edilmedi, ama daha şimdiden üslubu benimsendi bile. Başkan Pompidou selefinden daha güçlü bir biçimde yönetime hakim durumda. Hem de otoriter bir hakimiyet bu. Yalnız ülke bu yönetimin farkında değil. Halk Kaptan'ın emirlerinin giderek arttığını ve şiddetlendiğini çok iyi görüyor. Yalnız geminin bir yerlere gittiğini biliyor ama hangi limana doğru gittiğini kesinlikle bilemiyor.

Fransa başında hükümdarı bulunmayan bir monarşi oldu. Çünkü şarizmden yoksun olan bir kıral düşünülemez. Bu bakımdan dünyada ona benzeyen bir çok Cumhuriyetçi monarşi vardır. Bu arada geleneksel monarşiler de az değildir. Birleşik Amerika Johnson, sonra da Watergate rezaletinin patlak verdiği Nixon döneminde bu yönetimin en kötülerinden birine tanık olmuştur. İngiltere'de Heath yönetimi de Wilson'unkinden pek farklı değildir. Terimin istatistik anlamı dikkate alındığında böyle durumlar «normal» sayılabilir. Şarizm çok ender olarak görülen bir şeydir. Ona sahip olan halk ondan bir gün bıkkınlık getirir uzun süre yoksun kaldığı zaman da yine onu aramaya başlar.

Şarizm olmadan hükümet etmek ve yurttaşları büyük girişimlere katılmaya razı etmek bugün de güçleşmiştir. Max Weber şarizmin geleneğe bağlı dönemlerin büyük devrimci gücü olduğu inancındaydı. Yalnız öyle mi? Tekniğin hakim olduğu dönemlerin de devrimci bir gücü değil midir? Bunun üstünde düşünmeye değer. Bu arada Nuremberg Kongresi'nde ya da Venedik Sarayı'nda görülen gerici şarizmi de unutmamak gerek. Yalnız söz konusu gerici şarizm o günün kötü demokrasilerinde görülen zayıflıkla sevimsizliğin bir sonucu değil miydi? Günümüzdeki Cumhuriyetçi Monarşiler de her zaman sözü geçenlerden daha iyi ve güçlü değildir.

Fransa'da Cumhuriyetçi Monarşi çok kötü koşullar altında kurulmuştur. Cezayir'de meydana gelen askerî bir ayaklanmanın sonunda ortaya çıkan bir rejimin sonucu olan, pek fazla demokratik olmayan bir davranışa sahip tanrısal bir adam tarafından hazırlanan, Anayasa'da meşru olmayan yollardan yapılan bir değişiklikle gerçekleştirilen ve bütün siyasi partilerce lanetlenen Cumhurbaşkanları'nın genel oylamayla seçilmesi kararı general de Gaulle'ün varlığına bağlı görünüyor, o öldükten sonra da pek uygulanacağa

benzemiyordu. Aradan on yıl geçtikten sonra solcuların ortak programından tüm ulusun bu kararı benimsediği anlaşılmıştı. Yalnız bu bir tek şarta bağlanmıştı. Devlet Başkanı artık ulusun tek ve mutlak hakimi olmıyacaktı.

Yapılan araştırmalar Fransız yurttaşlarının büyük bir çoğunluğunun böyle bir dönüşümü kabul ettiklerini ortaya koymuştur. Yalnız bunun nedeni Anayasa'da yapılan bir reformdan çok halk oylamasını izleyen 1962 seçimlerinden sonra Millet Meclisi'ndeki çoğunluk grubunda meydana gelen değişikliktir. Başkan'ın yetkileri artık parlamentoyu kendi istemlerine daha doğrusu Georges Pompidou'nun iradesine boyun eğdiren De Gaulle taraftarı milletvekillerinin desteğiyle sağladıkları kayıtsız şartsız bağlılıktan çok Anayasa'nın bu konuyla ilgili maddesine dayanmaktadır. Bundan sonra aynı imtiyazlardan yararlanan De Gaulle hanedanına mensup üçüncü bir Cumhuriyetçi Hükümdar'ın ortaya çıkacağı çok şüphelidir. Solcular iktidara gelecek olurlarsa Başkan'la çoğunluk arasındaki ilişkilerin kesinlikle değişikliğe uğrayacağı bilinmektedir. Yapılacak bir iki düzenleme Başkan'ın erk üstünlüğünde görülen aşırılığı gidermek için yeterlidir.

Günümüzdeki Fransız siyasi kuruluşları ülkemize artık Batı'nın tüm büyük uluslarında uygulanan Cumhuriyetçi Monarşi sistemini getirmişlerdir. Söz konusu kuruluşların parlamentoda çoğunluğun değişmesi ya da yerini Dördüncü Cumhuriyet'in kaypak, belirsiz ve çabucak dağılıveren bir çoğunluğuna bırakması gibi sık sık değişen durumlara uyabilecek kadar bir esnekliğe sahip oldukları görülmektedir. Bunların kapitalist sistemin modernleştirilmesinde de yardımcı olabilecekleri sanılmaktadır. Çünkü bu iki yönetim sistemi de gelişmiş bir endüstriye sahip ülkelerin bir özelliği olan teknik kuruluşların çerçevesi içinde gelişen sistemlerdir.

Yalnız Anayasa'daki bir boşluk ciddi bir takım krizlere yol açabilir. Bu da Cumhurbaşkanıyla parlamento çoğunluğu arasında meydana gelebilecek bir uyuşmazlığı önleyebilecek yolların ya da hükümlerin yetersizliğidir. Eğer bu uyuşmazlık muhalefet liderinin Başkanlık koltuğuna oturmasını sağlayan Cumhurbaşkanı seçimlerinden hemen sonra ortaya çıkacak olursa sorun ancak Millet Meclisi'nin feshedilmesiyle çözümlenebilir. Bu da yine yurttaşların oylarını dengeyi sağlayacak bir biçimde vermemelerine bağlıdır. Söz konusu anlaşmazlık parlamento çoğunluğunu deviren milletvekili seçimlerinden sonra meydana gelirse o zaman da meclis Başkanlık oylamasını yenilemek olanağını bulamaz, bu da Cumhurbaşkanı'nı demokrasi için çok tehlikeli olan yollara sürükleyebilir. Bu sakıncalı duruma Avusturya, İslanda ve Weimar Cumhuriyeti Anayasa'larından alınacak olan ve daha yeni kurulmuş bir meclise Başkanlık oylamasını yenilemek yetkisini veren hükmün uygulanmasıyla son verilebilir.

İnsanlar demokrasi kurallarını uygulamaya kararlı oldukları taktirde şimdiki siyasal kuruluşların boşluklarından ileri gelen güçlüklerin hiç biri çözümlenemez güçlükler değildir. Bütün mesele bugün iktidarda bulunan kişilerin böyle bir iradeye ya da iyi niyete sahip olup olmadıklarıdır. Bazı belirtiler değerlendirilecek olursa insan kuşkuya kapılmaktadır. Polisin her şeye burnunu sokması ve ordu içinde psikolojik yönden yapılan çalışmalar endişe vericidir. Ayrıca 1973'te bir gün komünist partisinin kapatılmasının gerekli olacağını söyleyen bir çok Bakanın kendi aralarında ve Pierre Messmer'le gizli görüşmeler yapmaları da endişeye yol açan davranışlardır. Bazı kişiler «Şili darbesi aradan iki yıl geçtikten sonra değil de Cumhurbaşkanı oylamasından hemen sonra daha kolay yapılabilirdi» diyebilirler. Yalnız bunun doğru bir görüş olduğunu gerçekleyen hiç bir kesin delil

yoktur. Bugün Fransa'daki durum şudur: Siyasi rejimin kaderini tehdit edenler muhalefetten çok bu rejimi kurmuş olanlardır.

Amerikan egemenliğinin daha etkin olduğu, Avrupa'ya oranla demokratik ilkelerin çok yetersiz olduğu, sanayii gelişmemiş yarı sömürge durumunda bir ülke olan Şili örneği çok partili rejimlerin uygulandığı Batı ülkelerinin hiç birinde gerçekleştirilemez. Bununla birlikte Şili olayı bir çok bakımdan batı ülkelerini de ilgilendiren bir olaydır. Bundan önce üstünde durduğumuz sakıncalardan birini daha burada ele alalım. Liberal teoriye göre diktatörlük tehlikesi yürütme kuvvetine sahip olan kişiden gelir, meclisler de demokrasinin doğal koruyucularıdır. Hiç olmazsa bu günümüze kadar böyleydi. Yalnız 1961 yılında bu düşünceye karşı çıkıldı ve gerekçe olarak da Hitler'in Başkanlık oylamasıyla ele geçiremediği iktidarı parlamento yoluyla ele geçirmiş olduğu ileri sürüldü.

Santiago'da 2 Eylül 1973'te işler biraz daha aydınlığa kavuştu. Genel oylama sonunda iş başına gelen bir adam tek başına olduğu halde demokrasiyi, askeri darbeyi uygun bulan bir çoğunluğun yer aldığı parlamentodan çok daha iyi bir biçimde temsil edebildi ya da koruyabildi. Söz konusu parlamentoda merkez partisi milletvekilleri 1933'te Almanya'da iktidarı oylarıyla Naziler'e teslim etmiş olanlar gibi davranmış ve faşistlerle birleşmişlerdi. Böylece Başkanlık Sarayı'nda çoğunluk partisi milletvekillerinin şükran duygularıyla bağlandığı tank birliklerinin ve uçakların saldırısına uğrayan ve elindeki silahıyla ölünceye kadar direnen bir Salvador Allende bir Cumhuriyetçi Hükümdar'ın demokrasiyi parlamentodan daha iyi temsil edip koruyabileceğini göstermiş oldu.

BİTTİ

KÜLTÜR YAYINLARI

Prof. Maurice Duverger

SEÇİMLE GELEN KRALLAR

Amerika Birleşik Devletleri'nin, Büyük Britanya'nın ve Fransa'nın siyasal rejimleri görünüşte birbirinden çok farklıdır: Washington'da bir başkanlık rejimi, Londra'da bir parlamento rejimi, Paris'de ise bir karma rejim vardır. Fakat bu anayasal görünüşlerin çeşitliliği arkasında aynı temel gerçek onları birbirlerine yaklaştırır: Her üç rejimin de nabzı "Seçimle gelmiş bir hükümdar"da atar ve parlamento sadece bir denge ağırlığı görevini taşır. Federal Almanya, İsveç, Avusturya, Yeni Zelanda, Avustralya, Hindistan rejimleri de aynı çeşit rejimlerdir. Finlandiya, Danimarka ve Norveç bunlara yaklaşır. Demokrasiden çok diktatörlük biçiminde olan Latin Amerika rejimlerinin ise bunların arasında yeri yoktur. Avrupa'da Cumhuriyetçi Monarşi olmayan ülkeler sadece: İtalya, Belçika, Hollanda ve İsviçre'dir.

Ağustos 1974
M. Duverger

BASKI-SEÇİL OFSET- 5273200-5226651